studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

SESIUNEA DE COMUNICĂRI PRIVIND UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE

CUVÎNT DE DESCHIDERE
ACAD. ILIE MURGULESCU

UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE
ACAD. ANDREI OȚETEA

MOMENTE DIN LUPTA REVOLUȚIONARĂ PENTRU UNITATEA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR ÎNTRE 1821—1848
CORNELIA BODEA

LOCUL ISTORIC AL ADUNĂRILOR AD-HOC
DAN BERINDEI

ȚĂRĂNIMEA ȘI CUZA-VODĂ
N. ADĂNILOAIE

CUZA VODĂ ÎN AMINTIREA POPORULUI ROMÂN
CONSTANTIN C. GIURESCU

TOMUL 19 — 1966

1

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OȚETEA (*redactor responsabil*); EUGEN STĂNESCU (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI; acad. C. DAICOVICIU; MIRON CONSTANTINESCU, L. BÁNYAI; V. CHERESTEȘIU; V. POPOVICI (*membri*); NICOLAE FOTINO (*secretar de redacție*)

Prețul unui abonament anual este de 90 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate (numere izolate sau abonamente) se fac prin CARTIMEX, căsuța poștală 134—135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Studii" —revistă de istorie.

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
București
Telefon 18.25.86

www.dacoromanica.ro

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM 19 1966 Nr. 1

SUMAR

SESIUNEA DE COMUNICĂRI PRIVIND UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE

Pag.

Acad. ILIE MURGULESCU, Cuvînt de deschidere 3
Acad. ANDREI OŢETEA, Unirea Principatelor Române 5
CORNELIA BODEA, Momente din lupta revoluţionară pentru unitatea naţională a românilor între 1835 şi 1848 17
DAN BERINDEI, Locul istoric al Adunărilor ad-hoc 23
N. ADĂNILOAIE, Ţărănimea şi Cuza Vodă 33
CONSTANTIN C. GIURESCU, Cuza Vodă în amintirea poporului român 41

★

VASILE NETEA, „România" — primul cotidian al poporului român. 47
VASILE MACIU, Un proiect din 1857 al lui Mihail Sturdza pentru organizarea Principatelor Române 59
V. CURTICĂPEANU, Societatea „Transilvania" din Bucureşti pentru sprijinirea studenţilor şi elevilor meseriaşi români din Austro-Ungaria 93
MIRON CONSTANTINESCU, Mesajul lui V. I. Lenin către muncitorii şi popoarele din Austro-Ungaria — 2/3 noiembrie 1918 115

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Al XII-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, Viena, 29 august — 5 septembrie 1965 (*Dan Berindei, Nicolae Fotino* şi *Radu Manolescu*); Aniversarea Unirii Principatelor Române; Călătorie de studii în Republica Populară Bulgaria (*Gh. Cronţ*); Cronică 129

RECENZII

Acad. ANDREI OŢETEA, *Renaşterea*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1964, 470 p. + 100 ilustraţii (*Radu Manolescu*) 155
* * * *Mişcarea muncitorească din România, 1893—1900*, Bucureşti, Edit. politică, 1965, 459 p. (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.) (*Tr. Lungu*) 162

www.dacoromanica.ro

Pag.

H. H. STAHL, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, vol. III, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1965, 457 p. + 11 fig. (*L. P. Marcu*) 168

* * * *Mélanges Georges Ostrogorsky*, I—II, în *Recueil de travaux de l'Institut d'études byzantines*, VIII$_1$, 2, rédacteur Franjo Barišić, Belgrad, 1963—1964, vol. I, 308 p.; vol. II, 495 p. (*R. Theodorescu* şi *Gh. Zbuchea*) 174

MANTRAN ROBERT, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle. Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale...*, Paris, 1962, IX + XI + 734 p. + 7 pl. şi 15 h. (*M. Mehmet*) 180

REVISTA REVISTELOR

„*Новая и новейшая история*", Москва, Академия наук СССР, Институт Истории, 1963, nr. 1—6, 1 140 p.; 1964, nr. 1—6, 1 160 p. (*D. Hurezeanu*) . 185

„Byzantion", vol. XXXII (1962), 638 p.; XXXIII (1963), 526 p. şi vol. XXXIV (1964), 688 p. (*E. Frances*) 191

ÎNSEMNĂRI

Istoria României. — * * * *Momente din istoria poporului român*, Bucureşti, Edit. politică, 1965, 159 p. (*M.R.*); I. VÎNTU şi G. G. FLORESCU, *Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale şi constituţionale*, Bucureşti, 1965, 327 p. (*V.G.*); * * * *Dicţionar enciclopedic român*, vol. III, K—P, Bucureşti, Edit. politică, 1965, 911 p. + 48 pl. (*I.A.*); V. POPEANGĂ, E. GĂVĂNESCU şi V. ŢÎRCOVNICU, *Preparandia din Arad*, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1965, 288 p. (*V.N.*). **Istoria universală.** — E. I. INDOVA, *Дворцовое хозяйство в Росии первая половина XVIII века*, Москва, Академия Наук СССР, Институт Истории, 1964, 351 p. + 1 h. (*C.Ş.*); E. DVOICENCO-MARCOVA, *Кто такой Радул Куралеско, автор гайдуцкой повести „Тундза"*? (Cine este Radu Curalescu, autorul nuvelei despre haiducul Tunsu?), „Русская литература Историко-литературный журнал" 1963, nr. 4, Ленинград, Изд. Академии наук СССР, p. 154—155 (*S.I.*); F. M. BARTOŠ, *Husitská revoluce. I. Doba Žižkova, 1415 1426* (Revoluţia husită. I. Perioada lui Žižka, 1415 — 1426) Praha, Nakladatelstvi československé Akademie věd, 1965, 240 p. (*Tr. I.—N.*); G. OSTROGORSKY, *Vizantija i Južni Sloveni*, în „Jugoslovenski istorijski časopis", 1963, nr. 1, p. 3—13 (*Gh. Z.*); YVES RENOUARD, *Histoire de Florence*, Paris, Presses Universitaires de France, 1964, 127 p. (*Gh.Z.*); ADELINE DAUMARD, *La bourgeoisie parisienne de 1815 à 1848*, Paris, S.E.V.P.E.N., col. „Démographie et Sociétés", t.8, 1963, XXXVII + 661 p. (*C.Ş.*); CHARLES HIGOUNET, avec la collaboration de J. GARDELLES et J. LAUFAURIE, *Bordeaux pendant le haut moyen âge*, Bordeaux, 1963, 340 p. (*S.C.*); JOHN BOWLE, *Henry VIII*, London George Allen and Undwin, 1964, 316 p. + 9 (*S.C.*); FRIEDRICH, CARL J., *The age of the baroque. 1610—1660* (Colecţia *The rise of modern Europe*), New-York — Evanston, Harper Torchbooks, 1962, XV + 368 p. (*P.S.*); LOUIS DERMIGNY, *La Chine et l'Occident. Le commerce à Canton au XVIIIe siècle. 1719—1833*, Paris, Imprimerie Nationale, 1964, 3 vol., 1 652 p. (*A.I.*); **Bizantinologie.** — P. GOUBERT, *Byzance avant l'Islam. Byzance et l'Occident* (*Rome, Byzance et Carthage*), Paris, 1965, 267 p., 3 hărţi şi 20 pl. (*E.Fr.*); DIM. S. GHINIS, Συμασιολογικὰ ἐια μεταβυζαντινῶν νομικῶν κειμένων (Semnificaţiile unor termeni din textele juridice postbizantine), extras din revista "ΑΘΗΝΑ", tom. LXVII (1964), p. 370—376 (*Gh.C.*); ANDREAS XIGOPOULOS, Ἔρευναι εἰς τα βυζαντινα μνημεἰα τῶν Σερρῶν (Cercetări asupra monumentelor bizantine din Serres), Salonic, 1965, 87 p. (*O.C.*); **Bibliografie, arhivistică, muzeografie.** — * * * *Неизвестный памятник книжного искусства. Опыт восстановления французского легендария XIII века*, Москва-Ленинград, Издательство Академии наук СССР, 1963, 106 p. (*L.D.*) 197

STUDII, tomul 19, nr. 1, p. 1—222, 1966.

www.dacoromanica.ro

SESIUNEA DE COMUNICĂRI PRIVIND UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE

CUVÎNT DE DESCHIDERE

al acad. ILIE MURGULESCU

PREȘEDINTELE ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA *

Ziua de 24 ianuarie — ziua Unirii Principatelor Române — s-a înscris în istoria poporului nostru ca una din cele mai mari sărbători naționale. Făurită pe baza legăturilor economice și culturale de totdeauna dintre țările române, a fluxului de valori pe care hotarele dintre ele nu le-au putut niciodată stăvili, Unirea Principatelor Române a fost așezată pe temelia de granit a comunității de limbă, de idealuri și aspirații, de destin istoric. Unirea a devenit astfel eveniment hotărîtor pentru afirmarea unității naționale a poporului român, act politic de însemnătate deosebită pentru întărirea și propășirea statului român.

În anii puterii populare, în procesul de construire a societății socialiste, operă vastă îndrumată cu înțelepciune de Partidul Comunist Român, națiunea română s-a constituit treptat ca națiune socialistă înfloritoare. Oamenii muncii de toate naționalitățile își închină eforturile, cu devotament pentru desăvîrșirea construcției socialiste în patria lor comună : Republica Socialistă România.

Cinstind și prețuind evenimentele legate de desfășurarea revoluției socialiste, care a deschis o eră nouă în viața poporului român, cetățenii patriei noastre cinstesc totodată lupta generațiilor trecute pentru progres social și național, care leagă într-o unitate istorică indestructibilă prezentul luminos cu momentele din trecut de afirmare a conștiinței și unității naționale.

Academia Republicii Socialiste România și Universitatea București, organizînd această sesiune științifică consacrată Unirii Principatelor, îndeplinesc o dublă îndatorire. Ambelor instituții li s-a încredințat sarcina de onoare de a participa, în primele rînduri, la opera de valorificare a moștenirii istorice și culturale, de a exprima mai profund, mai deplin, oglindirea marilor înfăptuiri progresiste din trecut în viața și conștiința

* Rostit la Sesiunea științifică consacrată aniversării Unirii Principatelor Române, organizată de Academia Republicii Socialiste România și Universitatea din București în ziua de 22 ianuarie 1966.

„STUDII", tomul 19, nr. 1,. p. 3—4, 1966.

www.dacoromanica.ro

poporului nostru. Cele două instituții, emanații ale perioadei de efervescență culturală determinată de crearea statului român modern, au prilejul fericit să îndrepte un gînd de recunoștință spre gloriosul act al Unirii, spre conducătorii luptei unioniste și spre masele populare, forța hotărîtoare în cumpăna evenimentelor istorice de la 24 ianuarie 1859.

Sesiunea științifică pe care o deschidem astăzi, la care salutăm cu bucurie prezența a numeroși exponenți ai vieții culturale din capitală, ne aduce în amintire faptul că, de la tribuna Academiei, savanți de mare prestigiu ca A. D. Xenopol, Nicolae Iorga și alții, au evocat cu căldură și strălucire evenimentul Unirii luminînd multe aspecte ale luptei pentru pregătirea și înfăptuirea Unirii și relevînd în mare măsură semnificația social-istorică a acestui eveniment revoluționar.

Munca devotată depusă azi de oamenii noștri de știință pentru a îmbogăți izvoarele istorice privitoare la Unire, concepția materialismului istoric care stă la baza creației lor științifice conferă comunicărilor pe care le vom asculta astăzi, ca și lucrărilor de istoriografie închinate acestei probleme în anii puterii populare, un conținut științific bogat și sigur.

Comunicările programate îmbrățișează principalele aspecte privind condițiile interne ale înfăptuirii Unirii, cadrul internațional al acestui eveniment, atmosfera ideologică și culturală a timpului, atitudinea diferitelor clase față de Unire, analiza tendințelor care s-au înfruntat în viața socială a vremii.

www.dacoromanica.ro

UNIREA PRINCIPATELOR ROMÂNE

DE

acad. ANDREI OȚETEA

La 24 ianuarie 1859 s-a împlinit, într-o primă etapă, sorocul pe care poporul român îl aștepta de două veacuri și jumătate — de la scurta, dar neuitata strîngere laolaltă sub Mihai Viteazul a tuturor ținuturilor locuite de români. Amintirea veșnic vie a acestei mărețe înfăptuiri, realizată în condițiile particularismului feudal, a însuflețit lupta pentru independență și unire a tuturor generațiilor care s-au succedat pînă la realizarea în 1859 a Unirii Principatelor Române, iar în 1918 desăvîrșirea statului național.

Unirea din 1859 a fost rezultatul unei dezvoltări aproape milenare a poporului român. Timp de secole, el a trăit în mici formațiuni politice, caracteristice orînduirii feudale. Aceste formațiuni n-au ajuns să se închege în state feudale, decît după ultimul mare val al năvălirilor tătărești, cînd Transilvania fusese deja încorporată în statul maghiar. Influența politică și economică a monarhiilor feudale vecine a favorizat dezvoltarea în direcții separate a celor două state române, constituite în secolul al XIV-lea. Apoi, abia consolidate, Țara Românească și Moldova au trebuit să se închine la turci, a căror dominație avea să întărească și să prelungească orînduirea feudală.

Dar nici granițele politice, nici stăpînirile diferite n-au putut altera trăsăturile etnice și sentimentele de solidaritate ale poporului român. Între cele trei țări române, legăturile economice și culturale au fost totdeauna atît de strînse, încît s-a creat între ele o adevărată simbioză. Orașele Transilvaniei, în frunte cu Brașovul, Sibiul și Bistrița, și-au datorat prosperitatea economică Țării Românești și Moldovei. Brașovul, îndeosebi, a jucat secole de-a rîndul rolul de centru economic al țărilor române. La aceasta se adaugă mișcarea intensă a populației dintr-o parte și alta a Carpaților, care a constituit de-a lungul întregii noastre istorii o permanentă realitate demografică. Un domn fanariot a sintetizat fenomenul spunînd : *Tota Transylvania ad nos venit.*

„STUDII", tomul 19, nr. 1, p. 5—16, 1966.

www.dacoromanica.ro

Aceste legături și comunitatea de limbă și de neam, atestate din cele mai vechi timpuri, au creat între diferitele fracțiuni ale neamului nostru un sentiment de solidaritate, care s-a manifestat sub diferite forme încă din timpul feudalismului. Pentru apărarea privilegiilor lor, clasele dominante au făcut apel unele la altele și s-au sprijinit împotriva claselor exploatate, ca în 1655. Sentimentul de solidaritate a unit și clasele asuprite în lupta lor pentru libertate și dreptate. Mișcarea revoluționară din 1821 a stîrnit o puternică mișcare de solidaritate în rîndul țăranilor din Transilvania și Moldova.

Primejdia din afară a provocat în momentele mari solidaritatea tuturor păturilor sociale și cooperarea forțelor militare din toate cele trei țări române. Pentru a face față expansiunii otomane, românii de pretutindeni au luptat sub steagul lui Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Dar aceste manifestări de solidaritate au fost fenomene feudale; ele n-au dus, și în condițiile feudalismului nu puteau duce, la formarea unui stat național, ca cel constituit în 1859.

Pentru ca Moldova și Țara Românească să se fi contopit într-o singură țară, România, a fost nevoie ca ele să fi atins un anumit grad de dezvoltare, care să facă din Unire o necesitate istorică.

Acest grad de dezvoltare a fost atins de poporul nostru la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd el devenise o națiune și cînd, pentru deplina dezvoltare a producției capitaliste, s-a simțit nevoia ca Moldova și Țara Românească să se unească într-un singur stat, statul național, menit să asigure creșterea cea mai liberă și cea mai rapidă a producției capitaliste și dezvoltarea cea mai largă a limbii și culturii naționale.

Dezvoltarea capitalismului a dat un puternic impuls mișcării naționale. Lupta de eliberare socială și națională a început în Ardeal, împotriva dublei asupriri, sociale și naționale. În focul acestei lupte, care a luat forme organizate sub Inochentie Micu Clain, s-au cristalizat temele fundamentale ale ideologiei naționale. Școala ardeleană a sintetizat aceste idei întemeind pe originea romană a poporului și limbii române titlul de noblețe al poporului nostru, iar pe superioritatea lui numerică și pe covîrșitoarea lui contribuție la sarcinile financiare și militare ale monarhiei nu numai dreptul la egalitatea cu celelalte națiuni recunoscute, ci și la preponderența politică. Ideile Școlii ardelene au exercitat o puternică influență asupra formării conștiinței naționale în celelate două țări române. M. Kogălniceanu mărturisea că programul său național s-a inspirat din scrierile Școlii ardelene. De la începutul secolului al XIX-lea, ideea unității naționale nu este numai tot mai puternic afirmată, dar exponenții ei nu scapă un prilej fără să încerce a o înfăptui.

Într-un memoriu adresat lui Napoleon, în 1807, un moldovean declară că, fără independența statului, nu există națiune și-i cere să ridice poporul român la rangul unei națiuni libere și independente și să facă din Moldova și din Țara Românească „o singură suveranitate, sub denumirea de *Dacia*". Pe această puternică voință și conștiință colectivă, comună și moldovenilor și muntenilor, s-a bazat Tudor Vladimirescu cînd a adresat moldovenilor apelul de a se alătura la mișcarea lui, „ca unii ce sîntem de un neam și de o lege", pentru ca „la un gînd și într-un glas să putem cîștiga *deopotrivă*

www.dacoromanica.ro

dreptăţile acestor principaturi, ajutîndu-ne unii pe alţii". În acest program se cuprindea şi Unirea, şi independenţa.

Regulamentul Organic însuşi, redactat sub supravegherea directă a lui Pavel Kiselev şi verificat de cabinetul imperial rus recunoaşte în articolul 371 (Ţara Românească) şi articolul 425 (Moldova) că „începutul, religia, obiceiurile şi cea de un fel limbă a sălăşluitorilor într-aceste două prinţipaturi, precum şi cele deopotrivă trebuinţe sînt îndestule elementuri de o mai de aproape a lor unire", care pînă atunci n-a fost oprită decît de „împrejurări întîmplătoare". Aceste două articole cuprind toate elementele constitutive ale naţiunii şi insistă îndeosebi asupra identităţii de limbă a locuitorilor Moldovei şi Ţării Româneşti. În cursul discuţiilor pentru redactarea Regulamentului Organic s-a propus chiar unirea efectivă, şi numai divergenţa cu privire la persoana viitorului domn a determinat cabinetul rus să respingă propunerea.

Un diplomat francez, care ne vizitase ţara în 1834, a constatat că „crearea unui mare ducat al Daciei, care să unească ambele Principate, era expresia dorinţei obşteşti". Moldovenii erau cei mai hotărîţi şi cei mai entuziaşti, deşi îşi dădeau bine seama că ei aveau să facă toate sacrificiile Unirii. Un ministru moldovean i-a declarat: „Vom adopta numele de român care este comun întregii rase daco-romane...Vom adopta numele de Dacia, care nu este necunoscut Europei şi care va trezi simpatii favorabile nouă...". În lupta pentru Unire, moldovenii au fost în frunte, fiindcă ei ştiau că numai prin Unire îşi pot apăra teritoriul lor. Un emigrat polon constata de asemenea, în 1838, că „ideea unirii tuturor populaţiilor româneşti sub acelaşi sceptru ocupă toate minţile" şi e puternic întreţinută de românii ardeleni.

Pentru propagarea ideilor de reforme se înfiinţează societăţi secrete ca „Frăţia" (1843) lui N. Bălcescu şi Ion Ghica şi societăţi literare ca „Societatea pentru cultura poporului român" (1839), „Societatea literară" şi „Societatea studenţilor români de la Paris" (1845). Activitatea lor contribuie la cristalizarea programului de unitate politică şi de emancipare social-economică, care şi-a găsit expresia cea mai puternică în *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie naţională*, rostit de M. Kogălniceanu la Academia Mihăileană.

Depăşind particularismul literar, reprezentat prin „Curierul românesc" al lui Heliade, prin „Albina românească" a lui Asachi şi prin„Foaia pentru minte" a lui Bariţiu, Kogălniceanu lansează „Dacia literară", al cărei titlu însuşi este un manifest. El dă mişcării literare şi ştiinţifice din cele trei ţări o direcţie unică şi-i insuflă un spirit nou, menit să pregătească spiritele pentru unitatea naţională. Împotriva marii boierimi, care era în parte antiunionistă şi înstrăinată din punctul de vedere al gustului literar şi al orientării sale culturale, Kogălniceanu lupta pentru ca „românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi". În jurul „Daciei literare" apoi, după suprimarea ei de către cenzură, în jurul „Propăşirii", M. Kogălniceanu a grupat pe cei mai mari scriitori moldoveni (Costache Negruzzi, V. Alecsandri), pe reprezentanţii intelectualităţii din Ţara Românească şi Transilvania, ca N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu şi Andrei Mureşeanu.

www.dacoromanica.ro

Prin activitatea acestor scriitori și a altora care au adoptat programul moldovenilor, s-a format acea conștiință colectivă, care s-a adăugat la comunitatea de limbă, de teritoriu și de viață economică pentru a forma națiunea română.

Revoluționarii din 1848 au urmărit în primul rînd emanciparea țăranilor și înzestrarea țării cu instituții burghezo-democratice, dar n-au pierdut nici un moment din vedere Unirea : poporul adunat la 3/15 mai pe Cîmpia libertății de la Blaj a cerut „Unirea cu Țara", adică cu Țara Românească și cu Moldova. În presa revoluționară din Țara Românească apar elocvente manifestări de Unire cu Moldova. În *Dorințele partidei naționale din Moldova* formulate de M. Kogălniceanu — ca și, de altfel, în *Principiile noastre pentru reformarea patriei* din 12/24 mai 1848, susținute de grupul revoluționar al moldovenilor refugiați la Brașov —, Unirea Principatelor este înfățișată ca „cheie de boltă" și „cununa tuturor reformelor".

Înfrîngerea revoluției a convins pe conducătorii ei că „libertatea dinlăuntru" nu se poate realiza „fără libertatea din afară". „De aceea revoluția viitoare — scrie Bălcescu în 1850 — va cere unitatea și libertatea națională".

Mișcarea pentru Unire a fost precipitată de criza regimului regulamentar însuși, desființat de revoluția din 1848, dar impus din nou prin convenția de la Balta Liman, deși era în contradicție cu stadiul de dezvoltare atins de societatea românească. Criza ciclică mondială din anii 1857—1858, resimțită de toate clasele societății din Principatele române, a făcut ca unirea să apară ca o necesitate imperioasă pentru ieșirea din impas. De aceea toate clasele sociale, cu excepția unei infime minorități de mari boieri și a clientelei lor, s-au pronunțat pentru Unire, dar fiecare în sensul intereselor sale. Boierii conservatori doreau o Unire pur politică, care să le aducă un spor de putere și de prestigiu, fără să le amenințe privilegiile sociale. Totodată, ei sperau că statul unitar, prin instituțiile sale de credit, îi va scăpa de datorii și de camătă și le va permite să tragă un folos mai mare din exploatarea moșiilor lor. Burghezia și boierimea liberală voiau, dimpotrivă, să pună capăt vechii stări de lucruri și să smulgă marii boierimi puterea politică și influența socială. În afară de aceasta, burghezia cerea o monedă națională și un sistem de credit modern, căi de comunicații și de transport și reforma tuturor instituțiilor, care să asigure dezvoltarea puternică a relațiilor de producție capitaliste. Masele populare de la orașe și sate se așteptau ca unirea să le aducă libertatea și dreptatea socială; țăranii îndeosebi sperau să scape de clacă și să capete pămînt. Toate clasele erau împotriva stării de înapoiere și voiau o schimbare. Imensa majoritate a populației considera unirea indisolubil legată de desființarea servituților feudale și de crearea unui stat modern, înzestrat cu instituții reprezentative, și de aceea se poate spune că aproape unanimitatea populației era pentru unire.

„Dorința cea mai mare, cea mai generală, aceea hrănită de toate generațiile trecute, aceea care este sufletul generației actuale, aceea care, împlinită, va face fericirea generațiilor viitoare, este Unirea Principatelor într-un singur stat, o unire care este firească, legiuită și neapărată, pentru

www.dacoromanica.ro

că în Moldova şi în Valahia sîntem acelaşi popul, omogen, identic, ca nici un altul, pentru că avem acelaşi început, acelaşi nume, aceeaşi limbă, aceeaşi religie, aceeaşi istorie, aceeaşi civilizaţie, aceleaşi instituţii, aceleaşi legi şi obiceiuri, aceleaşi temeri şi aceleaşi speranţe, aceleaşi trebuinţe de îndestulat, aceleaşi hotare de păzit, aceleaşi dureri în trecut, acelaşi viitor de asigurat şi, în sfîrşit, aceaşi misie de împlinit". Martor ocular al forţei şi unanimităţii mişcării unioniste moldovene, Serghei Ivanovici Popov, consulul Rusiei la Iaşi, el însuşi înflăcărat partizan al unirii, a numit Moldova „Piemontul României", adică forţa conducătoare a mişcării pentru unire.

Dar oricît de puternică şi de generală ar fi fost dorinţa poporului român de a se uni într-un singur stat independent şi suveran, el nu ar fi putut s-o ducă la îndeplinire fără înfrîngerea opoziţiei Imperiilor habsburgic şi otoman care stăpîneau porţiuni din teritoriul şi populaţia sa. Această necesitate a făcut din Unirea Principatelor române o parte integrantă a mişcării generale europene de emancipare a maselor populare şi i-a atras simpatia activă a lui Marx şi a tuturor democraţilor din Europa.

În timpul războiului Crimeei, care deschide noi perspective mişcărilor de eliberare naţională din Europa, chestiunea Principatelor a devenit o problemă de echilibru european.

Reprezentantul guvernului provizoriu la Constantinopol, Ion Ghica, spera să realizeze unirea chiar cu sprijinul guvernului otoman. El izbutise să cîştige pentru ideea sa mai mulţi membri ai Divanului otoman. Chestiunea Principatelor devenise pentru Poartă, mai ales după insurecţia din 1821, un coşmar obsedant. N. Bălcescu relatează că marele vizir, Ali-Paşa, a consultat la începutul anului 1850 pe ambasadorul otoman la Paris, Alex. Sc. Callimachi, cu privire la modul de „a da capăt chestiei Principatelor". Ambasadorul a răspuns că „chestia Principatelor se poate alege cu tunul sau cu tractaţiile. Despre tunuri, Divanul trebuie să ştie mai bine de se poate întrebuinţa acest argument". În privinţa tratativelor, părerea ambasadorului era de a face din Principate „o altă Belgie, adică un stat liber, sub garanţia tuturor puterilor".

Ideea de a face din Principatele Române un stat neutru, capabil să acopere graniţa nordică a Turciei europene şi să amortizeze ciocnirile între cele trei imperii vecine era deci în aer. Războiul Crimeei avea să-i dea o formă concretă, făcînd din Unirea Principatelor o problemă de echilibru european. Înaintarea armatelor ruse, în 1853, pînă la Dunăre, fără să fi întîmpinat vreo rezistenţă, punea problema integrităţii Imperiului otoman, mărul de discordie între marile puteri încă de la începutul secolului al XVIII-lea.

Anglia se temea pentru comunicaţiile sale cu India şi cu Iranul în caz că Rusia ar fi ajuns stăpînă şi în Mediterana orientală. Austria voia să anexeze Principatele pentru a îndepărta Rusia de la Dunăre, din care dorea să facă un fluviu german. Napoleon al III-lea vedea în reacţiunea acestor două puteri faţă de conflictul ruso-turc prilejul de a distruge tratatele de la Viena şi de a rupe coaliţia din 1814. Invocînd pretextul apărării integrităţii Imperiului otoman, Anglia şi Franţa s-au unit cu Turcia şi au declarat război Rusiei (27 martie 1854). „Uimind lumea prin ingratitu-

www.dacoromanica.ro

dinea ei", Austria, care fusese salvată în 1849 de armatele ruse, s-a declarat neutră, dar imediat după retragerea trupelor ruse a ocupat Principatele și a întreprins o serie de lucrări publice, ca și cînd n-avea să le mai părăsească.

În aceste împrejurări, ideea de a face din Principatele Unite un stat tampon, care să garanteze integritatea Imperiului otoman împotriva Rusiei, s-a pus în fața puterilor aliate ca un mijloc de a asigura pacea generală și existența Imperiului otoman. Nu e de mirare că Reșid-Pașa a reluat ideea în octombrie 1854, în fața însărcinatului de afaceri al Franței la Constantinopol, Vincent Benedetti. Formarea unui stat român unit și independent îi păru mijlocul cel mai bun pentru a face ca Turcia să nu mai aibă nici un contact în Europa cu Rusia. Din această premisă, Reșid-Pașa trase toate concluziile : unirea sub un principe străin, constituție independentă de autoritatea suzerană, neutralitate sub garanția colectivă a marilor puteri și chiar independența completă în schimbul capitalizării tributului, care ar fi permis Turciei, la restabilirea păcii, să lichideze sarcinile războiului. Dar Divanul a respins ideea, de teama unei reacțiuni populare, care n-ar fi înțeles că un război dus pentru apărarea integrității Imperiului otoman să aibă ca efect dezmembrarea acestui imperiu.

Proiectul lui Reșid a fost reluat, la începutul anului 1855, de Anglia. Dar ideile guvernului englez erau șovăitoare și neprecise, membrii lui nefiind de acord cu privire la organizarea și limitele noului stat român. Primul ministru, lord Palmerston, pentru care sistemul reprezentativ era un fel de panaceu universal, voia să înzestreze Moldova și Țara Românească cu constituții libere, cu adunări reprezentative și cu unul sau doi domni numiți de sultan pe viață sau pe o durată determinată de el. El era deci nehotărît cu privire la unire, de vreme ce admite unul sau doi domni. Ministrul de externe, lord Clarendon, s-a pronunțat pentru un principe străin „ca în Egipt". O lună mai tîrziu, el a admis independența totală.

Din unele acte diplomatice engleze pare a rezulta chiar că lord Clarendon l-a cîștigat pe Napoleon al III-lea pentru Unirea Principatelor. Versiunea, deși confirmată de o depeșă a lui Clarendon către lord Cowley, ambasadorul Angliei la Paris, nu este verosimilă. La Conferința de la Viena, în luna martie 1855, ambasadorul Franței, Bourqueney, a propus să se facă din cele două Principate Române un „fel de barieră naturală pe care ea [Rusia] să nu o mai poată trece pentru a amenința Imperiul otoman în inima lui". Și pentru a da celor două Principate consistență și forță suficientă, el a sugerat să fie unite sub un principe ereditar, de preferință dintr-una din familiile domnitoare ale Europei. În favoarea propunerii sale, el a invocat nu numai identitatea de limbă, moravuri, legi și interese, ci și dorința populației, „conformă cu interesele guvernelor aliate". Această propunere rezuma programul mișcării române, care se încadra în politica lui Napoleon al III-lea și în proiectele lui de expansiune economică.

Dar atîta timp cît a durat războiul, Napoleon al III-lea a socotit prudent să evite o controversă cu Turcia, mai ales că Bourqueney a fost

www.dacoromanica.ro

slab susținut la Viena de ambasadorul Angliei. Conferința de la Viena, ca și problema unirii, a fost amînată pînă la Congresul de pace.

Războiul Crimeei restabili prestigiul Franței în Orient și permise ambasadorului său la Constantinopol, Ed. Thouvenel, să conteste ambasadorului englez, lord Stradford de Redcliffe, preponderența. Dar Franța nu s-a mulțumit cu acest spor de prestigiu ; ea a profitat de război pentru a-și asigura și preponderența economică. Exportul ei în Levant trecu de la 17 000 000 de franci în 1836 la 92 000 000 în 1856, iar importul de la 19 000 000 la 132 000 000. În mod firesc, ea a dorit să păstreze și chiar să mărească acest comerț, fruct al unor condiții excepționale.

Astfel, Napoleon al III-lea primi favorabil dorințele de unire a Principatelor prezentate de emigrația română, care, după revoluția din 1848, își stabilise la Paris centrul activității sale de propagandă. El și-a însușit programul emigraților (Unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur stat, neutru, autonom și vasal Porții, sub guvernul ereditar și constituțional al unui principe străin) și l-a apărat pînă la capăt, chiar și împotriva colaboratorilor săi intimi.

Într-o depeșă adresată lui Thouvenel, Walewski atrage atenția șefilor mișcării național-române asupra faptului că „Majestatea-Sa imperială, care cel dintîi s-a pronunțat în favoarea Unirii, nu va putea susține această cauză pînă la capăt decît în măsura în care dorința incontestabilă și universală, dacă nu unanimă, a populațiilor va veni să-i dea sprijin și să-i justifice prevederile".

Napoleon al III-lea n-a așteptat deci ca englezii să-i convertească la ideea de Unire, dar le-a lăsat inițiativa pentru a se asigura mai bine de sprijinul lor. Astfel, cînd, la Congresul de la Paris, Walewski, energic sprijinit de Cavour și de reprezentantul Rusiei, a propus Unirea Principatelor, el a fost susținut cu căldură de Clarendon, care pentru a înfrînge opoziția Austriei a cerut ca populația principatelor să fie consultată. Dar divergențele între puteri erau prea adînci pentru a permite o izbîndă completă a celor patru puteri care susțineau unirea, și ele au trebuit să se mulțumească cu un compromis. Congresul de la Paris a decis că sultanul va convoca în Moldova și Țara Românească, de acord cu Puterile semnatare, adunări populare, numite Divanuri ad-hoc, pentru a exprima dorințele populației lor. O comisie a acelorași puteri, la care Cavour a reușit să adauge un reprezentant al Sardiniei, pe cavalerul Benzi, ceea ce avea să asigure partizanilor unirii majoritatea în Comisia europeană, trebuia să cerceteze la fața locului starea Principatelor și să propună bazele viitoarei lor organizații. În sfîrșit, după votul adunărilor și raportul Comisiei europene, puterile aveau să se adune la Paris pentru hotărîrea definitivă.

Dar nu trecură nici cinci luni de la semnarea tratatului de pace și guvernul englez comunică guvernului francez că a renunțat la Unirea Principatelor, fiindcă unirea n-ar fi o pavăză a Turciei europene, ci preludiul independenței și, în consecință, al dezmembrării Imperiului otoman.

Îngrijorată nu atît de soarta Imperiului otoman, cît de apropierea franco-rusă, care de la încheierea păcii făcuse necontenite progrese (și conducătorii mișcării pentru unire au profitat de conjunctură, mărind

www.dacoromanica.ro

șansele de izbîndă a unirii), Anglia s-a apropiat de Austria, principalul adversar al unirii și inspiratorul tuturor măsurilor menite a o împiedica. „Turcia n-are nici o obiecție valabilă [împotriva unirii]. Austria are zeci", spunea ambasadorul Franței la Constantinopol.

Formarea unui stat român unitar ar constitui, spunea Internunțiul, „un instrument formidabil în mîinile Rusiei împotriva Austriei și Turciei, iar pentru aceasta o pană înfiptă în pîntece". Dar grija cea mai mare a Austriei o constituie „atracția pe care noul stat ar fi exercitat-o asupra tuturor populațiilor românești" din Imperiul habsburgic. Defecțiunea Angliei a fost compensată de sprijinul Rusiei, care a sprijinit unirea împreună cu Franța atît timp cît spera să rupă alianța franco-engleză.

Pentru a împiedica unirea, Austria și Turcia, susținute de Anglia, au încercat mai întîi să insereze în firmanul de convocare a Divanelor ad-hoc interdicția de a se pronunța în favoarea unirii, dar ambasadorul Franței a făcut să eșueze încercarea. Atunci ele s-au străduit să aleagă în Moldova un Divan separatist. Nimic n-a fost neglijat pentru acest scop: falsificarea listelor electorale, închiderea cluburilor unioniste, suprimarea libertății presei, destituirea funcționarilor patrioți, persecuția și corupția.

Cu toate acestea, rezultatul alegerilor a fost o surpriză generală. Chiar triați cu grijă, alegătorii s-au abținut în masă, manifestînd astfel sentimentele lor unioniste: din 3 263 de preoți, numai 29 au votat; din 20 000 de proprietari nu s-au prezentat la vot nici 200; într-un colegiu electoral, candidatul a fost votat doar de un singur boier de clasa a doua.

Thouvenel ceru „anularea imediată și absolută" a alegerilor, iar membrii unioniști ai Comisiei europene, care sosiseră în Principate, au protestat pe lîngă guvernul de la Iași împotriva „rezultatului unui scrutin lovit de nulitate".

Napoleon al III-lea a aprobat demersurile ambasadorului său și i-a prescris să-și ceară pașapoartele, dacă Poarta nu casează „pur și simplu" alegerile din Moldova. Cum Poarta a încercat să cîștige timp, Thouvenel, urmat de reprezentanții Rusiei, Prusiei și Sardiniei, a rupt relațiile diplomatice cu Poarta (5 august 1857). Partizani și adversari ai Unirii erau în pragul unui război general.

Palmerston a asigurat pe ambasadorul otoman de tot sprijinul său, dacă Poarta rezistă cererilor Franței, și a declarat ambasadorului francez: „Noi sîntem gata pentru orice eventualitate, oricît de penibilă ar fi". La rîndul său, Clarendon era convins că, dacă alianța franco-engleză va fi ruptă, Franța și Rusia vor încheia într-o lună o alianță strînsă, întemeiată pe distrugerea Imperiului otoman.

La această teamă se adaugă neliniștea crescîndă provocată de marile revolte din India, de care Rusia ar fi putut profita pentru a mări dificultățile Angliei. Astfel, guvernul englez primi cu un sentiment de ușurare hotărîrea lui Napoleon al III-lea de a face o vizită reginei Victoria, care se afla la Osborne. La rîndul său, Napoleon al III-lea dorea tot atît de fierbinte să pună capăt crizei de la Constantinopol și să restabilească înțelegerea cu Anglia.

www.dacoromanica.ro

În aceste dispoziții de spirit s-a ținut Conferința de la Osborne (6—9 august 1857). Guvernul englez s-a angajat să ceară Porții anularea alegerilor din Moldova și revizuirea listelor electorale; în schimb, guvernul francez a promis să se înțeleagă cu guvernul englez asupra organizării viitoare a Principatelor, înainte de întrunirea Conferinței de la Paris, care avea să se pronunțe definitiv asupra acestui obiect. Napoleon al III-lea a rămas inflexibil la părerea că nici o pace nu va fi durabilă, dacă nu garantează unirea și independența Principatelor.

La 24 august, la cererea ambasadorului englez, Poarta a trimis lui Vogoride ordinul de a anula alegerile, de a revizui listele electorale și de a proceda la noi alegeri în termen de 15 zile.

Noile alegeri au fost un triumf pentru unioniști. Prin 81 de voturi din 83, Divanul Moldovei a votat unirea „sub guvernul ereditar și constituțional al unui principe străin". Divanul Țării Românești a exprimat aceeași dorință în unanimitate. Nici o îndoială nu mai rămînea cu privire la sinceritatea dorinței populației cu privire la unire.

Dar restabilirea alianței franco-engleze a slăbit colaborarea franco-rusă și a determinat neutralitatea Prusiei. La întrevederea de la Stuttgart, care avu loc la 23 septembrie 1857, între împărații Alexandru al II-lea și Napoleon al III-lea, Gortchakov declară lui Walewski că Rusia nu era pregătită să forțeze mîna Porții pentru a realiza Unirea Principatelor. „Noi sîntem de părere — spunea el — că Unirea e de dorit, dar dacă ea nu poate fi obținută decît prin forță, noi nu sîntem dispuși să facem război Turciei în acest scop".

Ezitarea Rusiei și neutralitatea Prusiei siliră pe Napoleon al III-lea să se înțeleagă cu guvernul englez asupra organizării Principatelor și să prezinte la Conferința de la Paris un proiect care sacrifica unirea politică.

Planul lui Walewski asigura Principatelor menținerea privilegiilor lor sub garanția colectivă a puterilor semnatare ale Tratatului de la Paris. Puterea executivă era încredințată în fiecare țară unui principe ales pe viață, iar puterea legislativă a două adunări și unei comisiuni centrale cu sediul la Focșani pentru unificarea legislativă a Principatelor Unite. Această comisie era învestită cu puterea de a stabili sursele impozitelor și de a valida impozitele votate de cele două adunări, de a codifica legile, de a stabili unitatea monetară, poștală și vamală, de a reorganiza cele două armate pentru a asigura apărarea comună și de a institui un drapel comun pentru cele două state.

Turcia s-a arătat conciliantă, dar Austria refuză să admită titlul, comisia centrală și drapelul comun. Atmosfera era atît de încărcată, încît Bourqueney nu garanta pacea pentru trei luni, dacă Austria refuza planul lui Walewski. Conferința a fost salvată de Anglia, care, considerînd că nu se putea arăta mai puțin favorabilă Principatelor decît Turcia, se alătură majorității și acordul fu încheiat printr-un compromis.

Convenția din 19 august 1858 n-a respectat dorința populației și a impus celor două Principate o constituție hibridă, care, sub numele de *Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești*, le menținea separate sub suzeranitatea Porții cu două capitale, două adunări, două guverne și doi domni deosebiți. Ea nu admitea în materie de organizare internă

www.dacoromanica.ro

decît două instanțe comune, o comisie centrală pentru unificarea legislației la Focșani și o Înaltă Curte de Justiție și de Casație.

Părăsit de marile Puteri, poporul român a luat în mîinile sale cauza Unirii și a făcut-o să triumfe.

Hotărîrea poporului român de a realiza unirea s-a manifestat în timpul alegerilor viitorilor domni ai Principatelor Unite, care aveau să fie desemnați de adunări elective, constituite pe baza legii electorale anexate Convenției de la Paris. Dispozițiile acestei legi erau atît de reacționare, încît restrîngeau corpul electoral din cele două țări la cîteva mii de alegători, pentru a asigura majoritatea marilor proprietari conservatori. Și, într-adevăr, în alegerile din Țara Românească, reacțiunea a obținut majoritatea. Dar, sub conducerea elementelor înaintate, masele populare au desfășurat atît în perioada alegerilor, cît și în cursul lucrărilor adunărilor elective, o luptă dîrză care avea să asigure victoria partizanilor unirii.

Cînd adunarea electivă a Moldovei s-a întrunit la 28 decembrie 1858, Partida Națională avea majoritatea, dar era împărțită în mai multe fracțiuni, fiecare cu candidatul său. În ajunul alegerii, după lungi conciliabule, care reflectau compoziția sa de clasă eterogenă, Partida Națională era în pragul rupturii. Pentru a o evita, Anastasie Panu a propus, și Partida Națională a admis, ca toți membrii ei să voteze pe candidatul care la o consfătuire anume convocată în acest scop va obține majoritatea. După două balotaje, partida națională s-a pus de acord asupra candidaturii lui Al. I. Cuza, revoluționar din 1848, membru activ al mișcării pentru Unire și patriot cu vederi înaintate. A doua zi el a fost ales domn în unanimitate.

Secretarul căimăcămiei, D.A. Sturdza, explică alegerea lui Al.I. Cuza prin „presiunea exercitată de masa alegătorilor veniți din provincie", iar consulul englez de la Iași, Churchill, prin presiunea tribunelor asupra deputaților conservatori. Cuza avea deci dreptate să spună că alegerea sa însemna „venirea la putere nu a unui om, ci a unui popor", apreciere confirmată și de M. Kogălniceanu, care a spus : „Națiunea a făcut Unirea".

Alegerea lui Al. I. Cuza a fost considerată ca victoria ideilor unioniste și democrate și ca înfrîngerea boerimii retrograde. Ea a produs profundă impresie în amîndouă țările. Mulțimea a văzut în ea începutul unei ere noi de dreptate și progres. N. Gane a notat în amintirile sale că „strigătul de entuziasm care izbucni în acele momente din piepturile tuturora nu se poate descrie", iar V. Alecsandri a relatat într-o scrisoare atmosfera de nestăvilită bucurie a capitalei Moldovei din zilele alegerii. Aceeași constatare a făcut-o D.A. Sturdza : „Patru zile orașul a fost iluminat. Patru zile în șir procesiunile au venit la lumina a 400 sau 500 de torțe să felicite pe domn și căimăcămia". Din toate părțile Moldovei, ca și din Țara Românească, au sosit la Iași entuziaste mesaje de felicitare, căci alegerea lui Cuza constituia un succes răsunător al cauzei Unirii și progresului.

La București, situația era și mai critică, deoarece Partida Națională nu izbutise să cucerească majoritatea mandatelor. În consecință, gruparea liberal-radicală a hotărît să mobilizeze masele populare, care se dove-

www.dacoromanica.ro

diseră partizane statornice şi ferme ale Unirii. C.A. Rosetti publică în „Românul" un apel, în care declară că „lupta este astăzi mai cu seamă între cei care vor să mențină trecutul şi între cei care vor transformarea societății. Tinerii membri ai Partidei Naționale, numiți „tribuni", străbat cartierele şi mahalalele capitalei şi cheamă lumea în ajutorul partizanilor unirii. Țărănimea din jurul capitalei aleargă cu miile şi, împreună cu populația oraşului, se îndreaptă spre dealul Mitropoliei. Timp de trei zile mulțimea ține sub presiunea ei Adunarea şi sileşte pe candidații reacțiunii, Gh. Bibescu şi Barbu Ştirbei, să renunțe la candidatura lor. Îndrumate de tinerii „tribuni", masele susțin atitudinea deputaților înaintați din Adunare şi, prin presiunea lor — cum observa un contemporan —, „dreapta, cu toată majoritatea ei, ceda pas cu pas tărîmul ce cîştigase la alegeri, minorității din stînga". Ca „o mare vie" — cum scrie N.T. Orăşanu — poporul a înconjurat clădirea Adunării, a prevenit intervenția armatei — care, de altfel, era de acord cu Partida Națională — şi a demonstrat conservatorilor neputința lor. După două zile de dezbateri furtunoase şi zadarnice ale Adunării, în seara zilei de 23 ianuarie, deputații Partidei Naționale au hotărît să propună şi să susțină alegerea ca domn al Țării Româneşti a lui Alexandru Ioan Cuza, domnul Moldovei. Cînd s-au redeschis lucrările Adunării în dimineața zilei de 24 ianuarie, Vasile Boerescu a cerut în numele Partidei Naționale o şedință secretă, prilej de a impune conservatorilor alegerea lui Cuza. Sub presiunea maselor populare, aceştia au acceptat să se alăture inițiativei Partidei Naționale. S-a subscris un act şi apoi, reintrînd în sala publică de şedințe, toți cei 64 de deputați prezenți au proclamat pe Alexandru Ioan Cuza domn al Țării Româneşti. Vestea îndoitei alegeri prin care se realiza de fapt unirea a produs o imensă bucurie în întregul oraş. „Nu se mai auzea în toată capitala — scria ziarul „Românul" în acele zile — decît cele mai vii demonstrații de bucurie..., singurul spectacol ce se vedea pe toate ulițele, pe toate răspîntiile, pe toate locurile publice ale Bucureştilor. Frații noştri țărani... strigau acum din toată puterea energică a sufletului lor: Să trăiască Cuza! Să trăiască domnul nostru!.... 30 000 de oameni — un sfert din populația oraşului — au ascultat în după-amiaza aceleiaşi zile proclamarea rezultatului votului şi apoi s-au răspîndit în întreg oraşul manifestînd cu entuziasm". Vestea îndoitei alegeri a fost primită cu aceeaşi nestăvilită bucurie în Țara Românească şi Moldova, ca şi în provinciile româneşti supuse dominației străine. Prin propriile-i forțe, poporul român realizase unirea, crease statul național şi deschisese porți spre un viitor luminos.

Masele populare nu s-au înşelat cînd au văzut în dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza începutul unei ere noi de libertate şi dreptate socială. Deşi această năzuință nu s-a putut împlini integral decît în orînduirea socialistă, unirea a pus temelia României moderne. În timpul domniei lui Cuza s-au creat instituțiile care au favorizat dezvoltarea societății capitaliste şi au satisfăcut parțial revendicările maselor populare.

Prin secularizarea averilor mănăstireşti, un sfert din teritoriul țării a reintrat în patrimoniul național şi s-a pus capăt intervenției unor proprietari străini în afacerile interne ale țării. Reforma agrară din 1864

www.dacoromanica.ro

a satisfăcut, măcar în parte, așa cum se putea face în condițiile unui regim burghez, setea de pământ a țăranilor și a declarat desființate servituțile feudale. Prin Codul civil și prin cel penal s-a creat o legislație modernă, care suprapunea moravurilor abuzive ale unei administrații venale idealul unor legi teoretic egale pentru toți. S-a înzestrat statul cu noi instituții, care au asigurat României o organizare corespunzătoare dezvoltării societății pe baze capitaliste. În timpul domniei lui Cuza, învățământul s-a bucurat de o atenție deosebită. Numărul școlilor primare a fost considerabil mărit la sate și la orașe; în principalele centre ale țării s-au creat instituții de învățământ mediu. În 1860 a luat ființă Universitatea de la Iași, iar în 1864 cea de la București, care au format cadrele necesare întregului aparat de stat. Creșterea resurselor financiare ale țării au permis în timpul domniei lui Cuza mărirea efectivelor armate și dotarea lor cu un armament care și-a dovedit valoarea în timpul războiului de la 1877.

Convingerea maselor populare că alegerea domnitorului Cuza însemna suprimarea jugului celui mai asupritor exprima adevărata semnificație a actului de la 24 ianuarie. Voința populară a triumfat asupra opoziției Austriei și Turciei, ca și asupra intereselor boierilor, și a asigurat victoria Unirii. Un mare act liberator a fost săvîrșit. Statul național era întemeiat. Ziua de 24 ianuarie a fost cu drept cuvînt sărbătorită de contemporani ca „ziua renașterii noastre naționale".

Pentru noi, care considerăm evenimentul în perspectiva lui seculară, însemnătatea Unirii ne apare sub o dublă înfățișare : întîi ca încheierea procesului milenar de constituire a poporului nostru ca națiune și de încadrare a lui într-o formațiune de stat care să-i garanteze suveranitatea și independența. În al doilea rînd, ca începutul unui alt proces de dezvoltare, care, realizînd reforma agrară, cucerind independența, creînd o cultură originală puternică și realizînd în 1918 statul național unitar, a creat România modernă.

Întregirea teritoriului statului național și industrializarea țării într-un ritm mai accelerat au permis clasei muncitoare să se pregătească, prin lupta revoluționară dusă sub conducerea Partidului Comunist Român, pentru marele destin care o aștepta.

Astfel, cele mai îndrăznețe consecințe virtual cuprinse în actul Unirii aveau să-și afle înfăptuirea în zilele noastre. Dorința deputaților fruntași din Divanul ad-hoc al Moldovei, care și-au încheiat rechizitoriul lor împotriva vechiului regim cu strigătul patetic : „Vroim să scăpăm, vroim să ne răscumpărăm, să nu mai fim ai nimănuia, să fim numai ai țării, să avem și noi o țară", s-a împlinit. Republica Socialistă România a devenit patria tuturor celor ce muncesc.

www.dacoromanica.ro

MOMENTE DIN LUPTA REVOLUȚIONARĂ PENTRU UNITATEA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR ÎNTRE 1835 ȘI 1848

DE

CORNELIA BODEA

Între tradițiile de luptă ale poporului român, năzuința spre unitatea politică și națională s-a manifestat în cursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea tot atît de imperios și tot atît de vizibil ca și preocuparea de regenerare democratică și socială. Trăsătura este comună tuturor popoarelor al căror destin istoric s-a desfășurat fărîmițat între hotare nefirești, impuse de dominații străine.

Cărturarii înaintați ai vremii au căutat temeiurile ideologice ale revendicării dreptului poporului român la o viață liberă și independentă, departe în originea romană a limbii și a poporului, în granițele politice dacice ale pămîntului românesc și în comoara de fapte glorioase ale înaintașilor. Trecutul istoric a devenit astfel o forță morală care a stimulat mîndria națională și a dat conținut năzuințelor de viitor.

Față de greutățile reale ale constituirii dintr-o dată a unității integrale, organizarea administrativă și politică asemănătoare a Principatelor din dreapta și din stînga Milcovului a înlesnit generarea ideii Unirii Moldovei și Țării Românești, ca *primă etapă* a procesului de făurire a statului național român.

Principiul Unirii Principatelor Române a fost consacrat — prin formulare oficială — în textul Regulamentului Organic. Consemnarea sa la 1831—1832 atestă, fără îndoială, o stare de fapt existentă. La românii de peste Carpați — excluși din viața politică a Transilvaniei de interesele altor clase dominante străine — ideea de unitate națională nu poate fi găsită nici într-un caz în actele oficiale și fundamentale transilvane. Această idee se manifestă în schimb în alte împrejurări. Categorice în acest sens prin adînca lor semnificație politică și economică, sînt constatările făcute de către emisarul polon, Woronicz, venit în misiune politică

„STUDII,, tomul 19, nr. 1, p. 17—22, 1966.

www.dacoromanica.ro

— c. 3227

în cele trei țări române la 1838. „Ideea unirii tuturor populațiilor românești sub un singur sceptru — remarca agentul polon — ocupă toate mințile. Această idee — subliniază el în continuare — este puternic întreținută de către românii din Transilvania, care vin aici [în Țara Românească] pentru ca să găsească de lucru și să-și valorifice destoinicia lor" [1].

Stadiul relațiilor economice și culturale din deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea stimulează acțiuni, tainice și pe față, pe plan cultural și politic, pe întreg cuprinsul pământului locuit de români. Scriitori, istorici, publiciști și militanți politici înaintați din toate trei țările își dau mîna în urmărirea ridicării nivelului de viață social-economică și în afirmarea drepturilor poporului român la autonomie și independență politică. O asemenea colaborare românească, subliniată prin cultivarea năzuințelor de unitate culturală și politică, se inițiază încă din 1834. Conspirații revoluționare descoperite la Sibiu și la Lugoj cuprindeau între membrii lor reprezentanți din toate trei țările române. În sînul lor s-a elaborat și formula politică de realizare a unității românești prin crearea „Republicii Române Unite". Din Moldova, Iordache Mălinescu — tatăl revoluționarului și unionistului de mai tîrziu Vasile Mălinescu — susținea, în 1834, pe cheltuială proprie, tipărirea la Buda a ediției a 2-a din *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, a lui Petru Maior.

Momente de răscruce, în care s-au cimentat legături și s-au conceput planuri de luptă comună, le-au marcat apoi anii imediat următori, 1835—1836, prin contactul direct dintre fruntașii transilvani și munteni, pe de o parte, la București, și între tineretul muntean și moldovean, pe de altă parte, trimis la studii la Paris; toți avînd în fața lor și fiecare în parte imaginea granițelor etnice românești. De aici s-a născut (în decembrie 1837), la București, „România", ziarul condus de transilvanul Florian Aaron, iar la Brașov (în 1838), „Gazeta de Transilvania" și „Foaie pentru minte", conduse de George Barițiu, ca forme legale de antrenare a tuturor românilor în acțiunea de regenerare națională. De aici a trecut în planurile lui Cîmpineanu revendicarea patriei unitare și independente pentru „toți membri risipiți ai națiunii române". Și tot de aici a prins viață, în 1839, prin colaborarea moldovenilor și a muntenilor la Paris, „Societatea pentru învățătura poporului român" de pretutindeni, pusă sub patronajul aceluiași Ion Cîmpineanu, al cărui prestigiu național cucerise și inimile românilor transilvani.

„*Ca român sfătuiesc și provăduiesc unirea, fără de care bine nu vom mai vedea*"[2] sînt cuvinte scrise lui George Barițiu în 1839 de către Costache Negruzzi, unul din primii colaboratori ai foilor transilvane și totodată unul din promotorii luptei pentru unitatea națională a tuturor românilor. Ele cuprind în sine deviza însăși care a călăuzit lupta unionistă a românilor, etapă cu etapă, de la 1839 la 1859 și de la Unirea Principatelor la Unirea cea mare din 1918.

---

[1] P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Cimpineanu pentru unitatea națională a tuturor românilor*, în „Anuarul Institutului de istorie națională Cluj", vol. III, 1926, p. 95.

[2] E. Lovinescu, *Scrisori inedite ale lui C. Nerguzzi*, în „Convorbiri literare", XLVII (1913), p. 72.

www.dacoromanica.ro

Deceniul pregătitor al revoluției din 1848 începe cu apariția la Iași a „Daciei literare" revistă purtînd în titlu și prin componența colaboratorilor săi revendicarea energică a unității integrale. Fondatorul ei, Mihail Kogălniceanu, capul politic cel mai luminat al pașoptiștilor moldoveni, dezbătuse programul și orientarea revistei cu fruntașii mișcării înnoitoare din Țara Românească, în vizita pe care le-o face la București, la sfîrșitul anului 1839. Acest fapt accentuează și mai mult caracterul general românesc al acțiunii.

Sensul social-politic al mișcării naționale îl găsim exprimat în 1841 și de Alexandru Mavrocordat, tînăr moldovean aflat la studii la Paris și viitor pașoptist. „Ideea veritabilului progres nu admite nici fruntarii, nici categorii între popoarele uneia și aceleiași origini. Și dacă din nefericire trecutul le-a pus, este de datoria noastră să le distrugem și să ne aliem sub steagul fraternității"[3]. Această concepție politică despre unitatea națională a generației de la 1848 era, așadar, îmbrățișată de tot tineretul încadrat din 1839 în lupta unită munteană și moldoveană. Pasajul citat prefațează și prevestește și istoricul discurs ținut de Mihail Kogălniceanu în 1843 la Academia Mihăileană din Iași și înlesnește totodată înțelegerea orientării politice — nedestăinuită — pe care avea să o imprime societatea secretă „Frăția", după 1843, de la București în toate provinciile românești.

Că generația de la 1848 a cuprins în programul ei de luptă revendicarea unității naționale o dovedesc nu atît legăturile întreținute prin mijlocirea societăților culturale între reprezentanții celor trei țări, cît mai ales planurile și acțiunile comune secrete întreprinse în toată perioada premergătoare revoluției.

„A bineînțeleșilor români, gîndul întîi trebuie să fie Unirea a orice iaste român, ca cu tărie înmulțită să putem păși spre cuviincioasa înaintire", scriau V. Alecsandri și C. Negri, în martie 1845[4].

Acest „gînd întîi" l-a îndemnat pe Nicolae Bălcescu să meargă în vara anului 1844 să-l întîlnească pe G. Barițiu la Brașov, și tot el îl aducea pe Barițiu, a doua oară, la București în toamna lui 1844. Același gînd întîi al înfrățirii l-a purtat pe maiorul Filipescu, membru al „Frăției", să meargă în iarna lui 1845 în Moldova să se sfătuiască asupra proiectelor de viitor ale țărilor române. Același gînd l-a călăuzit pe M. Kogălniceanu și în a doua vizită pe care a făcut-o muntenilor la București, în lunile februarie-martie 1845. Și tot așa plecase în Transilvania Gr. Grădișteanu, în același an, cu o misiune aparentă din partea membrilor „Asociației literare" și cu alta politică, reală, de a întări legăturile revoluționare cu românii de peste Carpați. Și nu este lipsit de semnificație faptul că în toamna și primăvara anilor 1844—1845, Eftimie Murgu conducea o acțiune secretă, cu profunde rezonanțe social-naționale, în Banat. Acțiunea aceasta i-a atras închisoarea, întîi la Lugoj și apoi la Pesta, sub acuzația îndreptățită că ar fi conspirat în vederea desprinderii Banatului de Ungaria și a înglobării lui într-un „stat românesc".

---

[3] Cornelia Bodea, *Colaborări ale revoluționarilor români din Țara Românească, Moldova și Transilvania între 1836—1849* (în manuscris).

[4] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Toate aceste acţiuni şi momente îşi dezvăluie caracterul militant prin ele însele. Dar şi prin lumina pe care o proiectează asupra lor întîlnirea dintre reprezentanţii mişcărilor moldovene şi muntene de la Mînjina, din mai 1845. Întîlnirea a fost organizată în timpul şederii în Moldova a lui Costache Filipescu, care s-a întors în ţară în martie 1845, cu propunerea expresă a fruntaşilor moldoveni de a convoca pe munteni la o apropiată întîlnire la Mînjina, moşia lui Negri de lîngă Galaţi. „Lucrează, dragă Filipescule, pentru întîlnirea proectată — îi scria C. Negri, scurt timp după întoarcerea lui din Moldova —. Nu da înapoi în faţa aspectului extravagant al lucrului. Nu avea în vedere decît bazele solide ale unirii pe care o putem stabili prin această întîlnire între două popoare mici, care nu trebuie să formeze decît unul singur. De la plecarea d-tale, el [V. Alecsandri] şi cu mine compunem la Mînjina poezii naţionale pe care vi le vom comunica la momentele oportune" [5].

Aceasta este întîlnirea de la Mînjina din mai 1845; o îndrăzneaţă iniţiativă politică, şi nu sindrofia obişnuită, cunoscută în general ca una din serbările îndătinate în casa lui Negri, de ziua numelui său. Caracterul naţional al serbării a fost subliniat fără îndoială şi de horele de ţărani amestecaţi la un loc cu invitaţii din ambele capitale. Atunci a exclamat Bălcescu plin de entuziasm, privind flăcăii ce dănţuiau cu pletele în vînt: „O, mîndră oaste va avea România cînd i-ar veni rîndul pe lume ! !" [6]. Acolo s-a născut ideea *Horei Unirii*, pe care Alecsandri a adresat-o întîi Ardealului, în 1848, şi prin Ardeal României întregi spre care năzuiau cu toţii; şi apoi, în 1856, aşa cum o reclama momentul, Unirii Munteniei şi Moldovei. Componenţa invitaţilor din mai 1845 nu s-a mai putut repeta, căci în anul următor plecau din ţară şi Negri şi Filipescu şi Iancu Alecsandri şi Bălcescu însuşi. Alecu Russo era şi el surghiunit la mănăstirea Soveja. V. Alecsandri avea să plece puţin mai tîrziu. Toţi erau suspectaţi pentru acţiuni conspirative. M. Kogălniceanu, Ionescu de la Brad, I. Ghica se aflau de la începutul anului la Paris. Bălcescu petrecuse două luni încheiate ale anului 1846 în Moldova, în scopuri net revoluţionare. Or, tocmai tulburările care se desfăşuraseră în timpul şederii sale acolo aduseseră dispersarea patrioţilor moldoveni. În luna iunie, arestarea lui Dormuz şi Th. Sion, ca şi fuga lui Th. Răşcanu, încheiau un prim val de prigoniri.

În Transilvania, osanalele adresate pe cale particulară sau prin presă lui G. Bariţiu, „zeului românilor", „primului între politicii români", i-au atras situaţia de a se vedea silit să-şi impună o manifestare mai circumspectă în problema unităţii naţionale. Începînd din 1845, primejdia de implicaţii politice premature a impus, în general, peste munţi momente de moderare aparentă, lăsînd pe prim plan iniţiativele patrioţilor moldoveni şi munteni.

După 1845, constrînşi de rigorile guvernării reacţionare din cele două Principate, şi românii moldoveni şi munteni au mutat centrul pregătirilor revoluţionare peste hotare. Ele se vor desfăşura însă în legătură cu cei

[5] *Cîteva scrisori inedite de la Ion Eliade, Costache Negri şi Nicolae Bălcescu*, în „Convorbiri literare", XXXVI (1902), p. 277—278; vezi şi Cornelia Bodea, *Actions prérévolutionnaires roumaines avant 1848*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. III, Bucureşti, 1965.

[6] V. Alecsandri, *Nicolae Bălcescu*, în „Revista română", II (1862), p. 314.

www.dacoromanica.ro

rămași în țară, la adăpostul legal al „Societății studenților români", întemeiată în decembrie 1845, la Paris, pentru a acoperi tocmai activitatea conspirativă ce s-a purtat în jurul ei.

Spiritul revoluționar care s-a manifestat între membrii Societății a fost subliniat și în alte lucrări. Orizontul daco-roman al Societății a fost destăinuit în statutele sale și în broșura tipărită atunci. Pe de altă parte, o mărturie — mai tîrzie e drept — a lui J. A. Ubicini, francez prieten al românilor și colaboratorul lor apropiat, atestă chiar o contribuție a transilvănenilor la susținerea acestei Societăți și o participare transilvană în cadrul Societății la pregătirea revoluției ce avea să vină [7]. Confirmări strict contemporane nu s-au găsit încă.

Ceea ce se poate afirma cu certitudine este că ideea Daco-României a fost prezentă în toate proiectele de emancipare politică făurite la adăpostul acestei Societăți. Descoperirea recentă a textului discursului ținut de Nicolae Bălcescu la 1 ianuarie 1847, la adunarea „Societății studenților români" de la Paris [8], fixează sub adevărata sa lumină locul ideii de unitate națională în ansamblul revendicărilor revoluționare pașoptiste române. „Ținta noastră — spunea N. Bălcescu atunci — socotesc că nu poate fi alta decît *Unitatea națională a românilor*, unitate mai întîi în idei și simțăminte, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică [...]. Să facem un trup politic, o nație românească, un stat de șapte milioane de români. La crearea acestei naționalități, la o reformare socială a românilor, bazată pe sfintele principii ale dreptății și egalității, trebuie să țintească toate silințele noastre. Românismul dar e steagul nostru, sub dînsul să chiemăm pe toți românii". În ajunul revoluției, lîngă deviza socială și democratică: *Dreptate — frăție*, Bălcescu lansează întreita lozincă: *Patrie-Frăție-Libertate*, pentru regenerarea națională, politică și socială a tuturor românilor.

Este de remarcat din acest punct de vedere că ideea unirii naționale era atît de puternic răspîndită în toate clasele societății românești, încît nici cercurile oficiale din Țara Românească nu o cenzurează. Ea apare, aproape în aceeași formulare ca și în discurs, în pagina de încheiere la *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595*, trimisă de Bălcescu de la Paris la 23 ianuarie 1847 și publicată la București, în „Magazinul istoric pentru Dacia", cîteva săptămîni mai tîrziu. Mihai Viteazul, scrie Bălcescu, a lucrat „la crearea nației românești, la unirea tuturor românilor într-un singur stat politic. Idee măreață și singură mîntuitoare pentru noi, pe care, din orbirea acelor veacuri, părinții noștri n-o putuseră realiza și care singură trebuie să fie ținta politică a românilor de astăzi" [9].

Din 1847 și pînă la izbucnirea revoluției în Țara Românească, viziunea Daco-României a continuat să domine cu intensitate maximă planurile revoluționarilor români. Nevoia unității politice este proclamată și în *manifestul-program* al tineretului român de la Paris, inserat în articolul semnat de H. Desprez din „Revue des deux Mondes", la 1 ianuarie 1848.

[7] Mai pe larg, vezi Cornelia Bodea, *Le problème de l'unité nationale roumaine (1815—1848)*, în „Revue roumaine d'histoire", 1965, nr. 3.

[8] Va apare în „Studii", 1966, nr. 2.

[9] N. Bălcescu, *Opere*, ed. G. Zane, vol. I_2, București, 1940, p. 250.

www.dacoromanica.ro

O serie de noi documente, unele nepublicate pînă acum [10], vin să confirme că statul dacic a constituit o aspirație a tineretului pașoptist, și nu o născocire diversionistă a adversarilor. Ideea a circulat pînă în preziua revoluției din Țara Românească, constituind o formulă de guvernare oferită chiar domnitorului Bibescu. Acesta l-a divulgat reprezentanților Curților străine din țară și a motivat astfel intervențiile diplomatice și militare din timpul revoluției, ca și atitudinea de neînțelegere a revoluționarilor maghiari, pe de o parte, și a Casei Habsburgice, pe de alta, față de revoluția românilor. De asemenea, una din cauzele care au amînat izbucnirea revoluției în Țara Românească a fost determinată de planul de colaborare armată cu grănicerii români transilvani. Problema „României" a fost discutată și în adunările pregătitoare ale mișcării revoluționare, neizbutite, din Moldova. V. Alecsandri i-a cîntat măreția în poezia-manifest *Deșteptarea României*, pe care a compus-o în zilele acelea și a publicat-o apoi și în foaia lui Barițiu la Brașov (24 mai 1848). „Nu înțelegeam o mișcare în țările noastre — a mărturisit-o singur în 1856 — decît în vederea Unirii tuturor românilor într-un singur corp!" [11].

Aspirațiile mari și îndrăznețe au străbătut și în presa apuseană. Deviza politică era spusă deschis și sincer. Secrete rămîneau numai mijloacele de lucrare. Ele au fost interceptate însă de antenele forțelor contrarevoluționare interesate în reprimarea lor și au paralizat astfel manifestarea lor firească. „Împrejurările politice nu-i ertară pe români de a pune din început în programul lor chestia unității naționale", a spus-o după revoluție Nicolae Bălcescu [12].

Considerații de ordin tactic au limitat programul oficial al revoluției din 1848 în jurul ideilor de autonomie și de organizare a statului pe baze democratice burgheze. Simbolic însă, unitatea națională a tuturor românilor a fost proclamată prin plebiscitul poporului adunat pe Cîmpia Blajului. Voința sa, „Noi vrem să ne unim cu țara", a fost rostită în fața reprezentanților moldoveni și munteni veniți să participe la adunarea de la 3/15 mai 1848. „Moldoveni și munteni — scrie Alecu Russo —, pribegi ai tulburărilor din Țări, priveau cu bătaie de inimă adunarea, oștită grămadă după grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg, de același port și de aceeași limbă ca și a poporului nostru, sta măreț, în lumina soarelui, și printre sumane se vedeau amestecate multe surtuce" [13]. Această priveliște i-a dat lui Alecu Russo elanul să salute [14] în începuturile revoluției din iunie 1848 din Țara Românească preludiul înfăptuirii României unitare.

[10] Vor apărea în lucrarea citată sub nota 3.
[11] V. Alecsandri, *Scrisori, Însemnări*, ed. M. Anineanu, București, 1964, p. 150 și 156.
[12] N. Bălcescu, *Opere*, I$_2$, p. 126 și 130.
[13] Al. Russo, *Scrieri*, ed. P. V. Hanes, București, 1908, p. 12.
[14] *Ibidem*, p. 308—310 (scrisoarea către N. Bălcescu, din Sibiu, 4 iulie 1848).

www.dacoromanica.ro

LOCUL ISTORIC AL ADUNĂRILOR AD-HOC

DE

DAN BERINDEI

Adunările ad-hoc din 1857 reprezintă, prin activitatea lor, unul din cele mai importante momente din istoria modernă a României. Etapă de seamă în desfășurarea procesului incipient de formare a statului național, activitatea Adunărilor ad-hoc stă la temelia actului istoric din ianuarie 1859 și constituie, totodată, un prilej de vie afirmare a poporului român și a năzuințelor sale pe plan internațional, după cum ele au însemnat și o prielnică ocazie pentru clarificarea diferitelor poziții de clasă, ca și pentru elaborarea unui adevărat plan de perspectivă al dezvoltării României moderne.

Convocarea Adunărilor ad-hoc a fost prilejuită de divergențele izbucnite între puterile europene în legătură cu problema reorganizării Principatelor Române și îndeosebi ca o consecință a divergențelor lor în problema Unirii. Față de refuzul reprezentanților Austriei și ai Turciei de a accepta formarea unui stat unitar român (propunere ce a aparținut Franței în ședința din 8 martie 1856 a Congresului de la Paris) [1], ca și față de insinuarea diplomației habsburgice privind neconsultarea populației din Principate în legătură cu viitorul ei și pretinsa ostilitate a acesteia față de ideea Unirii, s-a hotărît prin Tratatul de la Paris convocarea Adunărilor ad-hoc [2]. „Maiestatea sa sultanul — se arăta în art. XXIV al tratatului din martie 1856 — făgăduiește să convoace imediat, în fiecare din cele două provincii, un Divan ad-hoc, alcătuit în așa fel, încît să constituie reprezentarea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor

[1] D. A. Sturdza etc., *Acte și documente relative la istoria renașterii României* (se citează în continuare: *Acte și documente*), vol. II, București, 1889, p. 1 015—1 017.

[2] În ziua de 12 martie 1856, Bourqueney a prezentat plenipotențiarilor rezultatele lucrărilor comisiei „însărcinate să pregătească textul articolelor tratatului referitoare la viitoarea organizare a Principatelor" (*Acte și documente*, vol. II, p. 1 020). Aceste rezultate au fost discutate în ședința următoare a Congresului — la dezbateri participînd „toți plenipotențiarii" — și s-au concretizat într-o hotărîre tradusă apoi în articole ale Tratatului de pace (*ibidem*, p. 1 023—1 024).

„STUDII", tomul 19, nr. 1, p. 23—31, 1966.

www.dacoromanica.ro

societății. Aceste Divanuri vor fi chemate să exprime dorințele populațiilor relative la organizarea definitivă a Principatelor ..."[3]. Congresul mai stabilea trimiterea în Principatele Române a unei comisii de informare a puterilor garante, care trebuia să cerceteze necesitățile celor două țări și apoi, în temeiul lucrărilor Adunărilor ad-hoc și al propriilor sale constatări, să întocmească un raport ce urma să constituie documentul de bază pentru dezbaterile unei viitoare conferințe diplomatice ce se preconiza pentru a elabora statutul de organizare a Principatelor Române.

Reprezentarea în Adunările ad-hoc a diferitelor clase și pături sociale a constituit obiectul a noi și vii dezbateri, desfășurate de data aceasta la Constantinopol, între reprezentanții puterilor garante care au fost însărcinați cu redactarea firmanului electoral [4]. Divergențele au făcut ca aceste dezbateri să dureze o jumătate de an. Deși prevederile inițiale ale proiectului de firman electoral au fost lărgite, acceptîndu-se, între altele, reprezentarea în Adunări a țăranilor clăcași, în ansamblu textul definitiv al firmanului a fost departe de a satisface aspirațiile poporului român. Majoritatea în Adunările ad-hoc era păstrată prin firman claselor posedante și îndeosebi marii boierimi și marii burghezii. Cu toate că reprezentau imensa majoritate a populației celor două țări, țăranii clăcași nu au obținut decît un singur loc de deputat în fiecare județ, ceea ce însemna mai puțin de o cincime din numărul total al mandatelor. Dreptul de reprezentare asigurat de firman diferitelor clase și pături sociale din Principate nu a asigurat Adunărilor ad-hoc o componență de clasă justă, proporțională cu numărul și însemnătatea diferitelor categorii sociale. Un memoriu contemporan a definit de aceea firmanul electoral drept „o lege care lovește în toate interesele" și care nu acordă decît o reprezentare iluzorie claselor apăsate, iar Vasile Boerescu opina că în viitoarele adunări „capriciul boieresc va fi lege" [5].

Prin participarea directă, deosebit de activă și mai ales entuziastă [6], poporul român a imprimat evenimentelor un curs care a surprins îndeosebi puterile ostile realizării năzuințelor sale. Mișcarea pentru Unire răscolise Moldova și Țara Românească și chemările unioniștilor provocaseră entuziasm pînă și în cele mai îndepărtate cătune. „Și Unirea era, fără îndoială — scria memorialistul Radu Rosetti —, dorința fierbinte a națiuni întregi. Îmi aduc aminte... nu numai de cuvintele pline de patriotică însuflețire ale tatei și ale mamei, ale moșilor mei, ale rudelor și prietenilor casei, dar și de acele ale slugilor și alte țăranilor ...". „Cuvîntul *Unire* —

---

[3] *Ibidem*, p. 1 082.

[4] Vezi A. Gonța, *Firmanul pentru convocarea Divanurilor ad-hoc și problema Unirii Principatelor Române*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 281—296.

[5] Memoriu din 15 mai 1857 (*Acte și documente*, vol. IV, p. 571) și V. Boerescu, *Le firman turc pour la convocation des Divans ad hoc dans les Principautés du Danube*, Paris, 1857, apud *Acte și documente*, vol. III, p. 346.

[6] Pentru lupta maselor, vezi V. Maciu, *Organizarea mișcării pentru Unire în anii 1855—1857 în Moldova și Țara Românească*, în „Studii", XII (1959), nr. 1; N. Adăniloaie și Matei D. Vlad, *Rolul maselor populare în făurirea Unirii țărilor române*, în „Studii", XII (1959), nr. 1.

www.dacoromanica.ro

mai arăta el — ... era totdeauna rostit cu dor, cu evlavie, cu înflăcărată însufleţire ..." [7].

Participarea activă la lupta electorală se explica atît prin însemnătatea momentului de trecere pe care-l trăia societatea românească în pragul dobîndirii formei moderne a statului şi instituţiilor sale, cît şi prin aceea că toate clasele şi păturile sociale erau chemate — deşi într-un sistem de reprezentare nejust — să-şi spună cuvîntul prin intermediul viitoarelor adunări. Pentru toţi Unirea reprezenta obiectivul central al străduinţelor, al luptei şi, deseori, al jertfelor, dar totodată fiecare apăra şi interese proprii corespunzătoare cerinţelor respectivei categorii sociale. „Unirea Principatelor — se scria încă la 28 iunie în „Steaua Dunării", sintetizîndu-se dorinţele ţărănimii — se va striga de ţăranul plugar şi din treaptă în treaptă va răsuna glasul Unirii, din toate inimile patriotice, în toate unghiurile ţării" [8]. Orăşenii din Roşiorii de Vede cereau insistent înscrierea în listele electorale, deoarece scriau ei, „parte a naţiei sîntem şi noi" [9], iar locuitorii din Cerneţi solicitau insistent, la rîndul lor, să ia parte la alegeri împreună cu orăşenii din Turnu-Severin [10]. Boierimea conservatoare însăşi a fost silită să iasă în arena publică şi să-şi apere poziţiile primejduite; fostul domnitor Gh. Bibescu a ţinut discursuri litografiate şi răspîndite în toată ţara [11], iar un grup de boieri conservatori a înfăţişat într-un program public adeziunea sa la ideea Unirii, cu rezervele în chestiunea „proprietăţii" caracteristice acestei clase [12]. De pe poziţii diferite, fiecare categorie socială a fost prezentă în larga dezbatere publică ce s-a dat în jurul problemelor organizării viitorului stat naţional, dar, ceea ce este esenţial, unanimitatea ce se remarca în legătură cu necesitatea de a se realiza Unirea era aproape perfectă. Cele cîteva voci distonante nu afectau ansamblul şi mişcarea unionistă a ajuns să se confunde cu însuşi poporul român.

Lupta electorală prilejuită de alegerile pentru Adunările ad-hoc a fost deosebit de strînsă. Mijloacele diverse de propagandă şi de ţinere trează a atenţiei alegătorilor : presa, cluburile, adunările publice, agitaţia de la om la om, petiţiile şi, mai ales, protestele împotriva ingerinţelor electorale din Moldova au fost caracteristice perioadei următoare intrării în vigoare a firmanului electoral. Voinţa poporului român din Ţara Românească şi, mai ales, a celui din Moldova — unde, datorită uneltirilor separatiste ale caimacamului Vogoride şi ale clicii sale, lupta electorală a fost deosebit de înverşunată — a înfrînat toate obstacolele şi a asigurat Adunărilor ad-hoc o compoziţie net unionistă. Bătălia electorală a fost un exemplu rar întîlnit de solidaritate naţională. Măsurile autorităţilor reac-

[7] Radu Rosetti, *Amintiri din copilărie*, Bucureşti, 1925, p. 61 şi 82.

[8] „Steaua Dunării", nr. 39 din 28 iunie 1856. Pentru ţărănime şi lupta unionistă, vezi N. Adăniloaie, *Ţărănimea şi Unirea*, în *Studii privind Unirea Principatelor*; Gh. Ungureanu, *Ţărănimea din Moldova şi Unirea ţărilor române*, în „Revista arhivelor", 1959, nr. 1.

[9] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. XIX, 379.

[10] *Ibidem*, p. XIX, 326.

[11] *Ibidem*, p. XX, 367—368 şi 375—376.

[12] *Acte şi documente*, vol. IV, p. 172—176.

www.dacoromanica.ro

ţionare împotriva manifestaţiilor „pricinuitoare de zgomot şi ameninţarea liniştii obşteşti" [13], ori hotărîrea cinică a consulului Imperiului habsburgic de a folosi „orice mijloace" [14] împotriva Unirii, au fost ineficiente în faţa elanului patriotic general. Entuziasmul şi curajul au caracterizat aceste momente. Orice folosea drept ocazie pentru puternice manifestări unioniste şi la acestea participau largi pături sociale. Ţărani şi orăşeni simpli înţelegeau să participe direct la lupta pentru Unire. Semnificative erau petiţiile de protest împotriva falsului electoral din Moldova, la care au aderat zeci de mii de oameni, ca şi acţiunile de luptă solidară ale unioniştilor din cele două ţări. „Ideea principală, ideea care predomină într-una şi care ne însufleţeşte pe toţi — scria comitetul central al Unirii din Bucureşti celui din Iaşi la 11/23 martie 1857 — este aceea a Unirei ... este timpul să ne întindem mîna unul altuia şi să conlucrăm împreună cu toate puterile noastre unite pentru regeneraţia patriei noastre comune ..." [15]. De altfel, acţiunile mişcării unioniste au urmări nu numai pe plan intern, ci şi internaţional. Este evident că răsunetul negativ atît de puternic pe care l-au avut pe plan internaţional uneltirile caimacamului Vogoride şi falsul electoral din Moldova a fost rezultatul protestului unanim intern, al hotărîtei opoziţii interne pe care a manifestat-o faţă de ele poporul român, iar anularea alecţiunilor măsluite a fost prin aceasta izbînda directă a mişcării unioniste.

Peste două luni, la începutul toamnei anului 1857, noile alegeri pentru Adunarea ad-hoc din Moldova şi cele din Ţara Românească s-au desfăşurat cu o masivă participare la vot şi într-o atmosferă însufleţită. „Strigăte entuziastice" întîmpină pe deputaţii noi aleşi [16], iar ţăranii moldoveni — ca şi cei munteni, de altfel — merg la alegeri plini de bucurie strigînd, potrivit mărturiei lui Scarlat Vîrnav, „Vivat Unirea, că a reînviat naţia română ![17]". Rezultatul alegerilor evidenţiază încă înainte de întrunirea Adunărilor ad-hoc izbînda mişcării unioniste. Compoziţia celor două adunări este net unionistă, ceea ce va asigura o categorică afirmare în faţa puterilor europene a dorinţei de Unire a mandatarilor poporului român. De asemenea merită să fie subliniat faptul că alegerile au indicat succesul categoric — cu tot sistemul electoral nejust — al elementelor înaintate. Alegerea cu majorităţi masive a deputaţilor situaţi pe poziţiile cele mai avansate, uneori chiar cu unanimitatea voturilor — de pildă, la Giurgiu, Grigore Serurie a fost desemnat „unanim de obştea întreagă, fără contestaţie din partea nimănui" şi tot astfel C.D. Aricescu la Cîmpulung [18] —, este semnificativă şi ea arată că un sistem electoral proporţional cu diferitele categorii sociale şi nu favorizant marii moşierimi şi marii burghezii ar fi asigurat o certă radicalizare a lucrărilor celor două adunări în privinţa adoptării propunerilor referitoare la organizarea statului modern.

[13] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. XXI, 41.
[14] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, Bucureşti, 1944, p. 137.
[15] *Acte şi documente*, vol. IV, p. 104
[16] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. XXXII, 198.
[17] N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVIII, Bucureşti, 1910, p. 6.
[18] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. XXXV, 557—559.

www.dacoromanica.ro

La 7/19 şi 9/21 octombrie 1857, Adunările ad-hoc au adoptat într-o atmosferă de avînt patriotic programul unionist, exprimînd prin aceasta năzuinţa fierbinte spre unitate a poporului din Moldova şi Ţara Românească [19]. Adunarea ad-hoc a Moldovei a păşit mai departe la analiza problemelor de organizare internă, în timp ce acea de la Bucureşti a amînat o dezbatere de acest fel în aşteptarea hotărîrii ce urmau s-o ia puterile în problema fundamentală a Unirii. Direct sau indirect, problema agrară a fost prezentă în discuţiile deputaţilor din amîndouă ţările, dar şi într-o adunare şi în alta chiar elementele înaintate — liberalii radicali munteni sau liberalul democrat Kogălniceanu şi liberalul radical Anastase Panu în Moldova — au determinat o amînare a dezbaterii problemei, pentru a menţine coeziunea mişcării unioniste. În ultima lună a anului, Adunările ad-hoc au fost dizolvate printr-un firman, punîndu-se astfel capăt activităţii lor [20].

Adunările ad-hoc reprezintă un moment esenţial în cadrul general de desfăşurare al luptei pentru Unire. Pe plan intern ele au prilejuit manifestarea evidentă a coeziunii mişcării unioniste şi au pus în relief forţa susţinătorilor Unirii. Totodată, în perioada electorală s-a perfectat în amîndouă ţările caracterul organizat al mişcării, concretizat în activitatea Partidei Naţionale şi a comitetelor unioniste. De asemenea, relaţiile dintre unioniştii munteni şi cei moldoveni s-au intensificat, stabilindu-se un contact neîntrerupt, schimburi de vizite şi acţiuni combinate. Micile deosebiri — mai mult de redactare — ale programelor unioniste din cele două ţări sau unele deosebiri de tactică au fost neînsemnate faţă de caracterul unitar, perfect închegat, al mişcării unioniste din Principate în ansamblu. Este de relevat în această privinţă rolul pozitiv pe care l-au avut ca element catalizator exilaţii revoluţionari din Ţara Românească reîntorşi în patrie în vara anului 1857, care militează pentru a asigura organizarea unitară a mişcării unioniste din cele două ţări şi pentru a-i da o orientare — cel puţin în perspectivă — democrat burgheză. Pe plan extern, Adunările ad-hoc au reprezentat prin rezultanta lucrărilor lor un evident succes al cauzei Unirii şi ele au spulberat prin însuşirea aproape unanimă a programului unionist calomniile Austriei habsburgice, ale Turciei otomane, şi, în parte, ale Angliei privind o pretinsă ostilitate a poporului român faţă de Unire. Europa a fost pusă în faţa unei exprimări categorice a dorinţelor unui popor dornic de a-şi consolida viaţa naţională prin întemeierea statului naţional. Ostilitatea pretinsă a românilor faţă de Unire n-a mai putut fi invocată ca argument şi dorinţa evidentă de unitate a românilor n-a mai putut fi contestată. „Naţiunea română — declara C. Haralambie în Adunarea ad-hoc a Ţării Româneşti — conformîndu-se spiritului Tractatului de la Paris, prin mandatarii săi, pe temeiul suveranităţii sale, fiind liberă şi independentă, respectînd totodată şi relaţiunile ce o leagă cu Înalta Poartă, a decretat bazele reorganizării sale. Aşadar, crez, domnilor, ca şi dumneavoastră, că înaltele puteri garante care au luat iniţiativă într-această cauză şi care au socotit folosi-

[19] *Acte şi documente*, vol. VI, partea I, p. 62—80; partea a II-a, p. 31—46.
[20] *Ibidem*, vol. VII, p. 44—45 şi 52.

www.dacoromanica.ro

toare Unirea Principatelor atît pentru prosperitatea poporului român, cît şi pentru durabila tranchilitate a Europei, nu vor întîrzia a sancţiona voinţa naţii române"[21].

Dar Adunările ad-hoc nu au fost importante doar prin contribuţia de seamă ce au dat-o în cadrul luptei pentru Unire, ci, totodată, prin dezbaterea în cadrul lor a problematicii vaste legate de crearea statului naţional, prin punerea unei serii de probleme, care în cea mai mare parte şi-au găsit rezolvarea în următoarea etapă istorică şi îndeosebi în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. În amîndouă adunările s-a evidenţiat susţinerea de către marea majoritate a deputaţilor a unei organizări a statului după Unire pe baze burgheze. Semnificative au fost în această privinţă rezoluţiile succesive adoptate de Adunarea ad-hoc de la Iaşi în problemele viitoarei organizări. Libertatea relaţiilor comerciale cu alte state, egalitatea înaintea legii şi a impozitelor, libertăţile publice, abolirea jurisdicţiei consulare, responsabilitatea ministerială, accesibilitatea în funcţiile statului, ori reorganizarea armatei şi a instrucţiunii publice au fost printre cele mai importante probleme asupra cărora s-au pronunţat deputaţii Adunării ad-hoc de la Iaşi. În măsura în care aceste „dorinţe" nu contraziceau interesele puterilor, ele au fost adoptate în Convenţia de la Paris din 7/19 august 1858 (egalitatea înaintea legii şi a impozitelor, responsabilitatea miniştrilor, libertăţile publice, accesibilitatea în funcţiile statului, reorganizarea armatei etc.)[22]. Hotărîrile acestea au fost apreciate de deputaţii din Bucureşti — care n-au dezbătut însă în mod direct astfel de probleme — ca juste şi ca întru totul utile în procesul de organizare a viitorului stat naţional. „Noi sîntem mulţumiţi de lucrările noastre — scria la 25 octombrie/6 noiembrie 1857 Ştefan Golescu unui moldovean — şi dacă puterile binevoitoare vor stărui în hotărîrea lor arbitrară şi antilogică de a face ele o constituţie şi a ne-o trimite prin un hatişerif, noi am fi fericiţi cînd ele ar primi drept bazele fundamentale ale constituţiei, cele propuse de voi"[23]. În Adunarea ad-hoc a Ţării Româneşti nu s-a dezbătut problematica internă[24], care a constituit subiect de discuţii la Iaşi[25], dar — îndeosebi în ultimele două luni de activitate ale adunării — s-a remarcat ostilitatea crescîndă dintre deputaţii liberali radicali, alţi cîţiva deputaţi liberali şi deputaţii ţărani, de o parte, şi deputaţii conservatori moderaţi şi conservatori, de altă parte, tocmai în jurul unei eventuale dezbateri de acest fel. Cei dintîi au căutat să păstreze deschisă posibilitatea luării în discuţie a problemelor interne. Semnificativ în această privinţă a fost un proiect de rezoluţie, prin care se propunea ca Adunarea să nu intre „*deocamdată* în alte lucrări"[26]; iar un alt document al Adunării

---

[21] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 654 655.

[22] *Acte şi documente*, vol. VII, p. 306—314.

[23] Document din colecţia Muzeul Unirii din Iaşi.

[24] Vezi Dan Berindei, *Problema agrară în dezbaterea Divanului ad-hoc şi a Adunărilor Ţării Româneşti (1857—1861)*, în „Studii", XI (1958), nr. 1, şi *Introducere* la *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. XXXVI—XLIV.

[25] Vezi Valerian Popovici, *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Istorie, Iaşi, X (1959), fasc. 1—2.

[26] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 620.

www.dacoromanica.ro

sublinia chiar datoria acesteia de a-şi împlini şi partea a doua a mandatului, pronunţîndu-se în problemele de organizare internă. Într-adevăr, în proiectul de raport întocmit de C.A. Creţulescu şi reprezentînd punctul de vedere al liberalilor radicali şi al altor liberali de stînga, se propunea ca Adunarea ad-hoc să se declare „competentă... ca îndată după darea unei otărîri de către Congresul de la Paris, asupra dorinţelor exprimate la 9 octombrie, să aşăze bazele fiitoarei constituţii şi să voteze legea electorală pentru alcătuirea unei adunări constituante care să elaboreze acea constituţie". „Ea crede — mai preciza el, referindu-se la Adunarea ad-hoc — că ţara aşteaptă de la dînsa ca ea să nu se despartă de-i va fi ertat, pînă mai întîi nu va împlini şi această parte a misii sale" [27]. Tocmai în vederea acestor viitoare dezbateri stînga Adunării a căutat să prelungească lucrările acesteia în 1858, ceea ce firmanul de dizolvare al Porţii a împiedicat să se concretizeze practic. Mai merită să fie subliniată tendinţa evidentă a deputaţilor înaintaţi din amîndouă ţările de a lărgi drepturile celor două adunări, pe care ei refuzau să le considere simple *Divanuri* ad-hoc consultative, ci le considerau *Adunări* ad-hoc. Deputaţii înaintaţi munteni au căutat chiar a transforma Adunarea ad-hoc într-o Adunare legislativă. Într-un memoriu adresat deputaţilor de un anume G. Atanasiu, se cerea, de altfel, ca Adunarea — numită „Adunanţă naţională" — să emită decrete, să proclame Unirea şi „legile organice, care vor avea de efect voinţa naţională" [28].

Dacă Adunările ad-hoc au evidenţiat că Unirea era o dorinţă generală şi că marea majoritate a mandatarilor români doreau organizarea statului pe baze burgheze, ele au mai scos în relief faptul că problema restructurării relaţiilor agrare, imperios cerută de întregul stadiu de dezvoltare al ţării şi de însuşi procesul general de reorganizare a statului, producea divergenţe adînci. În Adunarea ad-hoc a Moldovei problema a fost dezbătută în mod direct şi votul final a indicat că — în condiţiile electorale date — nu se putuse ajunge la un punct de vedere comun [29]. Amînarea a apărut ca unica soluţie chiar şi deputaţilor înaintaţi din cele două Adunări. Ţărănimea nu şi-a văzut împlinită dorinţa privind înlăturarea regimului clăcii şi împroprietărirea ei, dar ea a avut prilejul de a-şi afirma răspicat poziţia şi în faţa ţării şi în faţa puterilor europene. Deputaţii pontaşi moldoveni au proclamat cu îndrăzneală că ţărănimea purtase „toate sarcinile cele mai grele", fără a se „îndulci" din bunurile ţării, în timp ce „alţii" — posedanţii desigur — „fără să fie supuşi la nici o povară, de toată mana ţării s-au bucurat". Ei au cerut apoi, după descrierea abuzurilor, ca „săteanul să fie şi el pus în rîndul oamenilor", ca bătaia să fie interzisă — ca şi beilicurile, havalele şi birul pe cap —, ca satele să-şi aibă propria lor administraţie şi, mai ales, ca boierescul (claca) să fie înlăturat şi ca ţăranilor să li se dea pămînt [30]. „Boierii, necunoscînd îndestul dorinţele şi păsurile noastre, precum ni le cunoascem noi cari

[27] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 623.
[28] *Ibidem*, p. 648.
[29] Şedinţele din 18 şi 19 decembrie 1857. *Acte şi documente*, vol. VI, partea I, p. 342—425.
[30] *Ibidem*, p. 342—346.

www.dacoromanica.ro

suferim — a declarat la rîndul său deputatul ţăran Gheorghe Lupescu în Adunarea ad-hoc de la Bucureşti — au făcut legi împovărătoare nouă, cari au adus mari şi multe nenorociri ţării" ; „legile — mai adăugase el — nu mai erau făcute de toate stările, ca să se mulţumească toată ţara, ci numai de o seamă de boieri". Gh. Lupescu a cerut, în încheierea amendamentului său, formarea unei Adunări obşteşti largi, „alcătuită din înfăţişători luaţi din toate stările de oameni ai ţării, cari să aibă dreptul să înfăţişeze toate păsurile şi trebuinţele a tot norodului român" [31]. Spre sfîrşitul lucrărilor Adunării ad-hoc a Ţării Româneşti a mai avut loc o nouă intervenţie a deputaţilor ţărani, redactată, de data aceasta, de Tănase Constantin. În acest document se amintea „nemărginitul şi durerosul şir de sugrumătoare suferinţi" ale ţărănimii şi se proclama „dreptul netăgăduit" al clasei ţărăneşti „d-a lua parte la viitoarele Adunări, care vor face constituţia ţării şi legiuirile din năuntru". „... Dacă locul nostru, al românilor ţărani plugari, ne-ar fi răpit din Adunările viitoare — se arăta în încheierea intervenţiei — noi, printr-aceasta, protestăm dinainte şi facem cunoscut de astăzi că orice legi s-ar face făr' de noi vor fi privite de ţară ca nedrepte şi împilatoare şi nu vor fi primite de noi decît impuse cu sila, ca şi Regulamentul Organic" [32]. Această atitudine dîrză a ţărănimii a impus ca în Convenţia de la Paris să se introducă recomandarea de a se soluţiona problema agrară şi totodată a obligat clasele dominante să o ia în deaproape considerare. Totodată, în jurul căilor de soluţionare ale acestei probleme s-au evidenţiat poziţiile politice şi s-au reliefat partidele de bază ale celor două clase dominante din perioada modernă a istoriei României. Semnificativă este în această privinţă observaţia de mai tîrziu a lui Mihail Kogălniceanu, unul dintre făuritorii Unirii, că în timpul discuţiilor Adunărilor ad-hoc se produsese „despărţirea partidelor pe tărîmul chestiei rurale, formîndu-se pentru întîia dată atunci în mod definitiv, partidul liberal şi partidul conservator" [33]. Cu alte cuvinte, Kogălniceanu arăta că atunci avusese loc, făţiş sau nefăţiş, împărţirea fruntaşilor politici în jurul problemei soluţionării chestiunii agrare, unii — şi chiar dintre cei care n-o susţinuseră direct — apărînd ca partizani ai împroprietăririi, iar alţii mărginindu-se să se pronunţe pentru desfiinţarea clăcii şi pentru o „statornicie" a ţăranilor pe o cantitate infimă de pămînt.

În perspectiva istoriei, Adunările ad-hoc apar ca avînd o multilaterală însemnătate. Ele au fost *departe de a fi simple adunări consultative*, ci, dimpotrivă, de la primele lor lucrări s-au transformat în tribune de la înălţimea cărora reprezentanţii poporului român au exprimat în mod răspicat năzuinţele acestuia. Prin activitatea lor, ca şi prin agitaţia electorală pe care a provocat-o în mod firesc convocarea lor, cauza Unirii s-a consolidat în Principatele Române, iar pe plan extern puterile au putut să constate, în urma susţinerii aproape unanime în cele două adunări

[31] Şedinţele din 18 şi 19 decembrie 1857. *Acte şi documente*, vol. VI, partea a II-a, p. 84—85.

[32] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 657—659.

[33] M. Kogălniceanu, *Dezrobirea ţiganilor. Ştergerea privilegiilor boiereşti. Emanciparea ţăranilor...*, în *Scrieri alese*, ed. Dan Simonescu, vol. II, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1955, p. 225 226.

www.dacoromanica.ro

a programului unionist, imensa popularitate ce o avea ideea Unirii atît în Moldova, cît și în Țara Românească. Adunările ad-hoc au fost și locul unde s-au putut înfrunta opiniile reprezentanților diferitelor clase și pături sociale și s-au putut exprima năzuințele aproape generale pentru structurala modernizare a statului național unitar ce urma să fie creat. Acut divergentă s-a dovedit a fi chestiunea agrară, care a stat la baza împărțirii membrilor celor două adunări în două grupe opuse și care a provocat, totodată, organizarea așa-numitelor partide „istorice". În ansamblu, Adunările ad-hoc au dat prilej pentru exprimarea și consemnarea pozițiilor și opiniilor din epocă și totodată ele oferă istoricului o sinteză a problematicii din perioada Unirii, ca și posibilitatea de a studia — prin prisma lor — însăși istoria unei etape deosebit de importante a luptei pentru făurirea statului național unitar român.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ȚĂRĂNIMEA ȘI CUZA VODĂ

DE

N. ADĂNILOAIE

La mijlocul veacului trecut, țărănimea — denumită de Mihail Kogălniceanu clasa „cea mai numeroasă și cea mai importantă a societății"[1] —, fiind cuprinsă în vîrtejul luptei pentru Unirea Principatelor Române, și-a pus toată energia-i caracteristică în slujba realizării acestui măreț ideal național. Cu toate suferințele și angaralele impuse de boieri și de stat, cu tot traiul de mizerie în care se zbătea țărănimea, atunci cînd campania unionistă s-a răspîndit prin județe, ea a participat cu însuflețire, dînd mișcării pentru Unirea Principatelor un adevărat caracter de masă.

În concepția țărănimii, ideea Unirii Principatelor avea un conținut mult mai larg decît simpla unire politică și administrativă a Munteniei și Moldovei. Ea vedea în Unire, o dată cu realizarea arzătoarei năzuințe a făuririi statului național, un pas hotărîtor spre împlinirea aspirațiilor de dreptate socială. Țăranii legau de Unire nădejdea lor de a se elibera de sub jugul strivitor al clăcii și de a redeveni stăpîni ai pămîntului pe care-l munceau și care le fusese răpit de boieri în decursul veacurilor.

Documentele istorice arată că și unele elemente burgheze unioniste au căutat să întărească în mintea țăranilor această convingere. Astfel, li se spunea că „destul suferise țărănimea pînă atunci, că destul fusese călcată, că puterile cele mari hotărîse că a sosit vremea să fie și țăranii oameni..., că vremea boierilor trecuse, că de acum cu toții, boieri sau țărani, erau tot una, au să aibă aceleași drepturi și că țăranii vor deveni stăpîni pe cîte o bucată de pămînt"[2]. Fruntașii unioniști din țară erau îndemnați de emigranții pașoptiști din străinătate să spună săteanului că „Unirea numai îl va scăpa pentru totdeauna... de ciocoi, de gîrbaciul dorobanțului... și de clacă"[3].

[1] *Acte și documente relative la istoria renașterei României*, vol. VI, partea I, București, 1896, p. 410.

[2] Radu Roșetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1907, p. 282.

[3] Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. II, București, 1934, p. 194.

„STUDII", tomul 19, nr. 1, p. 33 39, 1966.

www.dacoromanica.ro

În perioada alegerilor pentru Divanul ad-hoc, măsurile severe, ordonate de administrația caimacamului reacționar Vogoride, prin care se urmărea ca țărănimea din Moldova să fie izolată de mișcarea unionistă și ținută departe de viața politică, pentru a nu intra în contact cu fruntașii unioniști din județe, au rămas zadarnice. Chemată pentru prima dată, pe cale legală, la viața politică, ea era hotărîtă să folosească din plin această ocazie. De aceea, protestînd energic împotriva falsurilor electorale și a oamenilor impuși de guvernanții separatiști, țăranii și-au ales ca deputați pe reprezentanții cei mai fermi și curajoși care să le poată apăra drepturile în Divanul ad-hoc.

Că nu s-au înșelat în privința alegerii reprezentanților lor, mărturie stau cunoscutele jalbe prezentate de deputații pontași în Divanurile ad-hoc din Iași și București, în care, după ce — cu un realism zguduitor — sînt descrise suferințele clăcașilor, se fac propuneri pentru îmbunătățirea situației lor. Astfel, în jalba deputaților pontași din Moldova — al cărei prim semnatar este Ioan Roată — se cerea ca pe viitor „săteanul să fie și el pus în rîndul oamenilor, să nu mai fie ca pînă acum asemăluit cu dobitoacele necuvîntătoare", iar bătaia, havalelele, birul și boierescul să fie înlăturate pentru totdeauna; „...Vroim să scăpăm, vroim să ne răscumpărăm din robia în care suntem..., să nu mai fim ai nimănui, să fim numai ai țării și să avem și noi o țară", încheie patetic reprezentanții clăcașilor moldoveni[4].

După Conferința de la Paris, prin legea electorală anexată Convenției, țărănimea a fost oprită de a mai alege și trimite reprezentanții săi în Adunările elective care aveau să desemneze pe domnitorul Unirii. Cu toate acestea, ea, dorind să fie ales un domn progresist care s-o ajute să-și obțină revendicările sale, a contribuit cu un elan nestăvilit — alături de masele orășenești — la triumful cauzei naționale. De aceea, la 5 ianuarie 1859, cînd Al. I. Cuza a fost ales pe tronul Moldovei, țărănimea, venind în mare număr pe străzile Iașilor, și-a exteriorizat aprobarea sa deplină. Manifestații asemănătoare în favoarea lui Cuza au avut loc și în județe.

În Țara Românească, de asemenea, în timpul lucrărilor Adunării elective din zilele de 22—24 ianuarie 1859, mii de țărani din județele Ilfov și Dîmbovița — mobilizați de fostul deputat clăcaș Mircea Mălăeru și de alți tribuni populari unioniști —, în pofida interdicției ordonate de Căimăcămie, au venit în capitală și, împreună cu masele de orășeni, paralizînd manevrele deputaților conservatori, au impus dubla alegere a lui Cuza, implicit Unirea Principatelor Române[5]. Alegerea lui Cuza și la București a umplut de bucurie masele populare sătești. Ziarul „Românul", din 27 ianuarie 1859, comentînd aceste explozii de bucurie, scria: „Frații noștri țărani" care, încă de la deschiderea Adunării, asistaseră în curtea

[4] *Acte și documente...*, p. 345.

[5] Vezi, în acest sens, D. Berindei, *Frămîntări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, în „Studii", 1955, nr. 2; acad. A. Oțetea, *Însemnătatea istorică a Unirii*, în „Studii", 1959, nr. 1; N. Adăniloaie și Matei D. Vlad, *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Țărilor Române*, în „Studii", 1959, nr. 1; Const. C. Giurescu, *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960.

www.dacoromanica.ro

și împrejurul Mitropoliei, „lipsindu-se de hrană zile întregi, în așteptarea realizării dorințelor nației, strigau acum din toată puterea energică a sufletului lor: Să trăiască Cuza! Să trăiască domnul nostru!" Toți se îmbrățișau de bucurie ca și cum „toți în general ar fi scăpat de jugul cel mai apăsător" [6].

Speranțele nutrite de clăcași, că vor primi pămînturi îndată după Unire, au fost înșelate de moșierime. Prin petiții numeroase, adresate domnitorului ori administrației, țăranii își exprimau nedumerirea și totodată neliniștea că împroprietărirea, promisă de fruntașii unioniști și de „înaltele puteri ale Europei", întîrzia. În februarie 1859, într-o petiție semnificativă a locuitorilor din satul Ciomăgeștii de Jos, județul Olt, se arată: „...Alegerea prințului român... împărți nădejdea, astfel încît năpăstuitorul pierdu corajul, iar năpăstuitul se bucură lăudînd... lumina zilei cei fericite în care născu dreptatea. Țărani sîntem, români adevărați și victime am fost ai veacurilor de urgie. Trăiască Unirea, trăiască prințu nostru stăpînitor, trăiască miniștrii ce vor dreptatea și adevărul. În numele dreptății, al Unirii și al lăudatului nostru prinț" — cer sătenii să se ia în „considerație plîngerea" lor întemeiată. În continuare se arată cum ei nădăjduiau că, după Unire, „toate elementele de cruzime din țară vor fi izgonite cu urgie și tot dregătorul va veni la locul său cu prințipuri de dreptate", dar s-au înșelat. „Cine poate iarăși crede — se plîngeau țăranii — în ce disperație am căzut, cînd chiar în acea zi, cînd Unirea, dreptatea și alegerea prințului proclama dreptatea și fericirea României, să ne vedem în luptă cu dl subadministrator, voind a apăra pe arendași și a ne năpăstui pe noi" [7].

Speranța țărănimii în schimbarea ce trebuia s-o aducă Unirea se reliefează și din petiția locuitorilor de pe moșia Comănești din ținutul Bacău. La 16/28 aprilie 1859, în jalba către prefect, acești locuitori scriu: „...Toți asupriții de felul nostru cred că cu înălțarea unui domn pe două țări române, astăzi s-au schimbat și tot sistemul trecutului și au murit și toate relele din țară. Așa credem, domnule, și așa crede tot poporul". În încheiere ei arată cu mîhnire că situația lor de mizerie continuă, „ca în vremea bătrînei feudalități" [8]. Mai mulți săteni din județul Putna, în aprilie 1860, într-o jalbă către prefect, arătau că, deși guvernul mereu le „făgăduiește binile", ei nu s-au învrednicit pînă acum „a-l videa" și o duc tot „mai rău" [9].

În 1859-1864, tergiversîndu-se mereu reforma agrară, frămîntările și nemulțumirile țărănimii se intensifică. În unele sate, aceste nemulțumiri îmbracă forma unor răscoale locale. Astfel de răscoale au izbucnit la Bezdead (Dîmbovița), la Păltineni (Buzău), la Băilești (Dolj) sau la Cudalbi (Covurlui), unde țăranii veniți din 40 de sate s-au împotrivit să tragă la sorți pentru recrutarea la oaste, „cerînd să li se dee pămînt mai întîi" [10].

---

[6] Apud *Acte și documente...*, vol. VIII, p. 689.
[7] Arh. st. Buc., Min. Int. Div. adm., dos. 16/1859, f. 358 și 367.
[8] Arh. st. Buc., Min. Int., Moldova, dos. 91/1859, f. 45 și 50.
[9] Arh. st. Focșani, fond. Prefectura Putna, dos. 24/1860, f. 16.
[10] M. Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, ediție îngrijită de Vladimir Diculescu, București, Edit. științifică, 1959, p. 299—300.

www.dacoromanica.ro

Din petiţiile adresate lui Cuza în aceşti ani se observă totodată că locuitorii nu şi-au pierdut totuşi speranţa că alesul de la 5 şi 24 ianuarie îi va duce „la limanul mîntuirii".

În anii de după Unire, M. Kogălniceanu — care declarase în Adunare, la 17 februarie 1861, că atîta vreme cît „ţăranii vor avea încredere în guvern" şi „mai ales" în domnitor, „revoluţie de jos nu va fi"[11] — a luptat cu o energie neobosită alături de Cuza pentru înfăptuirea reformei agrare pe care o aşteptau atît de mult sătenii clăcaşi. El a combătut cu vehemenţă în 1862 proiectul de lege al moşierimii conservatoare, care urmărea să despoaie pe clăcaşi de drepturile ce le aveau asupra pămînturilor. Domnitorul Cuza, arătînd că această lege reacţionară, votată de moşierimea conservatoare, „nu corespunde la condiţiunile de îmbunătăţire a soartei muncitorilor de pămînt", a refuzat sancţionarea, iar în anul următor i-a încredinţat puterea lui M. Kogălniceanu pentru a înfăptui reforma agrară. Cînd Cuza a înţeles că pe cale legală nu poate impune deputaţilor conservatori împroprietărirea clăcaşilor, de comun acord cu primul său ministru, a dat cunoscuta lovitură de stat din 2 mai 1864, dizolvînd Adunarea reacţionară, pentru ca apoi, după trei luni, să poată decreta mult aşteptata reformă agrară.

Legea rurală decretată de Cuza la 14 august 1864 a fost difuzată, citită şi explicată ţăranilor, prin judeţe, împreună cu o proclamaţie a domnitorului către săteni. Proclamaţia lui Cuza anunţa pe ţărani că claca este desfiinţată şi ei rămîn „proprietari liberi" pe locurile ce le au în folosinţă. În aceeaşi zi, M. Kogălniceanu, cerînd prefecţilor ca legea să fie explicată ţăranilor, opina să nu se facă tedeumuri oficiale în biserică „pentru această zi frumoasă care emancipează un întreg popor, căci sunt sigur — declara el — că la cea întîi citire a acestei legiuiri, cîntări de mulţumire" se vor ridica din inima fiecărui sătean şi toţi „vor binecuvînta numele aceluia carele astăzi răsplăteşte zilele de 5 şi 24 ianuarie 1859, emancipînd munca şi proprietatea"[12].

Într-adevăr, vestea decretării legii rurale — care aducea reforma agrară — a avut un mare ecou la sate, ţărănimea primind-o cu explozii de bucurie. Imediat, din multe comune rurale, au pornit scrisori de mulţumire şi recunoştinţă către guvern şi, în special, către domnitorul Cuza, sătenii glorificîndu-l pentru că le-a dat pămînt şi libertate şi le-a ridicat de pe umeri apăsătorul jug al clăcii.

Astfel, la 25 august 1864, ţăranii din satele Bohotin, Duda, Isaia, Novaci, Pîhneşti, Pogoneşti, Răducăneni şi Rîseşti din judeţul Fălciu, într-o telegramă către Al. I. Cuza, arată : „Fapta... pe care Măria-Voastră aţi isprăvit slobozind neamul românesc din boieresc, munca silită ce era mai rea şi decît robia, este atît de mare, cît nu o poate scrie niminea. Dumnezeul părinţilor noştri păstreze zilele Măriei-Tale ferice nebîntuite, îl rugăm să ia din zilele noastre şi a copiilor noştri şi să adauge pe ale Măriei-Voastre". În încheiere sătenii scriu : „Rugămu-te... dă-ne voe ca

[11] D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. II, Bucureşti, 1907, p. 376.

[12] *Ibidem*, p. 905.

www.dacoromanica.ro

de acum înainte să te numim părintele cel binevoitor și slobozitoriul neamului țărănesc"[13]. În județul Bacău, locuitorii „din toate comunele rurale" și-au trimis delegați la prefectură, rugîndu-l pe prefect să transmită domnitorului bucuria și recunoștința lor pentru decretarea legii rurale [14].

Un număr de 276 de locuitori din județul Muscel telegrafiază lui Cuza că „legea pentru împroprietărirea țăranilor clăcași" a produs în inimile lor și ale familiilor lor „cel mai mare entuziasm". În continuare, țăranii precizează că numele domnitorului și al miniștrilor care l-au ajutat „în această mare operă a dezrobirii" lor „va fi pomenit cu respect și recunoștință" de copiii și strănepoții lor. Ei își exteriorizează totodată dorința „ca familia Cuza să domnească din neam în neam asupra națiunii române, ca să poată deveni România tare, mare și fericită"[15]. Prefectul de Muscel confirmă și el că „orașul și comunele rurale sînt în mare veselie, țăranii mai cu seamă sînt entuziasmați pentru emanciparea lor, pe care o serbează cu mese și hore"[16].

Cele mai multe adrese de mulțumire și recunoștință au venit însă din satele județului Prahova. La 28 august, țăranii din satele Hăbud și Brătești scriu domnitorului că prin legea rurală i-a făcut „proprietari pe pămîntul muncit... cu atîtea sudori" de ei și de strămunii lor, că la primirea veștii de împroprietărire au îngenunchiat, cu soțiile și copiii, înălțînd „rugăciuni de mulțumire" pentru numele lui Cuza „cel bun și drept", nume care „va rămîne în veci tipărit" în inimile lor și ale urmașilor. Încheierea scrisorii este de asemenea interesantă : „România de astăzi va fi tare Măria-Ta, tare căci noi sătenii vom avea să apărăm o patrie dreaptă"; țăranii se angajează apoi să apere oricînd țara la chemarea lui Cuza[17]. În aceeași zi, o telegramă de mulțumire pentru desființarea clăcii au trimis lui Cuza și locuitorii satelor Bătrîni, Nucșoara, Rîncezi, Starchiojd și Valea Anii [18]. Impresionante, prin conținutul lor, sînt scrisorile sătenilor din plasa Filipești și din plaiul Teleajenului. În adresele de mulțumire țăranii scriu : „N-am cerut altă lege decît ceea ce ne-ai arătat în ziua de 14 august 1864, căci printr-însa ai dat fiilor Măriei-Tale averea și pîinea lor... Bucurîndu-ne de dragostea, dreptatea și puterea Măriei-Tale, nu putem face alt decît a glorifica pe Alexandru Ion I în neam și în neamul românesc". Țăranii — subliniind că „prin emanciparea clăcii" domnitorul a înălțat „un popor împilat de suferință" — îl numeau pe Cuza „salvatorul și eliberatorul nostru, al întregii Românii, de sub robia faraonilor, de legea aceea feudală, ce ne pregătea nouă, ca națiune, peire rușinoasă"[19]. Țăranii din satele Mărgineni și Măgureni scriau lui Cuza că, mîntuind pe săteni de „abuzul clăcii" ai „liberat pe tot omul ce a suferit, ai înălțat și ai dat viață poporului, ce era mort pînă ieri..., ai arătat că ești părintele săracilor,

[13] Bibl. Academiei, ms., fond. arh. Cuza, vol. XXXVI, f. 4.
[14] Ibidem, vol. XXXV, f. 74.
[15] Ibidem, f. 41.
[16] Ibidem, f. 43.
[17] Ibidem, f. 64.
[18] Ibidem, f. 65.
[19] Ibidem, vol. XII, f. 212—216.

www.dacoromanica.ro

orfanului ş-al văduvii", şi astfel „s-a convins lumea că eşti liberatorul poporului"[20].

La 30 august, cu ocazia zilei onomastice a domnitorului, orăşenii şi ţăranii din toate judeţele, legînd această zi de abolirea boierescului, au sărbătorit pe Cuza şi i-au trimis telegrame în care, pe lîngă felicitări şi urări de sănătate, i-au mărturisit recunoştinţa pentru decretarea reformei agrare. De pildă, locuitorii din Vălenii de Munte, în telegrama lor, arată că populaţia tîrgului şi „satele învecinate a celebrat astăzi ziua onomastică a Măriei-Voastre şi sărbătoarea împroprietăririi sătenilor". Ei îşi exprimă „cea mai vie recunoştinţă pentru dezrobirea clăcaşilor" şi îi urează domnitorului ani mulţi, ca urmaş a lui Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, să conducă ţara „la mărire şi independenţă", strigînd „Trăiască România mare şi în veci nedespărţită"[21]. Locuitorii din Găeşti, „pătrunşi de cea mai vie bucurie pentru împroprietărirea lor", transmit domnitorului, prin intermediul consiliului comunal, „omagiile lor de mulţumire şi recunoştinţă"[22]. Consiliul municipal din Oltenita mulţumeşte lui Cuza pentru legea rurală, precizînd că „aspiraţiile actelor de la 5 şi 24 ianuarie 1859 sînt astăzi pe deplin îndeplinite"[23]. Autorităţile şi locuitorii din Tecuci arată şi ei, în telegrama lor, că serbează „ziua onomastică" a lui Cuza „şi ca zi memorabilă a desfiinţării clăcii", exprimîndu-şi adînca recunoştinţă faţă de domnitor pentru reforma agrară [24].

Nu am menţionat decît cîteva din numeroasele telegrame şi scrisori adresate lui Cuza de locuitorii din toate colţurile ţării, în semn de mulţumire pentru decretarea legii rurale. Mulţimea lor denotă că domnitorul Al. I. Cuza, înfăptuind reforma agrară, şi-a cucerit nu numai simpatiile sătenilor, ci şi o mare popularitate în ţară.

Dată fiind vertiginoasa creştere a popularităţii lui Cuza, nu e de mirare că în luna septembrie 1864, cînd domnitorul a plecat în Moldova, „mii de ţărani" au alergat în calea lui să-şi exteriorizeze bucuria „la fiecare staţie de poşti, ca şi în fiecare oraş". Apoi, cînd Cuza a poposit cîteva zile la moşia sa de la Ruginoasa, s-au adunat acolo circa 6 000 de ţărani din nordul Moldovei. O dată cu urările, sătenii i-au oferit o pîine mare, purtată de şase bătrîni, un berbec împodobit cu panglici „de trei culori" şi o scrisoare în care se arăta că, „prin actul din 14 august, milioane de suflete care zăceau de secoli sub osînda boierescului şi în desăvîrşită sărăcie azi sînt eliberaţi şi chemaţi la rîndul oamenilor". Se sublinia în acea scrisoare că domnitorul, ca un bun „părinte al plugarului român", a rupt „zapisul sclăviei" şi le-a făcut dreptate ţăranilor, dîndu-le pămînt; de aceea sătenii îi jură „credinţă, dragoste [şi] recunoştinţă eternă". Cuza, venind în mijlocul ţăranilor adunaţi la Ruginoasa, le-a tălmăcit legea rurală pe înţelesul lor şi i-a sfătuit să fie oameni harnici şi de bună rînduială [25].

---

[20] Bibl. Academiei, ms., fond. arh. Cuza, vol. XII, f. 214.
[21] Ibidem, vol. XXXVI, f. 58.
[22] Ibidem, vol. XXXV, f. 38.
[23] Ibidem, f. 19.
[24] Ibidem, vol. XXXVI, f. 56.
[25] Petru Răşcanu, *Cuza Vodă*, în *Unirea — 24 ianuarie 1859*, Bucureşti, 1909, 52—53.

www.dacoromanica.ro

De altfel şi M. Kogălniceanu, făcînd în a doua jumătate a lunii august 1864 o călătorie în Oltenia — pentru a constata efectul ce l-a produs legea rurală „asupra masei poporului" —, s-a bucurat, peste tot, din partea ţăranilor, de o primire mai mult decît triumfală [26].

Este cunoscut faptul că ţăranii legau împroprietărirea lor de numele domnitorului Al.I. Cuza. Pentru aceasta, ei, în toate petiţiile şi reclamaţiile lor, îşi exteriorizau un mare respect şi o simpatie inegalabilă faţă de domnitor. Cînd se vedeau şicanaţi şi nedreptăţiţi la delimitarea pămînturilor, sătenii nu uitau să ameninţe pe moşier sau pe subprefect că se vor plînge domnitorului, şi de multe ori o făceau. Detronarea lui Cuza de către monstruoasa coaliţie la 11 februarie 1866, în împrejurările cînd nu toată ţărănimea reuşise să intre în stăpînirea pămîntului prevăzut în legea rurală, a creat o stare de confuzie, accentuînd frămîntările din lumea satelor. În această greoaie atmosferă politică — de care şi unele puteri străine vroiau să profite — a avut loc în mai 1866 răscoala grănicerilor, care a cuprins toată linia Dunării de la Calafat la Brăila. Răscoala fusese generată, printre altele, şi de nemulţumirile ţărăneşti provocate de aplicarea incorectă a legii rurale. În timpul acestei răscoale, mulţi ţărani şi grăniceri strigau : „Nu vrem pe Carol, care l-au pus ciocoii !", sau „Să trăiască Cuza..., căci ne-a dat puştile şi pămîntul" [27].

Cuza, desfiinţînd claca şi împroprietărind pe ţărani a devenit cel mai popular domnitor — de la Ştefan cel Mare încoace — în rîndurile maselor populare săteşti. Amintirea lui a rămas vie în conştiinţa ţăranilor, lucru ce s-a văzut şi mulţi ani mai tîrziu, cînd Cuza nici nu mai era în viaţă. Chiar în timpul răscoalelor din 1888 ţăranii strigau : „Jos Carol ! Trăiască Cuza !".

[26] A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. II, Iaşi, 1903, p. 23.

[27] V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 38.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CUZA VODĂ ÎN AMINTIREA POPORULUI ROMÂN

DE

CONSTANTIN C. GIURESCU

În noaptea de 13 spre 14 februarie 1866, Cuza Vodă, plecînd de la Cotroceni — erau de față membrii locotenenței domnești și întregul guvern — a rostit, înainte de a se sui în trăsura care avea să-l ducă peste hotar, următoarele cuvinte : „Vă iert pe toți domnilor ; să dea Dumnezeu să meargă țării mai bine fără mine decît cu mine. Să trăiască România !".

Oficialitatea susținuse, în ședința extraordinară a Camerei care avusese loc cu două zile mai înainte, în după-amiaza de 11 februarie, că „poporul întreg al capitalei a dorit, a cerut, a efectuat și a salutat" abdicarea lui Cuza. C.A.Rosetti, în stilul său bombastic, califica cele întîmplate la 11 februarie drept „act măreț" și „spectacol sublim". Adevărul este că așa-zisul „act măreț" s-a petrecut noaptea, pe întuneric, iar poporul capitalei, în marea lui majoritate, n-a reacționat așa cum se așteptaseră complotiștii. Dovadă este cuvîntul rostit de unul din membrii locotenenței domnești, colonelul Haralambie, care, în dimineața zilei de 11 februarie, întîlnindu-l pe C.A.Rosetti, l-a apostrofat : „Unde e poporul care promiseseși că va veni să ia parte la răsturnarea lui Cuza Vodă ?".

De fapt, poporul român, în marea lui majoritate, păstra lui Cuza o recunoscătoare amintire. Țărănimea, care constituia mai bine de 80% din populația țării, știa că fostul domn o împroprietărise și desființase claca. Mulți dintre orășeni căpătaseră drept de vot prin noua lege electorală care însoțise Statutul. Și în mintea tuturor — a plugarilor, ca și a orășenilor —, numele lui Cuza rămăsese indisolubil legat de Unirea Principatelor, prima etapă a integrării naționale românești, și de secularizarea averilor mănăstirești.

Desigur, oficialitatea n-avea interes să se pomenească numele aceluia pe care-l dăduse jos de pe tron. Aceeași lipsă de interes era și din partea beneficiarului detronării, adică a lui Carol I. Ea n-a putut însă împiedica o seamă de manifestări caracteristice, care arătau ce gîndea poporul despre Cuza Vodă.

„STUDII", tomul 19, nr. 1, p. 41—46, 1966.

www.dacoromanica.ro

Prima manifestare a fost petiția colectivă a numeroși ofițeri ai armatei, în frunte cu generalii I. Em. Florescu și S. Manu, și numărînd nu mai puțin de 7 colonei, 7 locotenenți-colonei, 11 maiori, 38 de căpitani, 39 de locotenenți și 38 de sublocotenenți, petiție adresată lui Carol I îndată după înscăunarea acestuia, prin care-i cer să ia în considerare grava chestiune a ofițerilor care au călcat în picioare onoarea militară și datoria lor, comițînd actul de la 11 februarie ; acest act este o pată asupra întregii armate, care însă nu vrea să fie solidară cu făptașii lui și-și proclamă, prin petiția de față, inocența. Pus într-o situație grea — i se cerea să sancționeze pe cei care, călcîndu-și jurămîntul, contribuiseră la înscăunarea sa ca domn —, Carol eludează răspunsul normal, invocînd disciplina militară, și acoperă astfel pe complotiștii militari care au făcut toți carieră în timpul domniei lui.

Un alt semn al stării de spirit din țară a fost alegerea ca deputați a multora dintre foștii colaboratori ai lui Cuza, ei alcătuind în noua Cameră centrul. Informînd despre acest succes pe fostul său domn, Al. Papadopol-Calimah, ministru de externe în ultimele luni ale domniei, îi scrie, în primăvara lui 1867, arătîndu-i cum a fost ales în unanimitate, la Tecuci, la colegiul micilor proprietari, în timp ce contracandidatul său, C. Racoviță, unul din părtașii la actul din 11 februarie, a căzut lamentabil. Îi arată de asemenea cum, în noua Cameră, șeful dreptei, Manolache Costache, a fost tratat de sperjur de către adepții lui Cuza. Centrul, adaugă Calimah, a acuzat ministerul că n-a pregătit sărbătorirea zilei de 24 ianuarie și a propus o întreită aclamație pentru ziua Unirii ; propunerea a fost acceptată de stînga și votată cu 90 de voturi pentru și 30 — ale dreptei — contra.

Starea de spirit din țară rezultă și din alte scrisori pe care le primește Cuza. Astfel, la 30 august /11 septembrie 1867, îi scrie din București generalul Florescu, arătîndu-i că răul este mai mare ca oricînd, domnește anarhie completă, iar principele Carol nu corespunde de loc situației. „Deznodămîntul se apropie", conchide generalul, asigurînd totodată pe Cuza de devotamentul său și transmițîndu-i respectuoasele omagii ale fratelui său Alexandru. În repetate rînduri — de ziua numelui în 1868 și 1869, precum și de Paște în 1870 — îi scrie mitropolitul Moldovei Calinic Miclescu, din Iași, asigurîndu-l de devotamentul și dragostea nețărmurită ce-i păstrează. Citățm, de asemenea, adresa pe care președintele Societății Academice Române, August Treboniu Laurian, și secretarul ei general, Ion C. Massim, o trimit lui Cuza, la 4/16 noiembrie 1871, exprimîndu-i profunda gratitudine a Societății și anunțîndu-l că din procentele fondului de 1 000 de galbeni donat de Cuza, pe cînd era domn, s-a decernat în sesiunea anului curent premiul de 150 de galbeni la două din cele patru traduceri manuscrise primite ale operei lui Cezar *De bello galico* ; una din cele două traduceri premiate se va și tipări din veniturile aceluiași fond, așa cum s-a făcut și cu traducerea operei complete a lui Tacit, pe care i-o trimite. Viitorul premiu, de 1 200 de lei noi, tot din procentele fondului Cuza, va fi decernat în 1873 pentru cea mai bună traducere a celeilalte opere a lui Cezar, *De bello civili*. Dar cea mai semnificativă ni se pare scrisoarea trimisă, la 12 ianuarie 1872, din Neapole de către Dimitrie Cariagdi, ultimul său

www.dacoromanica.ro

ministru de justiţie. El îi arată mai întîi că a găsit în oraşul de lîngă Vezuviu o întreagă colonie de români printre care şi pe faimosul Al. Candiano-Popescu, unul din complotiştii cei mai activi de la 11 februarie, care i-a spus „că au venit la Firenţe [unde Cuza avea o vilă] să implore iertarea măriei-voastre". „În ţară — continuă Cariagdi — lucrurile merg tot mai rău; numai revenirea lui Cuza ar putea pune capăt nenorocirii".

Că exista în ţară un puternic curent pentru cel ce contribuise în chip esenţial la Unirea Principatelor, la secularizarea averilor mănăstireşti, la extinderea dreptului de vot şi la împroprietărirea ţăranilor o arată rezultatul unei alegeri parţiale ce are loc în ianuarie 1870 în judeţul Mehedinţi la colegiul al IV-lea (al ţăranilor !), *unde Cuza, lipsă fiind, este ales deputat.* Votul se repetă peste trei luni, la 8/20 aprilie, cu acelaşi rezultat; mai mult chiar, Cuza este ales în acelaşi an şi senator, la colegiul al II-lea din Turnu-Severin. Chiar dacă la această triplă alegere a contribuit şi un element de politică internă şi anume tactica opoziţiei liberal-radicale faţă de Carol I spre a-l sili, în felul acesta, s-o aducă la putere, nu e mai puţin adevărat că întreitul succes al lui Cuza n-ar fi fost cu putinţă dacă nu exista un puternic curent în popor în favoarea lui. Dar Cuza nu a dat urmare acestor manifestări repetate şi a continuat să rămînă în străinătate pînă la sfîrşitul vieţii sale.

În mai 1873 el se afla la Heidelberg, în Germania. Starea sănătăţii sale nu era de natură să lase a se prevedea un sfîrşit apropiat. Se produse însă, brusc, o boală de inimă, „ale cărei efecte — după mărturia doamnei Elena, care, împreună cu cei doi copii adoptaţi, se afla lîngă el — surprinseră pe medicii cei mai experimentaţi". Toate îngrijirile fură zadarnice: la unu şi jumătate noaptea, la 15 ale lunii, inima sa, obosită, încetă să mai bată. Pierea astfel, departe de ţară, unul din cei mai mari fii ai ei, unul din cei care contribuiseră mai mult la înălţarea şi întărirea patriei, la ridicarea şi luminarea poporului. Trupul îmbălsămat al celui dispărut fu adus la Ruginoasa. De-a lungul liniei ferate, de la intrarea în ţară, se strînseseră zeci de mii de ţărani, veniţi unii de la mari depărtări, să mai vadă o dată pe cel care le dăduse pămînt, făcîndu-i să se simtă oameni liberi şi cetăţeni. Cînd trenul mortuar se opri în gara Ruginoasa, o mulţime imensă era de faţă. Sicriul de metal fu coborît din vagon de şase ţărani, care, aşezîndu-l pe o năsălie neagră, îl purtară în biserică; aici, la cele patru colţuri ale catafalcului, făcură de strajă doi ţărani şi doi ostaşi. După slujba înmormîntării, rosti Mihail Kogălniceanu cuvîntul de despărţire. Arătînd că Alexandru Ioan Cuza a simbolizat „renaşterea României" şi „conştiinţa naţională", că „şi-a ţinut întotdeauna cuvîntul", că „era gata a-şi sacrifica tronul, persoana sa, numai să-şi apere ţara de orice pericol", că numele lui este binecuvîntat de „trei milioane de locuitori pe care i-a făcut cetăţeni", credinciosul său sfetnic a afirmat, cu bună dreptate, că „nu greşalele lui l-au răsturnat" pe Cuza, „ci faptele [lui] cele mari". Aceste fapte mari „sînt nepieritoare"; ele „opresc chiar moartea". „Alexandru Ioan I nu poate să moară", o dovedesc „lacrimile unui popor întreg, lacrimi ce se varsă de oriunde se vorbeşte românește. . . Veşnica lui amintire nu se va şterge din inimile noastre şi ale fiilor noştri; şi cît va avea ţara aceasta o istorie — încheie Kogălniceanu —, cea mai frumoasă pagină. . . va fi aceea a lui Alexandru Ioan I".

www.dacoromanica.ro

Timpul, acest judecător inexorabil şi drept, care aşază pe fiecare la locul ce i se cuvine, nu în raport cu pretenţiile şi larma pe care a stîrnit-o, ci cu opera pe care a creat-o şi cu iubirea şi înţelegerea pe care a avut-o faţă de semenii săi, a dat dreptate lui Alexandru Ioan Cuza. În perspectiva istorică, slăbiciunile sale omeneşti se estompează; rămâne opera sa, de mari proporţii, una din cele mai mari din întreaga istorie a poporului român. Domnul Unirii, al secularizării averilor mănăstireşti, al dreptului lărgit de vot, al desfiinţării clăcii şi al împroprietăririi ţăranilor a fost reprezentativ pentru aspiraţiile societăţii noastre, pentru ceea ce a dorit şi a realizat poporul român în vremea sa. De aceea chipul lui Cuza creşte cu trecerea timpului, pe cînd chipurile atîtora din adversarii săi scad şi dispar. Cu toate că cele două partide de guvernămînt, liberalii şi conservatorii, care se succedau la putere nu erau favorabile amintirii lui Cuza — ei doar îl îndepărtaseră brutal de pe tron şi organizaseră după aceea conspiraţia tăcerii —, gesturile care arată că marele domn rămăsese în inima poporului nu pot fi împiedicate; ele se vor înmulţi din ce în ce mai mult.

Lucrarea de caracter memorialistic pe care Dimitrie Bolintineanu o consacră vieţii şi operei fostului domn se bucură de o deosebită căutare: în cinci ani — din 1868 pînă în 1873 — apar cinci ediţii. Lumea citeşte cu nesaţ broşurile populare în care se redau diferite episoade din viaţa lui Cuza, cum e acela cu moş Ion Roată. Dar vor trebui să treacă aproape patru decenii pînă să apară, în 1903, monumentul de ştiinţă şi de afecţiune care este opera lui Alexandru Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, în două volume. În acelaşi an se lua de către un comitet de cetăţeni, nu de oficialitate, iniţiativa ridicării în Iaşi a unui monument de bronz şi granit; el s-a inaugurat în 1912, de data aceasta în prezenţa oficialităţii; el constituie azi, în piaţa admirabil amenajată în ultimii ani, cu pavaj de marmoră, granit şi mozaic, o podoabă a capitalei Moldovei. O altă statuie se ridică la Craiova, cîte un bust, înainte de 1909, în comunele Mărăşeşti, din judeţul Putna, şi Griviţa, din judeţul Tutova.

Dar în lumea satelor au loc şi altfel de manifestări. Începutul îl fac însurăţeii împroprietăriţi pe moşia statului Scheuleţul din judeţul Roman, care hotărăsc în ziua de 16 noiembrie 1878, cînd primesc loturile respective, ca noua lor aşezare să poarte numele de „Comuna Cuza Vodă"; faptul este adus la cunoştinţă, printr-o adresă oficială, doamnei Elena, care, adînc mişcată, răspunde mulţumind; a citit cu lacrimi în ochi această adresă ce face onoare poporului român. La constituirea consiliului comunal al noii comune, în ziua de 24 ianuarie 1880, procesul verbal respectiv cuprinde şi o „demonstraţiune" sau „moţiune" de „veneraţiune", iubire şi respect faţă de memoria „marelui nostru făcător de bine" şi faţă de soţia sa. Al doilea gest este acela al întemeietorilor societăţii economice-comerciale din comuna Filioara, judeţul Neamţ — de fapt o societate cooperativă ţărănească —, care dau instituţiei lor numele lui Cuza Vodă. Aducînd faptul la cunoştinţa doamnei Elena şi trimiţîndu-i totdeodată statutele, ei o roagă să patroneze şi să prezideze societatea. Răspunzîndu-le la 25 mai st. n. 1880, doamna le arată că e foarte mişcată de sentimentele lor. Bine au făcut că au dat societăţii numele lui Cuza, care a emancipat pe ţăran şi i-a dat pămînt.

www.dacoromanica.ro

El voia să completeze opera sa, înfiinţînd în fiecare judeţ cîte o bancă populară, care să acorde ţăranilor împrumuturi cu dobîndă mică, n-a avut însă timpul necesar s-o facă. Şi ea şi fiii ei devin membri ai societăţii din Filioara; le trimite contribuţia cuvenită; nu poate primi însă patronajul şi preşidenţia societăţii lor, deoarece locuieşte în străinătate şi duce o viaţă retrasă.

În toamna aceluiaşi an 1880, la începutul lui septembrie, se ia iniţiativa de către institutorul St. Chimet şi un grup de cetăţeni din Galaţi a construirii unei şcoli primare în acest oraş, şcoală care să poarte numele marelui domn şi să aibă, pe frontispiciu, bustul lui. În aprilie 1881 se asigurase terenul necesar, dăruit de un prieten din tinereţe al lui Cuza, anume Fanciotti, precum şi suma de 20 000 de lei. Lucrările începură — piatra fundamentală fu pusă la 8/20 iunie 1881 — şi, cu ajutorul primit prin subscripţie publică — astfel, de pildă, „Societatea de binefacere a meseriaşilor din Iaşi" trimise 200 de lei —, ele fură duse la bun sfîrşit; inaugurarea noii şcoli avu loc în toamna anului următor, 1882; bustul lui Cuza, comandat şi executat la Paris — un dar al doamnei Elena — fu aşezat într-o nişă a faţadei clădirii.

În deceniile următoare, numărul satelor — noi sau vechi — care adoptă numele de „Cuza Vodă" este în continuă creştere; semnalăm astfel satul nou de lîngă Orleşti, în judeţul Vîlcea. În 1936, potrivit indicaţiilor nomenclaturii oficiale, existau nu mai puţin de 16 aşezări rurale purtînd numele marelui domn. În acelaşi timp, în diferite oraşe ale ţării, străzi, bulevarde sau pieţe sînt numite Cuza Vodă. Astăzi, în Bucureşti, avem bulevardul Alexandru Ioan Cuza în raionul 30 Decembrie, nu mai puţin de şase străzi şi o intrare numite Alexandru Ioan Cuza sau Cuza Vodă, în şase raioane diferite, o stradă Elena Cuza în raionul Nicolae Bălcescu, precum şi piaţa Unirii, denumită astfel în ziua de 24 ianuarie 1959, cînd s-a comemorat într-un mod impresionant, în capitală şi în întreaga ţară, împlinirea a 100 de ani de la Unire. A avut loc, în acea zi, o şedinţă comemorativă a Marii Adunări Naţionale, în prezenţa forurilor conducătoare de partid şi de stat, cuvîntarea festivă fiind rostită de preşedintele Consiliului de Miniştri. Cele mai înaintate instituţii culturale ale ţării au consacrat sesiuni ştiinţifice speciale acestui eveniment; s-au tipărit numeroase studii, apoi culegeri de documente, scrisori şi discursuri; s-au fixat plăci comemorative pe clădirile unde au avut loc fapte de seamă legate de actul Unirii sau unde au trăit personalităţi care au contribuit la acest act.

Judecata asupra vieţii şi operei lui Cuza Vodă se poate face astăzi în mod obiectiv, cu seninătate. A pierit ura celor loviţi de marile reforme din timpul domniei lui; s-au potolit patimile. Nu e nevoie nici de părtinire, căci *faptele* vorbesc de la sine şi-i proclamă meritul. În 1881, la 25 mai st. v., Zoe Sturdza, sora lui Costache Negri, scriind la Paris fostului secretar domnesc Baligot de Beyne, afirma: „Principele Cuza va avea întotdeauna o pagină strălucitoare în istoria ţării sale. Căci dacă omul a avut slăbiciuni inerente sărmanei noastre naturi umane, suveranul a fost întotdeauna integru şi pătruns de cel mai mare patriotism". Ne însuşim această judecată şi adăugăm că patriotismul nu numai că i-a arătat teoretic lui Cuza măsurile ce

www.dacoromanica.ro

trebuiau luate spre ridicarea nivelului material, politic şi cultural al poporului, dar i-au dat şi puterea sufletească necesară pentru a decide şi pune în practică aceste măsuri, luptînd împotriva unei opoziţii îndîrjite şi asumîndu-şi riscurile unei asemenea acţiuni. Cuza a fost *un mare înfăptuitor* al poporului român : el a urmărit statornic înfăptuirea programului revoluţiei din 1848 şi a contribuit în chip esenţial la realizarea unor puncte principale ale acestui program. A binemeritat astfel de la patrie ; numele lui va rămîne înscris cu litere de aur în cartea istoriei poporului nostru, alături de numele marilor voievozi, după cum a rămas în inima poporului, fiind cel mai iubit şi mai popular domn de la Ştefan cel Mare încoace.

www.dacoromanica.ro

„ROMÂNIA" — PRIMUL COTIDIAN AL POPORULUI ROMÂN

DE

VASILE NETEA

Deceniul al patrulea al secolului trecut, ca o consecinţă a dezvoltării burgheziei, a constituit pentru tînăra presă română o perioadă de viguroasă afirmare naţională şi de variate şi fecunde compartimentări în formele sale de manifestare.

Într-adevăr, periodicele de informaţii întemeiate în deceniul precedent — „Curierul" şi „Albina românească" — au determinat în acest deceniu apariţia a numeroase alte publicaţii cu caracter literar[1], artistic[2], economic[3] şi ştiinţific[4], izbutind să atragă în sfera activităţii publicistice chiar şi unele oraşe de provincie[5]. Ele au avut un rol hotărîtor şi în înfiinţarea primelor publicaţii româneşti din Transilvania — „Foaia Duminicei" (1837), „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", „Gazeta de Transilvania (1838) — care vor deveni monitoarele conştiinţei naţionale ale românilor subjugaţi. În timp de numai cîţiva ani tînăra presă românească a izbutit să se impună în toate provinciile şi să cuprindă aproape toate genurile de manifestare ale presei europene. În acelaşi timp s-a format şi o pleiadă de publicişti, în frunte cu Ioan Heliade Rădulescu, Gheorghe Asachi, Mihail Kogălniceanu, Cezar Bolliac, Aaron Florian, George Barițiu, remarcabili atît prin talentul literar cît şi prin capacitatea de a aborda cele mai diverse probleme economice, politice, ştiinţifice, artistice şi literare. Toate aceste publicaţii care se adresau deopotrivă, în forme şi limite distincte, atît boierimii cît şi burgheziei şi ţărănimii, erau departe însă, din cauza caracterului lor hebdomadar şi mensual şi a necontenitei dezvoltări a relaţiilor internaţionale, de

[1] „Curierul de ambe secse", 1836; „Alăuta românească" (1837); „Curiosul" (1836); „Păminteanul" (1839).

[2] „Gazeta Teatrului Naţional" (1835).

[3] „Cantorul de avis şi comerţ" (1837); „Foaia sătească a Principatului Moldovei" (1839).

[4] „Muzeul naţional" (1836); „Icoana lumii" (1839).

[5] „Mozaikul" (Craiova, 1838); „Vestitorul bisericesc" (Buzău, 1838); „Mercur" (Brăila, 1839).

„STUDII", tomul 19, nr. 1, p. 47—58, 1966.

www.dacoromanica.ro

a satisface setea de cultură și de noutăți politice și economice a tuturor cititorilor români. O bună parte dintrei ei, și îndeosebi cei din pătura orășenească, ajunseseră, spre sfîrșitul acestui deceniu, a nu se mai mulțumi numai cu reviste și ziare lunare, săptămînale sau chiar bisăptămînale, cum apăreau pînă atunci periodicele românești, tinzînd spre o lectură într-adevăr jurnalistică, cotidiană.

Progresul și intensitatea vieții economice, sociale, politice, științifice, literare și artistice, cu noutățile și cuceririle sale din zi în zi tot mai surprinzătoare și mai consistente, senzaționale chiar, ca și multiplele aspecte ale vieții internaționale, nu se mai puteau cuprinde și comenta numai din perspective hebdomadare, solicitînd atenția și aprecierea fiecărei zile. Vînzările, cumpărările și arendările de moșii, ca și importul și exportul de mărfuri și deschiderea de noi stabilimente comerciale și industriale, se țineau lanț [6]. Școlile și instituțiile culturale și artistice se înmulțeau. Prefacerile politice și administrative se accentuau, iar vizitele unor specialiști economiști și observatori politici străini deveneau tot mai dese. De altfel, prin prezența la București a consulilor Angliei, Austriei, Franței, Prusiei, Rusiei și Sardiniei, capitala Țării Românești era și locul de desfășurare a unor importante acțiuni diplomatice. Problemele edilitare și demografice ale Bucureștiului, legate de sporirea necontenită a populației, de construirea de noi edificii, de deschiderea de noi străzi și șosele, se făceau și ele din zi în zi mai acute și reținеau atenția unui număr din ce în ce mai ridicat de cetățeni. Înnoirile se constatau pe o scară din ce în ce mai largă, iar perspectivele lor sporeau de la zi la zi.

Necesitatea unui jurnal cotidian devenise astfel iminentă și ea corespundea dorinței elementelor celor mai avansate ale societății românești. Limba publicistică, șovăitoare la început și nesigură, mai ales în relatarea chestiunilor științifice și diplomatice, devenise și ea mai suplă și mai expresivă. Pe de altă parte, capacitatea de imprimare a tipografiilor bucureștene, așa de insuficientă în primii ani de apariție a „Curierului", se mărise și ea în acest deceniu, așa încît condițiile materiale de înființare a unui astfel de ziar ofereau și ele largi posibilități de înfăptuire.

Inițiatorul și realizatorul primului cotidian românesc și cel care avea să-i dea numele atît de îndrăzneț și bogat în semnificații, nume care va deveni programul însuși al generației revoluționare pașoptiste, afirmînd cu putere principiul unității naționale, a fost profesorul Florian Aaron. Născut la Rod, lîngă Sibiu, în 1805, Aaron se făcuse cunoscut, pe lîngă activitatea didactică de la Golești, Craiova și București, prin activitatea publicistică de la „Muzeul național" și îndeosebi prin manualul *O idee repede de istoria Principatului Țării Românești* (1835). În acest manual, prin care s-au pus bazele didactice ale literaturii istorice naționale, capitolul cel mai amplu și mai însuflețit, reprezentînd o adevărată monografie, a fost consacrat lui Mihai Viteazul (t. II, p. 114 — 322), considerat de Aaron ca un „Ahile românesc", care a „croit proiectul cel mai mare de a uni pe toți românii într-o putere", vrednic de a-și avea „Omerul său". Homerul lui Mihai

[6] Vezi pentru situația industrială și comercială din această perioadă *Istoria României*, vol. III, București, Edit. Academiei R. P. R., 1964, p. 958—978.

www.dacoromanica.ro

Viteazul, peste 15 ani, avea să fie însuşi unul din elevii lui Aaron de la colegiul Sf. Sava, Nicolae Bălcescu, care, întrecîndu-şi maestrul, a dăruit poporului român o adevărată Iliadă: *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul.*

Acelaşi punct de orientare îl va constitui manualul lui Aaron şi pentru *Cuvîntul* lui M. Kogălniceanu din 24 noiembrie 1843, opera istoricului de la Bucureşti fiind pusă cu acest prilej la o remarcabilă contribuţie [7].

Ideea unităţii naţionale nu-l preocupa însă pe Aaron numai sub raportul fecundităţii sale politice, ci şi prin aspectele ei literare, el fiind în 1836 unul dintre iniţiatorii societăţii pentru „unirea limbii" între toţi scriitorii români [8], care a fost, după aprecierea lui N. Iorga, „o adevărată Academie" [9] din care peste trei decenii se va naşte Academia Română propriu-zisă.

Crescut în spiritul latiniştilor transilvăneni, Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, care au pus la baza activităţii lor istorice şi filologice ideea unităţii teritoriale şi naţionale a vechii Dacii, Florian Aaron, discipol şi continuator al gîndirii acestora şi, în acelaşi timp, al ideologiei şi operei lui Gheorghe Lazăr, a dat ziarului său numele de „România", sintetizînd astfel într-un singur cuvînt o întreagă ideologie naţională şi fixînd prin aceasta hotarele unor năzuinţe care nu se vor mai opri pînă în momentul eliberării şi desăvîrşirii politice a unităţii naţionale a poporului român. De altfel, deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea cunoaşte o puternică efervescenţă a ideii de unitate naţională, ea fiind identificată şi apreciată atît de către diplomaţii şi ziariştii acreditaţi la Bucureşti [10], cît şi de către reprezentanţii emigraţiei polone. Dornici de recucerirea independenţei patriei lor, aceştia căutau o înţelegere cu partida naţională a lui I. Cîmpineanu spre a încheia o alianţă polono-română, destinată să lupte cu puteri unite pentru obţinerea libertăţii şi a unităţii politice a celor două popoare [11]. Presa franceză şi engleză din această perioadă şi îndeosebi din anii 1836—1840 cuprinde numeroase informaţii asupra unui nou stat al Daciei care s-ar putea proclama prin Unirea Principatelor mergîndu-se, pe ruinele Imperiului otoman, chiar pînă la o înţelegere dunăreană alcătuită din români, bulgari şi sîrbi [12].

În această efervescenţă, provocată de noile relaţii de producţie şi de dezvoltarea din ce în ce mai rapidă a burgheziei naţionale, elementele transilvănene stabilite în Principate jucau un rol dintre cele mai dinamice. În 1838, cînd se elabora la Bucureşti proiectul de înţelegere dintre partida lui Cîmpineanu şi partida poloneză, Woronicz, agentul polon, scria, după relatarea lui P.P. Panaitescu, următoarele : „Ardelenii care vin aici ca profesori şi ca negustori sînt cei mai vajnici propagatori ai ideii unităţii naţionale. Ardealul strîmtorat în dezvoltarea sa naţională, vine în întîmpinarea românilor, care au o situaţie ceva mai bună. Ardelenii persecutaţi de unguri şi austrieci — subliniază agentul polonez — vin în Ţara Româ-

[7] Vezi M. Kogălniceanu, *Opere*, vol. I, ed. Andrei Oţetea, Bucureşti, 1946, p. 640 şi 652.

[8] Cf. Vasile Netea, *Timotei Cipariu şi George Barifiu călători prin Ţara Românească la 1836*, în „Studii", 1951, nr. 1, p. 125.

[9] N. Iorga, *Istoria românilor*, IX, p. 54.

[10] Hurmuzaki, *Documente*, XVII, p. 753 şi urm.

[11] Cf. P. P. Panaitescu, *Planurile lui I. Cîmpineanu pentru unitatea naţională a românilor*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", III, Cluj, 1926, p. 63—106.

[12] N. Iorga, *Istoria românilor*, IX, p. 7—39.

www.dacoromanica.ro

nească, unde înrîurirea lor e foarte mare, grație culturii lor ceva mai alese și spiritului lor mai activ"[13]. Agentul francez, Felix Colson, unul din intimii și devotații lui Cîmpineanu, scria și el în 1839, că „*Ardealul arde de dorința Unirii*" [14].

Ideea Unirii, despre care Woronicz scria că „ocupă toate capetele" și că devine o idee „dominantă", își găsea loc în însești rapoartele consulului Franței, Cochelet, care urmărea posibilitățile de viitor nu numai ale românilor din Principate, ci și ale celor din provinciile înstrăinate [15].

„România" lui Florian Aaron se inspira deci din ideologia patriotică a epocii, și nu e greu de stabilit, dacă nu o identitate de idei și o conlucrare directă cu Cîmpineanu, cel puțin, în ceea ce privește unitatea națională, o similitudine de poziții și un paralelism care vorbesc de la sine. Pentru o asemenea constatare pledează de altminteri și legăturile mai vechi ale lui Aaron și ale colaboratorilor săi cu I. Cîmpineanu, în cadrul „Societății filarmonice" ale cărei obiective urmăreau regenerarea politică și culturală a întregului popor român [16].

Florian Aaron, care va avea o largă participare și la revoluția din 1848, manifestîndu-se ca revoluționar, nu numai în Țara Românească, ci și în Transilvania [17], a fost unul dintre cei mai aprigi pionieri ai acestei mari și fecunde idei.

Alături de Florian, ca redactor al „României" apare și colegul său de la Sf. Sava, Gheorghe Hill, profesor de latină, autor, împreună cu Florian și cu Petrache Poenaru, al unui *Vocabular franțezo-românesc*, cunoscut și el prin contribuția avută la „Muzeul național".

Editorul, tipograful și librarul „României" a fost Frederic Walbaum, librarul Curții domnești, care și-a unit iscusința de meșteșugar cu efortul celor doi redactori, pentru a da astfel românilor cel dintîi cotidian.

„Înștiințarea" de întemeiere a noului jurnal, semnată de Florian Aaron și G. Hill, s-a publicat în numărul de probă de la 20 decembrie 1837, urmînd ca apariția cotidiană să înceapă la 1 ianuarie 1838 [18]. Cuvintele înștiințării sînt clare, concludente și sugestive. „După înaintarea ce a făcut duhul românesc — arată cei doi semnatari — și după lățirea gustului citirii în patria noastră, gazeta a ajuns a fi o trebuință". Dar, se arată în continuare, „numai o gazetă cotidiană, care să iasă în toate zilele, poate să mulțumească curiozitatea și nerăbdarea tuturor acelora care doresc a cunoaște în grabă și neprecurmat cursul lumii, duhul vremii și întîmplările de la care atîrnă fericirea sau nenorocirea omenirii". Teama de insucces și de risc este mărturisită și ea cu toată îngrijorarea „« România » — afirmă redactorii — este [ca jurnal cotidian] o întreprindere colosală în patria

[13] *Op. cit.*, p. 70.

[14] Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839.

[15] N. Iorga, *op. cit.*, p. 14.

[16] *Istoria României*, III, p. 1 066.

[17] Vezi N. Regleanu, *Aaron Florian ca participant la revoluția din 1848 în Țara Românească*, în „Revista arhivelor", București, 1958, nr. 2, p. 32—50; Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*, V, p. 172.

[18] Vezi asupra acestei „înștiințări" și Ion Munte, *Presa românească cotidiană are 119 ani*, în „Presa noastră", II (1957), nr. 1, p. 22—23.

www.dacoromanica.ro

noastră", iar „izbutirea ei se razimă" numai pe bunăvoința publicului și pe „ajutorul tuturor celor care pot contribui la folosul ce făgăduiește. Ea cheamă și roagă deci pe oricare român literat cu rîvnă ca, prin articole potrivite cu planul său, să binevoiască a lua parte la ușurarea ostenelilor sale".

„Colosală" nu era numai întreprinderea în sine, prin care se întrecea tot ceea ce realizaseră pînă atunci Heliade și Asachi, care nu îndrăzniseră să depășească periodicitatea săptămînală, ci și planul de redactare, care intenționa să îmbrățișeze din punct de vedere politic „întîmplările cele mai nouă și mai interesante din patria noastră și din țările streine", alături de care, pe linie economică, urmau să fie înregistrate „aflările și născocirile ce le face duhul omenesc spre îmbunătățirea pămîntului, desăvîrșirea meșteșugurilor, întinderea negoțului și altele". Aceeași atenție se propunea să fie acordată și literaturii, prezentîndu-se „cărțile cele nouă românești ce ies la lumină", spectacolele de teatru și diferitele manifestații „ce se cuprind în sfera cea întinsă a literaturii", precum și, la pagina varietăților, care avea să devină așa de scînteietoare și de interesantă, „novele scurte, anecdote și întîmplări glumețe, băgări de seamă asupra lucrurilor ce se întîmplă pe toată ziua", urmate de „înștiințări de persoanele streine și de rang care vin sau care se duc din capitala noastră". Programul se încheia cu promisiunea de a se comunica și „tot felul de înștiințări de lucruri ce sînt de vînzare sau se caută spre a se cumpăra", punîndu-se astfel bazele rubricii care avea să devină, în presa burgheză mai tîrziu, rubrica „micii publicități".

„România", scrisă la început cu litere chirilice, pentru a trece apoi la cele semichirilice, se îndrepta, anticipînd „Dacia" lui M. Kogălniceanu, „către toți care vorbesc și citesc limba ei, atît aici în patria sa, cît și în țările vecine..., numele său fiind o dovadă de duhul ce o însuflețește".

Cu acest program, într-un format de o jumătate de coală (4,5 — 22 × 29), a pornit la drum întîiul cotidian al românilor, bucurîndu-se, în problemele economice, de colaborarea lui Petrache Poenaru, unul din cei mai culți oameni ai epocii, cu studii și călătorii importante la Viena, Paris și Londra [19], ctitor al învățămîntului românesc modern, iar pentru partea literară de contribuțiile lui Grigore Alexandrescu, poetul cel mai reprezentativ al perioadei prepașoptiste, rival și detractor al lui Heliade, precum și ale prozatorului de mai îngust răsunet, Ștefan Stoica.

Grigore Alexandrescu a publicat în paginile acestui cotidian cunoscutele sale poezii *Fericirea*, *Vulpea, calul și lupul*, *Cîinele sodatului* [20] reproduse în ediția din 1838, iar Stoica povestirile, uitate astăzi, *Necunoscuta*, *Steaua mea pentru MXXX*, *O amăgire* și altele [21].

Ceea ce impresionează în primul rînd la acest cotidian care, din nefericire, nu va avea o viață prea lungă, este larga sa informație mondială, în paginile „României" aflîndu-și ecou nu numai evenimentele politice

---

[19] Cf. George Potra, *Petrache Poenaru ctitor al învățămîntului în țara noastră*, București, 1963, p. 45—58.

[20] „România", nr. 48 din 25 februarie, nr. 55 din 5 martie și nr. 74 din 28 martie 1838.

[21] Ibidem, nr. 274—277 din 25—29 noiembrie; nr. 289—292 din 14—16 decembrie și nr. 294—297 din 20—23 decembrie 1838.

www.dacoromanica.ro

europene, legate de viața Austriei, Angliei, Franței, Germaniei, Greciei, Portugaliei, Rusiei, Serbiei, Spaniei sau Suediei, ci și cele petrecute în America, Asia și Africa, popularizînd astfel printre români denumiri geografice, personalități, mișcări și instituții de pretutindeni, deschizînd astfel calea informației universale și a unor largi posibilități de comparație socială și culturală. Și dacă redactorii „României" se entuziasmau pentru progresul social-economic și pentru libertățile democratice burgheze din Statele Unite, ei subliniau cu uimire ciudatele legi din Japonia, care avea în 1838 o populație de 40 000 000 de locuitori, tot atît de înaintați în cultură ca și chinezii, dar cărora, din motive de ordin religios, li se interzicea, sub pedeapsa sancțiunii capitale, ieșirea din patrie pentru a avea relații cu persoane și state străine [22]. Un comentar consacrat raportului exploratorului englez J. N. Alexander asupra călătoriei sale în Africa din anii 1836—1837, le oferea prilejul de a-și informa cititorii chiar și despre „țările cele mai puțin cunoscute de pe fața pămîntului" [23].

Cele mai multe dintre informațiile externe publicate de „România" erau spicuite din marile ziare străine ca „La France", „Journal de Frankfort", „Times", „Morning Herald" etc. și chiar din „Gazeta sîrbească" de la Belgrad.

Interesante pentru istoria noastră sînt însă constatările și îndemnurile pe care „România" le făcea urmărind viața politică, economică și culturală a țărilor române, considerate, încă de atunci, ca alcătuind o singură unitate economică și spirituală, supuse acelorași legi de dezvoltare și acelorași impulsuri creatoare, subliniind „simpatia ce unește pe toți românii, în orice locuri se află ei lăcuind". Comentînd la 3 martie 1838 apariția și importanța foilor literare de la Brașov, „România", prin pana lui Florian Aaron desigur, scria cu entuziasm și justificată mîndrie: „Literatura românească înaintează cu pasuri bărbătești. În toate provinciile unde sînt români se simte o mișcare nobilă de a scrie și de a citi. Producțiile literare de tot felul, originale și traduceri, în proză și poezie, împrăștie o lumină mîntuitoare, care gonește întunerecul. În acești patruzeci de ani din urmă — continuă cotidianul — românii din Țara Românească, Moldova, Transilvania, Banat și Ungaria au scris mai mult decît în patru sute de ani trecuți, iar în acești 4—5 ani din urmă [în condițiile destrămării feudalismului, precizăm noi] s-au tipărit mai multe cărți decît în 40 de ani... În scurt — conchide cotidianul, făcînd apel la solidaritatea națională — românii merg îndrăzneți înaintea unui veac strălucit și se apropie de un viitor fericit. Acesta cu atît va fi mai aproape, cu cît toți românii își vor uni silințele, cu cît se vor sprijini unii pe alții între sine, și cu cît vor lucra fiecare în parte pentru toată românimea" [24].

Astfel de cuvinte, cu tot entuziasmul și curajul vechilor publiciști, nu se mai scriseseră pînă atunci în periodicele românești, și ele subliniază cu neîntrecută fermitate poziția patriotică avansată pe care se situa primul nostru cotidian.

---

[22] „România", nr. 99 din 28 aprilie 1838.
[23] Ibidem, nr. 53 din 3 martie.
[24] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

Cu același elan se îmbrățișa și progresul științific, urmărindu-se sincronizarea lui cu preocupările și realizările europene ale timpului. La 22 noiembrie 1838 se relata astfel participarea medicului de la Iași, Iacob Cihac, șeful serviciului sanitar al armatei și autor al unui volum de *Istorie naturală*, „ca deputat din partea Moldovei" și a Societății de științe naturale din Iași la Congresul naturaliștilor europeni de la Freiburg. La acest congres, ținut sub președinția lui Alexandru Humboldt, reprezentantul Moldovei, care era în același timp însuși reprezentantul științei românești, a făcut o expunere „despre înaintările ce au făcut moldovenii la învățătură în cei din urmă zece ani", subliniind importanța activității Societății de științe naturale din Iași. În scurtul timp de la înființarea ei (1831), aceasta izbutise să-și formeze o bibliotecă de 2 500 de volume și, alături de remarcabile colecții de păsări (600), de animale și de pești, să dispună de o colecție completă de minerale, îndeosebi cărbuni, precum și de o bogată colecție de plante autohtone, cuprinzînd 1 700 de specii. „Sînt încredințat — afirmase Cihac în încheierea expunerii sale — cum că dragostea ce au lăcuitorii Prințipaturilor pentru desăvîrșirea științelor va spori din zi în zi și că în aceste țări peste puțin se vor forma în științe și meșteșuguri bărbați vrednici de a cultiva avuțiile acestui pămînt încă nou", neexplorat adică. Expunerea naturalistului român a făcut o excelentă impresie asupra tuturor membrilor congresului și mai multe societăți și-au exprimat dorința de a intra în relații și schimburi științifice cu tînăra societate din capitala Moldovei [25].

Cu un neobosit interes a urmărit însă „România" dezvoltarea învățămîntului de toate gradele, cercetătorul istoric aflînd în paginile sale nenumărate și prețioase informații despre școlile din orașele București [26], Buzău [27], Focșani [28], Ploești [29], Cerneți [30], Caracal [31], Craiova [32], R. Vîlcea [33], Vălenii de Munte [34] etc. culese cu prilejul examenelor de sfîrșit de an din 1838 și despre activitatea unor profesori ca Petrache Poenaru, Ioan Maiorescu [35], David Almășianu [36], Gavril Munteanu [37] și a altora. Iată un fragment din corespondența despre examenul ținut la școlile din Craiova la 3 iulie 1838 la care a luat cuvîntul și eruditul Ioan Maiorescu. „Aceia însă ce a adăugat mai mult la această zi însemnată — scrie corespondentul „României" — a fost cuvîntul domnului I. Maiorescu, inspectorul acestor școale... Materia sa potrivită cu împrejurările, vrednicia și entuziasmul cu care l-a zis, și iubirea de înaintare a binelui obștesc ce strălucea pretutindeni, i-au îndoit stima și dragostea ce și-a cîștigat de cînd petrece cu

[25] „România", nr. 133 din 8 iunie 1838.
[26] Ibidem, nr. 155.
[27] Ibidem, nr. 162.
[28] Ibidem, nr. 157.
[29] Ibidem, nr. 168.
[30] Ibidem, nr. 161.
[31] Ibidem, nr. 174.
[32] Ibidem, nr. 175.
[33] Ibidem, nr. 181.
[34] Ibidem, nr. 273.
[35] Ibidem, nr. 175.
[36] Ibidem, nr. 273.
[37] Ibidem, nr. 288.

www.dacoromanica.ro

noi". Aprecieri asemănătoare se puteau citi şi în legătură cu activitatea profesorului David Almăşianu de la Vălenii de Munte, despre care, cu prilejul unei inspecţii făcute la 24 noiembrie 1838, cîrmuitorul judeţului Prahova scria următoarele : „Am simţit o mare bucurie în sine-mi pentru toate cîte mi s-au înfăţişat prin a dvs. lăudabilă mijlocire... drept care meritaţi în toată vremea şi în tot locul laudă"[38]. Elevii silitori, la rîndul lor, au fost dăruiţi şi ei cu cîte un sfanţ.

Cu mult zel şi spirit de persuasiune se urmăreau şi problemele şi iniţiativele economice cu caracter burghez european, mai ales cele legate de dezvoltarea comerţului şi a sistemului bancar. Pentru a stimula spiritul de iniţiativă şi organizare economică al burgheziei române, atît de neajutorată încă în ceea ce priveşte posibilităţile de obţinere a creditelor necesare investiţiilor comerciale şi industriale, „România" fie în articole ca *Influenţa băncilor asupra bogăţiei naţionale*[39], — în care se da ca exemplu „Banca Scoţiei" — fie în scurte comentarii asupra unor iniţiative de această natură luate în diferite ţări, insista cu tenacitate asupra importanţei băncilor „spre a se înţelege folosul cel mare ce ar putea aduce asemenea aşezămînturi şi în ţara noastră"[40].

Exemplele de urmat nu erau selecţionate însă numai din ţările occdenitale, care dispuneau de vechi instituţii bancare, ci şi din Transilvania, precum şi din ţările vecine, Austria, Ungaria, care intraseră şi ele numai de curînd în circuitul economiei capitaliste. La 9 martie 1838 se anunţa astfel înfiinţarea „Băncii ungureşti de negoţ" de la Pesta, cu un capital de 2 000 000 de florini, „o întocmire naţională de la care se nădăjduieşte pentru industria Ungariei cea mai mare înaintare". La 15 martie se relata despre „Casele de economii" de la Braşov, întemeiate cu doi ani mai înainte, cu afirmaţia că „oriunde s-au întocmit pînă acum asemenea case, ele s-au arătat prea folositoare".

Într-o informaţie ce va fi dat mult de gîndit cititorilor „României" se vorbea cu entuziasm despre „cercetările geologice şi atingătoare de mine" ale savantului german dr. Gustav Schueler, consilier al ducelui de Saxonia Weimar, care, invitat de domnitorul Alexandru Ghica „şi avînd voie şi de la stăpînirea sa", în cadrul unei călătorii de studii în răsăritul Europei, „s-a preumblat — după cum relatează cotidianul — în anul 1837 prin toată Ţara Românească pentru a face cu de-amănuntul cercetări naturale ştiinţifice în această ţară, care este aşa de puţin cunoscută în felul acesta"[41]. Cercetările mineralogice ale lui Schueler, care a întocmit şi o hartă geognostică, precum şi un raport asupra „crăpăturilor" provocate de cutremurul din 11 ianuarie 1838[42] şi a executat şi unele lucrări topografice şi ipsometrice, puneau astfel în discuţie oportunitatea şi posibilitatea exploatării minelor noastre, deşi, deocamdată, din cauza relaţiilor feudale şi a lipsei mijloacelor tehnice, procesul de extracţie al bogăţiilor subsolului românesc avea să mai întîrzie.

[38] „România", nr. 273 din 1838.
[39] Ibidem, nr. 279.
[40] Ibidem.
[41] Ibidem, nr. 166 din 16 iulie, 1838.
[42] Ibidem, nr. 93 din 21 aprilie.

www.dacoromanica.ro

Şi în această direcţie cotidianul lui Florian Aaron juca deci rolul unui precursor lucid şi clarvăzător.

Din „România" nu lipseau însă nici articolele cu caracter teoretic, semnate de P. P. (Petrache Poenaru), dintre care remarcăm îndeosebi articolul despre *Bogăţia naţională* [43], rămas necunoscut biografilor lui Poenaru [44], prin care acesta, într-o concepţie adînc progresistă, antifeudală, urmărea să înfăţişeze „sistema după care naţiile din ziua de astăzi se sîrguesc a-şi întemeia fericirea şi puterea lor", precum şi „partea ce trebuie să ia guvernul la creşterea şi înmulţirea bogăţiei naţionale şi la întrebuinţarea ei". Indicînd, ca izvoare ale bogăţiei, „natura cu toate bunurile sale" şi „lucrarea duhului omenesc care ajută şi sileşte natura, spre a produce mai multe bunuri", economistul român ţinea să precizeze că amîndouă aceste izvoare „sînt deschise pentru fiecare fiinţă omenească şi pentru toate naţiile" deopotrivă. Drept condiţii esenţiale pentru stimularea şi organizarea economică a puterilor omeneşti, Poenaru, în primul rînd, recunoaşte „lucrul, munca, osteneala şi împărţirea lor" şi apoi „creditul împrumutat între oameni şi naţii", urmat de „cea mai mare şi mai întinsă slobozenie de negoţ... Munca — exclamă Poenaru — este condiţia lumii, fără dînsa nu numai că nu se poate dobîndi creştere de bogăţie şi de fericire, pentru un om sau o naţie, dar nici chiar omul nu se poate face om decît numai prin desfăşurarea puterilor sale, prin punerea lor în lucrare", urmînd însă principiul diviziunii muncii. Condiţiile politice în care apărea „România" ca şi situaţia oficială a lui Poenaru, care era directorul Eforiei şcolilor, îl împiedicau însă de a trage şi toate concluziile logice ale unui asemenea articol, concluzii care, în mod firesc, nu puteau ignora marea contradicţie dintre cei care munceau în toate domeniile şi cei care beneficiau de truda şi de roadele muncii lor. Poenaru, insistînd asupra noţiunii de *venit*, susţinea totuşi că, după venitul lor, oamenii se împărţeau în trei categorii : *oameni cu stare, strîmtoraţi* şi *săraci*. Cei cu stare trăiau mulţumiţi, fără a munci, şi le mai rămînea şi un venit imens. Cei strîmtoraţi erau cei care prin munca lor abia îşi agoniseau cele necesare, „fără a se împărtăşi de plăcerile acele care fac viaţa dulce şi ticnită" şi fără a le rămîne nici un venit, iar cei săraci erau cei care prin munca şi osteneala lor nu-şi puteau dobîndi nici măcar cele necesare.

Apărînd în oraşul Bucureşti, era firesc ca „România" să îmbrăţişeze cu căldură şi o bună parte din problemele edilitare şi culturale ale acestuia, propunînd rezolvarea lor în acelaşi spirit modern aplicat tuturor chestiunilor urmărite. La 26 februarie 1838 găsim astfel un judicios articol al lui Petrache Poenaru, intitulat *Chibzuire despre împărţirea apelor în tot oraşul*, denunţîndu-se insuficienţa şi insalubra distribuire a apei potabile ca şi infecţiile la care era expusă populaţia şi îndeosebi locuitorii săraci. La 8 iunie se publică un articol despre înfiinţarea *Bibliotecii Naţionale* de la „Sf. Sava", iar la 3 noiembrie o lungă dare de seamă despre şcoala militară de garnizoană înfiinţată de Alexandru Ghica pentru ostaşii analfabeţi din „cinurile

[43] „România", nr. 109—113.

[44] Ibidem. Vezi bibliografia scrierilor lui Petrache Poenaru, în George Potra, *op. cit.*, p. 375—380.

www.dacoromanica.ro

de foc". Scopul urmărit de şcoala de garnizoană era să creeze cadre de gradaţi şi subofiţeri pentru miliţia naţională înfiinţată prin Regulamentul Organic, prin care s-au pus bazele noii armate române.

Un subiect asupra căruia cotidianul a insistat cu multă mîhnire a fost cutremurul de pămînt de la 11 ianuarie 1838, cu prilejul căruia au fost dărîmate 36 de clădiri, înregistrîndu-se totodată 8 morţi şi 14 răniţi. „Tot oraşul — scria „România" — era într-o stare de spaimă fără de margini, din toate părţile se auzeau strigări, ţipete şi vaete de oameni înspăimîntaţi şi de aceia care plîngeau ori dărîmarea caselor lor, sau pierderea vieţii vreunui prieten, rudă sau soţ" [45].

De o largă atenţie în paginile „României" s-au bucurat apoi comunicatele administraţiei de stat şi solemnităţile oficiale, ele marcînd legăturile redacţiei cu guvernul lui Alexandru Ghica, precum şi lucrările Obicinuitei obşteşti adunări, în legătură cu care se fac unele modeste încercări de reportaj parlamentar [46]. Numeroase alte anunţuri şi comentarii ne oferă informaţii preţioase despre spectacolele de teatru ale „Societăţii filarmonice" şi ale trupelor franceze şi germane ambulante [47], despre cursurile de literatură franceză ale profesorului Repey [48], despre lecţiile de muzică ale lui Eugen Hette [49], precum şi despre cărţile nou apărute, în frunte cu *Poeziile* lui Grigore Alexandrescu [50].

Astfel de informaţii nu se află numai asupra vieţii capitalei, ci ele se întind şi asupra oraşelor de provincie, în care „România" avea, mai ales printre profesori, devotaţi şi sîrguincioşi corespondenţi, dintre care citäm pe I. Rădulescu de la Ploieşti, pe A. Popescu de la Slatina etc.

Printre veştile din provincie publicate în acest timp de către primul nostru cotidian se află şi cea referitoare la descoperirea tezaurului de la Pietroasa, care avea să provoace, prin avatarurile şi importanţa sa istorică, o vîlvă într-adevăr senzaţională.

Timp de un an „România" a fost, aşadar, o adevărată oglindă şi tribună a vieţii politice şi social-economice, ştiinţifice şi culturale a românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor şi, în acelaşi timp, un seismograf al tuturor fenomenelor şi mişcărilor mondiale. Un alt merit al „României" a fost acela că, spre deosebire de „Albina", care se subintitula şi *Abeille moldave gazette politique et litteraire* şi de „Curierul", care vreme îndelungată, acesta din urmă chiar şi în 1838, au apărut cu coloane bilingve, româno-franceze, cotidianul, chiar de la început, a fost redactat exclusiv în limba română.

Apariţia unui cotidian naţional, deşi firească şi dorită în stadiul de dezvoltare al societăţii româneşti contemporane, a fost totuşi un act de îndrăzneală pe care pătura de cititori ai anului 1838 nu l-a putut ratifica şi nu l-a putut transforma într-o publicaţie durabilă şi indispensabilă vieţii noastre publice. Cu toate eforturile redacţionale ale lui Florian Aaron

[45] „România" nr. 11 şi 13 din 1838.
[46] Ibidem, nr. 109 din 10 mai.
[47] Ibidem, nr. 46 din 23 februarie; nr. 49 din 25 februarie.
[48] Ibidem, nr. 73 din 26 martie.
[49] Ibidem, nr. 74 din 28 martie.
[50] Ibidem, nr. 298 din 24 decembrie.

www.dacoromanica.ro

şi ale lui G. Hill şi cu toate sacrificiile editorului Walbaum, la 31 decembrie 1838, după 302 numere, care totalizau 1 007 pagini, „România", din cauza „fatalităţilor — cum se arăta în cuvîntul de încheiere apărut în chenar de doliu — care apasă multe lucruri omeneşti" era silită să-şi înceteze apariţia.

Fatalităţile invocate de cei doi redactori erau în primul rînd abonaţii, care, atraşi la început de noutatea întreprinderii şi a numelui ei, s-au grăbit să se „prenumere" la cotidian, totuşi, mai mult de jumătate din ei, nu şi-au achitat abonamentele, aşa încît „România" — după mărturisirea redactorilor — neavînd alt ajutor şi reazem decît „meritul şi vrednicia ei", s-a găsit într-un impas financiar imposibil de rezolvat. Anunţînd dispariţia ziarului, redactorii nu-şi puteau ascunde totuşi satisfacţia că, în limitele unui an, „oricît de grea şi de trudoasă" a fost sarcina pe care şi-au luat-o, ei au „isprăvit-o însă cu răbdare şi stăruinţă".

În seria „fatalităţilor" trebuie menţionată însă şi severitatea şi suspiciunea cenzurii epocii Regulamentului Organic, care n-a îngăduit „României" un ton mai îndrăzneţ şi nici abordarea unor probleme politice şi sociale care ar fi putut provoca în jurul ziarului un mai viu interes şi o mai accentuată solidaritate. Iar ce reprezenta această cenzură pentru siguranţa şi liniştea unei publicaţii se vede clar din faptul că foaia lui Bolliac, „Curiosul", a fost suspendată în 1834 numai după trei numere, iar „Dacia literară" şi „Propăşirea" lui Kogălniceanu, după dispariţia „României", vor avea şi ele aceeaşi soartă.

De altfel, în 1838, a fost desfiinţată din ordinul guvernului[51] însăşi „Societatea filarmonică" a cărei activitate fusese adeseori elogiată în coloanele „României".

Scurta apariţie a primului nostru cotidian, arată N. Iorga, „face însă onoare epocei în care a apărut" şi „multă vreme poporul român nu mai era să aibă o foaie în aceste condiţii şi cu un material la alegerea căruia să se fi cheltuit atîta pătrundere critică şi atîta îngrijire morală" [52].

Cercetătorii mai noi au subliniat şi aportul lingvistic al „României", arătînd că informaţiile ziarului „au deprins publicul cu noutăţile vocabularului şi cu bogăţia stilului", format „după nevoile unei comunicări complexe", punînd în circulaţie „nenumărate forme expresive noi", primul nostru cotidian putînd fi considerat „ca un indiciu al nivelului la care s-a ridicat stilul publicistic în primul deceniu de existenţă al presei româneşti [53].

Şi, într-adevăr, prin larga ei informaţie autohtonă şi mondială, prin afirmarea categorică a unităţii şi solidarităţii naţionale, prin articolele culturale ale lui Florian şi ale lui Hill, prin contribuţiile economice ale lui Poenaru şi prin poeziile lui Grigore Alexandrescu, ca şi prin limba în care a fost redactată şi prin orientarea ei progresistă, „România" reprezintă cea mai îndrăzneaţă şi cea mai viguroasă realizare a presei române politice anterioare anului 1848.

Un nou cotidian românesc, redactat de astă dată de C. A. Rosetti, nu avea să mai apară decît în 1859, intitulîndu-se şi el tot atît de demon-

[51] Vezi *Istoria României*, vol. III, p. 1 064.

[52] N. Iorga, *op. cit.*, p. 57—58.

[53] Gh. Bulgăr, *O contribuţie la dezvoltarea stilului publicistic: „România", primul nostru cotidian*, în „Limbă — literatură", vol. IV, Bucureşti, 1960, p. 27—38.

www.dacoromanica.ro

strativ, „Românul", care, înfiinţat ca ziar bisăptămînal în 1857, va juca, alături de „România literară" a lui V. Alecsandri (1855) şi de „Steaua Dunării" a lui M. Kogălniceanu, un rol esenţial în lupta pentru Unirea Principatelor şi susţinerea alegerii lui Alexandru Ioan Cuza.

Titlul ziarului lui Florian, „România", avea să fie reluat însă de B. P. Hasdeu, care, la Iaşi, în 1858, militînd pentru aceleaşi idealuri, va înfiinţa o nouă „Românie" cu o durată şi mai scurtă însă (18 noiembrie — 1 decembrie 1858).

Cît despre Florian, după încetarea „României", el avea să-şi continuie activitatea publicistică îndeosebi la „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" de la Braşov, iar în 1853, după expulzarea din Ţara Românească în urma participării la revoluţia din 1848, avea să devie primul redactor al ziarului „Telegraful român", de la Sibiu, înfiinţat de Andrei Şaguna.

În 1857, revenit la Bucureşti, şi-a reluat activitatea la „Sf. Sava", iar în 1864 a fost numit alături de Ioan Maiorescu, care a primit catedra de istoria românilor, profesor de istorie universală la Universitatea nou întemeiată.

A murit la 12 iulie 1887.

Principala operă a vieţii sale rămîne manualul de istorie a Ţării Româneşti, publicat în 1835, şi înfiinţarea primului cotidian al românilor, „România" [54].

Sub numele ales de el avea să se realizeze Unirea Principatelor în 1859 şi să se desăvîrşească unitatea naţională în 1918.

---

[54] Vezi asupra vieţii şi activităţii lui Florian Aaron, Aron Pumnul, *Lepturariu românesc*, vol. IV, partea a II-a, 1865, p. 46, „Telegraful român", Sibiu, 1857, nr. 74, 75; N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul al XIX lea*, vol. I, 1907, p. 138; N. Iorga, *Cursul de istoria românilor al lui Aaron Florian*, în „Revista istorică", 1927, nr. 7—8; I. Lupaş, *Epocele istorice ale ziaristicei româneşti transilvane*, în „Studii istorice", V, p. 308; Gh. Adamescu, *Contribuţiune la bibliografia românească*, vol. I, p. 66—67; vol. II, p. 61; vol. III, p. 54; Onisifor Ghibu, *O şcoală de idealism şi naţionalism*, în „Tribuna", Cluj, 1938, nr. 1; N. Regleanu, *op. cit.*, p. 32—50; Victor Popa, *Cîteva date în legătură cu adoptarea numelui de România*, în „Studia universitatis Babeş-Bolyai", Cluj, 1958, Series IV, fasc. L, Historia, p. 81—90; A. Oţetea şi V. Netea, *O sută de ani de predare a istoriei universale la Universitatea din Bucureşti (1864—1964)*, în *Analele Universităţii Bucureşti*, Seria Ştiinţe sociale — Istorie, an. XIII (1964), p. 23—49.

www.dacoromanica.ro

UN PROIECT DIN 1857 AL LUI MIHAIL STURDZA PENTRU ORGANIZAREA PRINCIPATELOR ROMÂNE

DE

VASILE MACIU

Majoritatea cercetătorilor mișcării pentru Unirea Moldovei și Țării Românești și-au îndreptat atenția în mod firesc asupra activității luptătorilor de pe poziții mai mult sau mai puțin avansate care militau atît pentru înfăptuirea Unirii, cît și pentru răsturnarea formațiunii social-economice feudale și grabnica organizare a formațiunii burgheze. S-a dat o importanță mai mică sau au fost neglijate acțiunile întreprinse în anii 1854—1859 de exponenții marii boierimi conservatoare în legătură cu Unirea și cu trecerea la formațiunea capitalistă, deși dialectica materialistă impune, pentru cunoașterea completă a procesului istoric, cercetarea ambelor lui laturi.

Și în privința izvoarelor, situația este aproape aceeași. Dacă au fost cercetate multe din lucrările publicate de militanții progresiști, precum și multe din memoriile înaintate de ei marilor puteri și o bogată corespondență a lor, în schimb sînt mai puțin cunoscute memoriile înaintate acelorași puteri (în special Franței, Rusiei și Imperiului otoman) în anii 1856—1859 de exponenții marii boierimi conservatoare — Mihail Sturdza, Gh. Bibescu, Barbu Știrbei, N. Roznovanu și Apostol Arsaki —, prin care cabinetele europene au fost influențate în sens negativ, nu atît în problema Unirii, cît în aceea a organizării formațiunii burgheze în Principate.

Dintre proiectele de reorganizare a Principatelor alcătuite de marii boieri conservatori, acela al lui Mihail Sturdza, fostul domn regulamentar al Moldovei în anii 1834—1849, depus sub forma unui memoriu la ambasada rusă din Paris în primăvara anului 1857, cînd pregătirile pentru alegerea Adunărilor ad-hoc avansau, este, de bună seamă, cel mai sistematic și mai cuprinzător.

În raportul său din 30 iunie 1857 către Gorceakov, cancelarul Rusiei, ambasadorul țarului la Paris, contele Pavel Kiselev, fostul președinte plenipotențiar al divanurilor Moldovei și Țării Românești, în 1829—1834,

„STUDII", tomul 19, nr. 1, p. 59-[illegible] 1966

www.dacoromanica.ro

arăta că a primit în problema Unirii Principatelor numeroase memorii, dar distinge dintre ele numai două care i-au părut „a merita o atenție specială"[1], primul, datorit dr. A[rsaki], al doilea prințului Mihail Sturdza „fost domn al Țării Românești"[2] [sic !]. Ambele memorii au fost anexate raportului.

Un memoriu, desigur identic, a depus Mihail Sturdza la 21 aprilie 1857 și la Ministerul Afacerilor Străine al Franței, semnalat de N. Corivan [3], care nu-i reproduce însă textul și nici nu-l rezumă, fie cît de succint.

Memoriul înaintat de Mihail Sturdza vechiului său sprijinitor, contele Pavel Kiselev, intitulat *Mémoire sur l'existence politique et la réorganisation des Principautés Danubiennes d'après le traité de Paris* și datat 3/15 aprilie 1857, a fost evident alcătuit cu scopul de a pregăti revenirea la tron a autorului său. Prin conținut, memoriul este rezultatul experienței social-politice a lui Mihail Sturdza însuși și în general a marii boierimi conservatoare în anii 1848—1857, căci principiile pe care se bazează sînt fundamental altele decît cele ale Regulamentului Organic, pe care marea boierime le apărase în 1848, contra revoluției. Înainte de a intra însă în analiza memoriului, cred că se impune deci, pentru înțelegerea evoluției gîndirii social-politice a lui Mihail Sturdza, o prezentare sumară a activității acestuia în anii postrevoluționari și în primii ani ai mișcării pentru Unire.

★

Deși înăbușise mișcarea revoluționară din martie 1848, Mihail Sturdza n-a reușit, cu tot sprijinul armatei ruse, care ocupase Iașii la 20 iunie, să-și consolideze tronul. Ridicarea împotriva lui nu numai a burgheziei și a boierimii liberale, ci și a unei părți a marii boierimi, a convins atît Poarta, cît și pe țarul Rusiei de strîmtimea bazei sale social-politice și, ca urmare, de necesitatea înlăturării lui pentru a se pune stavilă revoluției ce putea să izbucnească. Convenția ruso-turcă de la Balta-Liman din 19 aprilie/1 mai 1849 prevedea, în consecință, avîndu-se în vedere „împrejurările excepționale aduse de ultimele evenimente"[4], ca domnii celor două „provincii" să fie numiți de data aceasta de sultan în înțelegere cu țarul numai pe șapte ani[5].

Chiar în aprilie 1849, comisarul rus din Principate, generalul A. Duhamel, trimitea din București lui Mihail Sturdza un agent să-l informeze că „insistase pe lîngă Curtea sa pentru ca el să fie menținut în postul său ca singurul demn de a-l ocupa și ca unicul om al momentului"[6]. Sprijinul generalului A. Duhamel n-a putut însă împiedica hotărîrea luată de cele două Curți. Rezignat, înăbușitorul mișcării din martie 1848 se încredința că înșiși dușmanii revoluției, țarul și sultanul, erau siliți de presiunea evenimentelor să-l sacrifice.

[1] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857, dos. 143, f. 138.

[2] *Ibidem.*

[3] N. Corivan, *Din activitatea emigranților români în Apus (1853—1857)*. Scrisori publicate cu un studiu introductiv de..., București, 1931, p. 13.

[4] Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii României, 1391—1841*, vol. I, București, 1900, p. 358.

[5] *Ibidem.*

[6] *Mémoires du prince Nicolas Soutzo Grand Logothète de Moldavie. 1798—1871.* Publiés par Panaïoti Rizos, Vienne, 1899, p. 165.

www.dacoromanica.ro

Temîndu-se că la anunţarea oficială a înlăturării sale ar fi putut izbucni o răscoală, Mihail Sturdza s-a hotărît să plece din domnie mai înainte. Contemporanul său Manolaki Drăghici, narînd evenimentul, scrie că Mihail Sturdza „s-au tras şi din Iaşi poprindu-se la Focşani în 13 mai, cu nume că merge să facă o revizie în ţară, de unde nu s-a mai întors, lăsînd ocîrmuirea asupra Sfatului Extraordinar"[7]. Cu toată grija ca poporul să nu afle despre îndepărtarea sa din domnie, „plecarea lui Mihail Sturdza nu s-a făcut fără a fi fost însoţită de cîteva huiduieli pornite din mulţime"[8]. La Focşani, fostul domn a rămas încă un timp „în corespondenţă cu Bucureştii, unde erau comisarii amîndoi şi cu Ţarigradul... pînă au venit veste oficială comisarilor : că s-au întărit domnii pomăzuiţi"[9], adică Grigore Al. Ghica în Moldova şi Barbu Ştirbei în Ţara Românească. Avea intenţia să se stabilească, deocamdată, la Bucureşti. La 8 mai el scria din Focşani secretarului său Petre Asaki, trimis la Bucureşti, că după înlăturarea din domnie nu putea rămîne în Moldova. Îi cerea să spună generalului A. Duhamel şi lui Omer Paşa „că nu să cuvine a fi ieu aice asupra prifacerii" şi că a hotărît să treacă în Ţara Românească [10]. Intenţiona să cumpere aici moşia Breaza, apoi se va duce „ca un particular la Bucureşti", unde Petre Asaki trebuia să-i găsească „vreo casă încăpătoare şi mobilarisită, fie oricît de scumpă", ca s-o închirieze [11]. N-a cumpărat moşia Breaza, dar s-a stabilit la Bucureşti, unde se afla în septembrie [12]. Aici primea prin Viena gazete franceze [13]. În aprilie 1850 se afla încă la Bucureşti [14], dar a plecat curînd la Paris. Tot în 1850 a cumpărat, pe numele soţiei sale, de la logofeteasa Anica Creţulescu, cu 16 500 de galbeni, moşia Pătîrlagele şi Tega [15] în judeţul Buzău, semn că voia să aibă o legătură mai strînsă şi cu Ţara Românească.

Stabilirea temporară a lui Mihail Sturdza în Bucureşti trebuie pusă în legătură cu acţiunea întreprinsă de el pe lîngă cei doi comisari, generalul A. Duhamel şi Fuad-Efendi, cu scopul de a-i convinge să împiedice urmărirea lui judiciară de numeroşii săi duşmani, sprijiniţi de noul domn, Grigore Al. Ghica, simpatizant al mişcării revoluţionare din martie 1848. Rezultatul intervenţiilor sale pe lîngă cei doi comisari n-a întîrziat să se vadă. La 6 septembrie 1849, generalul A. Duhamel i-a scris lui Grigore Al. Ghica la Iaşi că, în urma unui memorandum prezentat de Mihail Sturdza, comisarii au hotărît „ca, în considerarea îndepărtării sale forţate de Moldova, guvernul local să ţină în suspensie pînă la întoarcerea lui în

---

[7] Post. Manolaki Drăghici, *Istoriea Moldavei pe timp de 500 ani pînă în zilele noastre*, t. I, Iaşi, 1857, p. 219.

[8] *Mémoires du prince Nicolas Soutzo...*, p. 165—166.

[9] Manolaki Drăghici, *op. cit.*, p. 220.

[10] G. T. Kirileanu, *Două scrisori ale lui Vodă Mihai Sturza din 1848—1849*, în *În amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci şi cinci de ani de la moartea lui (1875—1918)*, Bucureşti, 1944, p. 303.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem*, p. 305.

[14] *Ibidem*, p. 301.

[15] D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui M. Sturza. De la convenţia de la Petersburg (1834) la convenţia de la Balta Liman (1849)*, Iaşi, 1947, p. 190.

www.dacoromanica.ro

țară orice reclamație eventuală care ar fi pusă în sarcina sa" [16]. Se arată însă că se puteau face reclamații contra lui Mihail Sturdza în următoarele limite: „1) relativ la fisc, dreptul de revizie și control nu poate să se întindă decît la epoca de la 1 ianuarie 1848 pînă în ziua abdicării prințului Sturdza, epocă în timpul căreia Adunarea Generală ordinară n-a fost convocată; 2) relativ la procesele civile să nu se admită decît acelea care vor fi nou intentate prințului Sturdza în calitatea sa de proprietar și de particular" [17]. Grigore Al. Ghica persevera însă în intenția de a deschide un proces contra predecesorului său, care putea deveni curînd un concurent la tronul Moldovei.

Răspunzînd generalului A. Duhamel la 18 septembrie 1849, el arăta că erau două categorii de procese intentate contra lui Mihail Sturdza: 1) procese intentate conform prevederilor legale, așa încît acuzatul trebuie să-și trimită un împuternicit; 2) procese intentate pe baza unor reclamații ale proprietarilor „deposedați de prințul Sturdza în urma unor judecăți formale" [18].

Urmărirea judiciară a lui Mihail Sturdza s-a izbit însă de opoziția Porții și a guvernului rus, așa încît fostul domn al Moldovei, asigurîndu-se împotriva vreunei urmăriri, a plecat în 1850 la Paris, unde s-a stabilit. Nu s-a dus în Rusia, unde avea rude și protectori, ci în Franța, atras desigur de faptul că acolo putea să-și valorifice mai bine uriașele fonduri bănești de care dispunea [19]. Opta, prin urmare, pentru capitalism, ceea ce s-a reflectat și în memoriul din 1857 privind organizarea viitoare a Principatelor Române.

Izbucnirea războiului Crimeii și apoi perspectiva înfrîngerii Rusiei țariste, principalul reazem al absolutismului feudal în Europa și apărătoarea sa, l-au îngrijorat în vara anului 1854 pe Mihail Sturdza, căci adversarii săi puteau redeschide acțiunile judiciare inițiate în 1849 contra lui. Pentru a înlătura o asemenea primejdie, pe cînd Grigore Al. Ghica se afla încă

---

[16] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Secția mss., arh. Grigore Ghica V. V., Acte, I, 133—275, anul 1849 din septembrie la fine nr. $104\frac{B}{10}$.

[17] Ibidem.

[18] Ibidem, nr. $122\frac{B}{10}$.

[19] Prin tot felul de abuzuri, Mihail Sturdza acumulase în cei cincisprezece ani de domnie o avere uriașă (N. Suțu, *op. cit.*, p. 210, și D. Ciurea, *op. cit.*, p. 185). În afara fondurilor băneștí depuse la diferite bănci din Occident, el avea o avere imobiliară mare, încît în 1852 încasa numai de la moșiile sale din Moldova, Basarabia și Bucovina și de la capitalul depus la bancherii din Țara Românească un venit de 150 000 de galbeni (G. T. Kirileanu, *op. cit.*, p. 302). În 1852 a cumpărat la mezat, prin secretarul său Petre Asaki, de la Gheorghe, Mihail și Nicolae Cantacuzino, supuși ruși, și de la vara acestora, Olga Giers, moșia Hangu din Moldova pentru 142 000 de galbeni (D. Ciurca, *op. cit.*, p. 190); în anul următor (1853) a cumpărat un palat la Baden-Baden, iar în 1857 un palat la Paris (rue Varennes, nr. 73), cu 1 100 000 de franci (*ibidem*, p. 193). Numai proprietățile din 1865 ale Smarandei, soția lui Mihail Sturdza, au fost evaluate de comisia de experți la 3 130 000 de lei (*Actul de estimațiune în procesul Sturdza 1894 ianuarie 15*, București, 1894, p. 5). Ion Ghica, aflîndu-se la Paris în 1884 cu prilejul înmormîntării lui Mihail Sturdza, aprecia — evident cu exagerare — la 100 000 000 de franci averea pe care o lăsa fostul domn al Moldovei (N. Georgescu-Tistu, *Încă o scrisoare a lui Ioan Ghica adresată lui Vasile Alecsandri*, în *Arhiva românească*, tom. IX, București, 1944, anexa, p. 396). În 1888 Grigore Sturdza aprecia însă averea lăsată de tatăl său mai întîi la 112 063 501 franci, apoi la 122 914 904 franci (D. Ciurea, *op. cit.*, p. 194).

www.dacoromanica.ro

retras la Viena, el a trimis acolo pe secretarul său, Petre Asaki, spre a-l convinge pe adversarul său cel mai serios să renunţe, după revenirea la tron, la orice urmărire contra lui. Strîmtorat băneşte, Grigore Al. Ghica a acceptat, prin mijlocirea unei „îndemnizaţii", să renunţe la urmărirea judiciară a predecesorului său. Mai mult chiar, se angaja „să contribueze a pregăti înlocarea sa la domnie prin luminatul beizadea Dimitrie, raporta Petre Asaki, fiul primoghenit a Înălţimei-Voastre, sub o măsurată indemnizaţie, care să ajute la plata datoriilor ce de istov atîrnă pe Măria-Sa"[20]. În felul acesta, prin mijlocirea banilor, Mihail Sturdza nu numai că se asigura contra vreunei urmăriri judiciare, dar îşi deschidea — deocamdată pentru fiul său, — şi calea revenirii la tron.

În anii 1854 — 1857 situaţia social-politică era mult schimbată faţă de anii dinaintea revoluţiei din 1848. Formaţiunea feudală făcuse loc celei capitaliste în Prusia şi în Austria, Franţa redevenise din 1852 imperiu, sub Napoleon al III-lea, Rusia, principalul sprijin al reacţiunii feudale, era învinsă în războiul Crimeii. În Principate, deşi revoluţia fusese înăbuşită, spiritul revoluţionar al maselor se ascuţea şi formaţiunea feudală era în completă derută, în timp ce mişcarea pentru Unire în cadrul unui stat burghez devenea tot mai puternică. Pentru a stinge focarul revoluţionar din Principate, Congresul de la Paris din 1856, după ce a înlocuit protectoratul Rusiei ţariste prin garantarea autonomiei celor două ţări de marile puteri europene, a discutat propunerea franceză de a se uni Principatele într-un singur stat [21] şi a hotărît să trimită la Bucureşti comisari spre a se informa despre dorinţele populaţiei Principatelor exprimate de Adunările ad-hoc convocate în acest scop. Comisia de informare „va revizui statutele şi regulamentele în vigoare" şi va trimite propuneri de reorganizare la Paris, unde urma a se încheia între puterile participante la congres o convenţie privind statutul intern şi internaţional al Principatelor [22].

Constituirea Comisiei de informare şi începerea discuţiilor pentru elaborarea firmanului de convocare a Adunărilor ad-hoc au determinat pe foştii domni (cu excepţia lui Grigore Al. Ghica) să acţioneze pentru obţinerea domniei, fie a Principatelor Unite, fie, dacă puterile nu acceptau Unirea, numai a unuia sau altuia din Principate.

Ambiţios, foarte bogat, cu rude influente la Poartă şi cu puternici sprijinitori la curtea ţarului, Mihail Sturdza a început, curînd după înţelegerea cu Grigore Al. Ghica [23], să acţioneze pentru obţinerea domniei, scontînd la început pe sprijinul Austriei, care ţinea Principatele sub ocupaţie armată pînă la încheierea păcii, apoi pe Franţa, pe Rusia şi pe Turcia.

Pentru realizarea planurilor lui lucrau, între alţii, nu numai secretarul său Petre Asaki, ci şi fratele acestuia, Gheorghe Asaki, un vechi colaborator al său. La 16/28 februarie 1856, Gheorghe Asaki îşi înştiinţa

[20] Dan Berindei, *Din uneltirile lui Mihai Sturza (toamna anului 1854). Pe marginea a trei scrisori inedite de la Petre Asaki*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, VIII (1957), fasc. 1, p. 245.

[21] T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale 1856—1866* (Bucureşti, f.a.), p. 67.

[22] Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza şi Dimitrie C. Sturdza, *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, vol. II, Bucureşti, 1889, p. 1 020.

[23] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 250.

www.dacoromanica.ro

fratele, la Paris, că sosise de două zile, la Iaşi, Alison, secretar al ambasadei britanice din Constantinopol, despre care relata că a avut mai multe conferinţe cu domnul şi „convorbiri" cu nenumăratele „fracţii de sisteme politice"[24]. Soarta politică a ţării, afirma Alison, se va hotărî la Paris, „dar pentru reforma din năuntru au a se alege aice XII [inşi], carii vor conlucra la Constantinopol, sub ochii Porţii şi a aliaţilor, Aşezământul cel nou!" [25]. Gheorghe Asaki mai informa despre activitatea politică a colonelului Iacovachi şi a lui Burgheli, partizani ai lui Mihail Sturdza, şi despre protestul unei numeroase adunări de boieri contra hotărîrilor conferinţei din Constantinopol „în reforma administraţii ţării, boerescu, dabila forestieră" [26] etc.

La Londra, Mihail Sturdza era spijinit de însuşi ambasadorul otoman, C. Musurus, cumnatul său şi ginere al lui Ştefanache Vogoride. În legătură cu manevrele lui C. Musurus, la 15 mai 1856, D. Brătianu scria lui C. A. Rosetti că lordul Clarendon, Ministrul Afacerilor Externe al Angliei, i-a spus că ambasadorul otoman voia „separarea Principatelor şi pe Sturdza prinţ în Moldova" [27]. Şi la Poartă Mihail Sturdza era bine susţinut de Ştefanache Vogoride, socrul său, cel puţin pînă la numirea fiului acestuia, în martie 1857, în postul de caimacam în Moldova, căci la 18 septembrie 1856 Al. G. Golescu scria din Constantinopol vărului său N. Golescu: „ ... Dacă Poarta obţine alegerea Prinţului vom avea în capul afacerilor sau pe Sturdza (care are mari şanse) sau pe Ştirbei, sau pe Bibescu, sau pe Ion Ghica" [28]. În februarie 1857, relatează Thouvenel, ambasadorul Franţei la Poartă, într-un raport al său către contele Walewski, Mihail Sturdza era aşteptat să vină la Constantinopol [29]. Probabil că şi noul caimacam, Nicolae Vogoride, alt cumnat al său, avea în vedere readucerea la tronul Moldovei a fostului domn regulamentar, căci numai aşa se explică strînsa colaborare cu el, contra mişcării unioniste, a lui Gheorghe Asaki [30], devotatul lui Mihail Sturdza.

Apropiindu-se alegerile pentru Adunările ad-hoc şi, ca urmare, convocarea conferinţei de la Paris pentru fixarea statutului Principatelor, Mihail Sturdza, ca şi alţi exponenţi ai marii boierimi, a elaborat şi a înmînat, cum am arătat, unora dintre puteri memoriul său privind reorganizarea internă a Principatelor. El urmărea, între altele, să preîntîmpine revendicările democratice care puteau fi formulate de Adunările ad-hoc şi să ofere puterilor, mai toate potrivnice democratizării societăţii româneşti, un proiect de reorganizare burgheză a Principatelor, dar sub un

[24] Dan Berindei, *O scrisoare a lui Gh. Asachi din 1856*, în *Arhiva românească*, t. X, Bucureşti, 1945 1946, anexa, p. 370.

[25] *Ibidem*, p. 370 371.

[26] *Ibidem*, p. 371.

[27] Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*. Acte şi scrisori din perioada 1840—1870, publicate cu o schiţă biografică de ..., vol. II (Bucureşti), 1934, p. 87.

[28] *Ibidem*, p. 165.

[29] Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza şi Dimitrie C. Sturdza, *Acte şi documente relativ la istoria renaşterii Romăniei*, vol. III, Bucureşti, 1889, p. 1 116.

[30] Cf. scrisoarea din 29 mai 1857 a lui M. Kogălniceanu către I. I. Filipescu, în care se arată că Gheorghe Asaki pusese la dispoziţia lui Nicolae Vogoride nu numai publicaţia „Gazeta de Moldavia", dar şi imprimeria sa (Bibl. Academiei, Secţia mss., arh. M. Kogălniceanu, nr. 3 792/42).

www.dacoromanica.ro

regim politic conservator, care să apere marea proprietate funciară împotriva revendicărilor ţărănimii şi să asigure puterile că Principatele nu vor deveni un cuib de acţiuni revoluţionare îndreptate contra celor trei imperii absolutiste vecine. Elaborînd proiectul său de reorganizare al Principatelor, Mihail Sturdza urmărea, cum am menţionat la începutul acestui studiu, mai ales un scop personal : să facă dovada capacităţii sale politice spre a se face necesar ca domn al ambelor Principate sau numai al Moldovei. El proceda ca şi în anii 1823—1834, cînd, printr-o serie de memorii adresate guvernului ţarist [31], îşi evidenţia priceperea administrativă, cunoştinţele istorice şi economice şi, mai ales, devotamentul pentru ordinea feudalo-absolutistă stabilită în Europa centrală şi orientală de Sfînta Alianţă, într-un timp cînd, în urma mişcării revoluţionare din 1821, ideile noi, liberale, începuseră să frămînte mintile boierimii mici şi ale burgheziei.

★

Memoriul menţionat din 3/15 aprilie 1857 al lui Mihail Sturdza, intitulat *Mémoire sur l'existence politique et la réorganisation des Principautés Danubiennes*, cuprinde două părţi : partea întîi, cu titlul *Condition de l'existence politique des Principautés Danubiennes d'après le traité de Paris*, şi partea a doua, intitulată *Principes fondamentaux de l'organisation intérieure.*

Prima parte constituie de fapt un preambul, în care autorul memoriului prezintă vederile sale privind statutul internaţional al Principatelor şi principalele probleme ale reorganizării lor interne.

De la început se afirmă că Principatele au intrat într-o eră nouă, care le-a deschis „viitorul", pentru că marile puteri au recunoscut în Congresul de la Paris că existenţa lor „politică" era necesară menţinerii echilibrului european. Felul cum vor fi organizate Principatele interesează nu numai populaţia lor, ci şi liniştea însăşi a Europei, aşa încît reformele politice şi administrative trebuie să corespundă aşezării geografice, moravurilor, trebuinţelor şi „stării particulare a civilizaţiei" Principatelor [32].

Primul şi cel mai important interes al Principatelor era, după autorul memoriului, ca puterile garante „să le asigure menţinerea existenţei

[31] Vezi memoriul din 1 februarie 1823, din Cernăuţi, adresat viitorului consul general rus din Principate, Minciaki (*Documente privitoare la istoria românilor. Urmare la colecţiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki, Supliment* I, vol. IV, 1802—1849. Documente adunate, coordonate şi publicate de D. A. Sturdza, D. C. Sturdza şi Octavian Lugoşianu, Bucureşti, 1891, doc. nr. V); memoriul din 1825, intitulat *Considérations sur la Moldavie et la Valachie au commencement de 1825* (*ibidem*, doc. nr. XLVII); memoriul din 28 februarie 1829, intitulat *Notions historiques concernant les deux Principautés de la Valachie et de Moldavie* (*ibidem*, vol. V, 1822—1838, p. 23—29); memoriul *Organisation de la Principauté de Moldavie pendant la guerre, pour faciliter et simplifier la marche des affaires, ainsi que pour mettre de l'ordre et de la promptitude dans l'exécution de tout ce qui serait nécessaire au service de l'armée impériale, en rapport avec les ressources du pays, le tout en observant le type primordial de l'Assemblée du divan de 1828* (Alexandre A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza prince régnant de Moldavie 1834—1849 précédé d'un exposé historique des évènements de 1821 à 1834 et suivi d'un apperçu historique sur les évènements de 1834 à 1859, d'actes et documents diplomatiques inédites par...*, Annexe V, doc. nr. 14, Paris, 1907) sau *Mémoire de Michel Sturdza sur l'état de la Moldavie en 1829, adressé au gouvernement impérial de Russie* (*ibidem*, doc. nr. 18).

[32] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857, dos. 143, f. 149.

c. 3227 www.dacoromanica.ro

politice, sub suzeranitatea Porţii, şi neutralitatea teritoriului lor", în condiţiile juridice internaţionale ale Elveţiei şi Belgiei, exceptîndu-se prerogativele Porţii. Asigurîndu-li-se stabilitatea, agricultura, industria şi comerţul, ele vor ajunge repede la înflorire, împiedicată pînă atunci de nesiguranţa viitorului [33].

A doua revendicare a populaţiei Principatelor este de a se asigura autonomia acestora, prerogativă pe baza căreia locuitorii s-au bucurat, „chiar după recunoaşterea suzeranităţii, de o administraţie internă independentă" [34]. Ca urmare, ţara are dreptul „să se ocupe de regimul organic şi de legile după care va fi guvernată" [35], dar Adunările ad-hoc, convocate spre a exprima dorinţe privind aceste principii fundamentale, n-ar fi fost în măsură „să improvizeze organizarea definitivă a diferitelor ramuri ale serviciului public în toate detaliile lor [36]. Numai după ce se vor stabili principiile fundamentale de organizare, „guvernul definitiv", care, în intenţia lui Mihail Sturdza, trebuia să-i revină autorului memoriului, urma să se treacă la legiferare. O comisie compusă din specialişti trebuia să alcătuiască proiectele de legi, iar un Consiliu de Stat (prin urmare nu o Adunare aleasă !), compus din „indigenii cei mai luminaţi şi mai competenţi", va examina fiecare proiect în parte şi-l „va converti" apoi în lege [37]. Spre a se ajunge aici „ar fi indispensabil" ca prinţul să fie numit îndată după adoptarea principiilor fundamentale, pentru ca sub conducerea sa „opera generală de reformă să fie îndeplinită în cel mai scurt timp posibil" [38]. Puterea, prin care se înţelege conducerea statului, trebuie să devină ereditară, pentru a se asigura stabilitatea şi spre a se înlătura toate competiţiile care tulbură ţara, „depravează conştiinţa publică şi împiedică acţiunea unui guvern a cărui proaspătă numire şi al cărui sfîrşit prevăzut îi slăbesc mult prestigiul" [39].

Urmărind să obţină el însuşi domnia Principatelor, Mihail Sturdza combate numirea unui prinţ străin, invocînd două serii de argumente. Prima serie se întemeiază pe incompatibilitatea juridică a venirii unui prinţ străin la conducerea ţării : 1) capitulaţiile dintre Poartă şi Principate asigură acestora dreptul de a fi guvernate de principi autohtoni şi coreligionari ; 2) aceste „acte autentice" nu permit Porţii să dea investirea unui prinţ străin ; 3) prinţul străin ar tinde să aducă „într-un timp mai mult sau mai puţin apropiat, independenţa Principatelor", ceea ce ar atinge suzeranitatea Porţii asigurată de tratatul de la Paris [40]. A doua serie de argumente caută să demonstreze că şi interesele Principatelor ar fi fost lovite prin numirea unui prinţ străin: 1) independenţa pe care prinţul străin ar sfîrşi prin a o aduce ţării ar fi pentru aceasta, „în condiţiile actuale", o adevărată nenorocire, căci Principatele n-ar fi putut să spere o existenţă

[33] Arhiva de politică externă a Rusici, *Cancelaria*, 1857, dos. 143, f. 149.
[34] Ibidem, f. 150.
[35] Ibidem.
[36] Ibidem.
[37] Ibidem.
[38] Ibidem.
[39] Ibidem, f. 151.
[40] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

politică proprie decît atît timp cît ele vor fi legate de chestiunea Orientului; 2) prinţul străin va veni cu idei, alianţe, deprinderi nepotrivite „exigenţelor noii sale poziţii"; 3) necunoscător al oamenilor şi moravurilor, al calităţilor şi defectelor claselor sociale, el ar veni „într-un moment grav şi critic, cînd ar trebui să se ocupe cu reorganizarea ţării ..." [41]; 4) venind înconjurat de conaţionali de încredere, amestecul acestora în afacerile statului va provoca nemulţumirea „indigenilor" şi „scandaluri mai grave, poate, decît acelea cărora le-au dat naştere în Grecia cauze analoage" [42].

Partea a doua a memoriului, intitulată *Principes fondamentaux de l'organisation intérieure*, are caracterul unui proiect de constituţie.

În preambul, autorul memoriului declară că a încercat să găsească „principiile organice cele mai conforme cu tradiţiile, starea morală şi poziţia Principatelor, cu scopul de a se preveni ciocniri de interese şi conflicte totdeauna regretabile şi de a face trecerea de la un regim la altul pe cît mai uşor cu putinţă" [43]. Pentru a-şi justifica teama de transformări revoluţionare, el aduce în sprijinul său pe omul politic englez Robert Peel, evoluat de la conservatorism la liberalism, după care „spiritul de reforme implică numai o cercetare atentă a instituţiilor noastre, cercetare întreprinsă într-o dispoziţie binevoitoare şi pentru a ajunge, menţinînd cu fermitate drepturile dobîndite, la înlăturarea abuzurilor dovedite şi a plîngerilor reale" [44].

Capitolul I al proiectului, intitulat „Reprezentarea Naţională", începe prin declaraţia că reprezentarea ar fi fost, evident din punctul de vedere al boierimii conservatoare, silită la concesiuni social-politice, una din chestiunile cele mai spinoase ale organizării Principatelor. „Nu este vorba deci — scrie Mihail Sturdza — decît de a se corija acele dispoziţii ale regimului organic existent pe care experienţa le-a demonstrat ca insuficiente sau periculoase" [45]. Prin reprezentare naţională, se grăbeşte deci Mihail Sturdza să bată în retragere, nu s-ar înţelege vreo formă oarecare de guvernare parlamentară, pentru că aceasta ar fi fost „inaplicabilă unor ţări fără starea a treia, fără cens exact, unde principiile unei politici sănătoase" ar fi fost „aşa de puţin răspîndite şi unde ideile subversive au pătruns aşa de repede în anumite clase", ci s-ar înţelege „numai conservarea unui corp electiv care să servească de frîu pentru miniştrii prinţului şi care să dea actelor lor această sancţiune morală fără care ar putea să pară arbitrari sau apăsători" [46].

În consecinţă, Mihail Sturdza cerea numai să se corecteze dispoziţiile regimului electoral al Regulamentului Organic, dovedite de experienţă insuficiente sau periculoase. Clerul va trebui chemat în Adunare numai cînd se vor vota proiecte de legi care-l privesc. Trebuie să se înlăture privilegiile electorale ale boierimii (ceea ce marchează acceptarea formaţiunii capitaliste), precum şi facultatea Adunării de a face plîngeri contra

[41] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857, dos. 143, f. 149.
[42] Ibidem, f. 152.
[43] Ibidem, f. 153.
[44] Ibidem.
[45] Ibidem, f. 154.
[46] Ibidem, f. 153–154.

www.dacoromanica.ro

prințului, căci ea ar fi un „adevărat drept la insurecție, împreună cu care guvernul cel mai abil n-ar putea să existe" [47]. După părerea lui Mihail Sturdza, dreptul Adunării de a face plîngeri contra prințului ar fi devenit inutil, întrucît proiectul său admitea responsabilitatea miniștrilor. Adunarea — „rezultatul încrederii liber-exprimate a țării" — se va mărgini deci să voteze sau să respingă bugetul și proiectele de legi propuse de guvern. Adunarea Țării Românești urma să aibă 52 de deputați, iar aceea a Moldovei 38, cîte un deputat la mai puțin de 50 000 de locuitori [48].

Adunarea — care nu mai este compusă din privilegiați feudali [49] — trebuia să cuprindă reprezentanții tuturor claselor societății românești de la mijlocul secolului al XIX-lea, adică pe ai proprietarilor funciari, ai cultivatorilor țărani și ai „comercianților", prin care se înțeleg orășenii bogați, căci Mihail Sturdza nu recunoaște existența burgheziei în țara noastră. Întrucît însă nici la națiunile „cele mai avansate în practica regimului reprezentativ" țăranii n-ar fi fost prezenți în Adunările legislative, ei ar putea — declara Mihail Sturdza, desigur nemulțumit de prevederile firmanului electoral pentru convocarea Adunărilor ad-hoc — cu atît mai puțin să fie admiși în Moldo-Valahia, pentru că nu ar fi știut să citească și să scrie și nu s-ar fi priceput în chestiunile de guvernare. Deputații țărani ar fi devenit astfel instrumente ale deputaților altor clase : „Țărani reprezentanți n-ar reprezenta nimic decît intrigile partidelor" [50], scria Mihail Sturdza, gîndindu-se la viitoarele partide burgheze. Singurul mod al reprezentării țăranilor admis de autorul memoriului era ca țăranii să-și aleagă prin intermediul unor delegați deputații, nu dintre ei, ci din rîndul moșierilor ! Fiecare sat trebuia să trimită în reședința plășii preotul și pe cei trei membri ai judecătoriei de pace a satului ; delegații satelor urmau să aleagă pe cei trei electori ai plășii, iar toți electorii plășilor aceluiași district, întruniți în reședința districtului, trebuiau să aleagă „un deputat dintre membrii întregului corp electoral al districtului, care reprezintă aci proprietatea" [51], adică marea proprietate funciară.

După înlăturarea de fapt a reprezentării țărănimii, se prezintă un adevărat proiect de lege electorală. Proprietarii funciari majori cu proprietăți de 300 de stînjeni lățime în Țara Românească și de 500 de falcii în Moldova au drept să participe la alegerea deputaților proprietății funciare, dar numai proprietarul funciar în vîrstă de cel puțin 30 de ani, cu o proprietate de 500 de stînjeni lățime în Țara Românească sau de 1 000 de falcii în Moldova „poate fi reprezentant al proprietății teritoriale" [52].

Fiecare district va alege cîte un deputat al proprietății teritoriale, orașul Iași doi, și orașul București trei. Articolul 5 al proiectului indică modul de reprezentare al țăranilor prezentat mai sus. „Comercianții"

[47] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857, dos. 113, f. 154.
[48] Ibidem.
[49] Ibidem. „Privilegiile acordate boierismului — se arată în memoriu sînt încă o dispoziție a regimului organic pe care e necesar de a o corija".
[50] Ibidem, f. 155.
[51] Ibidem.
[52] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

vor alege în principalele oraşe ale Moldovei 10 deputaţi şi în Ţara Românească 15 (nici cîte unul de fiecare oraş reşedinţă de district !), dintre patentarii indigeni din prima clasă şi în conformitate cu modul alegerii sfaturilor orăşeneşti. Burghezia, deşi mult mai numeroasă, trimite deci mai puţini deputaţi în Adunare decît moşierimea. Mitropoliţii şi episcopii eparhioţi „vor fi invitaţi de prinţ să facă parte din Corpul legislativ, oricînd va fi vorba de a se vota legi care privesc clerul" [53].

Preşedinţii colegiilor electorale se numesc de guvern, iar birourile electorale se aleg de alegători. Înainte de a se începe alegerile, preşedinţii colegiilor „pronunţă un discurs succint, pentru a explica programul guvernului şi a recomanda candidaţii ce li se vor părea cei mai nimeriţi să asigure rezultatul cel bun" [54] ! Candidaţii au dreptul să caute favoarea alegătorilor, dar n-au voie să recurgă la promisiuni şi la corupţie. Deputaţii se aleg pe şase ani. În timpul sesiunii ei nu pot fi arestaţi decît cu aprobarea Adunării sau în caz de flagrant delict. Deputaţii care şi-ar permite acte sau vorbe potrivnice religiei, moralei publice sau demnităţii guvernului vor fi, la cererea miniştrilor, deferiţi Adunării, care va putea, cu majoritate de voturi, să-i excludă. Deputaţii excluşi vor înceta de a fi eligibili. Deşi a asigurat o Adunare disciplinată, Mihail Sturdza prevede ca ea, convocată numai de prinţ, să ţină o sesiune ordinară nu anual, ci o dată la doi ani, între 10 ianuarie şi sfîrşitul lui martie ! Adunarea va putea fi însă convocată şi în sesiuni extraordinare, dacă prinţul va crede de cuviinţă [55].

Adunarea va dezbate bugetul cheltuielilor şi încasărilor pe baza actelor justificative, precum şi proiectele de legi. Dacă proiectul de buget a fost respins sau dacă Adunarea a fost dizolvată înainte de votarea lui, guvernul nu va putea depăşi prevederile ultimului buget votat. Proiectele de legi respinse nu pot fi readuse în dezbaterea Adunării în timpul aceleiaşi sesiuni. Comunicările guvernului adresate Adunării vor fi examinate de o comisie însărcinată de aceasta, care va putea cere miniştrilor toate explicaţiile şi documentele necesare. Raportul comisiei va fi citit în Adunare, care va proceda la vot fără discuţii. În fiecare sesiune prinţul va numi pe unul din deputaţi preşedinte al Adunării, care are însă dreptul să-şi aleagă secretarii şi chestorii. Prinţul poate proroga, suspenda sau dizolva Adunarea. În cazul dizolvării, prinţul va convoca, în intervalul dintre sesiuni, colegiile electorale pentru noile alegeri. Dacă noua Adunare se va opune proiectului de lege respins de Adunarea precedentă, proiectul va fi retras şi prinţul îşi va modifica guvernul. Şedinţele Adunării nu vor fi publice. Proiectele de legi, iniţiate numai de guvern, vor fi publicate în ziarul oficial cu zece zile înainte de lectura lor în Adunare. Aceasta nu se va putea adresa Porţii sau puterilor garante spre a-şi exprima părerea asupra mersului guvernului [56].

Proiectul de lege electorală se termină printr-o justificare stîngace a conţinutului său reacţionar. „Prin aceste dispoziţii — declară Mihail

[53] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857,dos. 143, f. 155.
[54] Ibidem,
[55] Ibidem, f. 156.
[56] Ibidem, f. 157.

www.dacoromanica.ro

Sturdza —, marea, mijlocia şi mica proprietate [57], sătenii, comerţul, precum şi clerul, sînt reprezentate. Dacă legea poate să pară a proteja o clasă puţin mai mult decît pe alta, diferenţa este cu totul în favoarea clasei agricole şi comerciale. Totuşi — îşi demască autorul proiectului adevăratele motive ale reacţionarismului său —, nu s-ar putea să nu se recunoască, că starea morală în care se găsesc provinciile moldo-valahe după atîtea agitaţii şi tulburări nu se pretează de loc la reforme menite să acţioneze pe baza regimului reprezentativ. Ele au nevoie, înainte de orice, de o autoritate puternic constituită pentru a introduce o nouă organizare şi pentru a preveni sau reprima relele tendinţe şi pasiunile dezordonate care ar putea să compromită de la început opera binefăcătoare pe care şi-o propun marile puteri" [58]. Chiar şi pe baza unei asemenea legi electorale potrivnice maselor orăşeneşti şi ţărăneşti, numai „după terminarea şi aplicarea noilor legi organice — insistă Mihail Sturdza pentru a împiedica izbucnirea nemulţumirilor — s-ar putea proceda fără pericol la alegerea şi la convocarea Adunării" [59].

Acceptînd formaţiunea capitalistă, Mihail Sturdza consimte nu numai la reprezentarea tuturor claselor, ci şi la introducerea unui sistem fiscal conform căruia toate clasele sociale urmau să contribuie la susţinerea sarcinilor financiare ale statului. Cum însă el concepe inegal reprezentarea politică a claselor, favorizînd pe marii proprietari funciari, tot aşa repartizează inegal şi sarcinile lor fiscale, favorizînd şi în acest domeniu moşierimea, clasa din care făcea şi el parte.

Capitolul al II-lea al proiectului de constituţie, intitulat „Modificări de introdus în sistemul repartizării, aşezării şi perceperii impozitelor", apără capitaţia, impozit regulamentar pe capii de familie ţărani, sub pretextul că ea a venit în spijinul ţărănimii. Polemizînd cu revoluţionarii de la 1848, care atacau capitaţia, Mihail Sturdza admite totuşi că introducerea reprezentării naţionale impunea înlăturarea acestui impozit, luîndu-se ca bază a impunerii fiscale cota-parte de pămînt care va fi închiriată de ţărani. Proprietarul pămîntului va plăti un impozit egal cu totalul contribuţiei cultivatorilor stabiliţi pe proprietatea sa. În acest fel, deşi nu erau proprietari, ţăranii stabiliţi pe o moşie trebuiau să achite jumătatea impozitului datorat de acea proprietate ! Sistemul e considerat necesar din cauza lipsei complete a unui cadastru şi a imposibilităţii de a se stabili impozitul la hectar. Se promitea că alcătuirea cadastrului urma să aducă şi impozitul la hectar [60]. Păstrînd, dar fără s-o spună, o parte din privilegiile fiscale ale boierilor stăpîni de moşii, Mihail Sturdza scuteşte proprietăţile funciare „de orice contribuţie sau taxe pentru clădiri, uzine şi toate stabilimentele aşezate pe aceste proprietăţi, ca şi pentru vii şi alte plantaţii" [61].

Proprietăţile funciare nelocuite, proprietăţile imobile neteritoriale, adică cele urbane, care aparţineau burgheziei — magazine, cîrciumi,

[57] De fapt numai marea proprietate funciară.
[58] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857, dos. 143, f. 157 158.
[59] Ibidem, f. 158.
[60] Ibidem, f. 159.
[61] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

uzine, ateliere şi stabilimente — vor fi impuse cu 5% din chiria presupusă. Bancherii, comercianţii şi meseriaşii vor fi supuşi la o patentă proporţională cu veniturile lor. Prin noul sistem fiscal preconizat de el, Mihail Sturdza afirma că veniturile statului din impozite se vor mări considerabil. Cu surplusurile bugetare statul va putea „întreprinde lucrări indispensabile de utilitate publică, pentru a asana ţara, a încuraja agricultura şi a-i imprima o mişcare rapidă de progres, introducînd industriile auxiliare pe care ea se sprijină" [62].

Unul dintre autorii Regulamentului Organic, Mihail Sturdza, el însuşi mare moşier, a acordat o mare însemnătate stabilirii noilor raporturi libere dintre ţărani şi proprietarii de pămînt.

În capitolul al III-lea, intitulat „Relaţiile sătenilor şi proprietarilor", el porneşte de la teza că în Principate originea marii proprietăţi funciare nu era feudală şi că unica bază a acestei proprietăţi o constituiau tranzacţiile de bună voie dintre vînzător şi cumpărător. Orice moldovean sau muntean „a avut de totdeauna, şi contrar de ce se practica aiurea, dreptul de a fi proprietar; şi cel dintîi boier şi cel din urmă ţăran au fost, dintotdeauna, egali înaintea legii, din acest punct de vedere" [63]. Cea mai mare parte a marilor proprietăţi nu e decît rezultatul mai multor cumpărări întemeiate „pe dreptul de preferinţă în calitate de rudă apropiată sau vecin" [64]. Falsificînd realitatea, Mihail Sturdza merge şi mai departe, afirmînd că ţăranii îşi vindeau cu uşurinţă pămîntul odinioară, cînd acesta nu ar fi reprezentat pentru ei „decît un capital mort" [65]. Numai cînd munca ar fi devenit productivă (dar cînd n-a fost?), ţăranii ar fi căpătat dorinţa de a deveni proprietari, cumpărînd loturi de la unii moşieri. Această modalitate „de a-l face pe ţăran proprietar este, după părerea lui Mihail Sturdza, mai justă şi mai raţională decît aceea la care s-a recurs în mod forţat aiurea. E mai justă, pentru că nu aduce nici o atingere dreptului de proprietate care, în Moldo-Valahia, se bazează pe o tranzacţie pur civilă; e mai raţională, pentru că se ajunge la scopul dorit fără a avea nevoie de măsuri violente" [66].

Apărînd moşierimea, Regulamentul Organic şi aşezămintele agrare din 1851, Mihail Sturdza afirmă că „profitul pe care ţăranul îl trage din terenul pe care-l primeşte de la proprietar e superior beneficiului pe care proprietarul îl primeşte din munca ţăranului" [67]. Pentru a înlătura însă prilejul criticilor ce se aduceau sistemului de relaţii feudale, Mihail Sturdza acceptă principiul angajamentelor libere dintre proprietari şi ţărani [68]. El este, cu toate acestea, împotriva plăţii în bani a rentei loturilor de pămînt închiriate de ţărani, motivînd că renta în bani, „dacă ar fi practicabilă, ar da de altfel o lovitură de moarte cultivării generale a pămîntului, căci sătenii — scrie el cu dispreţ faţă de ţărani —, nefiind în general

[62] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857, dos. 143, f. 160.
[63] Ibidem.
[64] Ibidem.
[65] Ibidem, f. 161.
[66] Ibidem.
[67] Ibidem.
[68] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

împinşi la muncă decît de necesitatea de a-şi satisface prima trebuinţă, ar cultiva mult mai puţin pămînt dacă l-ar plăti în bani decît cultivă acum şi e posibil ca cele două treimi ale moşiei să rămînă în paragină" [69]. Pentru a se evita, în sistemul aranjamentelor libere „marile conflicte care ar putea să rezulte", Mihail Sturdza consideră indispensabilă adoptarea unui „contract normal", bazat pe sistemul „dijmei din produse, urmat în Franţa în multe provincii şi în cîteva alte ţinuturi civilizate ale Europei" [70]. În Principate, metoda ar întîmpina totuşi inconveniente, spune Mihail Sturdza fără să le arate, dacă „proprietarul ar împărţi cu sătenii produsele cîmpurilor cultivate de ei" [71]. Trebuie deci să se modifice sistemul dijmei din produse „în aşa fel, încît să-l facă pe ţăran independent în ceea ce priveşte economia sa agricolă" [72]. Ţăranul ar trebui să cultive astfel pentru proprietar „o cantitate de teren egală celei pe care o va primi de la acesta" [73], sistem de exploatare pe care Mihail Sturdza îl cunoştea foarte bine, deoarece era practicat în linii generale în Moldova, şi care, în cadrul aranjamentelor libere de după 1864, se va numi dijma la tarla, cel mai apăsător pentru ţărani.

Necesitatea „imperioasă" a unor reguli fixe ale „contractului normal" ar reieşi, după Mihail Sturdza, din faptul că altfel s-ar ajunge între proprietari şi ţărani la conflicte care ar trebui să fie supuse „deciziei arbitrare a autorităţilor locale chemate a le stinge" [74]. Pe de altă parte, aranjamentele din diferite localităţi ar prezenta deosebiri sau chiar „anomalii de neîmpăcat, care ar produce efectele cele mai rele şi chiar ar putea să aducă conflicte grave şi periculoase" [75]. Pentru a reglementa deci într-un mod „echitabil" viitoarele relaţii dintre ţărani şi proprietari — „una din chestiunile cele mai grele ale organizării Principatelor" [76] —, autorul memoriului a elaborat un proiect de lege agrară intitulat *Dispoziţii regulamentare. Despre relaţiile reciproce ale proprietarilor funciari şi ale sătenilor sau cultivatorilor*, compus din 12 articole şi un „contract normal".

Conform acestui proiect de lege, care aminteşte aşezămintele agrare din 1851, toţi sătenii cultivatori erau liberi, fără excepţie, la fel cu ceilalţi indivizi ai celorlalte clase [77]. Sătenii proprietari au aceleaşi drepturi ca şi proprietarii aparţinînd altor clase. Orice obligaţie neconsimţită printr-un contract bilateral nu va putea fi impusă fie ţăranilor, fie proprietarilor [78]. Contractele de arendare între săteni şi proprietari se încheie pe cel puţin cincisprezece ani. Ele se pot încheia între întreaga comună şi proprietar sau între fiecare cultivator în parte şi proprietar. Dacă ţăranii cultivă un pămînt moşieresc fără să fi încheiat vreun contract, li se aplică contractul normal. Se menţin avantajele din legislaţia existentă pentru folosirea de ţărani

[69] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857, dos. 143, f. 161.
[70] Ibidem, f. 162.
[71] Ibidem.
[72] Ibidem.
[73] Ibidem.
[74] Ibidem.
[75] Ibidem.
[76] Ibidem.
[77] Ibidem, f. 163.
[78] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

a rîurilor, viilor şi grădinilor de legume. Pentru păduri, ţăranii vor face însă aranjamente speciale cu proprietarii. Diferendele dintre ţărani şi proprietari se rezolvă de consiliul prefecturii, compus din prefect, subprefect şi procurorul primei instanţe judecătoreşti „sumar şi în şedinţă, fără a se pleca din şedinţă" [79].

Contractul normal obligă pe ţăran să muncească deplin proprietarului o suprafaţă de pămînt egală cu aceea primită pentru propriile sale necesităţi. O treime din pămîntul primit de ţăran trebuie să rămînă livadă [80]. Ţăranii care nu pot obţine suprafaţa de pămînt necesară lor sau au alte motive pot pleca în altă parte „după ce au înştiinţat autoritatea competentă". Şi proprietarul poate îndepărta pe sătenii care nu sînt necesari exploatării sale. Pentru vite, fiecare ţăran va primi în plus, fără vreo obligaţie, cîte o falce de păşune. Proprietarul îi va da şi 1/10 falce a cărei recoltă va fi înmagazinată în coşarul de rezervă pentru timp de foamete [81].

Organizarea judiciară formează obiectul capitolului al IV-lea. Acceptînd principial formaţiunea capitalistă, Mihail Sturdza propune adoptarea sistemului judiciar din Franţa, ale cărui calităţi au fost dovedit în special în rînduiala ierarhică a tribunalelor şi curţilor sale de justiţie. O lege va trebui să reglementeze numirea şi înaintarea membrilor corpului judecătoresc, „pe baza cunoştinţelor de care ei vor da dovadă în examene publice" [82], ceea ce ar face cu putinţă cu timpul şi introducerea inamovibilităţii. Pînă atunci, să se prevadă însă „că fiecare judecător va fi menţinut în funcţiile sale şi chiar avansat atîta timp cît nu va da ocazia vreunui blam sau vreunei cenzuri meritate" [83].

Importanţă se dă şi bisericii (în capitolul al V-lea „Despre cler"). Într-o scurtă introducere la acest capitol se arată organizarea ierarhică a bisericii moldo-muntene şi situaţia ei materială. Deşi biserica Principatelor, de rit ortodox, ţine din punct de vedere dogmatic de patriarhul din Constantinopol [84], drepturile acestuia se mărginesc la sancţionarea canonică a mitropolitului, a cărui numire îi e adusă la cunoştinţă printr-o scrisoare oficială a prinţului, însoţită de o scrisoare a noului mitropolit. Trecerea averilor mănăstireşti şi a celor diocezane în administrarea statului, în timpul regimului regulamentar, este apreciată ca o semisecularizare. Veniturile acestor averi, afirmă Mihail Sturdza, formează Casa Centrală a Departamentului Cultelor, care întreţine clerul, mănăstirile, seminariile, învăţămîntul public, instituţiile de milostenie şi binefacere [85].

Chestiunea mănăstirilor „zise streine, dar care sînt tot aşa de indigene ca şi celelalte", pentru că au fost fundate şi dotate de moldo-munteni, deşi au fost închinate unor comunităţi religioase din Imperiul otoman, este considerată „spinoasă" [86]. Comunităţile, cu ajutorul principilor „greci",

[79] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857, dos. 143, f. 163.
[80] Ibidem, f. 164.
[81] Ibidem.
[82] Ibidem.
[83] Ibidem, f. 165.
[84] Ibidem.
[85] Ibidem, f. 166.
[86] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

au transformat dreptul condiționat „într-un drept absolut de proprietate", reținînd beneficiile, fără a îndeplini sarcinile prevăzute de fondatorii mănăstirilor. Delegații comunităților formează „un stat în stat, o biserică în biserică, ceea ce nici o lege, nici civilă, nici politică, n-ar putea justifica"[87]. Mihail Sturdza propune ca administrația mănăstirilor închinate să fie asimilată administrației celorlalte mănăstiri, o parte din veniturile lor să fie cedată statului, conform prevederilor Regulamentului Organic. Repartizarea cea mai bună a veniturilor acestor mănăstiri ar fi ca o treime să fie destinată întreținerii mănăstirilor închinate, o treime să fie luată de comunitățile cărora le sînt acestea închinate, iar ultima parte să fie lăsată finanțelor țării [88].

În ultimul capitol, al VI-lea „Atribuțiile prințului" [89], se definește situația prințului. Acesta este „capul suprem al statului", este irresponsabil și inviolabil, numește funcționarii de orice fel ai statului, convoacă, prorogă, suspendă și dizolvă Adunarea legislativă, propune proiectele de legi, sancționează, promulgă și aplică legile, poate proclama starea de asediu, el singur întreține relații cu puterea suzerană, poate lua măsuri pentru sancționarea judecătorilor, este șeful suprem al armatei, poate comuta pedepsele și grația în materie criminală. Numește pe înalții demnitari ai bisericii, face să se alcătuiască proiectul de buget de Consiliul de Miniștri și îl trimite Adunării legislative pentru a fi adoptat, se bucură de toate drepturile ce se cuvin țării pe baza autonomiei față de Poartă.

★

Memoriul lui Mihail Sturdza, ale cărui elemente principale le-am prezentat, exprimă pe larg interesele marii boierimi române din deceniul al 6-lea al secolului al XIX-lea în problema, de o importanță excepțională, a trecerii de la orînduirea feudală la cea capitalistă, motiv pentru care el constituie un izvor de prim ordin pentru cunoașterea perioadei de formare a orînduirii capitaliste în țara noastră.

Cuprinsă de mai bine de un secol în angrenajul social-economic al destrămării feudalismului, marea boierime a ajuns, în urma loviturilor primite în timpul revoluției din 1848, la convingerea că orînduirea feudală, în fruntea căreia se afla, nu mai putea să-și continue existența. În consecință ea s-a văzut silită să accepte noua orînduire capitalistă, cu condiția ca trecerea de la un regim la altul să se facă sub conducerea ei, sub pretextul evitării tulburărilor, și ca proprietățile sale „teritoriale" —adică moșiile—să-i rămînă în întregime, libere de orice servitute față de țărani, deveniți liberi.

Ca exponent al marii boierimi, Mihail Sturdza impune însă țăranilor rămași pe proprietățile moșierești „contractul normal" întemeiat pe sistemul rentei în muncă, cunoscut apoi sub numele de „dijmă la tarla", care oferea moșierimii posibilitatea de a intensifica exploatarea maselor țărănești.

---

[87] Arhiva de politică externă a Rusiei, *Cancelaria*, 1857, dos. 143, f. 165.
[88] Ibidem, f. 167.
[89] Ibidem, f. 168.

www.dacoromanica.ro

Privilegiile boierești—de care se bucura toată boierimea, nu numai aristocrația—sînt repudiate, dar se are grijă să se mențină întîietatea politică a marilor proprietari „teritoriali", precum și scutirea de impozite și taxe pentru clădirile, uzinele și stabilimentele industriale de orice fel, ca și pentru viile și plantațiile de pe moșiile lor.

Marea boierime nu accepta încă să împartă puterea în stat cu burghezia, adică nu intenționa să ajungă la constituirea unui regim burghezo-moșieresc, ci voia să-și mențină dominația și în cadrul noii orînduiri. Din această cauză, Mihail Sturdza nu recunoaște că în Principate ar fi existat „starea a treia" prin care înțelege burghezia, ci numai o orășenime comercială, deși. cînd se ocupă de repartizarea sarcinilor fiscale, e nevoit să menționeze și existența bancherilor și meseriașilor. Motivînd că în Principate n-ar exista burghezie, ceea ce nu corespundea realității, Mihail Sturdza se opune instaurării unui regim de control parlamentar și preconizează o cîrmuire autoritară în numele moșierimii, singura capabilă de a menține marea proprietate „teritorială" în momentul „eliberării" fără pămînt a țăranilor.

Dacă în Adunarea legislativă majoritatea deputaților aparține moșierimii, iar burghezia constituie o minoritate, țărănimea nu poate fi reprezentată prin deputați țărani, ci prin deputați aleși din rîndurile proprietarilor „teritoriali" !

În ipoteza că va continua să rămînă la conducerea statului, marea moșierime se arată favorabilă, prin exponentul ei Mihail Sturdza, întăririi autonomiei țării și recunoașterii „existenței politice" a Principatelor, în condițiile Belgiei și Elveției, dar cu recunoașterea suzeranității Porții. Ea de asemenea se declară pentru reducerea la o treime a încasărilor luate de comunitățile religioase din Imperiul otoman din veniturile mănăstirilor românești închinate.

Pledînd și pentru o cauză personală, autorul memoriului se opune prințului străin, preferîndu-i unul autohton, și revendică constituirea unui regim monarhic autoritar.

Predat ambasadorului Rusiei, guvernului francez, poate și altor guverne europene, prea tîrziu pentru a se ține seama de el pentru organizarea în spiritul său a Adunărilor ad-hoc, memoriul lui Mihail Sturdza a găsit însă de bună seamă înțelegere din partea unor guverne conservatoare cum erau acelea ale marilor puteri europene din deceniul al 6-lea al secolului al XIX-lea, atît în privința închiderii premature a lucrărilor Adunărilor ad-hoc (conformă cu vederile exprimate în memoriu), cît și în elaborarea ulterioară de Conferința de la Paris a stipulațiilor electorale anexate Convenției de la Paris din 7/19 august 1858, care dau — cum se propune în memoriu—o întîietate electorală precumpănitoare marilor proprietari și exclud de drept, nu numai de fapt, cum voia Mihail Sturdza, reprezentarea țăranilor în Adunările elective.

Deși exprimau interesele marilor moșieri, cărora Convenția de la Paris le asigura întîietatea electorală, principiile social-politice expuse în memoriul lui Mihail Sturdza n-au putut fi puse în aplicare. Dezvoltarea ulterioară a societății românești, în care burghezia (negată de fostul

www.dacoromanica.ro

domn regulamentar) și-a dovedit existența reală ca factor social-politic conducător, a împiedicat aplicarea lor, împunînd nu întîietatea politică a marii moșierimi, ci împărțirea puterii între burghezie și întreaga moșierime, cu întîietatea burgheziei, dar cu sacrificarea țărănimii. Memoriul din 1857 al lui Mihail Sturdza este, astfel, numai unul din instrumentele de luptă ale unei clase condamnate încă de pe atunci de istorie.

ANEXĂ

MÉMOIRE SUR L'EXISTENCE POLITIQUE ET LA RÉORGANISATION DES PRINCIPAUTÉS DANUBIENNES

1-ÈRE PARTIE

CONDITION DE L'EXISTENCE POLITIQUE DES PRINCIPAUTÉS DANUBIENNES D'APRÈS LE TRAITÉ DE PARIS

Les *Principautés Donubiennes* entrent dans une nouvelle ère et l'avenir qui semblait leur être fermé s'ouvre enfin pour elles. Les grandes puissances ont reconnu que l'existence politique de ces contrées est nécessaire au maintien de l'équilibre sur lequel repose la paix générale. Le sort de ces provinces est donc une des plus graves questions qu'aient soulevées la guerre d'Orient et dont la solution a été l'objet des délibérations du Congrès de Paris. Elle importe non seulement au bonheur de nombreuses et intéressantes populations, mais à la tranquillité même de l'Europe. La difficulté de cette question en égale l'importance ; les réformes que l'on se propose d'introduire dans le régime politique ou administratif du pays doivent être appropriées à sa position géographique, à ses mœurs, à ses besoins, à son état particulier de civilisation.

Le premier, le plus important intérêt des Principautés, c'est que les Puissances garantes leur assurent le maintien de leur existence politique, sous la suzeraineté de la Porte, et la neutralité de leur territoire. Il est à désirer qu'elles soient placées, à cet égard, dans les mêmes conditions de droit public que la Suisse ou la Belgique, sauf la prérogative incontestée de la Sublime Porte.

Si les Puissances veulent bien accorder directement au pays la réalisation de ce vœu, qu'est le plus cher et le plus important de tous ceux qu'il peut former, la stabilité étant assurée, on peut concevoir la juste espérance que l'agriculture, l'industrie et le commerce prendront un essor rapide. L'incertitude de l'avenir en a, jusqu'ici, paralysé le développement. Toute grande affaire de commerce, d'industrie, d'agriculture, demande de longues années pour donner ses fruits, et l'on ne peut en entreprendre de semblables dans un pays toujours incertain de sa destinée. Si l'avenir des Principautés est au contraire assuré et fondé sur des garanties solides, le crédit public prendra naissance et avec lui se développeront rapidement tous les éléments de progrès et de prospérité que renferment des contrées qui ont été l'objet des faveurs de la providence.

L'autonomie du pays, consacrée par les Capitulations primordiales et des traités solennels, est une prérogative à laquelle sont vivement attachés tous les habitans des Principautés. En vertu de cette prérogative, ils ont joui, même après la reconnaissance de la suzeraineté, d'une administration intérieure indépendante. On ne saurait douter que les Puissances ne soient

www.dacoromanica.ro

dans l'intention bienveillante de conserver à nos provinces le plus précieux de tous leurs biens.

Une conséquence du principe, même de l'autonomie, c'est qu'il appartient au pays de s'occuper du régime organique et des lois d'après lesquelles il sera gouverné. En appelant les Divans ad-hoc à émettre des vœux sur ces principes fondamentaux, on doit bien reconnaître qu'ils ne sont point en mesure d'improviser l'organisation définitive des diverses branches du service public dans tous leurs détails. La réforme de ce service comporte des questions très complexes et une foule de règlements particuliers d'une étude minutieuse et difficile.

Les Divans réunis pour un temps limité ne pourraient rien approfondir et seraient exposés à produire une œuvre mal digérée, incomplète et inapplicable.

Une fois les bases fondamentales établies, le soin d'y conformer les divers détails du service reviendra au gouvernement définitif, qui appellera des hommes spéciaux pour former une Commission de projets.

Ces projets passeraient à un Conseil d'État composé des indigènes les plus éclairés et les plus compétents dans chaque partie du service public. Là, chaque projet serait examiné, discuté, approprié aux mœurs, aux besoins du pays, puis converti en loi, promulgué et mis à exécution successivement. C'est l'ouvrage d'au moins un ou deux ans. On comprend qu'une pareille œuvre, préparée à loisir, mûrement méditée et approfondie dans toutes ses parties, présenterait toutes les garanties désirables d'ordre et de stabilité.

Tel est, suivant nous, le seul moyen de produire une œuvre sérieuse, que la plus efficace de toutes les sanctions, celle du temps, rendra durable.

Mais pour atteindre ce but, il serait indispensable que le prince fût nommé immédiatement après l'adoption des bases fondamentales, afin que, sous sa direction et par l'impulsion qu'il communiquerait à tous les travaux, l'œuvre générale de réforme fût accomplie dans le plus court espace de temps possible. Or, on ne peut attendre cette vive impulsion d'un gouvernement provisoire, faible, par conséquent, sans avenir et d'ailleurs intéressé à maintenir le régime indécis et transitoire auquel son existence se trouve liée.

Il est reconnu que sans stabilité, il n'y a point de progrès possible et que sans hérédité, il n'y a point de stabilité. En conséquence du principe invoqué dans le premier article, celui de la stabilité, il est d'une extrême importance que le pouvoir devienne héréditaire, comme il l'a été anciennement. Outre les avantages matériels qui résulteraient de l'admission de ce principe tutélaire, il en aurait un autre tout moral et bien important pour le pays : ce serait de mettre fin à toutes les compétitions qui l'agitent, dépravent la conscience publique et entravent l'action d'un gouvernement dont une nomination récente et une fin prévue n'affaiblissent déjà que trop le prestige. On sait d'ailleurs que les rivalités ne sont pas particulières aux Provinces Danubiennes. C'est le fléau de tous les États à gouvernements électifs ; seulement il est plus funeste encore dans les petits États, où les ambitions personnelles atteignent directement toutes les classes et exercent une influence plus immédiate.

A propos de la réunion des deux Principautés, il a été aussi question d'un prince étranger. Mais on doit se rappeler ici.

1) Que le traité du 30 mars reconnaît formellement la validité des capitulations primordiales passées entre ces pays et les Sultans. Une des clauses fondamentales de ces actes solennels, c'est que les Principautés jouissent de la prérogative d'être toujours gouvernées par des princes indigènes et coréligionnaires.

2) Ces actes authentiques imposent au gouvernement turc des obligations qu'il violerait en donnant l'investiture à un prince étranger, et en même temps lui confèrent une prérogative à laquelle on n'a pas le droit de le faire renoncer.

www.dacoromanica.ro

3) Cette innovation tendant à amener, dans un temps plus ou moins rapproché, l'indépendance des Principautés, porterait une atteinte immédiate aux droits de la suzeraineté que l'on s'est engagé a respecter dans ses attributions par le traité de Paris. Ainsi, on ne saurait exiger du gouvernement turc un semblable sacrifice et il ne pourrait lui-même consentir sans manquer à ses obligations et sans abandonner ses droits.

Quant à l'intérêt même des Principautés, il serait lésé de diverses manières par l'adoption d'une mesure semblable.

1. L'indépendance qu'elle finirait par amener tôt ou tard, serait pour elles un véritable malheur dans les conditions actuelles, car elles ne peuvent espérer d'existence politique qu'autant qu'elles seront rattachées à la question d'Orient.

2. Un prince étranger arriverait dans ces contrées, qui se trouvent dans des conditions tout à fait particulières, avec des idées traditionnelles, des alliances, des habitudes qui, selon toute apparence, se concilieraient mal avec les exigences de sa nouvelle position.

3. Il y arriverait dans un moment grave et critique, lorsqu'il s'agirait de réorganiser le pays et par conséquent de travailler à une œuvre aussi compliquée que difficile, et néanmoins, il serait dans une profonde ignorance des hommes et des choses, des mœurs, des qualités et des défauts des diverses classes de la population.

4. A peine débarqué dans le pays, il se trouverait dans un isolement moral complet, il serait naturellement amené à s'entourer d'hommes de sa nation et de sa confiance, lesquels ne seraient pas plus avancés que leur prince dans la connaissance des hommes auxquels ils auraient affaire. La présence de ces étrangers et leur ingérence directe et continue dans les affaires provoqueraient les justes susceptibilités des indigènes et produiraient des scandales plus graves peut-être que ceux auxquels ont donné naissance en Grèce des causes analogues.

La plupart des considérations développées jusqu'ici s'appliquent aussi bien à la Valachie qu'à la Moldavie, et au cas où ces provinces seraient réunies comme à celui où elles continueraient à rester séparées. Toutefois, si la réunion pourrait avoir lieu, une question se présenterait, celle de savoir si le prince serait élu par le pays ou choisi par les Puissances. Dans le premier cas, l'Assemblée électorale doit être unique pour les deux Principautés ; composée de députés moldaves et valaques, égaux en nombre, elle serait réunie dans une ville frontière, en dehors de l'influence des deux capitales. On comprend sans peine les raisons qui justifient ces dispositions ; si les députés de la Moldavie étaient inférieurs en nombre à ceux de la Valachie, l'élément valaque prédominant, les votes des députés moldaves seraient annulés. D'un autre côté, les partis qui ne manqueraient pas de s'agiter autour des députés dans les capitales pourraient exercer une pression fâcheuse. L'isolement de l'Assemblée est donc une garantie de l'indépendance et de l'impartialité de ses votes.

Mais si la Conférence de Paris admettait la réunion, il serait, sans contredit, plus sage et plus prudent qu'elle fît elle-même le choix du prince national héréditaire appelé à gouverner ces contrées sous la suzeraineté de l'Empire Ottoman. Ce moyen de régler la question est d'autant plus praticable que la Sublime Porte participe aux conférences et il n'entraîne aucun des nombreux inconvénients inséparables d'une élection.

L'état d'incertitude dans lequel gémit le pays depuis si longtemps a donné des forces aux partis nombreux qui le divisent et encouragé leurs espérances. Les élections d'un prince seraient l'arène tumultueuse où s'agiteraient leurs passions, et le pays se ressentirait long-temps du trouble où le plongeraient les luttes ardentes qui en seraient la conséquence. En s'attribuant le choix du prince les Puissances préviendraient ces graves inconvénients, qui feraient de nos provinces un spectacle de scandales sur les frontières de trois grands états.

Voici donc, pour nous résumer, le point le plus important d'une bonne organisation politique des Principautés :

www.dacoromanica.ro

1) Garantie directement accordée au pays sur son existence politique, sous la suzeraineté de la Porte. 2) Neutralité du territoire; 3) Autonomie du pays, telle qu'elle est consacrée par les capitulations et le traité du 30 mars, dont la conséquence immédiate est une administration intérieure indépendante. 4) Hérédité de la Principauté. 5) Choix parmi les indigènes de deux ou d'un seul prince, immédiatement après l'admission du principe de la réunion ou du maintien de la séparation des deux provinces.

2e PARTIE

PRINCIPES FONDAMENTAUX DE L'ORGANISATION INTÉRIEURE

Dans les six chapitres qui suivent, on a essayé de trouver les principes organiques les plus conformes aux traditions, à l'état moral et à la position des Principautés, de manière à prévenir des froissements d'intérêts et des conflits toujours regrettables et à rendre la transition d'un régime à l'autre aussi facile que possible. Il n'est pas hors de propos de citer à ce sujet les paroles d'un grand homme d'état, réformateur aussi sage que hardi:

„Si, par esprit de réforme, disait S. Robert Peel, dans une adresse à ses électeurs de Tamworth, on entend que nous devons vivre dans un tourbillon d'agitations incessantes, que les hommes publics ne peuvent se soutenir dans l'opinion publique qu'en éprouvant les impressions populaires de chaque jour, en promettant de redresser immédiatement tout ce qui sera dénoncé comme un abus, en abandonnant ce grand appui du gouvernement, plus efficace que la loi et la raison même, le respect des droits anciens, et des autorités consacrées par le temps; si c'est l'esprit de réforme, je n'essaierait même pas de l'adopter; mais si l'esprit de réforme implique seulement un examen attentif de nos institutions, examen entrepris dans une disposition bienveillante et pour arriver, en maintenant fermement les droits acquis, au redressement des abus prouvés, et des griefs réels, je puis, dans ce cas, pour mes collègues et pour moi, m'engager à agir dans cet esprit et avec cette intention..."

Tels sont les principes qui nous ont guidé dans le présent travail.

CHAPITRE I

REPRÉSENTATION NATIONALE

Une des plus épineuses questions de l'organisation des Principautés est assurément celle de la représentation. De peur de confusion, nous devons fixer tout de suite le sens que nous attachons à cette expression appliquée à ces provinces. On n'entend point ici par représentation nationale dans les Principautés telle ou telle forme de gouvernement parlementaire inapplicable à des pays sans tiers état, sans cens régulier, où les principes d'une saine politique sont si peu répandus et où les idées subversives ont si rapidement pénétré dans certaines classes; mais on entend seulement la conservation d'un corps électif qui serve de frein aux ministres du prince et donne à leurs actes cette sanction morale sans laquelle ils pourraient paraître arbitraires ou oppressifs.

Il ne s'agit donc que de corriger celles des dispositions du régime organique existant, dont l'expérience a démontré l'insuffisance ou le danger. Telle est, à notre avis, l'admission

www.dacoromanica.ro

du clergé, représentant un élément inamovible et permanent, dans une Assemblée élective. Toutefois, comme il représente un des grands intérêts de la société, on n'est point d'avis de l'en exclure entièrement. On pourra l'appeler dans l'Assemblée toutes les fois qu'il s'agira de voter des lois qui le concernent.

Les privilèges accordés au boyarisme sont encore une disposition du régime organique qu'il est nécessaire de corriger; on doit enfin enlever à l'Assemblée la faculté de doléances contre le prince, véritable droit d'insurrection, à côté duquel le gouvernement le plus habile ne saurait exister.

En vertu de cette faculté, on faisait, à chaque session, comparaître le chef de l'État à la barre de l'Assemblée et on brisait ainsi toute autorité et tout principe hiérarchique. D'ailleurs avec des ministres responsables, cette faculté de doléances serait un non sens.

Ces inconvénients doivent disparaître; le corps électif doit être le résultat de la confiance librement exprimée du pays. Il devra voter ou rejeter librement le budget. Il aura la faculté de consentir ou non les lois proposées par le gouvernement. Mais là se borneront ses attributions, parce que là se bornent son instruction et les besoins du pays dont il représente les intérêts.

Quant au nombre des membres de l'Assemblée on propose, comme on le verra ci-après, de le porter à 52 pour la Valachie et à 38 pour la Moldavie. C'est un député pour moins de 50 000 habitans. Si l'on réfléchit que la France républicaine de 1848, ne nommait qu'un député pour 40 000 habitans et que la constitution des Cortès espagnoles n'en compte qu'un pour 70 000, on verra qu'en présence du peu d'instruction politique répandue dans les Principautés, il n'est guère possible d'adopter une proportion plus large.

Une bonne Assemblée doit être composée de manière à représenter les intérêts de toutes les classes de la société, et toute société se compose de trois grandes classes : celle des propriétaires, celle des cultivateurs et celle des commerçants. Mais chez les nations, mêmes les plus avancées dans la pratique du régime représentatif, on ne voit point figurer les paysans dans les assemblées législatives, ce serait encore moins praticable en Moldo-Valachie, les paysans de ces contrées ne sachant ni lire ni écrire, n'ayant aucune notion des questions de gouvernement, seraient incapables de donner sur aucune [question] un vote raisonné. Ils deviendraient des instruments entre les mains des députés des autres classes, lesquels abuseraient de leur ignorance profonde, pour leur faire émettre des votes souvent les plus opposés aux intérêts de leurs commettants. Des paysans représentants ne représenteraient rien que les intrigues des partis.

La faculté de se faire représenter au moyen du mode suivant est tout ce que l'on pourrait admettre à cet égard. Chaque commune a son tribunal de paix, composé de trois villageois élus par les chefs des familles domiciliées dans la commune. Toutes les communes d'un même arrondissement enverraient chacune au chef-lieu de cet arrondissement, le curé et les trois membres du tribunal de paix de chaque village.

Dans cette réunion, présidée par un fonctionnaire, ils choisiraient trois électeurs pour représenter l'arrondissement.

Les électeurs de tous les arrondissements du même district se réuniraient au chef-lieu du district où ils éliraient un député parmi les membres de tout le corps électoral du district, qui y représente la propriété.

D'après ces considérations, on propose l'adoption des dispositions suivantes :

Art. 1er. Tout propriétaire foncier majeur jouissant des droits politiques et civils possédant une terre de 300 toises de largeur, pour la Valachie, et de 500 faltchas en surface pour la Moldavie, a la faculté de voter aux élections des députés à l'Assemblée législative.

www.dacoromanica.ro

Art. 2. Tout propriétaire foncier âgé de 30 ans, jouissant des droits politiques et civils et possédant une terre de 500 toises de largeur pour la Valachie ou de 1000 faltschas en surface pour la Moldavie, peut être représentant de la propriété territoriale[1].

Art. 3. Chaque district élira un député représentant la propriété territoriale ; la ville de Iassy deux et celle de Bucarest trois.

Art. 4. Les électeurs ne pourront exercer leur droit de suffrage que dans les districts où ils auront élu domicile. Ils n'ont la faculté d'élire leur représentant que parmi les éligibles qui ont une propriété dans le district.

Art. 5. Les paysans seront représentés de la manière suivante :

A. Toutes les communes du même arrondissement enverront chacune au chef-lieu de l'arrondissement le curé et les trois membres du tribunal de paix de chaque village.

B. Dans cette réunion, ils choisiront trois électeurs pour représenter l'arrondissement.

C. Les électeurs de tous les arrondissements du même district se réuniront au chef-lieu du district, où ils éliront un député parmi les membres de tout le corps électoral du district qui y représente la propriété territoriale.

Art. 6. Le commerce choisira dans les principales villes en Moldavie, dix députés, et en Valachie quinze, parmi les commerçants indigènes payant patente de première classe et d'après le même mode qui est suivi dans l'élection des membres des Conseils municipaux.

D'après ces dispositions, le corps législatif de Valachie se composerait de 52 députés et celui de Moldavie de 38.

Art. 7. Le métropolitain et les évêques diocésains seront invités par le prince à faire partie du corps législatif, toutes les fois qu'il s'agira de voter des lois qui concerneront le clergé.

Art. 8. Le gouvernement nommera les présidents des collèges électoraux. Les bureaux seront choisis par les électeurs.

Art. 9. Les présidents des collèges prononcent un discours succinct, pour expliquer le programme du gouvernement et recommander les candidats qui leur paraîtront les plus propres à assurer le meilleur résultat.

Art. 10. Celui qui se porterait candidat à la députation pourra rechercher la faveur des électeurs, mais il lui est défendu de recourir à des promesses et à la corruption, sous peine de perdre ses droits politiques.

Art. 11. Les députés seront élus pour six ans.

Art. 12. Pendant la durée de la session, les députés ne pourront être arrêtés qu'avec l'autorisation de l'Assemblée ou pour flagrant délit.

Art. 13. Tout député qui se permettrait des actes ou des propos attentatoires à la religion, à la morale publique ou à la dignité du gouvernement sera, sur la requisition des ministres, déféré à l'Assemblée, qui pourra, à la majorité [voter] son exclusion.

Le député exclu cessera d'être éligible et sera remplacé avant l'ouverture de la session suivante.

---

[1] Au lieu d'une base établie sur une certaine mesure de terre, on aurait adopté celle du cens, si l'on avait trouvé la propriété imposée et le système financier d'autres gouvernements fonctionnant dans le pays. Toutefois, ce principe est implicitement compris dans le mode que nous avons choisi : car, d'après l'art. 2 du Chapitre II, concernant la réorganisation des impôts, une terre de 500 faltchas d'étendue représente un cens approximatif de 500 francs et une terre de 1000 faltchas un cens de 1000 francs. Ainsi, l'on pourrait ajouter à ces dispositions que tout contribuable payant un cens de 500 à 1000 francs, peut être électeur ou éligible même sans posséder aucune propriété territoriale.

www.dacoromanica.ro

Art. 14. La mise en accusation entraîne la suspension du mandat et la condamnation en entraîne la perte.

Art. 15. L'Assemblée législative sera convoquée par le prince. Elle siègera une fois tous tous les deux ans, et sa session pourra durer du 10 janvier à la fin de mars.

Néanmoins, elle peut être convoquée extraordinairement, ou sa session pourra être prolongée par office princier, selon les exigences du service public.

Art. 16. Le budget des dépenses et des recettes lui sera soumis, avec tous les documenments justificatifs.

Art. 17. Les projets de lois lui seront également soumis.

Il est entendu que les ordonnances pour l'exécution des lois, pour la sûreté publique et autres mesures administratives rentrent dans les attributions du prince.

Art. 18. En cas de rejet du budget, de suppression ou de dissolution de l'Assemblée, le gouvernement ne pourra outrepasser les prévisions du budget qui aura été arrêté dans la session précédente.

Art. 19. En cas de rejet d'un projet de loi, ce projet ne pourra être reproduit pendant le cours de la même session.

Art. 20. Pour toute communication du gouvernement, adressée à l'Assemblée, celle-ci nommera immédiatement une commission chargée de l'examiner.

Art. 21. Cette commission aura le droit de demander aux ministres toutes les explications et les documents nécessaires.

Art. 22. Le rapport de la commission sera lu à l'Assemblée, qui procédera au vote sans discussion.

Art. 23. L'Assemblée sera présidée par l'un des ses membres, que le prince désignera pour la session.

Art. 24. Les secrétaires et questeurs seront choisis par l'Assemblée.

Art. 25. L'Assemblée peut être prorogée, suspendue ou dissoute par le prince. Dans ces différents cas, elle se séparera immédiatement.

Art. 26. En cas de dissolution, le prince convoquera, dans l'intervalle légal d'une session à l'autre, les collèges électoraux, pour des nouvelles élections.

Art. 27. Si la nouvelle Assemblée persistait dans l'opposition manifestée par la précédente, le projet sera retiré, et le prince modifiera son ministère.

Art. 28. Les séances de l'Assemblée ne seront point publiques. Toute proposition du gouvernement, à qui seul appartient l'initiative des lois, sera publiée dans le Journal officiel, dix jours avant sa lecture à l'Assemblée.

Art. 29. L'Assemblée ne pourra s'adresser, soit à la Sublime Porte, soit aux Puissances garantes, pour exprimer son opinion sur la marche du gouvernement.

Par ces dispositions, la grande, la moyenne, et la petite propriétés, les villageois, le commerce, ainsi que le clergé, se trouvent représentés. Si la loi peut paraître protéger une classe un peu plus qu'une autre, la différence est toute en faveur de la classe agricole et commerçante. Cependant, on ne saurait se dispenser de reconnaître que l'état moral dans lequel se trouvent les Provinces Moldo-Valaques, après tant d'agitation et de troubles, ne se prête nullement à des réformes opérées par le régime représentatif. Elles ont besoin, avant tout d'une autorité fortement constituée pour introduire une nouvelle organisation et pour prévenir ou réprimer les mauvaises tendances et les passions désordonnées qui pourraient compromettre dès le début l'œuvre bienfaisante que se proposent les grandes Puissances. Ce n'est qu'après l'achèvement et l'application des nouvelles lois organiques que l'on pourrait procéder sans danger à l'élection et à la convocation de l'Assemblée.

www.dacoromanica.ro

CHAPITRE II

MODIFICATIONS À INTRODUIRE DANS LE SYSTÈME DE LA RÉPARTITION, DE L'ASSIETTE ET DE LA PERCEPTION DES IMPÔTS

Avant l'introduction du Règlement organique, l'impôt personnel était le tyran du paysan. Tous les fruits de ses travaux et jusqu'à sa maigre pitance de maïs étaient extorqués par le fisc et ses agents. L'avidité des gouvernements aveugles qui se livraient à ces exactions tourna bientôt contre eux-mêmes. Le contribuable n'ayant plus aucun intérêt à travailler ne cultiva que le coin de terre strictement nécessaire à sa subsistance ou émigra. Des épidémies, des disettes, l'abâtardissement des animaux domestiques, la dégénérescence des fruits de la terre, furent les tristes conséquences de cet absurde système, et le revenu public fut tari dans sa source.

Il n'était pas possible de guérir tout d'un coup une plaie aussi profonde, ni de relever le pays d'une si triste situation. Il ne suffisait pas d'écrire une bonne loi théorique pour recréer la fortune publique. Les révolutionnaires de 1848, dans la Principauté de Valachie, qui ont attaqué la capitation sans se douter des motifs de son établissement, sont-ils en état de comprendre que les principes doivent, dans une certaine mesure, se plier aux faits? avec l'ancie système de *fondés* qui, en Valachie, donnait toute latitude aux agents du fisc, la matière imposable avait disparu et par conséquent, il n'y avait pas moyen d'établir une échelle de proportion sur une chose qui n'existait pas. Il fallait, avant tout, rétablir la confiance, pour réorganiser le travail. La simplicité, l'uniformité de système et la modicité de l'impôt, tels étaient les caractères essentiels et nécessaires d'une loi nouvelle. L'arbitraire du mode de répartition devait surtout disparaître. La capitation remplissait seule ces conditions. Sous l'administration éclairée et tutélaire du comte de Kisséleff* et sous celle du prince Michel Stourdza, en Moldavie, de 1834 à 1849, les prévisions du législateur se réalisèrent. Le paysan, délivré des exactions du fisc, connaissant le chiffre exact de l'impôt et le faisant percevoir par des gens choisis par lui-même, retourna à la terre, et les progrès du mouvement agricole prouvèrent d'une manière incontestable l'excellence relative de la capitation. Après la convention de Balta-Liman, en 1849, cette institution commença à se discréditer, parce qu'elle perdit alors les caractères qui la recommandaient : l'uniformité, la simplicité, la modicité et la répartition par les élus des villageois eux-mêmes. A force de dixième additionnelle, de falsifications dans les états des caisses communales, de recensements fictifs, l'impôt personnel s'éleva considérablement et les exactions des percepteurs reparurent. Ce n'était point là le vice de la capitation, mais celui de l'administration qui, en calomniant le pays, avait réussi à faire suspendre la représentation nationale, dont le frein la gênait.

Si l'on admettrait dans les Principautés une représentation nationale constituée d'après le mode établi dans le chapitre précédent, on proposerait les modifications suivantes au système de l'impôt :

Art. 1. A la capitation, on substituerait, comme base de l'impôt, la quotité des terres affermées par les paysans, en divisant les fermages en trois catégories ; chacune de ces catégories paierait une somme proportionnelle, dont le taux sera déterminé par une loi spéciale.

---

* Dans les deux Principautés, de 1829 à 1834.

www.dacoromanica.ro

Art. 2. Le propriétaire foncier paierait un impôt égal au total des contributions des cultivateurs établis sur sa terre [1].

Art. 3. Les propriétés ainsi imposées seraient exemptes de toutes autres contributions ou taxes pour les bâtiments, usines et tous les établissements assis sur ces propriétés, ainsi que pour les vignes et autres plantations.

Art. 4. Les propriétés non habitées, ainsi que les vignobles, sauf le cas prévu dans l'art. 3, paieraient 5 pr. °o de leur revenu.

Art. 5. La propriété immobilière non territoriale, tels que maisons, magasins, cabarets, usines, ateliers et établissements quelconques, non compris dans la catégorie de l'art. 3, serait taxée de 5 pr. °o de sa location présumée.

Art. 6. Les contrats de nantissement ou d'hypothèques, les mutations par succession et autres transactions qui ont besoin judiciaire, pour être valides, seraient soumis à un impôt proportionnel et enregistrés selon les lois françaises sur la matière.

Il est entendu que les villageois non propriétaires seraient exempts de cet impôt jusqu'à l'époque où leur avoir donnerait à ces sortes de transactions une importance qui permettrait de les imposer.

Art. 7. Le droit de patente serait remanié. Tout banquier, négociant, commerçant ou artisan serait assujetti à la patente proportionnelle, sans pouvoir en être affranchi à aucun titre. Ce droit serait mis en rapport de quotité avec l'augmentation des autres taxes. On ne saurait apprécier l'accroissement du revenu que produiraient, pour les deux Principautés, ces divers impôts. D'abord, parce qu'il est subordonné à la quotité de l'impôt direct, qui varie suivant les besoins de l'État, déterminés par un budget équitable (Voir Chap. 1 art. 16), et ensuite parce qu'il dépend de l'augmentation progressive des contributions indirectes, laquelle sera la conséquence des progrès du mouvement commercial et de la prospérité publique. Tous les chiffres que l'on pourrait donner à cet égard, ne seraient que hypothétiques. Mais on peut assurer *à priori* que ce revenu serait augmenté d'une manière considérable, sans aucune charge nouvelle et peut-être avec dégrèvement pour les villageois. L'État trouverait, dans cette augmentation de ressource, les moyens d'entreprendre des travaux indispensables d'utilité publique, d'assainir le pays, d'encourager l'agriculture et de lui imprimer un mouvement rapide de progrès en introduisant les industries auxiliaires sur lesquelles elle s'appuie.

CHAPITRE III

RELATIONS DES VILLAGEOIS ET DES PROPRIÉTAIRES

Cette question a été examinée sous tous les points de vue possible, et en 1830, lorsqu'on institua le Règlement organique, et en 1849, avec les commissaires russe et turc, qui se trouvaient alors dans les Principautés.

Il en résulte de cet examen et de l'application des principes qui ont été établis à sa suite.

[1] En l'absence complète de cadastre et dans l'impossibilité par conséquent d'établir l'impôt par hectare ou par arpents on est forcément amené à adopter le mode proposé dans ces deux articles. On reconnaîtra facilement que la base qu'on a prise est la plus équitable. Il est juste en effet que le propriétaire paie à lui seul autant que tous les villageois réunis, puisque l'étendue de terrain que les villageois travaillent pour lui est égale à celle qu'ils cultivent pour leur propre compte (voir Chapitre III, disposition de contrat normal). On a lieu de penser qu'après la confection d'un cadastre, l'établissement même de l'impôt par arpent ou hectare reproduirait la même proportion.

www.dacoromanica.ro

Que l'origine en Moldo-Valachie de la propriété ne découle d'aucun droit, d'aucun privilège, d'aucun principe féodal ;

Que des transactions faites de gré à gré entre le vendeur d'un côté et l'acheteur de l'autre, en constituent l'unique base ;

Que tout moldo-valaque, sans distinction, a eu de tout temps, et contrairement à ce qui se pratiquait ailleurs, le droit d'être propriétaire ;

Que le premier boyard et le dernier paysan ont été, de tout temps, égaux devant la loi, sous ce rapport ;

Que la propriété de l'un jouit des mêmes immunités que celle de l'autre, vis-à-vis du gouvernement, comme vis-à-vis des paysans qui vivent sur elle ;

Que le dernier paysan exerçait librement, comme le premier boyard, dans ses transactions, le droit de préférence en qualité de proche parent ou de voisin ;

Que la plus grande partie des grandes propriétés n'est que le résultat de plusieurs acquisitions faites de cette manière et annexées l'une à l'autre ;

Que si les propriétaires paysans vendaient facilement leurs propriétés autrefois, lorsqu'elles ne représentaient qu'un capital mort pour eux, il arrive tout le contraire depuis que la liberté du commerce est venue donner à ces propriétés une valeur toujours croissante ;

Que le travail devenu productif, par suite de cette liberté même, le bien-être qui en est toujours le résultat, fit naître d'une manière remarquable parmi les paysans, le désir de devenir propriétaire ;

Que plusieurs grands propriétaires, profitant de ce désir, partagèrent leurs terres en petits lots, pour les mettre à la portée des acheteurs ;

Que ces opérations ont tellement réussi que le gouvernement a dû intervenir en 1853, pour fixer à 10 pogons, le minimum de l'étendue que doit avoir un pareil lot pour suffire à l'entretien d'une famille aisée de paysan ;

Que cette manière de rendre le paysan propriétaire est plus juste et plus rationnelle que celle à laquelle on a été forcé par les circonstances de recourir ailleurs ;

Elle est plus juste, parce qu'elle n'apporte aucune atteinte au droit de propriété qui, en Moldo-Valachie, repose sur une transaction purement civile ;

Elle est plus rationnelle, parce qu'on arrive au but désiré, sans avoir besoin de recourir à des mesures violentes.

Il résulte enfin de l'examen attentif de cette question que le profit que le paysan tire du terrain qu'il reçoit du propriétaire est supérieur au bénéfice que le propriétaire recueille du travail du paysan ;

Toutefois, pour couper court aux préventions dont le système actuellement en vigueur est l'objet, on admet volontiers le principe des arrangements de gré-à-gré entre les propriétaires et les villageois : de long-temps on ne peut espérer, dans les Principautés, des fermages en argent, parce que là comme partout ailleurs, le villageois préfère s'acquitter en travail plutôt qu'en argent. Ce dernier mode, s'il était praticable, porterait d'ailleurs un coup fatal à la culture générale du sol, car les villageois, dans les Principautés n'étant, en général, excités au travail que par la nécessité de pourvoir à leur premier besoin, cultiveraient beaucoup moins de terrain s'ils payaient en argent, qu'ils n'en cultivent actuellement, et il est positif que les deux tiers du sol resteraient en friche. L'agriculture, qui est la seule industrie des Moldo-Valaques, et l'unique source de leur richesse, tomberait tout d'un coup, et la pauvreté, la misère s'ensuivraient immédiatement.

Avec le principe des arrangements de gré-à-gré, il est indispensable, pour prévenir l'indiscrétion de certains propriétaires et la mauvaise volonté de certains cultivateurs et éviter les grands conflits qui pourraient en résulter, d'adopter un contrat normal, basé sur le système

www.dacoromanica.ro

du *métayage* suivi en France dans beaucoup de provinces et dans plusieurs autres contrées civilisées de l'Europe. Cependant cette méthode, telle qu'elle est pratiquée ailleurs, offrirait des inconvénients dans les Principautés, si, par exemple, le propriétaire partageait avec le villageois les produits des champs cultivés par celui-ci, toute l'économie rurale du paysan, ses labours, ses semailles, ses récoltes se trouveraient assujetties aux caprices et à l'arbitraire du propriétaire ou de ses agents. Il est donc nécessaire de modifier le système du métayage, de façon à rendre le paysan indépendant, dans ce qui concerne son économie agricole. Pour arriver à ce résultat essentiel, il suffira de poser en principe que le villageois cultivera pour le compte du propriétaire une quantité de terrain égale à celle qu'il recevra de lui.

Pour peu qu'on réfléchisse, on reconnaîtra la nécessité impérieuse d'établir les règles fixes d'un contrat normal. En l'absence d'un pareil contrat, les différends entre les propriétaires et les villageois qui ne pourraient ou ne voudraient pas s'arranger de gré-à-gré, se trouveraient soumis à la décision arbitraire des autorités locales appelées à les régler. Il en résulterait que chaque localité présenterait des différences ou même des anomalies inconciliables, qui produiraient les plus mauvais effets et même pourraient amener des conflits graves et dangereux. Un contrat normal obvie à ces inconvénients ; par ses dispositions, tout serait prévu d'avance ; tous les différends y seraient appréciés d'une manière uniforme et équitable. Toutes les questions, en un mot, s'y trouveraient réglées et rien ne serait abandonné au caprice ou à la partialité des décisions individuelles.

D'après ces considérations, on pense que les dispositions suivantes sont seules propres à concilier tous les intérêts et à assurer la prospérité progressive des villageois.

C'est ainsi que se trouvera réglée d'une manière équitable une des questions les plus difficiles de l'organisation des Principautés.

DISPOSITIONS RÈGLEMENTAIRES DES RELATIONS RÉCIPROQUES DES PROPRIÉTAIRES FONCIERS ET DES FONCIERS ET DES VILLAGEOIS OU CULTIVATEURS

Art. 1. Les dispositions qui règlent les droits et les devoirs de propriétaire à cultivateurs et *vice-versa*, sont abolies.

Art. 2. Tous les villageois cultivateurs sont libres, sans exceptions, de même que les autres individus de toutes les classes, pour les Principautés de Moldavie ou de Valachie.

Art. 3. Tous les villageois propriétaires jouissent des mêmes droits fonciers que les propriétaires appartenant aux autres classes, et ont la même faculté d'acheter des terres.

Art. 4. Aucune obligation, à quelque titre que ce soit, ne pourra désormais être imposée aux deux parties qu'autant qu'elle serait librement et de gré-à-gré consentie entr'elles et conforme aux principes qui régissent les contrats bilatéraux.

Art. 5. Les contrats de fermage que les cultivateurs habitant les villages ou les banlieues des villes passeront, de gré-à-gré avec la propriété, seront conclus au moins pour le terme de quinze ans.

Art. 6. Les contrats pourront être conclus de commune à propriétaire ou isolément par chaque cultivateur.

Art. 7. Lorsque, soit le village, soit l'un ou plusieurs de ses habitants, cultiveront ou prendront à usage des terres, sans en avoir préalablement fixé les conditions de fermage avec le propriétaire, ils seront [considérés], avoir accepté les clauses du contrat normal qui suit, et qu'ils seront tenus d'exécuter littéralement.

www.dacoromanica.ro

Art. 8. Les contrats passés de gré-à-gré ne pourront, sous aucun prétexte, dépasser les clauses du contrat normal. Le cultivateur conservera en tout temps le droit de faire résilier les contrats qui seraient moins avantageux à ses intérêts que les conditions du contrat normal.

Art. 9. Dans le cas où le propriétaire consentirait des baux à ferme, dont les clauses seraient moins avantageuses pour lui que celles du contrat normal, ces baux seront maintenus.

Art. 10. Les mesures de police et de sûreté générale intéressant également les cultivateurs et les propriétaires, toutes les dispositions relatives à la conservation des communes seront applicables aux bâtiments de ferme, tels qu'usines, magasins et *a*. Bien entendu que les propriétaires contribueront pour une part égale à la totalité des charges imposées dans ce but à la commune.

Art. 11. Les avantages assurés par la législation actuelle aux cultivateurs, pour l'usage des rivières, des moulins, des vignes et des vergers, restent en vigueur comme par le passé. Quant à l'usage des forêts, ils s'arrangeront de gré-à-gré avec les propriétaires.

Art. 12. Le sousprefet de chaque arrondissement est chargé de l'office de la défense, sans frais, des intérêts des cultivateurs qui seraient lésés dans la conclusion ou l'exécution des baux de fermage.

Ces sortes de différends seront vidés sommairement et séance tenante, sans désemparer, par le conseil de préfecture, composé du préfet du district, du procureur de première instance et du souspréfet de l'arrondissement.

DISPOSITIONS DU CONTRAT NORMAL

I. Tout villageois domicilié sur le terrain d'autrui recevra du propriétaire de ce terrain le nombre de faltchas nécessaire à son entretien et à son commerce.

II. Pour prix de fermage de la portion de terre ainsi affectée à son usage personnel, le villageois devra à la propriété la mise en culture d'un nombre égal de faltchas.

III. Afin d'épargner au villageois comme au propriétaire toute cause de mésintelligence ou de lésion dans le travail relatif au fermage de la terre il est entendu qu'un tierce de la quotité allouée au villageois sera tenu sous prairie, et que le foin fauché par lui sera mis en meules soigneusement conditionnées. Quant aux deux tiers restants, ils seront, en automne et au printemps, ensemencés de toutes sortes de graines et d'autres productions utiles de la terre.

La culture de pomme de terre offrant plus de difficultés, sera bornée à 10 pragines carrées, soit 1/8 de faltcha, et le propriétaire ne pourra exiger que cette limite soit dépassée.

IV. Le propriétaire sera tenu de fournir les semences nécessaires au terrain exploité pour son compte ; de sorte que le villageois n'aura qu'à ensemencer, à faire la récolte et à en serrer le produit dans le magasin construit sur la propriété, et ce, avec tout le soin réclamé par l'économie rurale.

V. Ceux des villageois qui ne pourraient obtenir toute l'étendue de terrain demandée par eux, ou que d'autres motifs détermineraient à quitter la propriété qu'ils habitent, sont libres de s'établir dans d'autres villages, après en avoir donné avis à l'autorité compétente. Réciproquement, le propriétaire, moyennant l'accomplissement de la même formalité, a le droit d'éloigner de sa propriété les villageois qui ne seraient pas nécessaires à son exploitation.

VI. En considération de ce que les villageois établis sur le terrain d'autrui doivent y employer leurs bêtes de somme, pour le mettre en valeur, il sera donné à chacun une faltcha

www.dacoromanica.ro

à titre de pâturage gratuit, sans que le propriétaire puisse se prévaloir de cette concession pour exiger un surcroît de travail. Il leur donnera de plus à chacun 1/10 de faltcha, dont la récolte sera emmagasinée dans le grenier de réserve, pour assurer, en cas de disette, la subsistance de la communauté.

CHAPITRE IV

ORDRE JUDICIAIRE

On propose, pour l'ordre judiciaire, d'adopter le système qui est suivi en France et dont un demi-siècle d'expérience a constaté la sage organisation, dans ses diverses parties et particulièrement dans l'ordre hiérarchique de ses tribunaux et de ses cours de justices. Dans ce système, se trouverait comprise aussi l'institution du Ministère public, composé de procureurs dans les diverses instances, sous la surveillance d'un procureur général.

Pour mettre un terme à la confusion et à l'arbitraire qui règnent dans la nomination, ainsi que dans le renvoi des employés, même de l'ordre judiciaire, il faudra qu'une loi règle désormais leur nomination et leur avancement, sur le degré de connaissances dont ils pourront faire preuve dans des examens publics. Ce sera le moyen de rendre possible, avec le temps, l'inamovibilité, condition nécessaire de l'indépendance des juges. Mais comme il n'y a point en ce moment dans les Principautés, de corps représentant la magistrature et qu'il n'y existe point de personnel possédant les connaissances, l'expérience, les traditions requises pour la formation d'une classe aussi importante, admettre, dans ces conditions, le principe de l'inamovibilité, se serait rendre inamovible l'ignorance et la corruption.

Mais pour préparer autant que possible la voie à l'introduction dans nos lois, de ce principe tutélaire, il sera établi et publié que chaque juge sera maintenu dans ses fonctions et même avancé, tant qu'il ne donnera sujet à aucun blâme, à aucune censure méritée.

Puisqu'il est question d'hierarchie, il est à propos de dire quelques mots de l'institution des rangs en Moldo-Valachie. D'après ce qui se pratique dans les pays dotés d'une institution rationnelle, les rangs ne sont maintenus que dans l'armée.

Quant à l'ordre administratif ou judiciaire, tout fonctionnaire ou employé portera, pour tout le temps de son service, le titre attaché aux fonctions qu'il occupe, comme ministre, préfet, dans la partie administrative ; président, conseiller ou assesseur dans les diverses instances judiciaires ; directeur d'un département ministériel, chef de section, et *a*.

Une fois sorti de fonction, il rentre dans la vie privée sans garder désormais un titre qui, en dehors du service, ne représente rien. De cette façon, on fera cesser le grave inconvénient des titres abusifs et des privilèges qui y sont attachés, titres honorifiques dispensés par faveur à des individus qui les obtenaient sans avoir rendu aucun service au pays. Sous l'ancien régime, ces qualifications appartenaient, pour la plupart à des fonctions, à des emplois domestiques dans le palais ; ces fonctions n'existant plus, le titre, qui n'a plus de signification, doit cesser également.

C'est ainsi qu'on guérira la plaie du boyarisme, lequel s'est formé non seulement par les anciennes familles, mais aussi par une foule d'autres gens, à la faveur de ces titres. Ce serait rendre un service réel à la société moldo-valaque, que de la délivrer de ce fléau et de toutes ses fâcheuses conséquences.

www.dacoromanica.ro

Après cette réforme utile, il deviendra nécessaire de donner au Gouvernement les moyens de récompenser les services rendus. Dans ce but, on fondera un ordre de chevalerie à l'exemple de ce qui se pratique ailleurs. Cet ordre serait divisé en quatre classes et servirait à récompenser les services, tant dans le civil que dans le militaire.

CHAPITRE V

DU CLERGÉ

L'église moldo-valaque suit le rite grec. Elle relève par conséquent, pour ce qui concerne la partie dogmatique, du patriarche de Constantinople.

Mais les droits de ce dernier se bornent à donner la sanction canonique au métropolitain, dont la nomination est portée simplement à sa connaissance, moyennant une communication officielle du prince, à laquelle est jointe une lettre du nouveau métropolitain, dans laquelle celui-ci exprime sa soumission au St Siège de Constantinople et sa profession de foi.

Les métropolitains sont les chefs suprêmes de l'église moldo-valaque, pour le spirituel. Ils donnent la sanction canonique aux évêques diocésains. Ils présentent à la confirmation du prince, conjointement avec le Ministre des Cultes, les préposés (hégumènes) des différents couvents, confèrent les ordres et nomment les curés de leur diocèse, sur lesquels, comme sur la conduite du clergé en général, ils exercent une surveillance très active par l'organe de ses archiprêtres, au nombre de deux par district.

L'église possède de grands biens, en Moldo-Valachie, qu'elle administrait autrefois directement, sans aucun contrôle, ni par rapport à la manière de les faire valoir, ni par rapport à l'emploi de leurs revenus.

Mais les biens conventuels, depuis 1834, et ceux des diocèses, depuis 1847, passèrent sous l'administration du Ministère des Cultes. Cette demi-sécularisation des biens ecclésiastiques, à laquelle tout autre clergé aurait opposé une résistance insurmontable, s'est fait, en Moldo-Valachie, de la manière la plus tranquille, la plus régulière, dans une Assemblée où le clergé avait ses représentants et que le métropolitain présidait en personne. C'est encore une preuve que l'esprit national n'est point contraire aux réformes reconnues justes et nécessaires.

Cette mesure fit monter à une somme relativement considérable, les revenus de ces biens, qui forment la caisse connue dans le Département des Cultes sous le nom de Caisse centrale.

Ces revenus permettent de pourvoir largement à l'entretien du clergé, des couvents, des séminaires et des autres institutions de cette nature ; cette caisse suffit encore à entretenir tous les établissements de charité et de bienfaisance en Moldo-Valachie, ainsi que l'instruction publique.

Une question épineuse est celle des couvents soi-disant étrangers, mais qui sont tout aussi bien indigènes que les autres, parce qu'ils sont fondés par des Moldo-Valaques, dotés par eux et situés dans les deux provinces, où ils jouissent de toutes les prérogatives des couvents en général. Si la vénération de leurs fondateurs pour telle ou telle communauté sainte en Turquie, a légué à l'une ou à l'autre de ces communautés l'usufruit des terres dont ils les ont dotées, c'est toujours à condition d'entretenir les couvents en bon état, de remplir différents actes de bienfaisance dans le pays même et de ne prendre pour elles que l'excédent. Les communautés transformèrent peu-à-peu, sous la protection des princes grecs, ce droit conditionnel en un droit absolu de propriété, et finirent par garder les bénéfices, sans se soucier

www.dacoromanica.ro

des charges. Leurs délégués se conduisent dans le pays en indépendants et forment un État dans l'État, une église dans l'église, ce qu'aucune loi, ni civile ni politique ne saurait justifier.

On demande que l'administration de ces couvents soit soumise aux mêmes règles qui régissent celle des autres couvents du pays, et qu'une part de leurs revenus soit abandonnée à l'État, en échange des conditions auxquelles les avaient soumis les intentions des fondateurs.

On s'appuie, en faisant cette demande, sur l'article 363 du Règlement organique, confirmé par la Sublime Porte, et sur un droit que des antécédents nombreux rendent incontestables. Les communautés, qui connaissent leur faiblesse à cet égard, veulent bien se soumettre à une contribution, mais à une contribution en bloc et qui n'aura aucun rapport avec les revenus ; car ceci suppose une connaissance exacte de ces derniers et c'est là justement ce que les communautés craignent, quoiqu'il soit tout aussi bien dans leur intérêt que dans celui du gouvernement, de connaître le véritable état de ces couvents, qu'elles ne connaissent aujourd'hui que par les rapports de leurs délégués, dont l'avantage est de le leur cacher.

C'est dans cet état de choses que se trouve cette question. Elle ne manque pas d'entretenir une irritation continuelle entre les deux parties, et la conférence de Paris ferait bien de s'en emparer.

D'après le Règlement organique toutes les propriétés de cette catégorie doivent être affermées aux enchères publiques. Un quart de revenu des fermages était alloué aux finances du pays, pour servir à l'établissement de séminaires et de caisses de bienfaisance. La plus juste proportion paraît être la suivante : un tiers serait employé à l'entretien des couvents dont il est ici question ; un tiers serait réparti proportionnellement entre les maisons saintes dont ces monastères relèvent, et le dernier tiers appartiendrait aux finances du pays, pour des destinations religieuses ou de bienfaisance. De cette manière, les intentions pieuses des fondateurs seraient remplies et tous les intérêts équitablement conciliés.

CHAPITRE VI

ATTRIBUTIONS DU PRINCE

Art. 1. Le Prince est le chef suprême de l'État ; il est irresponsable et sa personne est inviolable.

Art. 2. Les ministres seuls sont responsables.

Art. 3. Il nomme les fonctionnaires publics, civils et militaires.

Art. 4. Il convoque, proroge, suspend et dissout le corps législatif.

Art. 5. Il convoque les collèges électoraux, et nomme des fonctionnaires pour les présider.

Art. 6. Il nomme le président de l'Assemblée législative.

Art. 7. Il propose, sanctionne, promulge et fait exécuter les lois.

Art. 8. Il rend toutes les ordonnances qui ont pour but d'assurer l'exécution des lois.

Art. 9. Dans les circonstances qui mettraient en danger le maintien de l'ordre public, il a le droit de proclamer l'état de siège et de nommer des commissions militaires dont les sentences seraient exécutives, sans délai, comme sans appel.

Art. 10. Le prince seul entretient des relations avec la puissance suzeraine, comme seul représentant légal et permanent du pays à l'extérieur.

Art. 11. Le prince peut déplacer les Juges en cas de flagrant délit ou pour condamnation afflictive. Il exerce sur leur conduite, par les ministres, une constante surveillance et

www.dacoromanica.ro

leur donne des avertissements, leur inflige le blâme ou la suspension, et en cas plus grave, les fait traduire devant la chambre disciplinaire, dont les arrêts emportent destitution, sauf les autres peines que leurs méfaits comporteraient.

Art. 12. Le prince est le chef suprême de l'armée, qui lui doit obéissance passive.

Art. 13. Le prince ne sanctionne ni n'infirme les jugements et arrêts des tribunaux. Néanmoins, il a le droit de commuer les peines et même de faire grâce entière en matière criminelle.

Art. 14. Il nomme les hauts dignitaires de l'église à tous les degrès.

Art. 15. Le prince fait arrêter le budget en Conseil des Ministres, et en renvoie l'adoption au corps législatif.

Art. 16. En cas de rejet du budget par l'Assemblée le prince ordonne la perception des revenus et règle les dépenses d'après le budget de la session précédente.

Art. 17. La liste civile du prince est fixée pour toute la durée du règne.

Art. 18. Le prince accorde les récompenses honorifiques et pécuniaires. Pour les premières, il adoptera le mode exposé au Chapitre IV. Il allouera les secondes, sur les fonds affectés à cette destination dans le budget.

Enfin, le prince jouit de tous les droits que comporte l'autonomie garantie au Pays.

M. Stourdza

Paris le 3/15 avril
1857

[Arhiva de politică externă a Rusiei. *Cancelaria*, 1857. dos. 143, filele 148–168, original, autograf].

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

SOCIETATEA „TRANSILVANIA" DIN BUCUREȘTI PENTRU SPRIJINIREA STUDENȚILOR ȘI ELEVILOR MESERIAȘI ROMÂNI DIN AUSTRO-UNGARIA

DE

V. CURTICĂPEANU

Înăbușirea revoluției burghezo-democratice din 1848/1849 a însemnat pentru românii supuși monarhiei începutul unei noi perioade de emigrări în sudul și estul Carpaților[1]. Înăsprirea treptată a măsurilor de reprimare în epoca absolutistă și mai ales în cea a dualismului austro-ungar, după 1867, a constituit principala cauză a revărsării continue a transilvănenilor peste munți, unde au găsit teren liber pentru a-și desfășura activitatea privată sau publică. Cei care și-au căutat adăpost în satele și orașele Țării Românești și Moldovei au fost în primul rînd oamenii politici, intelectualii, studenții și elevii[2].

Bucureștiul a constituit principala atracție pentru transilvănenii emigrați, date fiind mijloacele multiple de existență, viața politică și culturală intensă care se desfășura aici. Mai ales după ce a devenit capitala țării, în urma Unirii de la 1859, Bucureștiul a însemnat simbolul unirii politice a tuturor românilor de pe teritoriul vechii Dacii. În presa transilvăneană e mereu prezentă de acum înainte ideea exprimată atît de plastic în fraza lapidară: „Pentru ardeleni soarele răsare de la București".

---

[1] Contactul viu și permanent al populației din jurul Carpaților e atestat în mărturiile secolului al XVIII-lea în primul rînd ca un nestăvilit curent de imigrare transilvăneană în sudul și răsăritul Carpaților, datorită apăsării economice, politice și religioase a românilor de către nobilimea maghiară patronată de regimul habsburgic. Documentele și statisticile vremii confirmă pe deplin acest fenomen amplu și temeinic demonstrat de prof. D. Prodan, în *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1944.

[2] Vezi Iuliu Moisil, *Românii ardeleni din Vechiul Regat și activitatea lor pînă la războiul întregirii neamului în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918 1928*, lucrare de amintire a zece ani de cînd aceste provincii s-au alipit la țara mamă, București, 1929; *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 543.

„STUDII", tomul 19, nr. 1, p. 93—113, 1966.

www.dacoromanica.ro

Exemplul lui Gheorghe Lazăr din 1818, întemeietorul învățământului național în Țara Românească, a constituit un îndemn permanent pentru generațiile de intelectuali de după revoluție, pe căile culturii.

Aron Florian trecuse în 1826 din Transilvania pentru a pune temelia unei școli la Goleşti, în apropiere de Bucureşti, unde stă cîțiva ani. În 1857, după o ședere de mai mulți ani la Viena, emigrat după revoluția din 1848, se înapoie din nou în Țara Românească, la Bucureşti, profesor la catedra de istorie de la colegiul Sf. Sava, apoi deveni profesor la Universitate, unde desfășură o bogată activitate didactică și științifică. Tot aici fusese chemat August Treboniu Laurian în 1840, om de adîncă și multilaterală cultură, pe care-l găsim publicînd din 1845 împreună cu N. Bălcescu „Magazinul istoric pentru Dacia". În 1858 e numit efor al școlilor din Bucureşti și profesor de literatură clasică la Universitate. Director al eforiei școlilor la Bucureşti va fi cu un an mai tîrziu Ion Maiorescu, venit din părțile Blajului, după ce terminase studii înalte de istorie și filozofie la Pesta și Viena.

Șirul cărturarilor transilvăneni a continuat după războiul de independență cu istoricul Nicolae Densușianu, trimis de Academia Română la Viena și Budapesta pentru cercetări de arhive, apoi cu Ion Bianu, profesor la Universitatea din Bucureşti după 1887 și unul din cei mai mari animatori ai vieții științifice din Academia Română, Ovidiu Densușianu, profesor și istoric al limbii și literaturii române, chimistul Ștefan Bogdan, profesor la Școala de poduri și șosele din Bucureşti, slavistul Ion Bogdan, cel care după 1891 a înființat catedra de filologie slavă, Sextil Pușcariu care a pus cîțiva ani mai tîrziu bazele primului seminar de limba română, la aceeași Universitate, savantul de renume mondial, întemeietorul bacteriologiei și serologiei moderne Victor Babeș, trecut în România veche la 1887, apoi în 1905 Simion Mîndrescu, doctor în filozofie, profesor universitar, bănățeanul Traian Lalescu, după 1908 profesor la școala politehnică, ș.a.

Pe lîngă aceste figuri de primă mărime ale culturii românești, din Transilvania au emigrat în Bucureşti o serie de profesori secundari ca: Gavril Munteanu, profesor la Sf. Sava, devenit apoi membru corespondent al Academiei Române, Ion Rîureanu, primul director de internat al liceului „Matei Basarab" din 1867, întemeietor al publicației „Biblioteca tinerimii de ambe sexe" și al fundației ce i-a purtat numele pentru burse, administrată de „Astra" sibiană din 1904; istoricul și numismatul de mai tîrziu Constantin Moisil, membru al Academiei, la început profesor la liceele „Matei Basarab" și „Spiru Haret"; Popa Lisseanu, profesor la liceul „Gh. Lazăr", autor de cărți didactice, traducător, clasicist, membru corespondent al Academiei; la același liceu, profesorii Ion Scurtu, Nicolae Bran, Ion Clinciu ș.a., la „Sf. Sava" cunoscutul istoric al literaturii Gheorghe Adamescu, Ion Grama, Irimie Ciuca, Virgil Popescu, la liceul „Mihai Viteazul" Avram Aguleti ș.a.

Orașele Moldovei au constituit de asemenea puncte de atracție pentru transilvănenii dornici de muncă intelectuală în libertate, aceștia avînd căile deschise de doctorul Vasile Pop în 1820 și de juristul din Banat Damaschin Bojincă în 1833, care au înviorat activitatea didactică de la

www.dacoromanica.ro

Seminarul de la Școala și apoi de la Academia Mihăileană din Iași. Revoluționarul de la 1848 Simion Bărnuțiu fusese invitat la Iași în 1854, unde a devenit profesor de drept public și privat la Facultatea juridică din Iași, pledînd în lecțiile sale pentru o republică română. Cu un an mai tîrziu, Al. Papiu-Ilarian e chemat de Grigore Ghica la catedra de drept penal și statistică și în funcția de jurisconsult al Moldovei, desfășurînd o intensă activitate didactică și jurnalistică în favoarea Unirii Principatelor. August Treboniu Laurian, director și inspector al școlilor din Moldova, era cunoscut acum ca răspînditor al ideilor daco-românismului în presa ieșeană. După anii revoluției începuse să predea la Universitatea din Iași Cîmpianu M. Petre, iar Ion Pop după 1860 preda matematicile, Ștefan Micle preda în aceeași vreme fizico-chimice, Aron Densușianu istoria literaturii. După 1875, Titu Maiorescu, cu studii făcute la Brașov, Viena, Berlin, Paris, devine figura centrală a vieții științifice și culturale ieșene, profesor de filozofie și rector al Universității. Împreună cu moldovenii Iacob Negruzzi, Pogor, P.P. Carp, Th. Rosetti, întemeiază „Convorbirile literare" și pune temelia societății literare „Junimea".

La aceeași Universitate s-au mai distins Sever Mureșianu după 1886, cu studii la Academia de arte frumoase din Viena. Istoricii Ilie Minea, Ion Ursu, doctor în istorie la Berlin, medicul Emil Pușcariu, doctor în medicină la Budapesta, Viena, Paris, Cădere M. Petre, doctor în științe la Viena, ș.a.

În orașele moldovene și-au desfășurat activitatea transilvăneni ca: Popescu Ion, trecut după 1848 din părțile băimărene în Moldova, întemeietor al unui gimnaziu la Bîrlad (1858), cel care a înființat primele școli rurale la Tutova, profesor și animator al vieții culturale din nordul Moldovei; Ion Pop Florantin, absolvent al universității vieneze în 1868, profesor în Botoșani, Bîrlad și Iași, autor de lucrări filozofice și colaborator al „Convorbirilor literare", Solomon Haliță, venit din părțile Năsăudului după 1884, ajuns profesor la Bîrlad, Galați, Iași și colaborator al lui Spiru Haret, cu contribuții la elaborarea legilor școlare și la dezvoltarea culturii în decurs de peste un sfert de veac, Vasile Mîndrescu, autor de cărți didactice, Ion Mazăre, cu studii de inginerie la München, profesor la Tecuci după 1878 apoi la Galați, etc.

Calea deschisă de Ion Maiorescu, trecut peste munți în 1836 pentru a întemeia o școală primară la Cerneți (Mehedinți), apoi pentru a deveni în 1837 profesor și inspector la Școala centrală din Craiova, a fost urmată de numeroși dascăli ca: Simion Mihali-Mihăilescu, profesor de științe naturale la Craiova, de Mircea Aurel și Mihai Străjanu tot aici. Năsăudeanul Iuliu Moisil, după studiile făcute la Viena, devine în 1886 profesor la Tg.-Jiu, înființează „Muzeul Gorjului", apoi „Revista tinerimii", inițiază întemeierea băncilor populare din Gorj și este unul din cei mai de seamă animatori ai vieții culturale din părțile gorjene prin serbările sătești, expozițiile etnografice, bibliotecile rurale și asociațiile culturale „Lumea satelor", „Amicul poporului", organizate de el. La Craiova e chemat în 1893 bănățeanul Ștefan Velovan, care făcuse studii pedagogice la Viena, pentru a organiza școala de aplicație.

www.dacoromanica.ro

O serie de alte oraşe din sudul Carpaţilor, ca Ploieşti, Buzău, Giurgiu, Slatina, Călăraşi, Tulcea, Constanţa etc., au constituit teren de activitate pentru intelectualii transilvăneni.

Din numărul impresionant de mare de intelectuali care scapă statisticilor vremii, o bună parte s-au remarcat prin activitatea lor în diverse domenii : 193 de profesori şi învăţători, dintre care 40 de profesori universitari, apoi 33 de medici, 31 de farmacişti, 44 de ingineri şi arhitecţi, 16 jurişti şi magistraţi, 34 de scriitori şi ziarişti, 10 botanişti, chimişti, geologi, statisticieni, 12 artişti, tipografi, fotografi, numeroşi librari etc., a căror simplă enumerare ar însemna zeci de pagini. Trecuţi prin şcolile din Braşov, Năsăud, Blaj, Beiuş, Gherla sau Arad, o bună parte din aceştia avuseseră prilejul să înveţe la unele din universităţile europene, să ia contact cu ideile noi ale timpului.

Rolul transilvănenilor în ţara liberă a crescut cu atît mai mult cu cît aici au găsit condiţii favorabile de luptă naţională, în primul rînd pe terenul culturii. Elevii şi studenţii, învăţătorii, profesorii, juriştii şi alte categorii de intelectuali transilvăneni emigraţi s-au înrolat astfel într-o puternică „iridentă" a dezrobirii naţionale.

Ca fii de ţărani şi meşteşugari supuşi apăsării sociale şi naţionale, aceştia nu puteau să uite soarta fraţilor şi părinţilor lor rămaşi în robia nobilimii maghiare, ceea ce i-a făcut să desfăşoare o luptă vie prin presă, şcoală, prin manifestaţii politice organizate cu prilejul aniversării unor evenimente politice ca : răscoala din 1784, adunarea naţională de pe Cîmpia Libertăţii din 3/15 mai 1848 ş.a., şi mai ales prin asociaţii culturale, contribuind prin aceasta la întărirea spiritului de luptă naţională a întregului popor român.

În această acţiune largă se înscrie activitatea Societăţii „Transilvania" din Bucureşti pentru ajutorul studenţilor şi elevilor meseriaşi din Transilvania şi părţile ei[3].

Întemeierea societăţii. Ideea unei astfel de societăţi s-a născut din necesitatea creşterii generaţiilor de intelectuali transilvăneni, a căror lipsă era din ce în ce mai mult simţită în împrejurările dezvoltării ştiinţelor şi literaturii la popoarele din Europa. Înfăptuirea ei a devenit posibilă îndată după crearea statului român modern, prin Unirea Ţării Româneşti şi Moldovei în 1859, cînd ştiinţa şi cultura românească au pornit pe calea unui avînt necunoscut pînă atunci.

Promotorii societăţii au fost marii dascăli transilvăneni, fruntaşi ai revoluţiei din 1848—1849, trecuţi în ţara liberă : Alexandru Papiu-Ilarian, August Treboniu Laurian, Aron Florian, Ion Maiorescu ş.a., care plănuiau să realizeze cu armele culturii ceea ce nu putuseră înfăptui cu lancea şi cu sabia. În jurul ideii s-a strîns tineretul universitar din Bucureşti, care, în 1867, cu ocazia aniversării zilei de 3/15 mai 1848, a pus temeliile societăţii. Alegerea momentului întemeierii ei este cauzată în parte şi de încheierea în acelaşi an a pactului dualist austro-ungar, în urma căruia

[3] Cele şase volume ale *Actelor Societăţii*, precum şi materialele informative din presa vremii, au rămas în cea mai mare parte ignorate sau puţin utilizate în literatura istorică. Singura lucrare despre societate a fost publicată de Ion Clinciu, *Din trecutul societăţii „Transilvania" (1867—1939)*, Bucureşti.

www.dacoromanica.ro

soarta românilor transilvăneni avea să devină deosebit de grea. Primul comitet provizoriu, care avea menirea să elaboreze statutele, fu alcătuit din I. V. Moldovanu, I. T. Cîcitu, I. Corvin, C. Fortunatu, E. Crișianu, N. Preda, D. Precup, G. Stinghea și G. Comșia, iar societatea primi numele de „Constanța", ceea ce sugera perseverență și fermitate în luptă, pornind de la principiul mult subliniat de membrii ei că „perseverența învinge toate greutățile, iar concordia mărește pînă și cele mai microscopice lucruri, precum nestatornicia și discordia răstoarnă și pe cele mai mari"[4].

După mai multe adunări, la 23 iunie 1867, societatea și-a ales un comitet definitiv, compus din tineri studenți și intelectuali de la Universitatea din București, transilvăneni, munteni, moldoveni și bucovineni. În fruntea comitetului e ales Alexandru Papiu-Ilarian — președinte; Paul Cernătescu și Vasile Alexandrescu Urechea — vicepreședinți; D. Laurian și I. Procopiu — secretari; I. Martinoviciu — casier; Gh. I. Bageru și E. Crișianu — contabili; I.T. Cîcitu, I. Corvin, A. Florian, C. Fortunatu, B. Grădișteanu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, M. Manculescu, D. Precup, A.F. Robescu — membri.

În dezbaterile din 27 și 30 iunie, ținute în localul liceului „Matei Basarab" din București, societatea și-a luat numele de „Transilvania", adecvat pentru scopurile pe care le urmărea, și a stabilit *programul* său de luptă în statutele definitivate și aprobate cu același prilej[5].

Programul și statutele. Potrivit art. 2 al statutelor, scopul final al Societății „Transilvania" era „strîngerea legămintelor de frăție între junimea studioasă din toate părțile României, venind în ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei"[6]. Întemeietorii societății continuau pe această linie preocupările înaintașilor de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea privind cultivarea întregului popor român, ca o condiție esențială a unirii sale. Societatea ia drept moto al activității sale chemarea profetică pe care o adresa cărturarul iluminist din Banat Dimitrie Cichindeal contemporanilor săi, cu trei sferturi de veac mai devreme :

„Mintea, mărită nație daco-românească /În Banat, în Țara Românească, în Moldova,/ în Ardeal, în Țara ungurească; mintea! /cînd te vei lumina cu învățătură,/ cu luminatele fapte bune, te vei uni :/ mai aleasă nație pe pămînt /nu va fi înaintea ta"./

Societatea își propunea să ajute „numai pe studenții de la academii și universități lipsiți de mijloace" (art. III). În apelul pe care primul președinte al societății, Al. Papiu-Ilarian, îl lansa publicului românesc pentru crearea de fonduri în acest scop se sublinia : „Nicăierea în Europa, poporul țăran, adevăratul popor, n-a produs din sînul său propriu și prin mijloacele sale proprii bărbați cu învățătură atît de numeroși și atît de meritați ca în Transilvania. Junimea studioasă a acestui popor merită respectul și ajutorul tuturor"[7]. Societatea își îndrepta atenția spre acel tineret studios căruia îi erau închise acum drumurile spre studii înalte. Inițiativa societății apare într-un moment politic de grea încercare pentru

[4] Cf. *Actele Societății Transilvania pentru ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei*, cartea I, București, 1867, p. 5—7 (în continuare se va cita *Actele Societății*).

[5] Cf. *Actele Societății*, p. 5—7.

[6] *Ibidem*, p. 10.

[7] „Transilvania" (1868), nr. 15, p. 372—373.

www.dacoromanica.ro

existența națională a românilor supuși monarhiei, cînd nevoia unei puternice pături culte era o necesitate imperioasă. În acest spirit, art. 4 al societății precizează că „dorința societății este ca cei ce vor studia cu ajutorul ei, după terminarea studiilor, să continue a servi românismului în partea locului". Preocuparea de căpetenie a învățaților din fruntea societății era asigurarea unei activități național-culturale a generațiilor crescute de ea. „Scopul nostru — preciza Al. Papiu-Ilarian în adunarea generală din 1868 — este de a asigura încă și mai mult vitalitatea acestor români, nu numai ajutînd cultura lor, dar dînd acestei culturi direcțiunea cea adevărată națională, direcțiunea occidentală, latină, în locul direcțiunii gotice și scitice în care i-au împins împrejurările fatale de astăzi" [8].

De la început, Societatea „Transilvania" constituie o trainică punte de legătură între acțiunile culturale organizate de ea și „Astra" sibiană pe terenul luptei naționale. În ședințele ordinare din 12 mai și 9 iunie 1868, comitetul „Astrei" examinează printr-o comisie specială programul de luptă al societății și constată că „Transilvania" din București devine de cea mai mare însemnătate pentru Asociația transilvană din două cauze, și anume : a) ea are aceeași țintă, care în parte este și problema Asociației transilvane : ajutorarea tinerimii române studioase prin stipendii, și b) prin art. 40 din statutele sale, în cazul desființării, numește Asociația transilvană drept unica moștenitoare a fondului ei.

Membru al societății putea deveni oricine, prin înscrierea în registrele sale și achitarea ratelor lunare prevăzute. Străinii încă puteau deveni membri de onoare ai societății. Organul suprem al societății este adunarea care alege pe președinte, numește membrii de onoare, președinții și vicepreședinții de onoare și decide asupra problemelor mari.

Organul executiv este comitetul societății, alcătuit din 15 membri : un președinte, doi vicepreședinți, doi secretari, un casier și nouă membri, care îngrijește de averea societății și o reprezintă în fața organelor de stat.

Fondurile societății se realizează din taxele membrilor — 12 sfanți pe an pentru membri, 2 galbeni pentru membri de onoare, 3 galbeni pentru vicepreședinții de onoare și 4 galbeni pentru președinții de onoare —, prin conferințe, publicații literare, daruri, subvenții, donații etc.

După recunoașterea oficială prin Decretul nr. 1 810 din 8 decembrie 1867 [9], societatea a început să desfășoare o activitate largă, avînd sprijinul și adeziunea maselor largi și, în același timp, piedicile și greutățile inerente unor astfel de scopuri, pe care le-a știut înlătura cu succes.

Statutele societății, însoțite de un apel fierbinte semnat de președintele ei, Al. Papiu-Ilarian, sînt trimise ziarelor și revistelor din toate provinciile locuite de români, pentru a fi publicate în coloanele lor, spre a-i face cunoscute scopurile.

În foarte scurt timp cauza societății a fost îmbrățișată cu simpatie de cercuri largi, iar organele de publicitate îndemnau pe cititori să adere

[8] *Actele Societății*, cartea a II-a, București, 1868, p. 47.
[9] „Monitorul oficial al României", nr. 277 din 12/24 decembrie 1867.

www.dacoromanica.ro

la scopurile ei. Ziarul „Românul" al lui C.A. Rosetti din 20 iulie 1868 scria : „Recomandăm publicului frumoasa, din toate punctele de privire, adresă ce ne trimite dl Papiu-Ilarianu, în privința Societății „Transilvania" ; această asociațiune, ce nu este politică, ci numai naționale, curat naționale, va fi primită cu iubire de către toți românii, și adresa d-lui Papiu, vor simți toți că nu face decît a reproduce ceea ce simțim toți, ceea ce voim toți" [10].

Numărul membrilor societății ajunge în iulie 1868 la cifra de 1 247, cel mai mare număr de membri fiind din districtul Ilfov și, în egală măsură, din toate regiunile țării, din districtele : Argeș, Bacău, Botoșani, Brăila, Buzău, Dîmbovița, Dorohoi, Fălciu, Ialomița, Iași, Mehedinți, Neamț, Prahova, Rîmnicul-Sărat, Rîmnicul-Vîlcea, Romanați, Roman, Suceava, Tecuci, Teleorman, Vlașca, Vaslui etc. Printre cei mai activi membri ai săi găsim personalități de seamă ale vieții științifice și culturale din toate provinciile românești și o serie de oameni cunoscuți din Viena, Graz ș.a. Președinți de onoare ca : Ion Heliade-Rădulescu, Timotei Cipariu, D. Laurian, Andrei Șaguna, Vasile Pop, președinte al Astrei între 1867 și 1875, Procopie Ivacicoviciu, președinte al Asociației literare din Arad, Gheorghe Hurmuzachi, președintele Societății literare din Bucovina, au ridicat prestigiul societății în fața publicului românesc. Mulți dintre membrii Academiei din București și ai „Astrei" din Sibiu au fost în același timp devotați membri ai Societății „Transilvania". Entuziasmul cu care era îmbrățișată cauza societății era viu exprimat de adunarea sa generală din 25 februarie 1868 : „Toată românimea va lua parte la această societate eminamente națională, la această generoasă salutare frățească a românilor din Dacia inferioară către românii din Dacia superioară. Toată românimea va contribui la luminarea fraților din centrul Carpaților pînă la Tisa ; luminarea lor este luminarea noastră" [11]. Cu același elan sublinia rosturile societății în discursul pe care-l ținea la adunarea generală din 3 februarie 1868 savantul Bogdan Petriceicu Hasdeu : „Cartea a fost sublimul instrument prin care providența a perpetuat naționalitatea noastră în Transilvania, rezistînd la toate loviturile inimicilor străini și la toate uneltirile trădătorilor... Cartea trebuie să fie și de acum înainte—sublinia Hasdeu—principala armă a românilor din Ardeal, în privința căreia sabia și pușca joacă rolul secundar al unui efect în fața unei cauze. Societatea Transilvania, destinată a răspîndi învățătura printre frații noștri de peste Carpați, este una din manifestările acestei trebuințe providențiale" [12].

Dar cel mai puternic răsunet l-a avut societatea în rîndurile tineretului din Transilvania, care, întrunit la Cluj în 15 august 1867, cu ocazia adunării generale a „Astrei", îi trimite o scrisoare de salut, numind-o „lumină a speranței de viitor mai dulce ce se ivește din adîncul trecutelor nopți". După entuziastul „salutare ție țară dulce, salutare vouă frați din România liberă" !, „Junimea română" din Cluj încheia scrisoarea sa astfel : „Primiți mîna de frăție și cea mai călduroasă mulțumire pentru

[10] *Actele Societății*, cartea I, p. 8.
[11] *Ibidem*, p. 23.
[12] *Ibidem*, p. 23—24.

www.dacoromanica.ro

nobila şi mărinimoasa voastră întreprindere, de a creşte speranţele clasicei «Transilvania»" [13].

Din primii ani ai existenţei sale, Societatea „Transilvania" a fost supusă adversităţilor unor cercuri politice din anturajul regalităţii. Această situaţie se datoreşte în primul rînd curentului antidinastic înfiripat acum în ţară, ceea ce a dus la suspectări şi chiar atacuri pornite împotriva societăţii de către unele oficialităţi, printre care se găsea şi generalul Tell, sub pretextul că activitatea ei ar complica raporturile internaţionale cu Austro-Ungaria [14].

Cel care trudea mai mult pentru această întreprindere, Al. Papiu-Ilarian, constata cu mîhnire că societatea are adversari: „Ni s-a imputat că această societate ar fi exclusivistă, provincială, că ea nu se îngrijeşte decît de junimea unei părţi de români. Cu toate acestea, eu susţin că nu e societate mai daco-română, mai universal-română, decît aceasta". Referindu-se la duşmanii din afară spunea: „Mai avem şi alt gen de adversari, care ne acuză că sîntem o societate daco-română, revoluţionară, că vrem să ocupăm Transilvania. Acestora să le declarăm pe faţă că *într-adevăr voim să cucerim Transilvania, dar nu cu tunul, ci cu armele ştiinţei, cu armele culturii*" [15].

Al. Papiu-Ilarian susţinea cu fermitate că societatea nu aparţine nici unuia dintre partidele politice ale zilei, ea fiind mai presus de partide, dar guvernul crede sau se face a crede că e opera vreunui partid ca s-o poată asupri cînd pe faţă, cînd pe ascuns.

Comitetul societăţii avea ferma credinţă că, în ciuda piedicilor ce i se puneau, ea va dura şi va rodi pe terenul culturii naţionale, căci cei ce i-au pus temelia sînt juni, săraci în bani, dar bogaţi în credinţa lor, şi sînt crescuţi în acea parte a României unde s-a păstrat de secole limba şi sentimentul naţionalităţii [16]. Sub lozincile: „Cultura va salva România", „Învăţaţi carte românească şi-ţi fi mîntuiţi", „Cultură naţională" etc., societatea a reuşit să cucerească simpatia unor cercuri din ce în ce mai largi de patrioţi, care au înţeles să contribuie la opera pe care o întreprindea.

Fondurile societăţii. Problema capitală a existenţei societăţii era acumularea de fonduri pentru a putea crea burse şi ajutoare. În afară de taxele membrilor, societatea a beneficiat de donaţii ocazionale acordate de diverse persoane particulare sau instituţii publice. În acest scop s-au făcut apeluri la consiliile judeţene şi municipale de a nu crea stipendii pentru studenţi, ci de a prevedea în bugetele lor *sume certe*, sub denumirea de ajutor pentru Societatea „Transilvania", în scopul măririi fondurilor sale cu caracter permanent.

Nu puţine au fost persoanele care şi-au pus activitatea în slujba societăţii spre a acumula fonduri. Cel care a depus cel mai mare zel pentru mărirea fondurilor a fost Alexandru Lupaşcu, preşedinte de onoare al societăţii în 1868, care a luat toiagul drumeţiei şi a plecat din oraş în

[13] *Actele Societăţii*, cartea I, p. 24—25.
[14] Titu Maiorescu, *Istoria contemporană*, p. 19—25.
[15] *Actele Societăţii*, p. 10 (subl. ns.).
[16] *Ibidem*, p. 5—7.

www.dacoromanica.ro

oraș, din județ în județ și, cu un zel rar întîlnit, a făcut o insistentă propagandă în favoarea societății [17].

Inițiativa adeziunii la scopurile societății a fost luată de orașul Galați, care, încă din iulie 1867, a prevăzut suma de 8 000 de lei în bugetul pe anul în curs pentru ajutorarea studenților din monarhie. N-au întîrziat din primii ani să-și manifeste adeziunea prin donații la această acțiune numeroase persoane din diferite regiuni ale țării [18], și mai ales o serie de consilii județene, ca cel din București, Ilfov, Craiova, Vîlcea, Bacău, Bîrlad, Iași, Dorohoi, Giurgiu, Romanați, Caracal, Rîmnicul-Sărat, Covurlui ș.a. [19], și de asemenea numeroase consilii comunale. Datorită intervenției lui Mihail Kogălniceanu, au fost prevăzute în bugetul Ministerului cultelor și instrucțiunii publice sume însemnate în aceleași scopuri.

La 15 mai 1868, societatea avea un capital de 40 000 de lei aur. Dobînzile la acest capital totalizau un venit din care societatea putea să întrețină tineri la studii universitare în Franța și Italia. După doi ani, în 1870, fondul societății a sporit la 90 000 de lei aur [20]. Peste 10 ani, în 1880, capitalul s-a ridicat la importanta sumă de 165 200 de lei, iar în anul declanșării primului război mondial dispunea de 251 000 de lei, care a rămas neschimbat pînă în 1918. Sumele acumulate au fost capitalizate, iar *din procentele acumulate* prin obligații rurale și urbane, titluri de rentă de stat și diferența la efecte ieșite din sorți etc. societatea a creat burse și a acordat ajutoare pentru studenți și elevi, capitalul rămînînd neatins.

Stipendiile. Dispunînd de fonduri, societatea a trecut la crearea de burse și la reglementarea unui sistem pentru repartizarea lor. În adunarea din 14 mai 1868, comitetul a întocmit regulamentul de concurs la stipendiile societății alcătuit din opt articole, creînd cu începere de la 1 octombrie același an trei burse a 150—200 de galbeni pe an pentru studii la una din universitățile din Franța și Italia.

Potrivit regulamentului, la aceste burse puteau concura tineri români de peste Carpați, fie din Transilvania sau Bucovina, fie din ținutul Maramureșului ori Satu-Mare, al Urbei-Mari (Oradea) sau Aradului,

---

[17] În raportul său către Al. Papiu-Ilarian, A. Lupașcu scria că la Galați s-au strîns 80 de galbeni, afară de cei 60 subscriși deja, și spera ca într-o lună să mai trimită cel puțin 200, iar din partea jud. Vlașca 2 000 de galbeni. *Actele Societății*, 1892, p. 100.

[18] Cf. *Actele Societății*, cartea a III-a și a IV-a, 1868, p. 10—15. În 1886, familia Stroescu din Odesa a întemeiat o fundație de 50 000 de lei în folosul „Asociațiunii pentru sprijinirea învățăceilor și sodalilor români din Brașov". Adunarea generală proclamă familia Eliza și Mihail V. Stroescu membri de onoare ai societății.

[19] Cele mai însemnate sume prevăzute de consiliile județene în bugetele lor anuale au fost : consiliul județean de Ilfov 8 002 lei ; consiliul județean Covurlui 8 000 de lei ; consiliul județean Neamț 8 000 de lei ; consiliul județean Romanați 6 000 de lei ; consiliul județean Argeș 4 000 de lei ; consiliul județean Teleorman 2 500 de lei ; consiliul județean Dolj 2 000 de lei ; consiliul județean Vîlcea 1 000 de lei ; consiliul județean Prahova 1 000 de lei ; consiliul județean Putna 4 000 de lei ; consiliul județean Roman 2 000 de lei ; consiliul județean Botoșani 1 620 de lei ; de asemenea, consiliul comunal de Buzău 200 de lei ; consiliul comunal de Botoșani 740 de lei ; consiliul comunal de Roman 1 481 de lei. Cf. *Actele Societății*, cartea a III-a și a IV-a, 1868, p. 10 ; *ibidem*, cartea a V-a și a VI-a, 1869, p. 9.

[20] *Actele Societății*, 1892, p. 100—101.

www.dacoromanica.ro

fie din Banat, care au terminat cel puțin clasele gimnaziale și au trecut examenul de maturitate. Concurenții urmau să se adreseze mai întîi uneia din cele trei societăți literare de peste Carpați — „Astra" din Sibiu, „Societatea pentru literatura română din Bucovina", „Asociația națională arădană pentru cultura și conversarea poporului român" — cu actele trebuincioase și cu specificarea specialității spre care erau atrași.

Acestea urmau să înainteze comitetului Societății „Transilvania" actele studenților pe care-i considerau demni a fi trimiși pentru studii în străinătate, iar alegerea specialității și a universității rămînea pe seama lui.

Cei aleși trebuiau să se oblige în scris asupra condițiilor pe care le punea comitetul societății, printre care cea mai importantă era prezentarea regulată a certificatului de studii, fiind controlați și îndrumați în tot cursul specializării.

Comitetul societății manifesta o preocupare permanentă pentru viitorii oameni de cultură și știință, pentru creșterea numărului acestora, pentru temeinica lor pregătire și înarmare cu cunoștințe moderne, văzînd în aceasta singura cale a înaintării și fericirii poporului român. „Îmi pare rău — spunea Al. Papiu-Ilarian în raportul ținut la 21 februarie 1871 în fața adunării generale — că nu avem mijloace mai mari ca să creștem un număr mai mare de studenți, căci am credința că studenții noștri vor fi ceea ce trebuie să fie : buni fii ai națiunii lor, vor fi onoarea și mîngîierea națiunii, iar nu rușinea și mîhnirea ei... Ei vor aduce în țară știința creatoare... ei vor fi încarnațiunea sentimentelor ce i-au produs, a aspirațiilor amărîtului nostru popor român, vor fi apostolii națiunii lor, identificați cu dînsa și împărțind cu ea zilele bune și cele rele. Ei vor pune știința în cauza patriei lor, iar nu în serviciul ucigașilor ei" [21]. El își exprima convingerea că numai știința fortificată cu sentimentul național, de iubire de țară, poate produce la noi, așa cum au produs alte popoare, un Colbert, un Cavour și chiar la noi un Șincai, un Lazăr, un Bălcescu și alții.

Urmînd aceste principii, Societatea „Transilvania" și-a dezvoltat treptat activitatea, reușind să mărească cu fiecare an fondurile de burse și ajutoare pentru studenții merituoși și lipsiți de mijloace materiale, care și-au desăvîrșit cunoștințele la cele mai renumite universități din țările europene : Paris, Anvèrs, Turin, Bruxelles, Gand, Liège, Viena, Berlin, Jena, München, Graz, Zürich, Lipsca, Polla, Semnitz, Pesta, precum și la Cernăuți, Cluj (anexa I).

Din 1867 pînă în 1877, societatea a acordat burse la 10 studenți, dintre care șase și-au încheiat studiile : Ion Lapedatu, științele și literele la Paris ; Ion Bozocea, științele tehnice la Bruxelles ; I.C. Drăgescu, medicina la Turin ; Iosif Popescu, ingineria la Liège ; N. Făgărășanu, ingineria la Viena ; N. Gallea, ingineria la Gand.

Tot în această perioadă, șase tineri care studiau la Viena, Lipsca și Pesta au primit ajutoare anuale. Printre aceștia se găsea și Victor Babeș, care în 1877 terminase Facultatea de medicină de la Budapesta

[21] *Actele Societății*... pe anii 1871—1880, p. 11.

www.dacoromanica.ro

și dorea să studieze chimia. La concursul pentru ajutor, președintele societății, August Treboniu Laurian l-a preferat pe Babeș, deși acesta își încheiase studiile, motivînd că „voiește a-și îmbogăți cunoștințele în ramura științei chimice și promite a deveni o somitate în această ramură" [22].

Din 1871 pînă în 1873 au fost stabilite cinci stipendii a cîte 1 900 de lei, pentru studii de inginerie la Universitățile din Gand, Liège, Viena și Turin. De aici înainte s-au creat cîte 2—3 burse pe an la diverse facultăți din apusul Europei, astfel încît în decursul celor 50 de ani de activitate, pînă la prăbușirea monarhiei austro-ungare, Societatea „Transilvania" a acordat burse anuale la 45 de studenți pe întreaga durată a studiilor, în valoare de 191.096, 39 de lei. Totodată, a acordat ajutoare ocazionale la 121 de elevi și studenți lipsiți de mijloace materiale, pentru a-și putea termina studiile medii și superioare, în valoare de 52 485,90 de lei. Cei peste 160 de tineri crescuți de societate s-au specializat în diverse ramuri ale științelor și literaturii, ca matematici, inginerie, științe tehnice, arhitectură, științele naturii, medicină, științe politice, finanțe, științe comerciale, litere și filozofie, istorie, arte frumoase etc.

În 1878 Societatea „Transilvania" creează un stipendiu universitar intitulat „Alexandru Papiu-Ilarian", care prevedea suma de 1 800 de lei anual și urma a fi acordat unui tînăr pe întreaga perioadă a studiilor în străinătate. La această bursă au concurat zeci de tineri, întotdeauna fiind aleși cei mai talentați și mai lipsiți de mijloace materiale. Încă în primul an au concurat la bursa „Al. Papiu-Ilarian" 12 elevi. Comisia a hotărît ca bursa să fie acordată tînărului Enea Hodoș pe termen de cinci ani, pentru studii de medicină, pe care urma să le facă la Viena [23].

În 1884, adunarea generală a societății acordă stipendiul „Al. Papiu-Ilarian" tînărului George Bârsan din Beclean, jud. Făgăraș. La același concurs s-au prezentat 19 concurenți, el avînd nota maximă la toate obiectele de studiu. Publicarea concursului s-a făcut în mai multe ziare din capitală, cît și în provinciile de peste Carpați.

În 1886, George Bârsan a terminat cursurile școlii superioare de comerț din Anvèrs, obținînd diploma academică cu cea mai bună notă dintre toți colegii săi. După terminare el a devenit profesor la liceul român din Brașov [24].

La concursul pentru locul vacant creat la aceeași bursă din octombrie 1887 s-au prezentat 31 de concurenți. A fost admis Nicolae Dima, care a fost îndrumat spre studii economice la școala superioară de comerț din Anvèrs [25].

O discuție deosebit de interesantă are loc cu ocazia adunării generale a societății din 14 mai 1900, în ceea ce privește situația stipendiilor și a soartei intelectualilor formați din ajutoarele Societății „Transilvania". Septimiu Albini, membru marcant al comitetului, considera că în împrejurările date stipendiile universitare nu mai prezentau importanța de altă dată, întrucît în Transilvania existau fundații capabile să acorde

[22] *Actele Societății...* pe anii 1871—1880, p. 111.
[23] *Actele Societății*, 1878, p. 163—166.
[24] *Ibidem*, 1880—1886, p. 145.
[25] *Ibidem*, 1887—1907, p. 15.

www.dacoromanica.ro

astfel de stipendii, ca fundația „Gozsdu", cele ale mitropoliilor din Blaj, Sibiu etc. El atrăgea atenția totodată că intelectualii întorși de la universitățile apusene nu mai găsesc locuri de muncă, acestea fiind deja ocupate și mulți din ei sînt siliți să treacă în România, unde de asemenea locurile sînt împuținate, astfel încît prin stipendii se ajunge la „înmulțirea proletariatului intelectual". De altfel, în cursul celor 51 de ani, comitetul societății a primit nenumărate cereri de la foștii săi bursieri, în care solicitau derogarea de la obligațiile prescrise de art. 4 al statutelor, ca „după terminarea studiilor să continue a servi românismul în partea locului", întrucît în monarhia austro-ungară nu aveau posibilitatea să-și exercite meseriile învățate, fiind siliți să treacă munții în vechea Românie. El opinează ca societatea să-și îndrepte atenția în altă direcție, anume spre instruirea femeii române, pentru ajutorarea corurilor de plugari, a reuniunilor agricole, școlilor de fete [26]. Adunarea generală n-a renunțat însă la principiile de bază ale societății, în schimb a hotărît înființarea unei loterii de 2 000 de bilete pentru ajutorul „casei naționale din Sibiu" care urma a se clădi [27]. Cu un an mai tîrziu, comitetul societății a luat în discuție starea gravă în care se găseau românii din Bucovina și a hotărît să acorde 500 de lei pentru înființarea unei „case naționale" în Cernăuți, asemenea celei din Transilvania, pentru sprijinirea și propășirea culturii naționale [28].

În 1892, an al marilor frămîntări politice la românii din monarhia austro-ungară, în împrejurările mișcării memorandiste, Societatea „Transilvania" își intensifică activitatea pe terenul acordării de burse pentru studenți. În adunarea din 26 aprilie se accentua că războiul românilor se poartă „cu condeiul", că e nevoie „de un stat major de oameni de știință, oameni ieșiți de pe băncile universităților, care, cunoscînd starea poporului român, vor putea purta războiul cu apăsătorii lui" [29].

În 1905, activitatea societății era de natură să satisfacă pe membrii comitetului și își propunea ca pe viitor să vină în sprijinul „junilor care se aplică la științe, comerț, industrie și meșteșugari. Numărul acestora este destul de mare, căci românii de peste Carpați nu beneficiază de la statul din care fac parte nici măcar de un ban pentru dezvoltarea lor intelectuală, deși suportă toate sarcinile deopotrivă cu ceilalți cetățeni ai lor ci, din contra, se iau toate măsurile spre a-i deznaționaliza și mai vîrtos a-i maghiariza, maghiarizîndu-le și școlile susținute din sudoarea lor" [30].

Bursa „Al. Papiu-Ilarian" a fost destinată din 1904 studiului istoriei. Opinia comitetului în privința bursei era că cel ce va beneficia de ea va trebui să facă studii la Universitățile din Berlin și Paris, cîte un an, pentru însușirea limbilor germană și franceză, de mare trebuință tineretului transilvănean la congresele internaționale și pentru închegarea unor

[26] *Actele Societății*, 1892, p. 77.
[27] *Ibidem*, cartea a XI-a, p. 55.
[28] *Ibidem*, p. 56.
[29] *Ibidem*, p. 66—67.
[30] *Actele Societății* pe anii 1901—1905, p. 1.

www.dacoromanica.ro

raporturi cu oamenii de știință din apusul Europei, Comisia examinatoare a atribuit bursa tînărului Octavian Goga, considerînd că dă speranțe mai mari în desvoltarea sa, ca unul ce se remarcase prin articole publicate în reviste și prin poezii. Primul an la urmat la Berlin în 1904/1905, iar în cel de-al doilea n-a mai putut continua studiile, rămînînd în funcția de secretar al „Astrei" [31].

Avînd în vedere principiul selecționării studenților pe baza aptitudinilor, Societatea „Transilvania" a putut obține rezultaîe strălucite prin creșterea unor generații de intelectuali și oameni de cultură de seamă, printre cari cei mai cunoscuți au fost: istoricul literar Gheorghe Bogdan-Duică, istoricii Ion Lupaș, Ilie Minea, Iosif Schiopu, scriitorul Octavian Goga, I. U. Soricu, Aron Cotruș, naturalistul Alexandru Borza, savanți de renume mondial ca dr. Victor Babeș, dr. Iuliu Hațieganu ș. a. În preajma războiului din 1914—1918, toți s-au înrolat în marea operă de ridicare a poporului romîn pe tărîmul științei și culturii, pentru făurirea idealului național al poporului român.

Ajutoare pentru elevii meseriași. După 10 ani de la întemeiere, sfera preocupărilor societății pentru creșterea tineretului din provinciile supuse monarhiei austro-ungare se extinde și la alte domenii decît cele cultural-științifice. În dezbaterile adunării din 1877 se constată că, potrivit statutelor, tinerii care ar dori să-și desăvîrșească cunoștințele în meserii, industrie sau comerț, conform cerințelor timpului, nu puteau fi ajutați, cu toate că aceasta ar fi de cel mai mare interes pentru națiune. Discuțiile au subliniat necesitatea modificării statutelor societății în acest sens, iar adunarea din 12 februarie 1878 a hotărît modificarea art. 3 al statutelor, stabilind ca „ajutoarele societății să se extindă și asupra junilor aplicați la arte, industrie, comerț și meserii" [32]. Legat de această modificare, care, în fond, extindea sarcinile societății, se modifică și cap. 6 al statutelor, precizînd în noua formă că „scopul societății este eminamente național" și pentru aceasta prevede „capitalizarea în fiecare an a părții a 5-a din venitul anual, dimpreună cu taxele membrilor, donațiunilor și veniturile extraordinare, asigurînd în felul acesta durata existenței sale" [33].

În scopul ajutorării meseriașilor, societatea a stabilit un plan de măsuri și s-a pus în legătură cu „Astra" din Sibiu, cu „Reuniunea sodalilor români din Cluj" și cu „Societatea pentru sprijinirea învățăceilor și sodalilor români din Brașov". Totodată a făcut demersurile necesare pe lîngă aceste instituții în vederea înființării unui comitet din 3 persoane în districtul Bistrița-Năsăud, cu care să poată ține corespondență, în același scop. Cele patru instituții constituiau puncte de contact ale Societății „Transilvania" în ținuturile din interiorul arcului carpatic, care urmau să pună sumele distribuite de ea la dispoziția tinerilor români pentru a putea deveni meseriași [34].

[31] *Actele Societății...* pe anii 1901 1905, p. 202.

[32] *Ibidem*, 1870 1880, p. 112 și 123 125. Tot acum se discută necesitatea ridicării unui bust de marmură pentru Al. Papiu-Ilarian. În adunarea din 12 martie se ajunge la concluzia renunțării la această propunere și se adoptă hotărîrea ca să se facă un portret în culori al lui Papiu-Ilarian, care urma a se răspîndi la instituțiile culturale din țară.

[33] *Ibidem*, p. 125.

[34] *Ibidem...* pe anii 1880—1886, anexa, p. 20; anexele II și III, p. 110 113.

www.dacoromanica.ro

În şedinţa din 25 iunie, comitetul societăţii a decis crearea a 32 de ajutoare pentru meseriaşi, cîte 4 din următoarele meserii : dulgherie, fierărie, cojocărie, cismărie, pălărărie, curelărie, rotărie. Fiecărui elev îi era destinată o bursă de 50 de florini în valoare austriacă. Comitetele din ţinuturile Transilvaniei urmau să publice concurs, pentru a-i selecţiona pe tineri şi a-i aşeza la meşterii cei mai buni pentru o perioadă de 3—4 ani. Totodată trebuia să urmărească modul de comportare a elevilor şi de însuşire a meseriilor. Tot acestea aveau obligaţia de a îndatora pe maiştri să înzestreze pe elevi cu cunoştinţele teoretice şi practice trebuincioase meseriilor la care urmau.

După mai multe corespondenţe cu comitetele menţionate, Societatea „Transilvania" a decis la 12 noiembrie 1878 să pună anual la dispoziţia fiecărui comitet cîte 400 de florini, cu care să întreţină cel puţin cîte opt elevi la meserii, iar celui din Braşov 480 de florini [35].

În primul an, comitetul din Sibiu a ales 16 elevi la meserii, cel din Cluj 10, cel din Bistriţa 4, iar cel din Braşov 9 [36].

De notat că la Braşov a existat o preocupare mai mare pentru instruirea şi cultivarea elevilor meseriaşi, comitetul insistînd pe lîngă profesorii de la şcolile medii să organizeze gratuit cursuri de cultură generală. Mai mult, aici s-au organizat cursuri şi lecţii cu teme privind viaţa socială şi politică, muzică etc. pentru calfele şi maiştrii care aveau cursurile terminate, procurau ziare, cărţi şi erau îndrumaţi spre cabinetele de lectură [37].

Grija societăţii pentru soarta meseriaşilor după terminare a fost permanentă, trimiţîndu-şi periodic reprezentanţi care întocmeau rapoarte amănunţite asupra activităţii şi vieţii celor crescuţi din fondurile sale [38]. În martie 1887, comitetul societăţii a stabilit că centrele de ajutor înfiinţate nu trebuie să se limiteze numai la Transilvania, ci trebuie să recruteze elevi pentru meserii din toate regiunile locuite de români, din Transilvania sau Bucovina, fie din părţile Ungariei [39]. Pe aceeaşi linie de preocupări, în 1887 se ia în discuţie problema înfiinţării de noi centre pentru

---

[35] *Actele Societăţii...* pe anii 1880—1886, anexa, p. 147.

[36] Comitetul din Cluj a ales o comisie din 3 persoane : dr. Aure Isac, avocat, V. S. Podoabă, preot, Teodor Vărsatu, maistru rotar, care avea menirea de a întocmi un regulament pentru administrarea sumei de 400 fl. pe care-i primea anual de la Societatea „Transilvania" şi să se îngrijească de creşterea elevilor în meserii. Cf. *ibidem*, p. 147.

[37] *Ibidem*, p. 151 152.

[38] În 1890, potrivit raportului întocmit de D. Raţiu în urma inspecţiei făcute, în Braşov existau 193 de învăţăcei în 28 de diverse meserii, din care 13 susţinuţi de Societatea „Transilvania" : 3 la tîmplărie, 3 la cismărie fină, 2 la croitorie, 1 la tinichigerie, 1 la comptuar, 1 la tipografie, 1 la lăcătuşerie şi 1 la armurărie. Numărul total al învăţăceilor crescuţi de către comitetul din Braşov din 1869 pînă în 1890 erau de 348, din care 155 erau calificaţi şi răspîndiţi prin diverse oraşe ale Transilvaniei. O parte din ei erau trecuţi la Bucureşti, Ploieşti, Focşani, Buzău, Sinaia. Totodată, 6 erau trimişi cu stipendii la Pesta, Viena şi Paris. La Sibiu erau 16 învăţăcei. La Cluj, în 1879 societatea ajutase 88 de învăţăcei, din care 50 erau calfe. La Năsăud, Bistriţa şi Prundul Bîrgăului erau 8 învăţăcei, dintre care 4 ajunseseră maiştri. Cf. *Raportul d-lui membru D. Raţiu asupra inspecţiilor făcute în Transilvania*, în *Actele Societăţii...* pe anii 1887—1897, p. 51—52.

[39] *Actele Societăţii* ... pe anii 1880—1886, p. 146.

www.dacoromanica.ro

elevii de meserii în părțile bănățene și nord-vestice ale Transilvaniei, la Lugoj, Timișoara, Arad, Oradea [40].

Interesul pentru dezvoltarea continuă a meșteșugarilor n-a scăzut nici în 1895, cînd în urma inspecției întreprinse de comitetele societății s-a constatat că elevii răspîndiți prin orașele și satele Transilvaniei se înmulțesc și „este de dorit să sporească peste toată suprafața pămîntului românesc, pentru extinderea și întemeierea industriei române" [41]. În 1898, D. Rațiu, însărcinatul cu supravegherea învățămîntului meseriașilor în Transilvania, aducea la cunoștința comitetului societății dificultățile cauzate de guvernul maghiar de la Budapesta comitetelor însărcinate cu primirea sumelor și distribuirea lor meseriașilor [42].

Activitatea Societății „Transilvania" nu s-a limitat numai la sprijinirea studenților și elevilor meseriași. Cîmpul său de acțiune s-a lărgit treptat, ca așezămînt de promovare a culturii românești din provinciile supuse monarhiei. Începînd din 1877, cînd starea sa materială a devenit mai prosperă, a început să distribuie ajutoare pentru diferite instituții de cultură transilvănene și bucovinene ca : ridicarea caselor naționale din Sibiu și Cernăuți, clădirea de școli sau înființarea unor cluburi sportive, orfelinate, pentru întărirea activității unor societăți culturale, ajutoare pentru refugiați transilvăneni și bucovineni sau pentru comitetul național român în folosul suportării de amenzi ale condamnaților memorandiști. Societatea n-a precupețit ajutorul său nici pentru unele așezăminte din țara liberă : pentru răniții din Războiul de independență, pentru Societatea pentru învățătura poporului român din București, pentru clădirea Ateneului Român sau pentru ridicarea unor monumente culturale etc.

Prezența peste tot a societății e subliniată de savantul Grigore Tocilescu, în discursul ținut în 1892, cu ocazia alegerii sale ca membru, cînd spunea că fondul de peste 200 000 de lei al acestui generos așezămînt „s-a resfirat prin toate colțurile Daciei și va da roade" [43].

Repartizarea fondurilor agonisite de societate a fost una din preocupările cele mai de seamă, în funcție de scopurile sale culturale și politice. Hotărîrile colective luate de către comitetul său se îndreptau spre cele mai arzătoare cerințe ale românilor asupriți. Un rol de primă importanță în această acțiune l-au avut președinții societății : Alexandru Papiu-Ilarian (1867—1874), inițiator și *animus rector* al societății, urmat de profesorul universitar August Treboniu Laurian (1874—1881), îndrumător perseverent al tinerelor forțe intelectuale transilvănene spre centrele culturale europene. Din 1882 pînă în 1888, în fruntea societății a fost mărinimosul și neobositul general Ion Adrian, de origine ardeleană, care a lărgit considerabil fondurile acesteia prin donații din propria sa avere. A urmat apoi P. Cernătescu (1891—1893), Gheorghe Missail (1893—1906) și Ion Bianu, ambii continuînd cu fidelitate și hărnicie opera începută de înaintașii lor în 1867.

---

[40] *Actele Societății*...pe anii 1880 1886, p. 150.
[41] *Ibidem*... pe anii 1887—1897, p. 160.
[42] *Ibidem*... pe anii 1887—1897, p. 29.
[43] *Ibidem*, pe anii 1887 1894, p. 77.

www.dacoromanica.ro

Societatea „Transilvania" și-a continuat activitatea și după 1918, dar, o dată cu desăvîrșirea unității naționale a poporului român, ea a încheiat un capitol de luptă care rămîne conturat cu trăsăturile sale specifice în istoria culturii moderne românești.

CONCLUZII

Prin programul său de luptă, ca și prin înfăptuirile sale, Societatea „Transilvania" reprezintă sinteza unei puternice mișcări național-culturale, pornită din Transilvania și desfășurată pe scară largă în tot cuprinsul vechii Dacii, timp de peste o jumătate de secol. Izvorîtă din ideile revoluției din 1848—1849, ea s-a dovedit a fi o viguroasă manifestare de luptă a burgheziei românești în ascensiune. Promotorii și susținătorii ei au fost animați de idealul înfăptuirii unității naționale a întregului popor român. Pentru atingerea acestui măreț scop, promotorii ei au ales calea emancipării românilor transilvăneni, în primul rînd a generațiilor tinere, prin știință și cultură, prin meșteșuguri, comerț și industrie, sperînd astfel în posibilitatea transformării societății românești, care urma a îndeplini funcții economice, sociale și mai ales politice de la care românii erau înlăturați secole de-a rîndul. Protagoniștii Societății „Transilvania" erau convinși că ceea ce lipsea în primul rînd românilor transilvăneni era o pătură puternică de intelectuali, bine înarmați cu cunoștințe științifice, cultivați și instruiți la universitățile apusene, care, cunoscînd starea poporului român, să poată alcătui așa-numitul „stat major" al nației românești supuse monarhiei, capabil să poată purta război cu asupritorii lui. Experiența din 1848—1849 oferise multe învățăminte generației din epoca dualismului, dar aceasta nu mai mergea pe calea revoluției pe care o apucase în acei furtunoși ani. Burghezia românească transilvăneană nu putea înțelege mecanismul dezvoltării societății din vremea ei și nici nu-și putea făuri o altă strategie de luptă decît aceea a războiului „cu condeiul".

În jurul acestui crez ea a sădit și dezvoltat ideea Societății „Transilvania" în capitala vechii Românii, strîngînd laolaltă studenții și intelectualii animați de dorința fierbinte a realizării idealului național. Astfel, „Transilvania", fundată și susținută de ardeleni, moldoveni, munteni, bănățeni, era „în miniatură simbolul marii noastre patrii", cum se exprima în 1897 Gheorghe Missail, președintele societății.

Generațiile de intelectuali și meseriași crescuți de „Transilvania" în provinciile supuse monarhiei austro-ungare au amplificat treptat mijloacele de luptă ale societății, care a constituit unul din cele mai trainice puncte de sprijin ale „Astrei" în sudul și estul Carpaților. Ele s-au întîlnit și au colaborat pe același teren de luptă, cuprinzînd mase largi, într-o mișcare cultural-politică unitară, cu ecouri peste hotare.

Începînd din 1891, Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor găsea un teren fertil de luptă atît în țara liberă, prin activitatea desfășurată de Societatea „Transilvania", cît și în monarhia austro-ungară, datorită „Astrei", ei revenindu-i rolul de a generaliza triumful mișcării național-culturale românești, ale cărei efecte aveau să aducă ziua de 1 decembrie 1918.

www.dacoromanica.ro

Tabela (I)

privind bursele acordate de Societatea „Transilvania" pentru studenții români din Austro-Ungaria care frecventau universitățile din țările apusene, în perioada 1867–1918.

Nr. crt.	Numele și pronumele	Studiile urmate	Universitatea din:	Anii în care i s-au acordat stipendii	Suma cheltuită cu fiecare	
					lei	b
1	Ion Drăgescu	medicina	Turin	1868–1871	6 257,50	
2	Ion Lepădat	științe și litere	Paris	1868–1871	6 879,96	
3	Ion Bozocea	științe tehnice	Paris Bruxelles	1868–1873	9 844,96	
4	Ion Botezan	științe tehnice	„	1868	1 356,91	
5	Ion Folea	științe tehnice	„	1868	1 356,91	
6	Dumitru Sălăjean	științe tehnice	„	1868	956,91	
7	Ion I. Cernescu	științe tehnice	„	1868	956,91	
8	Nicolae Oncu	dreptul	—	1868	1 481,48	
9	Octavian Sorescu	dreptul	—	1868	1 481,48	
10	Nicolae Gallea	ingineria	Gand	1871	10 890,69	
11	Iosif Popescu	montanistica	Liège	1871	13 183,50	
12	Theofil Olinescu	montanistica	Liège	1871	9 735	
13	Nicolae Făgărășanu	politehnica	Viena	1871 1877	9 830	
14	Anderca Homorodeanu	medicina	Turin	1871	11 631	
15	Ion Pipoșiu	filozofie	Viena	1876–1880	6 490,69	
16	Ion Corvin	științe juridice	Lipsca	1876	2 110	
17	Enea Hodoș	medicina	Viena	1878 1882	7 693,59	
18	Aurel Cupsa	inst. politehnic	Pola, Viena	1880–1884	7 899,25	
19	Dumitru S. Bîrsan	științe comerciale	Anvèrs	1884–1887	4 085,05	
20	Dumitru Axente	medicina	Viena	1885 1889	6 431,80	
21	Nicolae Dima	științe comerciale	Anvèrs	1887 1890	3 950	
22	George Candrea	literele	Lipsca, Viena, Graz Stras- sburg	1889–1894	9 745,75	
23	Ion Sîrbu	literele	Viena	1889	3 500	
24	George Moroianu	științe politice	Paris	1892–1894	5 504,25	
25	Liviu Pandrea	dreptul	Cluj	1895 1898	3 403,75	
26	Iustin Pop	dreptul	Cluj	1895 1898	3 403,75	
27	Ștefan Roșian	dreptul	Cluj	1895–1898	3 403,75	
28	Nerva Moldovan	medicina	Cluj	1895–1896	803,75	
29	Ion I. Lepădat	științe financiare	Buda- pesta	1898–1904	1 412,30	
30	Ion Borcea	filologia	Lipsca	1898	3 112,70	
31	Ion Scurtu	științe și litere	—	1899	801,40	
32	Octavian Florea	medicina	Cluj	1900	4 200	
33	Romul Icma	montanistica	Semnitz	1900–1904	2 401,40	
34	Ion Giurgiu	limbi neolatine	Paris	1903–1905	3 150	
35	Octavian Goga	litere	Berlin	1904	2 250	
36	Iuliu Hațegan	medicina	Cluj	1904–1910	1 000	
37	Vasile Chindriș	științe de stat		1906	—	
38	Andrei Timbuș	științe naturale		1906	—	

www.dacoromanica.ro

Tabela I (continuare)

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Studiile urmate	Universitatea din :	Anii în care s-au acordat stipendii	Suma cheltuită cu fiecare	
					lei	bani
39	Suciu Petru	Istoria	München, Berlin, Leipzig	1910—1911	1 800	
40	Iuliu Enescu	credit popular	Darmstadt	1910—1911	1 800	
41	Adrian Oţoiu	credit popular	Darmstadt	1910—1911	2 700	
42	Aurel Esca	credit popular	Gratz	1911	4 700	
43	Emil Maximilian	bellearte	—	1913	3 000	
44	Alexandru Borza	ştiinţe naturale	Budapesta, Breslau, Berlin	1913	2 700	
45	Petru Hetcou	filologia	Budapesta	1913	1 800	
				Total	191 096,39	

Tabela (II)

privind subvenţii c e'evi.or meseriaşi români din Austro-Ungaria pentru învăţarea unor meserii în anii 1879 1914

Anii	Numărul meseriaşilor	Suma acordată anual	Anii	Numărul meseriaşilor	Suma acordată anual lei
1879	42	2 450,06	1895	52	3 659
1880	52	4 120,10	1896	53	3 082,65
1881	66	4 300,75	1897	101	5 771,95
1882	66	3 662,85	1898	88	3 818,50
1883	81	3 595,45	1899	88	3 992,80
1884		3 624,05	1900	56	3 873,15
1885	—	4 000,45	1901	72	2 835
1886	52	3 729,79	1902	64	3 000
1887	34	3 259,91	1903	66	3 000
1888	44	3 571,75	1904	73	2 800
1889	51	3 715,45	1905	76	3 200
1890	48	3 797,75	1906	73	3 600
1891	37	3 827,35	1907	76	3 000
1892	52	3 834,35	1908	112	3 400
1893	52	3 648,11	1909	—	3 400
1894	52	3 648,15	1910	—	3 600
			1911	—	3 600
			1912		3 500
			1913	—	3 500
			1914	—	3 400
					70.033,05

www.dacoromanica.ro

Tabloul (III)

privind ajutoarele ocazionale acordate unor studenți și elevi români din monarhie de către Societatea Transilvania pînă la 1914.

Nr. crt.	Numele și pronumele	Studiile urmate	Universitatea din	Anul în care i s-a acordat stipendiul	Suma cheltuită cu fiecare	
					lei	b
1	2	3	4	5	6	7
1	G. Toma	dreptul	Viena	1877	500	
2	A. Dobeș	medicina	Pesta	„	1 015	
3	Oct. Blasian	„	Viena	„	1 000	
4	I. Panfilie	politehnica	„	„	1 200	
5	Is. Ieșan	dreptul	Cernăuți	1882	400	
6	Em. Popovici	politehnica	Viena	1883	325,10	
7	Sofronie Comșa	medicina	Graz	1884	500	
8	Ion Pop	„	Viena	„	1 000,45	
9	Nicolae Popescu	artele	Liège	„	150	
10	Lazăr Vicol	filosofia	Cernăuți	„	400	
11	Alexandru Pop	medicina	Viena	„	500	
12	I.T. Mera	„	„	1885	400	
13	George Bârsan		„	„	250	
14	Gh. Bogdan Duică	literele	Jena	1891	1 000	
15	Florian Munteanu		Budapesta	1893,1895	500	
16	Brîndușan			1893	112	
17	Iulian Nestor			1894	150	
18	Lazăr Triteanu		Brașov	1894,1895	351,50	
19	Liviu Pandrea		Cluj	1895	200	
20	Alexandru Fodor	medicina	Viena	„	400	
21	George Moroianu	științe politice		„	825,35	
22	Iosif Schiopu		München	1896	750	
23	Aurel Pop	ingineria	Zürich	„	350	
24	D. Corvin	„	Lipsca	„	300	
25	Oct. Tillea	politehnica	Viena	„	300	
26	Aurel Manu			„	249,15	
27	Lucian Borcea	dreptul		„	„	
28	Virgil Tacit			„	252,50	
29	Florea Bogdan	ingineria		1897	312,85	
30	Toma Cornea			„	412,85	
31	Gh. Noaghea			„	400	
32	Em. Moceanu			1898	200	
33	N. Maxim			„	100	
34	G. Ocășianu			„	300	
35	Rom. Radu			„	200	
36	D. Zărnoveanu			1898	200	
37	Gh. Moian			„	200	
38	Em. Hațiegan	dreptul		„	200	
39	Ion Comaniciu	ingineria		1901	875	
40	Letiția Roșca			1899	150	
41	I. Giurgiu			„	300	
42	Gh. Vodă			„	100	
43	Adrian Cristea			„	700	
44	Em. Surdu			„	300	
45	Ion Scurtu			„	200	
46	Al. I. Petric			„	100	
47	St. Bărbuceanu			„	600	
48	Oct. Cernea			„	525	
49	Domide Anton	literele		„	200	
50	Cosma Rusu			„	300	
51	Ion Lupaș	istorie		1905	250	

www.dacoromanica.ro

(continuare)

Nr. crt.	Numele şi pronumele	Studiile urmate	Universitatea din	Anul în care i s-a acordat stipendiul	Suma cheltuită cu fiecare	
					lei	b
1	2	3	4	5	6	7
52	G. Al. Viciu			1905	550	
53	Iuliu Dragoş			,,	200	
54	Ilie Minea			,,	800	
55	F. Nenciu			,,	100	
56	Ion Cristea			,,	,,	
57	Oct. Florea			,,	340	
58	Agneş L. Nastasi			,,	1 200	
59	Ion Soricu			1904	200	
60	Ion Gaviruş			,,	475	
61	Romulus Icma			,,	200	
62	Aurel Ghcoja			,,	300	
63	Eug. Tillea			1903	400	
64	Silviu Brînzeanu			,,	200	
65	Ioan Binig			,,	250	
66	Al. Gandale			,,	,,	
67	Paul Herţeg			,,	600	
68	Ion Brînzeu			,,	400	
69	Al. Bodca			1902	275	
70	N. Cristea			,,	200	
71	St. Gianu			,,	100	
72	Ana L. Bobora			1906	300	
73	Rom. Millea			,,	150	
74	Titu Crişan			,,	1 050	
75	Emil Folea	dreptul		1907	150	
76	Iustin Iuga	dreptul		,,	150	
77	V. Chindriş			,,	325	
78	Mircea Rusu Sirianu	literele		,,	500	
79	Ioachim Tolciu	dreptul		,,	1 100	
80	Maria Popca			,,	200	
81	Simion Ursu			1908	1 500	
82	Coridan Ştefan	dreptul		,,	800	
83	Al. Munteanu			,,	400	
84	Aurel Mureşanu			,,	600	
85	Voicu Niţescu			,,	150	
86	Ioachim Socin			,,	1 900	
87	Onisifor Ghibu	literele		,,	300	
88	Emil Giurgiu			,,	200	
89	Al. Măcelaru			,,	200	
90	Il. Noaghea			,,	150	
91	Victor Toma			,,	60	
92	I. Haţiegan	medicina		1910	100	
93	A. Timbuş			,,	,,	
94	A. Esca			,,	400	
95	T. Hodoş			,,	600	
96	I. Giurgiu			,,	300	
97	O. Popa Radu			,,	,,	
98	Stoica Vasile			,,	1 200	
99	Dan Popa Radu			1911	300	
100	Petre Suciu			1912	900	
101	Ulpiu Ştefan			,,	500	
102	Nic. Comşa			,,	300	

www.dacoromanica.ro

(continuare)

Nr. crt.	Numele și pronumele	Studiile urmate	Universitatea din	Anul în care i s-a acordat stipendiul	Suma cheltuită cu fiecare	
					lei	b
1	2	3	4	5	6	7
103	Petre Vlad	medicina		1912	600	
104	Emilian Giurgiu			,,	300	
105	Andrei Mureșan			,,	,,	
106	Andrei Barcian			,,	,,	
107	Adrian Oțoiu			,,	175	
108	I. Popa Radu			,,	900	
109	Emil Maximilian			,,	800	
110	Aron Cotruș	elev		,,	300	
111	Ioan Prună			,,	600	
112	Iuliu T. Savu			,,	300	
113	Vasile Dezmireanu			,,	900	
114	Ioan Metea			1913	500	
115	E. Giurgiu			,,	300	
116	Ion Steer			,,	500	
117	Eugen Crișan			,,	550	
118	T. Prișcu			,,	150	
119	Ilariu Reit			1914	1 000	
120	M. Ștefan			,,	300	
121	Alexandru Pop			,,	100	
122	Alexandru Borza	șt. naturale		,,	200	
123	M. Blaga			,,	300	
				Total	52 485,90	

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

MESAJUL LUI V. I. LENIN CĂTRE MUNCITORII ȘI POPOARELE DIN AUSTRO-UNGARIA—2/3 NOIEMBRIE 1918

DE

MIRON CONSTANTINESCU

Toamna anului 1918 — frontul intern al țărilor beligerante din cursul primului război mondial începuse să se prăbușească din cauza foametei, a suferințelor nenumărate provocate de războiul imperialist și sub impulsul ideilor și exemplului dat de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Criza generală a capitalismului izbucnise. Lupta maselor populare din țările europene pentru a pune capăt războiului se intensifică în toate țările angajate în război și mai cu seamă în tabăra Puterilor Centrale.

Într-adevăr, la sfîrșitul lui septembrie (22 septembrie— 2 octombrie 1918) are loc răscoala din Bulgaria, care a dus la semnarea armistițiului dintre Bulgaria și Antantă, la Salonic.

La 7 octombrie se desfășoară Conferința din întreaga Germanie a grupării revoluționare proletare „Spartacus", care ia hotărîri importante privitoare la mersul mișcării revoluționare din Germania.

La 14 octombrie începe greva generală politică din Cehia și Moravia, care, pe lîngă cererile economice, ridică și revendicarea alcătuirii unei Republici Cehoslovace; la 28 octombrie, statul Cehoslovac ia ființă prin proclamația Comitetului național, iar la 30 octombrie Slovacia se unește cu acest stat. Concomitent, se intensifică și lupta slavilor din sud.

În același an, în ianuarie și iunie 1918, au avut loc — sub conducerea elementelor revoluționare ale mișcării muncitorești — două greve generale în Austro-Ungaria, iar în februarie 1918 — răscoala eroică a flotei militare din Adriatică (Kotor).

La 27—29 octombrie se produce răscoala flotei militare austro-ungare din Marea Adriatică (Pola); concomitent începe demonstrația ostașilor croați din Rieka (Fiume), care se transformă într-o mare răscoală a întregii populații. La 29 octombrie Adunarea Națională din Zagreb proclamă separarea de Austro-Ungaria și înființarea statului independent al slove-

„STUDII" tomul 19, nr. 1, p. 115—127, 1966

www.dacoromanica.ro

nilor, croaților și sîrbilor, care se va uni la 1 decembrie 1918 cu Serbia. Concomitent, în 1917—1918, ia avînt mișcarea de eliberare și unificare națională a românilor din Transilvania, care se desfășoară tot mai amplu în toamna anului 1918 și atinge punctul culminant la 18 XI/1 XII 1918 prin Adunarea de la Alba-Iulia ce proclamă unirea cu România.

La 30—31 octombrie se desfășoară lupte importante ale muncitorilor, atît la Viena, cît și la Budapesta; demonstrațiile revoluționare ale maselor duc la prăbușirea monarhiei austro-ungare; apar (se nasc) sfaturile muncitorilor, țăranilor și soldaților (care se numesc în Austria *Räte*, iar în Ungaria *Tanács*). Guvernele Austriei și Ungariei, care la 28 octombrie se declaraseră gata să se supună în orice condiții, semnează la 4 și 13 noiembrie 1918 capitularea în fața Antantei. Se formează noi guverne, atît în Austria, cît și în Ungaria.

În același timp, la 29 octombrie, flota germană refuză să iasă în mare, iar la începutul lui noiembrie 1918 începe revoluția în Germania, al cărei semnal l-a dat răscoala marinarilor din Kiel; se formează soviete la Kiel, Bremen, Hamburg, Essen, Köln, München, Cuxhaven, Lübek, Rostok, Braunschweig, Schwerin, Dresda, Leipzig (între 3 și 8 noiembrie 1918); în Bavaria este răsturnată monarhia și proclamată republica (7—8 noiembrie 1918); la 7—8 noiembrie, gruparea revoluționară proletară „Spartacus" cheamă la răsturnarea monarhiei în Germania și la proclamarea republicii socialiste.

La 9 noiembrie, în Germania este înlăturată monarhia și se instaurează republica burgheză; la 12 noiembrie se înființează Republica Austria, iar la 16 noiembrie Republica Ungară.

Noiembrie 1918 are o însemnătate deosebită și din punctul de vedere al apariției partidelor comuniste în aceste țări; în această lună ia naștere Partidul Comunist din Austria (3 noiembrie), se transformă gruparea „Spartacus" în „Uniunea Spartacus", premergătoare apariției Partidului Comunist din Germania, și ia ființă Partidul Comunist din Ungaria (20 noiembrie). Se făuresc astfel, în focul luptelor de clasă, state majore ale proletariatului revoluționar, care vor conduce în perioada următoare mișcările revoluționare în aceste republici ale Europei Centrale.

★

Situația României în 1917—1918 era cît se poate de grea. Din cauza politicii guvernului Brătianu, care împinsese România în războiul imperialist, călcînd neutralitatea pe care o proclamase între 1914 și 1916, precum și din cauza lipsei unor pregătiri economice și militare în această privință, peste 2/3 din teritoriul țării era cotropit de armatele germane, austro-ungare și bulgare (întreaga Muntenie, Oltenie, Dobrogea și o parte din Moldova și Bucovina). Însăși capitala țării fusese cucerită în decembrie 1916 și se afla sub stăpînirea inamicului. Repercusiunea acestei situații catastrofale în Transilvania a fost deosebit de gravă. Contele Tisza, primul ministru al Ungariei, îndată după ocuparea Bucureștilor a cerut conducerii Partidului Național Român din Transilvania, precum și altor fruntași ai vieții politice românești, semnarea unei declarații de completă capitulare politică în fața regimului austro-ungar. Militanți de seamă ai P.N.R.

www.dacoromanica.ro

din Arad (V. Goldiș), Oradea (A. Lazăr) și Lugoj (V. Branisce) au refuzat să semneze această declarație rușinoasă. În schimb, un număr de reprezentanți ai burgheziei și moșierimii ardelene, dintre care menționăm pe Theodor Mihali, Vasile Mangra, Ilie (Miron) Cristea, și-au pus semnătura pe acest act josnic. Este necesar să subliniem aici că Partidul Național Român sau conducerea sa, *ca organizație*, nu a fost angajată pe acest document; chiar Theodor Mihali, fostul sprijinitor al planurilor grossösterreichiste, autor al declarației din 30 iulie 1914 (declarația de sprijinire a războiului imperialist), n-a îndrăznit să semneze adresa din ianuarie 1917 decît în numele său personal, fără a menționa titlul de președinte al P.N.R. Aceasta exprima teama lui față de opinia publică românească, care, profund îndurerată de participarea românilor transilvăneni în război de partea Puterilor Centrale, ca și de înfrîngerea militară a României, nu înceta să spere într-o reunire a tuturor românilor într-un stat național unic, în eliberarea și unificarea românilor.

După greva minerilor din Valea Jiului (mai-iulie 1916), care a dat semnalul luptei revoluționare din Transilvania—grevă eroică și de mare răsunet în condițiile războiului—,după demonstrațiile muncitorești de la 1 mai 1917, care au avut loc în toate centrele industriale, după demonstrația femeilor din Omorumic (cercul Deta, comitatul Timișului) din iunie 1917, după a doua grevă generală a minerilor din Valea Jiului, care a avut loc în vara aceluiași an, mișcarea muncitorească și țărănească ia o amploare deosebită în 1918 în Transilvania: greva muncitorilor din Banat și din regiunile miniere ale Transilvaniei (20 ianuarie); grevele muncitorilor de la Reșița (21 ianuarie și 29—30 ianuarie); greva generală a muncitorilor din Valea Jiului și Banat (iunie); grevele muncitorilor din Arad și Oradea (31 octombrie); greva generală din Timișoara (31 octombrie); răscoala țăranilor din Ghertăniș și Gătaia-Timiș Torontal (1—2 noiembrie); răscoale țărănești în comitatele Arad, Cojocna, Alba de Jos (3 noiembrie); mișcări țărănești în 40 de comune din Caraș-Severin (între 1 și 7 noiembrie); răscoala a 180 de țărani din comuna Bîrcea Mare-Hunedoara (1 decembrie). În toate comitatele se organizează consilii naționale românești și consilii ale muncitorilor. Sînt ocupate anumite cazărmi și depozite de muniții.

În același timp, pe teritoriul României se desfășura atît în zona ocupată de puterile centrale, cît și în zona controlată de guvernul din Iași, un proces de radicalizare a maselor. Agresiunea germană fusese oprită prin rezistența eroică a ostașilor români pe linia Oituz-Mărăști-Mărășești în vara lui 1917. Suferințele populației, provocate nu numai de lipsurile alimentare, de foamete, de lipsa de locuințe pentru cei în refugiu, ci și de bolile care secerau mii de oameni, au dus la radicalizarea maselor, la intensificarea luptei împotriva războiului imperialist, pentru pace, libertate și pămînt. Muncitorii s-au situat în fruntea luptei maselor prin greva ceferiștilor din Moldova și a muncitorilor de la Arsenalul din Iași (decembrie 1917); greva generală a ceferiștilor din Moldova (16 martie 1918); greva muncitorilor din întreprinderile militare din Moldova și a minerilor din Comănești (2 aprilie 1918); o nouă grevă a ceferiștilor din Moldova, a muncitorilor de la Arsenal și Pirotehnie și a muncitorilor din Bacău și

www.dacoromanica.ro

împrejurimi (4 mai 1918); în iunie şi iulie continuă lupta ceferiştilor, a muncitorilor din Bacău, a tipografilor din Iaşi, care culminează cu greva generală a ceferiştilor din Iaşi-Paşcani-Bîrlad şi cu mişcări ale ţăranilor din nordul Moldovei.

Chiar în zona ocupată a României, care se afla în puterea „pumnului de fier german", au loc mişcări şi lupte, în care detaşamentele avansate ale proletariatului şi ale ţărănimii muncitoare au dat dovadă de un deosebit curaj şi bărbăţie. Astfel, la 26 martie 1917 se desfăşoară o puternică demonstraţie a femeilor muncitoare din Bucureşti, organizată de grupările revoluţionare proletare; la cîteva zile după ce guvernul burghezo-moşieresc al lui Al. Marghiloman a semnat pacea de la Bucureşti, care a fost un adevărat *Diktat* german, au fost împuşcaţi la Giurgiu 100 de ţărani revoltaţi împotriva trupelor de ocupaţie germane. La 1 Mai 1918 au loc demonstraţii ale muncitorilor în Bucureşti şi alte oraşe din zona ocupată, urmate de arestări ale manifestanţilor. Ca protest, muncitorii din Bucureşti organizează la 17 iunie o demonstraţie pentru eliberarea celor arestaţi cu prilejul zilei de 1 Mai; urmează în iulie grevele muncitorilor din portul Galaţi şi ale petroliştilor din Valea Prahovei, iar în septembrie greva ceferiştilor şi metalurgiştilor din Bucureşti. Grevele muncitorilor şi luptele ţăranilor iau o amploare tot mai mare în lunile octombrie-noiembrie, culminînd cu greva muncitorilor de la Regie-Bucureşti şi cu acţiunile ţăranilor care atacă depozitele de provizie ale nemţilor.

La sfîrşitul anului 1917 şi în cursul anului 1918, elementele cele mai înaintate ale Partidului Social-Democrat din Bucureşti, Ploieşti şi alte centre, organizate în grupuri revoluţionare, trec tot mai mult pe poziţii leniniste şi se transformă în grupuri comuniste.

În acelaşi timp, o parte a conducătorilor socialişti de stînga au înfiinţat la Odesa un comitet de acţiune social-democrat român, care îndruma activitatea comitetelor revoluţionare ale muncitorilor şi marinarilor români evacuaţi împreună cu întreprinderile în care lucrau la Odesa şi Chilia Nouă, sau care se aflau pe vasele din flota Dunării şi din floţa Mării Negre; de asemenea, au luat legătura cu organizaţiile P. C. (b) din Rusia.

În ianuarie 1918, marinarii au înlăturat ofiţerii reacţionari de pe vase, au ales soviete şi au trecut de partea revoluţiei socialiste. Tot atunci se înfiinţează şi un comitet militar revoluţionar, în fruntea căruia se aflau Mihai Gheorghiu Bujor, Gheorghe Stroici din Galaţi şi alţi militanţi revoluţionari.

Ziarul muncitoresc „Lupta", condus de aceştia, care apărea la Odesa, scria: „...Întreaga flotă a României se alătură luptei revoluţionare începute... Asupra marinarilor noştri va rămîne de-a pururi gloria de a fi făcut primul pas spre o viaţă nouă".

De teama mişcării revoluţionare muncitoreşti şi ţărăneşti din ţară, cuprinşi de ură faţă de statul sovietic, guvernanţii României au capitulat în primăvara anului 1918 în faţa imperialismului german şi austro-ungar, semnînd ruşinosul tratat de la Buftea-Bucureşti (martie-mai 1918), în condiţii cînd se produsese o oarecare redresare a frontului românesc, iar fenomenele de descompunere începuseră să apară în sînul armatei austro-ungare şi cedează inamicului linia Carpaţilor şi Dobrogea, o mare parte

www.dacoromanica.ro

din producţia industrială şi agricolă a României, în special petrolul, cerealele, lemnul şi altele.

Clasele dominante ale României explicaseră politica lor din perioada 1916 — 1918 susţinînd teza eliberării Transilvaniei prin participarea României la războiul imperialist. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie era o necesitate obiectivă dar nu cu inevitabilitate pe calea unui astfel de război, părăsind deci calea recomandată de Bălcescu prin scrisoarea sa din 4 martie 1850 : „Cette révolution réalisée[1], il nous restait deux autres révolutions à faire : une révolution *d'unitée nationale* et, plus tard, *d'independence nationale* pour faire rentrer de cette manière *la nation dans la plénitude de ses droits naturels*. Il est donc évident, pour tous ceux qui comprennent quelque chose au progrès et au développement historique, que la révolution à venir ne se bornera pas à être démocratique et sociale, mais que, selon les tendances actuelles des idées dans toute l'Europe et surtout parmi les Romans, elle se fera dans une des Unités nationales" [2].

Deci cu peste jumătate de veac în urmă, cel mai de seamă dintre revoluţionarii democraţi din ţara noastră arătase calea revoluţionară democratică pe care era posibilă şi necesară unificarea naţională. Burghezia română din vechiul regat, devenită clasă dominantă şi reacţionară, aliată cu marea moşierime retrogradă, *a părăsit această cale revoluţionară democratică a făuririi unităţii naţionale* pentru ca în momentul decisiv, de teama revoluţiei socialiste, să capituleze în faţa imperialismului german şi austro-ungar, semnînd „pacea" de la Buftea-Bucureşti.

Doar o mare parte a burgheziei române din Transilvania, ca urmare a situaţiei sale specifice de clasă exploatatoare, dar *nu dominantă* (limitată în dezvoltarea sa), a rămas mai multă vreme progresistă înainte de 1918; deşi, prin poziţia sa de clasă, participa la exploatarea maselor, burghezia română din această parte a ţării, lovită şi comprimată de aristocraţia şi burghezia austriacă şi ungară, păstrase unele tradiţii burghezo-democratice.

Adunarea de la Alba-Iulia la care au participat uriaşe mase de muncitori şi ţărani a rezolvat pentru totdeauna chestiunea Unirii Transilvaniei.

★

Toamna anului 1918 în răsăritul Europei a însemnat o încordare puternică a forţelor revoluţionare în lupta împotriva imperialismului, atît împotriva intervenţiei germane în Republica Sovietică, cît şi a intervenţiei Antantei. La 2 septembrie 1918, Rusia Sovietică a fost declarată, prin hotărîrea Comitetului Executiv Central al Sovietelor, tabără militară; Armata Roşie, care se născuse în februarie, ajunsese în toamnă să aibă aproape 1 000 000 de ostaşi; trecînd la ofensivă pe frontul de est (care era principalul front militar în acea perioadă), a zdrobit forţele unite ale legionarilor cehoslovaci şi ale alb-gardiştilor, oraşele Kazan-Simbirsk şi Samara au fost eliberate în septembrie-octombrie. În acelaşi timp, pe teritoriul ocupat de armatele germane — Ucraina, Bielorusia, ţinuturile baltice şi Transcaucazia — oamenii muncii în frunte cu comuniştii intensificau

[1] N. Bălcescu se referă la revoluţia democratică din 1848—1849.

[2] N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, Corespondenţe, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 277—278.

www.dacoromanica.ro

acțiunile de partizani, luptau pentru izgonirea intervenționiștilor germani. Comandamentul german era astfel nevoit să trimită împotriva partizanilor din răsărit trupe pe care le retrăgea de pe frontul din vest; acesta slăbea mereu, deoarece intrase într-un proces de disoluție internă multilaterală, ceea ce a permis armatelor Angliei, Franței și S.U.A. să înfrîngă armata germană; guvernul german a fost silit să ceară pace, iar la 11 noiembrie în pădurea din Compiègne s-a semnat armistițiul între Antantă și Germania. Semnarea armistițiului a permis Antantei să-și concentreze forțele împotriva primului stat socialist al muncitorilor și țăranilor, împotriva Rusiei Sovietice.

La 13 noiembrie 1918, Comitetul Executiv Central din Rusia a declarat anulate toate stipulațiile tratatului de la Brest-Litovsk, confirmîndu-se astfel previziunea lui V. I. Lenin că tratatul de jaf și cotropire de la Brest-Litovsk era de scurtă durată. Anularea acestui tratat și prăbușirea ocupației germane a contribuit la un nou avînt al luptei maselor; și-au început activitatea guvernele sovietice din Ucraina, Bielorusia, Estonia, Letonia și Lituania.

În acest timp, sub loviturile date de Armata Roșie și de partizani, forțele militare germane și austriece au fost silite să părăsească Ucraina, Bielorusia și Țările Baltice. Au fost zdrobite și detașamentele contrarevoluționare ucrainene, care fuseseră organizate de cotropitori.

La începutul lunii noiembrie 1918 și-a desfășurat lucrările al VI-lea Congres extraordinar pe întreaga Rusie al Sovietelor, care s-a adresat din nou guvernelor ce duceau război împotriva Rusiei Sovietice, propunîndu-le să înceapă tratative de pace; dar Antanta a respins aceste propuneri, intensificînd intervenția antisovietică și sprijinind în Siberia pe amiralul Kolceak, iar în sud pe Denikin.

În fața acestei primejdii, Lenin a pus sarcina dezvoltării Armatei Roșii pînă la 3 000 000 de ostași, iar la 30 noiembrie 1918 a fost creat Consiliul apărării muncitorești-țărănești. Sub conducerea Partidului Comunist și a Consiliului Apărării, prin lupte grele desfășurate în tot cursul anilor 1918, 1919 și 1920, intervenționiștii și contrarevoluția internă au fost înfrînți. Statul sovietic al muncitorilor și țăranilor a zdrobit astfel toate tentativele imperialiștilor de a-l sugruma și a ieșit biruitor din această grea încercare.

În aceste împrejurări internaționale este publicat la 3 noiembrie 1918 în „Pravda" mesajul Comitetului Executiv Central din întreaga Rusie, al Consiliului comisarilor poporului și al Sovietului din Moscova către poporul muncitor al statului austro-ungar, mesaj de solidaritate internațională muncitorească semnat de V. I. Lenin, Iacov Sverdlov și L. Kamenev. Dăm aici textul integral al acestui document puțin cunoscut:

„Chemarea Comitetului executiv central pe întreaga Rusie, a consiliului comisarilor poporului și a sovietului de la Moscova către poporul muncitor al statului austro-ungar

Noi, muncitorii, țăranii și soldații Rusiei, care ne pregătim pentru sărbătorirea primei aniversări a victoriei asupra moșierilor, capitaliștilor, generalilor și birocraților, vă trimitem salutul nostru frățesc, dumnea-

www.dacoromanica.ro

voastră, muncitorilor, ţăranilor şi soldaţilor fostei monarhii austro-ungare, cu prilejul victoriei dobîndite împotriva asupritorilor. Ne bate inima mai puternic aflînd că aţi luat în mînă cauza păcii, că aţi păşit pe calea care duce la nimicirea vechii birocraţii imperiale şi la alungarea lui Karol Habsburg, că proclamaţi republica socialistă şi înfiinţaţi consilii (soviete) ale deputaţilor, muncitorilor şi soldaţilor. Salutăm aceste consilii care vor deţine mîine puterea. Vă salutăm pe dumneavoastră, care aţi scuturat jugul oprimării naţionale. Trimitem salutul nostru popoarelor fostei monarhii austro-ungare cu prilejul eliberării lor de sub birocraţia imperială şi regală, neagră-galbenă, austriacă.

Sîntem profund convinşi că muncitorii, soldaţii şi ţăranii Ungariei nu s-au eliberat de sub puterea birocraţiei şi a capitalismului din Viena pentru a se lăsa exploataţi de moşierii, bancherii şi capitaliştii maghiari. Avem convingerea fermă că muncitorii şi ţăranii maghiari se vor răfui cu capitaliştii maghiari şi guvernul maghiar va fi guvernul muncitorilor, soldaţilor şi ţăranilor maghiari.

Sîntem ferm convinşi că curajoşii şi cinstiţii muncitori cehi nu au scuturat jugul împăratului din Viena pentru a se lăsa înşelaţi de burghezia cehă, condusă de Kramarj, şi ca politica lor să fie condusă şi mai departe de bancheri, în frunte cu Preiss. Credem în mod ferm că muncitorii şi soldaţii germani ai Austriei nu au răsturnat tronul Habsburgilor, împăraţii Austro-Ungariei, pentru a se supune împăratului Germaniei, familiei Hohenzollern şi nu s-au ridicat la luptă ca în locul vechii puteri să accepte pe grumazul lor pe alde Weisskirchner, Wolff şi alţi reprezentanţi ai burgheziei austriece.

Avem profunda convingere că ţăranii români, care au scuturat jugul magnaţilor maghiari, nu vor deveni servitorii boierilor, avocaţilor şi popilor rusini [3] [ruteni].

Avem profunda convingere că în cazul cînd muncitorii, soldaţii şi ţăranii germani, cehi, croaţi, unguri, sloveni vor lua puterea în mîinile lor şi vor duce pînă la capăt opera de eliberare naţională, ei vor încheia atunci alianţa frăţească a popoarelor libere şi cu forţe unite îi vor învinge pe capitalişti. Muncitorii înfometaţi din Viena vor primi pîine din partea ţăranilor maghiari, cărora le vor da produsul muncii lor. Muncitorii cehi vor vedea în curînd că moşierii şi chiaburii nu refuză pîinea numai muncitorilor germani, ci şi muncitorilor cehi ; ei vor înţelege că chezăşia victoriei nu constă în alianţa cu propria lor burghezie naţională, ci în alianţa cu proletariatul tuturor naţiunilor care trăiesc în Austria. Pentru ca victoria să fie definitivă, muncitorii tuturor ţărilor trebuie să se unească în vederea luptei comune, împotriva capitalismului mondial. Muncitorii, ţăranii şi soldaţii Austro-Ungariei nu vor tolera ca burghezia lor să-i înhame la carul capitalului anglo-american. Burghezia cehă, maghiară, germană, care ieri se căciulea încă în faţa Habsburgilor, care ieri se tîra în faţa Hohenzollernilor, acum strigă : „Trăiască Wilson !" Capitalul american, pentru a

[3] În textul rus *Декреты советской власти*, vol. III, Moscova, Edit. politică, 1964, p. 505, nu e „români", ca în traducerea maghiară, ci „rusini" („ruteni"). Este probabil ca mesajul să se refere în special la situaţia românilor din Maramureş şi mai ales din Bucovina.

www.dacoromanica.ro

ajuta această înşelătorie, vă promite pîine, noi însă spunem muncitorilor, ţăranilor şi soldaţilor germani, cehi, maghiari, croaţi şi sloveni :

Capitalul american, francez, englez este în aceeaşi măsură duşman al clasei muncitoare, ca şi capitalul german. În cazul cînd capitalul american, englez, francez va fi victorios în război, vă va constrînge nu numai la plata datoriilor de război contractate de burghezie, ci vă va impune şi despăgubiri uriaşe. Capitalul american, englez, francez duce în prezent un război vinovat, criminal împotriva muncitorilor şi ţăranilor din Rusia, pentru a-i constrînge să plătească datoriile de război ale burgheziei ruse şi ale ţarismului.

Acesta este ajutorul dat de capitalul american în locul pîinii promise. Capitalul american n-a putut oferi pîine muncitorilor italieni nici atunci cînd i-a pus să-şi verse sîngele pentru interesele sale proprii. Numai muncitorii ruşi vă pot acorda ajutor şi pîine, muncitorii ruşi care au luat puterea în mîinile lor şi care, după o luptă de un an, au înfiinţat Armata Roşie, care a alungat bandiţii alb-gardişti din regiunile bogate în grîne. Muncitorii ruşi vor avea pîine şi pentru ei şi pentru dumneavoastră, în cazul cînd cu puteri unite vom împiedeca victoria capitalului anglo-american. Avem convingerea fermă : proletarii austrieci şi maghiari înţeleg că nu se pot încrede în fabricanţii, bancherii, generalii din nici o ţară şi că masele muncitoare se pot elibera numai pe calea revoluţiei proletare internaţionale. Revoluţia proletară a şi învins în Rusia şi se apropie de victorie în Austria. Vă chemăm să vă uniţi cu muncitorii, soldaţii şi ţăranii ruşi.

La alianţa noastră vor adera muncitorii din toate ţările şi cu puteri unite vom asigura victoria maselor muncitoare asupra capitalului mînjit de sîngele celor săraci.

Muncitorii, soldaţii şi ţăranii Rusiei au apărat timp de un an singuri, prin lupte grele, puterea proletariatului. Ei aşteaptă ajutor din partea fraţilor lor din Europa occidentală şi acest ajutor va veni. Voi aţi păşit pe calea revoluţiei. Continuaţi să mergeţi cu curaj pe acest drum, spre victorie.

Trăiască libertatea popoarelor Austriei, a maghiarilor, cehilor, slovenilor şi rutenilor !

Trăiască sovietele de deputaţi ai muncitorilor, soldaţilor şi ţăranilor din Austro-Ungaria !

Trăiască alianţa dintre sovietele Austro-Ungariei, trăiască alianţa de luptă dintre sovietele Austro-Ungariei şi Sovietele Rusiei ! [4].

În numele consiliului comisarilor poporului,
V. Ulianov (Lenin)
În numele comitetului executiv central pe întreaga Rusie,
I. Sverdlov
În numele Comitetului Executiv al Sovietului din Moscova,
L. Kamenev"

Mesajul lui Lenin a fost transmis şi prin radiogramă ; în felul acesta socialiştii de stînga, care se numeau în Ungaria socialişti revoluţionari, au luat cunoştinţă de acest mesaj şi au cerut publicarea lui printr-un

[4] Textul este tradus iniţial din *Lénin Magyarországról*, Budapesta, 1954, p. 41—46, şi colaţionat cu textul rus din *Декреты советской власти*, vol. III, Moscova, 1964.

www.dacoromanica.ro

manifest adresat muncitorilor, soldaților și tuturor cetățenilor. Socialiștii revoluționari[5] demască guvernul Karolyi, care, deși afirma că a înlăturat diplomația secretă, nu publicase textul mesajului. „*Pretindem să fie de îndată adus la cunoștința opiniei publice în textul său integral!* Să se termine cu combinațiile secrete. Vrem să ne hotărîm singuri soarta! *Vrem o societate socialistă*". Cu aceasta se încheie manifestul socialiștilor revoluționari maghiari din 16 noiembrie 1918[6]. Patru zile mai tîrziu, la 20 noiembrie 1918, „Népszava", ziarul socialist, comunică telegrama guvernului sovietic-rus către popoarele Austro-Ungariei, însoțind-o de o scurtă prezentare cu precizări din partea guvernului maghiar:

„Într-adevăr, în 10 sau 11 noiembrie a sosit o telegramă fulger cu caracter propagandistic sub semnătura Comitetului Executiv al Sovietelor Muncitorilor, Țăranilor și Soldaților ruși". În continuare, guvernul se scuză că, fiind ocupat cu multe alte probleme, nu a făcut public conținutul telegramei; în realitate nu numai partidele burgheze din guvern, dar chiar conducerea Partidului Social-Democrat a reținut și împiedicat publicarea telegramei. Weltner Jakab, în lucrarea sa *Revoluție, bolșevism, emigrație*, apărută la Budapesta în 1929, recunoaște: „N-am voit să comunic telegrama prin «Népszava», pentru că știam ce influență tulburătoare va avea dacă muncitorii chinuiți în aceste timpuri de criză o vor citi"[7].

Sub presiunea maselor populare și a socialiștilor revoluționari, guvernul, prin agenția sa politică de presă, publică textul mesajului, afirmînd că redă textul integral. În același timp se anunța că la cererea Guvernului Sovietic textul a fost transmis mai departe la Zagreb și Praga.

Comparînd versiunea publicată de „Népszava" (guvernul maghiar) cu cea originală publicată de „Pravda", constatăm anumite diferențe. Unele provin din simple parafrazări, altele însă au o semnificație ideologică și politică. Formularea precisă din mesajul publicat în „Pravda" privitoare la muncitorii germani și cehi — „ei vor înțelege că chezășia victoriei nu constă în alianța cu propria lor burghezie națională, ci în alianța cu proletariatul tuturor națiunilor care trăiesc în Austria" — nu este redată exact în comunicatul guvernului maghiar, ci printr-o parafrazare cu greu de înțeles și defectuoasă. „Muncitorii tuturor națiunilor din Austria vor trăi experiența de a vedea că toți capitaliștii națiunilor din Austria se vor uni împotriva lor și vor înțelege că asigurarea victoriei lor constă nu în alianțe sporadice cu burghezia, ci în unirea muncitorilor tuturor națiunilor din Austria"; s-a introdus aici cuvîntul *Szorványos*, care înseamnă „sporadic-răzleț", ceea ce diminuează precizia și sensul textului sovietic.

În fraza unde se vorbește despre războiul pe care capitaliștii englezi, francezi și americani îl duc împotriva Rusiei Sovietice, lipsește caracterizarea războiului ca — *bünös* — nedrept, greșit, vinovat.

---

[5] Révai Iozsef, Korvin Otto, Sallai Imre, Masolygo Antal și alții; social-democrați de stînga erau Landler Jenö, Szánto Béla, Nistor Gheorghe, Kunfi Zsigmond etc.

[6] Documentul 305 din 16 noiembrie 1918, publicat în vol. V, *A magyar Munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* (Documente alese din istoria mișcării muncitorești maghiare), p. 345.

[7] *Ibidem*, p. 347.

www.dacoromanica.ro

În schimb, în textul comunicat de „Népszava" sînt o seamă de adăugiri, dintre care amintim pe cele care au o anumită semnificaţie.

În două locuri s-a adăugat, alături de Austria, şi Ungaria, spre pildă în pasajul „Revoluţia proletară a şi învins în Rusia şi se apropie de victorie în Austria şi *Ungaria*".

În trei locuri unde se vorbeşte de popoarele exploatate au fost adăugaţi şi românii; este mai semnificativ pasajul „sîntem convinşi că dacă muncitorii, soldaţii şi ţăranii germani, maghiari, cehi, români, polonezi şi sloveni vor lua puterea în mîinile lor, dacă se vor afla aici liberi de orice asuprire, atunci vor găsi calea şi modalitatea să încheie alianţa frăţească a maselor muncitoare pentru a doborî cu forţe unite capitalismul". Interesant e faptul că apare cuvîntul *itt*, care înseamnă „aici". La sfîrşitul mesajului, formularea „Trăiască libertatea popoarelor Austriei, a maghiarilor, cehilor, slovenilor şi rutenilor" a fost înlocuită cu lozinca „Trăiască popoarele Ungariei, Cehiei, Austriei germane, slovacii, României şi slavii de Sud". Cu toată neconcordanţa gramaticală, această lozincă se referă atît la popoarele unor ţări (Ungaria, Cehia, Austria germană, România), cît şi la popoare ca slovacii sau slavii de sud, denumite direct. Lipsesc însă rutenii (ucrainienii).

Este interesant faptul că a fost adăugată în text România, dar lipseşte Serbia.

În fine, s-au introdus la sfîrşit două lozinci care nu există în textul sovietic: „Trăiască revoluţia mondială!", „Trăiască Republica Sovietică mondială!".

Adăugarea acestor lozinci la încheierea mesajului urmărea probabil să sublinieze caracterul aşa-zis „propagandistic" al mesajului care în general are un ton destul de sobru.

Am menţionat aceste diferenţe pentru că ele exprimă unele opinii sau tendinţe care se manifestau în sînul guvernului maghiar în legătură cu acest mesaj.

Ziarul socialist „Népszava" din 20 noiembrie, care publică acest mesaj în versiunea dată de guvernul maghiar, îl însoţeşte de un scurt comentariu, din care rezultă sprijinul pe care-l dă guvernul Károlyi Mihaly, întrucît în împrejurările date nu consideră necesar şi viabil un guvern muncitoresc-ţărănesc. În fond, se observă aici adversitatea social-democraţilor de dreapta, care au inspirat comentariul, faţă de ideea dictaturii proletariatului.

Textul german al documentului este publicat de Eva Priester[8], după „Pravda", deci după versiunea originală sovietică, dar cu unele mici lacune.

Nu este cazul să-l analizăm aici pentru că textul este o redare aproape fidelă a celui în limba rusă.

*

În legătură cu acest mesaj al lui Lenin se poartă astăzi* unele discuţii; de aceea mi se pare necesară o analiză exactă a conţinutului ideologic şi politic al documentului. După cum rezultă din lectura documentului, acesta

[8] Eva Priester, *Kurze Geschichte Österreichs*, Viena, 1949, p. 589–591.

* 1964.

www.dacoromanica.ro

începe printr-un înflăcărat salut din partea muncitorilor, țăranilor și soldaților Rusiei către muncitorii, țăranii și soldații fostei monarhii austro-ungare, cu prilejul victoriei dobîndite împotriva asupritorilor : dinastia Habsburgilor, birocrația imperială și regală. În același timp, mesajul salută înființarea consiliilor muncitorești, țărănești și soldățești, exprimîndu-se încrederea că acestea vor ști să preia puterea și să instaureze republica socialistă.

După consemnarea acestor mari rezultate ale revoluției, mesajul se referă în patru alineate la situația din Ungaria, Cehia, Austria germană și Transilvania, prevenind pe muncitorii, țăranii și soldații din Ungaria să nu se lase exploatați de moșierii, bancherii și capitaliștii maghiari ; pe curajoșii și cinstiții muncitori cehi să nu se lase înșelați de burghezia cehă condusă de Kramarj și Preiss ; pe muncitorii și soldații germani ai Austriei să nu accepte jugul bancherilor și al capitaliștilor ; pe țăranii români din Transilvania care au scuturat jugul magnaților maghiari să nu devină slugile boierilor, popilor și avocaților ruteni.

Referindu-se apoi la muncitorii, țăranii și soldații germani, cehi, croați, unguri, sloveni, se arată în continuare că „avem profunda convingere că în cazul cînd muncitorii, țăranii și soldații, germani, cehi, croați, unguri, sloveni *vor lua puterea în mîinile lor și vor duce pînă la capăt opera de eliberare națională* (subl. ns.—*M.C.*), ei vor încheia atunci alianța frățească a popoarelor libere și cu forțe unite vor învinge pe capitaliști".

Deci aceste cinci pasaje evidențiază următoarele idei :

a) — necesitatea continuării revoluției și trecerii de la sarcinile desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice la sarcinile revoluției socialiste ;

b) — necesitatea preluării puterii de către muncitori, soldați și țărani și ducerii pînă la capăt a operei de eliberare națională ;

c) — după ce această operă va fi înfăptuită, se va putea încheia alianța frățească a popoarelor libere, care să ducă lupta cu capitalismul. Mesajul nu precizează *forma* acestei alianțe ;

d) — în enumerarea națiunilor din ultimul pasaj (germani, cehi, croați, unguri și sloveni), sînt în mod premeditat lăsați deoparte sîrbii, românii, rutenii și italienii ; aici nu poate fi vorba de o scăpare sau de o lacună. Singura explicație valabilă nu poate fi decît aceea că italienii, românii, ucrainienii și sîrbii aveau în afara granițelor fostei monarhii *state naționale* la care puteau adera. Ne referim la Italia, România, Serbia, Rusia Sovietică, iar în curînd urma să-și înceapă activitatea guvernul Ucrainei sovietice.

Respectînd dreptul de autodeterminare a națiunilor pînă la separarea de stat, drept formulat de Lenin, mesajul n-a vrut să anticipeze soluționarea problemei unificării naționale a acestor popoare.

În continuare, mesajul dezvoltă aceste idei și susține necesitatea înfrățirii muncitorilor germani și muncitorilor cehi și subliniază necesitatea unirii muncitorilor tuturor țărilor în lupta comună împotriva capitalismului. Pasajul „burgheziile cehă, maghiară, germană, care ieri se căciuleau încă în fața Habsburgilor, care ieri se tîrau încă în fața Hohenzollernilor, acum strigă « Trăiască Wilson ! » (Versiunea guvernului maghiar a adăugat — « Trăiască Lloyd George ! Trăiască Clémenceau ! »)" este

www.dacoromanica.ro

valabil şi pentru o bună parte a burgheziei româneşti, care multă vreme s-a ploconit în faţa Habsburgilor şi Hohenzollernilor, iar în 1918 striga prin numeroasele sale organe de presă „Trăiască Wilson !".

În mod repetat, mesajul demască rolul înşelător al capitalismului ţărilor din Antantă, american, englez, francez, care, promiţînd pîine celor înfometaţi (pe care n-o poate da nici propriilor aliaţi italieni), urmăreşte organizarea unei intervenţii a cît mai multe state împotriva Rusiei Sovietice. În opoziţie cu aceasta, documentul subliniază rolul muncitorilor ruşi care au luat puterea în mîinile lor şi rolul Armatei Roşii care izgoneşte pe cotropitori :

„Avem convingerea fermă : proletarii austrieci şi maghiari înţeleg că nu se pot încrede în fabricanţii, bancherii, generalii din nici o ţară şi că masele muncitoare se pot elibera numai pe calea revoluţiei proletare internaţionale. Revoluţia proletară a şi învins în Rusia şi se apropie de victorie în Austria. Vă chemăm să vă uniţi cu muncitorii, soldaţii şi ţăranii ruşi".

Se subliniază faptul că muncitorii, soldaţii şi ţăranii Rusiei au apărat timp de un an singuri dictatura proletariatului şi că ei aşteaptă acum (1918) sprijinul fraţilor lor din restul Europei.

Menţionăm, de asemenea, concluzia mesajului : „Aţi păşit pe calea revoluţiei, continuaţi să mergeţi cu curaj pe acest drum, spre victorie".

Analiza minuţioasă a acestui document din 2/3 noiembrie 1918 duce la concluzia că el nu conţine nici un pasaj care să facă obiecţii la întemeierea sau desăvîrşirea statelor naţionale din Europa Centrală sau de sud-est, nici o recomandare de a înfiinţa pe ruinele Imperiului habsburgic vreun stat federativ, nici măcar o federaţie de state. Dimpotrivă, o grijă deosebită pentru respectarea dreptului de autodeterminare al naţiunilor, pentru preluarea puterii în fiecare stat naţional de către proletariat în alianţă cu ţărănimea muncitoare, pentru solidaritatea internaţională a celor ce muncesc, pentru alianţa statelor socialiste şi democratice.

★

O ultimă problemă : cum se explică faptul că în nici una din ediţiile operelor lui Lenin nu figurează acest mesaj ? Răspunsul autorizat la această întrebare poate fi dat de Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. din Moscova. Noi putem formula aici o ipoteză : mesajul este semnat de Lenin în numele Consiliului Comisarilor Poporului şi de Sverdlov în numele Comitetului Executiv Central pe întreaga Rusie, deci este un document oficial al Puterii Sovietice. Este posibil ca el să fi fost întocmit de un colectiv, pe baza unor indicaţii ale lui V. I. Lenin, şi să fi fost supus spre semnare conducătorilor Statului Sovietic. Iată ce ne spune în această privinţă rubrica „Date din viaţa şi activitatea lui V. I. Lenin" [9] din ultima ediţie a *Operelor complete* : „La 2 noiembrie Lenin prezidează Consiliul Comisarilor Poporului ; ia cuvîntul în legătură cu

[9] V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 37 (iulie 1918—martie 1919), Moscova, 1963, p. 704.

www.dacoromanica.ro

chemarea extraordinară a Comitetului Executiv Central şi a Consiliului Comisarilor Poporului către oamenii muncii din Austro-Ungaria"; nu se arată mai amănunţit în ce a constat cuvîntarea. De asemenea, în recent apăruta culegere *Decretele puterii sovietice* (vol. III), se precizează :

„La şedinţa Consiliului Comisarilor Poporului din 2 noiembrie V. I. Lenin a prezentat o propunere extraordinară (în afară de ordinea de zi) de a trimite o chemare (un apel) în numele Comitetului Executiv Central şi al Consiliului Comisarilor Poporului către muncitorii austrieci; s-a hotărît să fie însărcinat V. I. Lenin să semneze chemarea în numele Consiliului Comisarilor Poporului" [10].

Iniţiativa şi ţelul sînt clare; nu putem preciza încă pe redactorul sau redactorii documentului.

Mesajul are, cu toate acestea, o însemnătate deosebită pentru istoria mişcării muncitoreşti internaţionale, pentru istoria ţărilor din Europa Centrală, inclusiv ţara noastră, şi pentru cunoaşterea politicii externe a statului sovietic din 1918—1919.

[10] *Декреты советской власти*, vol. III, p. 305.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

AL XII-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ISTORICE
Viena, 29 august — 5 septembrie 1965

La fiecare cinci ani, istoricii obişnuiesc să treacă în revistă, în cadrul unui congres internaţional, stadiul cercetărilor lor. Ultimul dintre acestea (Stockholm, 1960) a hotărît să se acorde oraşului Viena cinstea de a fi gazda celui de-al XII-lea Congres.

De buna pregătire a acestui congres a avut a se ocupa Biroul comitetului internaţional de ştiinţe istorice, condus de regretatul istoric H. F. Schmid (Austria), iar după moartea acestuia de către A. A. Guber (U. R. S. S.), împreună cu secretarul general M. François (Franţa).

Biroul C. I. S. H. a stabilit încă din 1963, după consultarea tuturor comitetelor naţionale, temele ce urmau a fi dezbătute la congres şi împărţirea lor pe secţii, desemnînd totodată pe raportori şi coraportori. Astfel, s-a decis împărţirea lucrărilor congresului în patru secţii, şi anume : secţia I „Marile teme", secţia a II-a „Istoria continentelor", secţia a III-a „Organisme internaţionale afiliate şi comisii" şi secţia a IV-a „Metodologie şi istorie cronologică". Pentru uşurarea dezbaterilor, s-a hotărît ca rapoartele şi corapoartele să nu se citească la congres, ci să fie tipărite — cu ajutorul financiar al U. N. E. S. C. O. — în patru volume (cîte unul de secţie) ; acestea urmau a fi trimise tuturor istoricilor care achitaseră taxele de înscriere. După congres, rezumatele tuturor intervenţiilor delegaţilor vor apărea într-un al cincilea volum. Pentru consolidarea colaborării internaţionale a istoricilor, Biroul comitetului internaţional de ştiinţe istorice a recomandat ca unele rapoarte să fie elaborate de specialişti din diferite ţări. Este regretabil însă că bunele intenţii ale Biroului C. I. S. H. nu s-au putut totdeauna realiza. Întîrzierea în predarea unor rapoarte a făcut ca volumele să parvină delegaţilor doar cu o lună înainte de congres, sau în ajunul deschiderii lucrărilor. Unele rapoarte n-au ajuns în timp util pentru a fi tipărite — caz mai frecvent în cadrul secţiei a III-a, unde textele rapoartelor şi corapoartelor au fost deseori citite în şedinţele de lucru. De asemenea, din motive fie subiective, fie obiective, nu totdeauna raportorul a ţinut seama de materialele complementare trimise de alţi istorici, desemnaţi pentru a colabora la realizarea rapoartelor şi corapoartelor.

Tematica celor patru volume — actele congresului — a oglindit intenţia organizatorilor de a aborda o sferă cît mai largă de probleme. Este suficient să amintim că aria lor mergea de la problemele colonizării miceniene la cele ale civilizaţiei mezo-americane şi de la istoriografia mongolă la problemele luptei de eliberare a popoarelor de sub jugul colonial. Ceea ce se remarcă însă imediat, dînd nota caracteristică acestui congres, este atenţia acordată problemelor legate de actualitate şi de gîndirea istorică, care pasionează pe cercetători („Acculturaţia", „Decoloni-

„ST UDII", tomul 19, nr. 1, p. 129—154, 1966.
www.dacoromanica.ro

zarea", „Naționalism și internaționalism", „Federalism și state federale în istorie", „Problemele politice ale primului și celui de-al doilea război mondial" etc.).

Desigur că stabilirea celor șase „mari teme" hotărîte de B. C. I. S. H. este poate, în unele cazuri, discutabilă. Ne putem astfel întreba dacă „Toleranța religioasă și ereziile în epoca modernă" se situează chiar printre primele șase probleme ale istoriografiei mondiale, mai ales dacă avem în vedere înseși unele teme deosebit de interesante dezbătute în cadrul celorlalte secții ale congresului.

Comitetul național al istoricilor români a urmărit îndeaproape pregătirea celui de-al XII-lea Congres. Sarcinile trasate istoricilor români de B. C. I. S. H. s-au realizat la timpul cuvenit, și anume : raportul *Mișcări țărănești în centrul și sud-estul Europei din secolul al XV-lea pînă în secolul al XX-lea* a fost întocmit de Ștefan Pascu în colaborare cu istoricii sovietici V. V. Mavrodin, B. F. Porșnev, I. G. Antelava ; Constantin Daicoviciu, Andrei Oțetea și Emil Petrovici au participat la tema *Geneza statelor medievale în Europa centrală*, al cărei raportor a fost František Graus (Cehoslovacia) ; totodată, Emil Condurachi a elaborat un coraport la problema *Acculturației*, Victor Cheresteșiu la tema *Naționalism și internaționalism*, Dimitrie D. Roșca, la *Evoluție și revoluție în istoria universală*, Petre Constantinescu-Iași și Ladislau Bányai la *Participarea claselor populare (mase și cadre) la mișcările naționale de independență în Orient și Occident*. De asemenea s-au mai trimis secretariatului general al congresului și unor raportori o serie de materiale documentare referitoare la istoria țării noastre. Raportul și corapoartele au fost publicate fie în actele congresului, fie în „Nouvelles Etudes d'Histoire" sau în „Revue Roumaine d'Histoire".

Comitetul național al istoricilor din România a hotărît să se editeze pentru acest congres un volum special, *Nouvelles Etudes d'Histoire* (III) și un număr din „Revue Roumaine d'Histoire" (nr. 3, 1965), care să cuprindă rezultatele cele mai de seamă dobîndite de istoriografia românească între Congresul de la Stockholm și cel de la Viena. Aceste lucrări au fost editate la timp și au putut fi oferite congresiștilor de la Viena datorită grijii și perseverenței unei comisii speciale numite de Secția de științe istorice a Academiei și a aparatului redacțional de la „Revue Roumaine d'Histoire".

Prin grija Editurii Academiei, s-a trimis de asemenea la Viena un număr important de publicații de specialitate, care au alcătuit standul românesc la expoziția cărții de istorie, deschisă în clădirea Universității unde s-a ținut congresul. Pe tot timpul funcționării sale, standul nostru s-a bucurat de atenția și interesul unui mare număr de congresiști. La încheierea congresului, cărțile au fost oferite instituțiilor de specialitate din țara gazdă.

Pentru a face față sarcinilor multiple pe care le punea un astfel de congres, Academia Republicii Socialiste România, Ministerul Învățămîntului și Institutul de istorie a partidului au hotărît să trimită la Viena o delegație de 32 de persoane, la care s-au adăugat 18 cercetători plecați pe cont propriu și care au participat — în majoritate — la discuțiile congresului ; aceasta a reprezentat cea mai importantă delegație trimisă vreodată de statul nostru la un congres științific internațional.

La Viena s-au întrunit 2 500 de participanți, delegați din 42 de țări. Este cea mai largă participare de pînă acum la un congres internațional de istorie. Delegațiile cele mai numeroase le-au avut : Franța, 325 de persoane ; Anglia și Italia cîte 300 ; istoricii germani din R. F. G. și R. D. G., 350 ; S. U. A., 130. Delegații numeroase au avut de asemenea Cehoslovacia, Ungaria, U. R. S. S., Polonia, nemaivorbind, bineînțeles, de țara gazdă.

În ajunul deschiderii congresului, la 28 august, a avut loc prima ședință a Adunării Generale a C. I. S. H., care reprezintă comitetul de conducere al acestei asociații internaționale, format din cîte un delegat titular și unul supleant al fiecărui membru component al C. I. S. H. S-au ascultat dările de seamă ale secretarului general Michel François și ale trezorierului L. Junod ;

www.dacoromanica.ro

s-a aprobat noul birou, alegîndu-se un nou președinte și doi noi membri ai biroului; s-a admis intrarea în C. I. S. H. a comitetului istoricilor din Cuba și a Asociației de studii sud-est europene.

Ședința inaugurală a Congresului a avut loc la Opera din Viena. Congresiștii au fost salutați de președintele Congresului, F. Engel-Janosi, care a fost, conform tradiției, președintele comitetului național al țării gazde, de reprezentantul U. N. E. S. C. O., de primarul orașului Viena, de ministrul instrucțiunii publice, iar Președintele Republicii, Franz Jonas, a rostit cuvîntul de deschidere a congresului.

În cadrul ședinței inaugurale din 29 august, unii șefi de delegații au prezentat lucrările elaborate în mod special pentru congres. Alături de reprezentanții din Bulgaria, Franța, Italia, Iugoslavia, Japonia și Ungaria, Petre Constantinescu-Iași, președintele Comitetului național al istoricilor din România, a prezentat lucrările pregătite de istoricii români.

A doua zi, congresul și-a început lucrările în sălile Universității din Viena, care tocmai își sărbătorise 600 de ani de existență.

★

Cele șase mari teme puse în discuția celui de-al XII-lea Congres internațional de științe istorice au stîrnit interesul deosebit al congresiștilor.

Tema privitoare la „acculturație" a făcut obiectul unui raport și al mai multor corapoarte și a suscitat discuții vii și interesante. Conceptul de „acculturație" și metodologia sa s-au răspîndit mai intens în unele cercuri antropologice și sociologice, îndeosebi după cel de-al doilea război mondial. Potrivit concepției și metodologiei acestei școli, „acculturația" ar reprezenta influența și efectul exercitat în domeniul culturii de țările dezvoltate, exportatoare de cultură „acculturante", asupra țărilor mai puțin dezvoltate, importatoare de cultură, „acculturate". Intenția adepților acestei școli de a cerceta raporturile culturale dintre popoare de-a lungul istoriei din acest unghi de vedere au fost combătute, de pe poziții ideologice și cu intensități deosebite, de istoricii care au luat în discuție problemele de „acculturație", și în primul rînd de raportori și coraportori.

Astfel, Alphonse Dupront, în raportul *De l'acculturation* își exprimă dezacordul față de „pecetea neocolonialistă" și caracterul abstract al studiilor de acculturație, iar Henri van Effenterre, în coraportul *Acculturation et Histoire ancienne*, face rezerve în ceea ce privește posibilitatea aplicării la relațiile de cultură din antichitate a ideilor privitoare la acculturație, căreia îi și preferă noțiunea, oglindind o interacțiune culturală, de „osmoză culturală". La fel și David B. Quinn, în coraportul *Exploration and the expansion of Europe*, preferă termenul de „explorare" în domeniul relațiilor culturale, privit însă din unghiul de vedere al superiorității europene.

Și ceilalți coraportori au scos în evidență — chiar dacă unii din ei au pornit de la noțiunea de acculturație, înțeleasă însă ca un contact cultural în sens larg — că de-a lungul istoriei raporturile în domeniul cultural între diferite țări și popoare trebuie analizate și apreciate, ca forme de manifestare și consecințe, în funcție de condițiile istorice concrete. Astfel, Emil Condurachi, în coraportul *La Mer Noire — carrefour des civilisations dans l'Antiquité*, a subliniat caracterul bivalent al civilizațiilor pontice antice, înțelese ca o sinteză profundă și originală, rezultată din întrepătrunderea vechilor tradiții locale cu influențele asiatice grecești, romane sau bizantine. De asemenea, Enver Ziya Karal, în coraportul *L'acculturation: Orient et Occident après l'apparition de l'Islam*, și Claude Cahen, în coraportul *Problèmes d'acculturation dans le domaine de l'Islam*, au scos în evidență întrepătrunderea și influența reciprocă a civilizațiilor mai vechi locale, islamice și occidentale în secolele VI—XX. În sfîrșit, Georges Balandier a dezvăluit în coraportul său *Le royaume de Congo et l'acculturation ratée* că pătrunderea civilizației europene în Congo s-a făcut pe calea violenței și a abuzurilor din timpul ocupării și colonizării acestei țări.

În cursul dezbaterilor, deosebit de animate, delegații români au adus precizări și puncte de vedere cu privire la conceptul și metodologia „acculturației" și la problema contactelor între

www.dacoromanica.ro

popoare în domeniul culturii. Astfel Constantin Daicoviciu a subliniat caracterul impropriu al termenului de „acculturație", iar Ion Nestor a propus înțelegerea lui în sens de contacte și transmisii culturale. Totodată, C. Daicoviciu a arătat că fenomenul acculturației nu-și găsește aplicarea la condițiile antichității. Emil Condurachi a reliefat necesitatea de a se studia receptarea și consecințele influențelor culturale în funcție de dezvoltarea forțelor de producție din mediul în care are loc întrepătrunderea culturală. Rolul important al arheologiei — și totodată realizările arheologiei românești — pentru cunoașterea raporturilor dintre dezvoltarea economico-socială și suprastructura ideologică au fost prezentate de Emil Condurachi și Ion Nestor. Mai mulți dintre delegații români au înfățișat aspectele esențiale ale influenței grecești și romane exercitate în mijlocul populației daco-getice și ale raporturilor dintre daco-romani și slavi (Constantin Daicoviciu, Emil Condurachi, Ion Nestor, M. Macrea).

La tema „La tolérance religieuse et les hérésies à l'époque moderne", după o *Introduction*, aparținînd lui E. G. Rupp, au fost prezentate următoarele rapoarte : *Der englische Kongregationalismus* (*Independentismus*) *und das radikale deutsche Täufertum*, de Martin Schmidt ; *Die englischen Independenten und die deutschen Sekten in der 2. Hälfte des 17 Jahrhunderts*, de Gerhard Schilfert ; *Der Toleranzbegriff in der österreichischen Kirchenpolitik*, de Erika Weinzierl-Fischer ; *Minorias israelitas en el Occidente europeo durante la edad moderna* de J. Caro Baroja ; *La riforma cattolica nell' Italia moderna prima del Sillabo*, de Mario Themelly ; *The English reformation and religious tolerance*, de A. G. Dickens.

Rapoartele prezentate, deși nu au fost consacrate unora dintre cele mai importante aspecte ale temei, au vădit o tendință mai pronunțată de a lua în discuție, paralel cu analiza conceptului de toleranță și a aplicării lui, și bazele economico-sociale generatoare ale unor atare curente, poziție evidentă în raportul lui G. Schilfert și, în parte, în cel al lui M. Themelly.

Dintre delegații români Carol Göllner a prezentat o intervenție comună cu Șt. Pascu la raportul lui E. Weinzierl-Fischer, aducînd importante precizări în ceea ce privește definirea politicii religioase duse de Habsburgi în Transilvania în secolele XVI—XIX : folosirea oricăror mijloace pentru a asigura predominanța confesiunii catolice și, în funcție de considerente tactice, „toleranță" față de celelalte confesiuni „recunoscute" : calvină, luterană și unitariană, din rîndul cărora a rămas exclus, ca și mai înainte, ortodoxismul, confesiunea românilor, care reprezentau majoritatea absolută a populației Transilvaniei.

Amplul raport al prof. Hans Kohn, *Nationalism and Internationalism in the nineteenth and twentieth centuries* — căruia îi erau alăturate două corapoarte : cel al lui Leo Valiani *Le correnti politiche italiane e la dissoluzione dell'Austria-Ungheria (1914—1918)*, și cel al lui Victor Cheresteșiu *Die internazionale Bedeutung der Revolution des Jahres 1848* —, a constituit una din temele principale ale congresului, viu discutată în prezența a cîtorva sute de congresiști. Autorul raportului a încercat să abordeze tema atît din punctul de vedere al evoluției istorice a celor două noțiuni — naționalism și internaționalism —, cît și din punctul de vedere al unei interpretări generalizante. Dacă în cea dintîi privință raportul principal a reușit să elaboreze o lucrare interesantă și documentată, în privința interpretării, raportul prezenta deficiențe și insuficientă consistență științifică.

Dată fiind însemnătatea problemei, a fost firesc să se înregistreze un mare număr de intervenții, acestea cifrîndu-se la cîteva zeci. Cei ce au luat cuvîntul s-au referit îndeosebi la raportul lui Hans Kohn, alții însă au dezbătut problemele ridicate de cele două corapoarte : destrămarea Austro-Ungariei și revoluția din 1848 în Europa. Istoricii români au făcut patru intervenții orale și au depus în scris alte două. Semnalînd calitățile, dar totodată constatînd deficiențele raportului principal — izvorîte mai ales din poziția ideologică idealistă a autorului său —, intervențiile românești au adus contribuții teoretice, ca și unele date concrete ce nu fuseseră luate în considerare de raportori sau coraportori. Ion Popescu-Puțuri a discutat noțiunile de patriotism

www.dacoromanica.ro

socialist și internaționalism socialist, ca și trăsăturile națiunii socialiste, prilej de a reliefa cuceririle din ultimele decenii ale poporului român. Miron Constantinescu a analizat conținutul noțiunilor de naționalism și internaționalism, a stăruit asupra cauzelor și a momentului de apariție a națiunii moderne ca și asupra problemei componenței de clasă inegale a națiunilor; totodată a prezentat corelația dintre lupta de eliberare națională și revoluția burghezo-democratică. Aspectele evolutive ale naționalismului, importanța și locul luptei de eliberare național-colonială în epoca actuală au fost laturi ale temei abordate îndeosebi de Ladislau Bányai. Alte intervenții ale istoricilor români s-au referit la formarea națiunii române și la dezvoltarea ideii naționale în România în cursul perioadei de ascensiune a capitalismului (Dan Berindei), ca și la unele probleme legate de corapoartele privind revoluția burghezo-democratică din 1848 (Valerian Popovici), ori curentele politice din România și aspecte ale luptei poporului român pentru desăvîrșirea unității sale naționale în perioada primului război mondial (Ion Gheorghiu și Vasile Netea).

Viu dezbătută a fost și tema „Les classes dirigeantes de l'Antiquité aux temps modernes", în cadrul căreia s-au prezentat o serie de rapoarte și corapoarte : Roberto Andreotti, *Introduzione*; Franz Kiechle, *Eunomia und Oligarchie*; Roberto Andreotti, *La „nobilitas" come centro della storia romana*; Gerd Tellenbach, *Einleitung*; Gerd Tellenbach, *Zur Erforschung des hochmittelalterlichen Adels (9—12 Jahrhundert)*; K. B. Mc. Farlane, *The English Nobility in the later Middle Ages*; Albert Goodwin, *Introduction. General problems and the diversity of European nobilites in the modern period*; Luigi Bulferetti, *Nobilta subalpina e patriziato genovese nel sec. XVII*; Albert Goodwin, *The social structure and economic and political attitudes of the French Nobility in the eighteenth century*; Albert Goodwin, *The landed aristocracy as a governing class in XIX century Britain;* Branislav Djurdjev: *Stände, Klassen und die Revolution in der Geschichte.*

Printre intervenții s-au înregistrat cele ale istoricilor români Emil Condurachi și Eugen Stănescu. Cel dintîi a pus în discuție rolul nobilimii italice înainte de cucerirea romană, a insistat asupra raporturilor dintre latifundiari și nobletea aulică în primele veacuri ale primului mileniu al e. n. și a explicat evoluția spre formele caracteristice evului mediu prin transformările petrecute în economia latifundiilor, proces întîrziat doar de noile elemente etnice, mai ales germane, pătrunse în provinciile occidentale ale imperiului. Eugen Stănescu a dezbătut problema noțiunii de „clase-stări" — definită în mod just ca o realitate istorică concretă și nu doar ca un „instrument operațional de sortare și clasificare" — și a căutat să elucideze raportul dintre clase și stări în funcție de perioada istorică și de spațiul geografic, insistînd în mod deosebit asupra sud-estului Europei.

O temă interesantă a fost cea intitulată „Structures sociales et littératures aux XIXe et XXe siècles". În ședință au fost dezbătute două rapoarte, cel al istoricilor sovietici L. V. Cerepnin și P. V. Palievski și cel al istoricului francez Fr. Furet, primul intitulat *Structure de la société et questions du developpement de la littérature russe au XIXe et au XXe siècles* și al doilea *Littérature et société en France au XVIIIe siècle*; *La Librairie du Royaume de France au XVIIIe siècle.*

Tema a prilejuit o analiză largă a problemei puse în discuție, la care au participat istorici din diferite țări. Dintre istoricii români a făcut o intervenție Dan Berindei. În intervenție s-a abordat problema corelației dintre literatură și viața socială, s-a analizat valoarea operelor literare — considerate drept cele mai „umane" izvoare istorice — și s-a subliniat faptul că în momentele de tranziție de la o orînduire la alta literatura este legată într-un mod mai strîns de problemele sociale, exemplificîndu-se aceasta prin literatura românească din perioada de tranziție de la mijlocul secolului trecut.

Pentru a aniversa 150 de ani de la Congresul de la Viena, organizatorii au stabilit ca una din marile teme să fie „Bilan du Monde en 1815". Tema a fost încredințată istoricilor francezi, care prin cinci rapoarte au analizat următoarele aspecte ale revoluției franceze și ale perioadei napoleonicne : Marcel Reinhard, *Bilan démographique de l'Europe 1789—1815*; Ernest Labrousse, *Elements d'un bilan économique: la croissance dans la guerre*; Jacques Gode

www.dacoromanica.ro

chot, *Bilan politique et institutionel*; Albert Soboul, *Esquisse d'un bilan social (Jalons pour un programme de recherche)*; Louis Trénard, *Bilan idéologique*.

Fresca prezentată de istoricii francezi a provocat, desigur, numeroase intervenții și a dat naștere uneia dintre cele mai fructuoase dezbateri a congresului. Dacă unii istorici au apreciat că se exagerase influența ideilor franceze asupra culturii mondiale în 1815, alții au reproșat raportorilor o insuficientă analiză a aspectelor politico-sociale ale războaielor napoleoniene. În cadrul intervențiilor delegaților români, Andrei Oțetea a reliefat înalta ținută științifică a rapoartelor prezentate, atît prin forma lor deosebit de atrăgătoare, cît mai ales prin vastitatea faptelor cercetate și prezentate. În același timp, la discuția raportului lui Louis Trénard, A. Oțetea a contestat teza acestuia că în jurul anului 1815 forțele care în Imperiul otoman aveau un cuvînt de spus ar fi fost dominate de probleme religioase. Ca un exemplu, istoricul român a arătat că deși Eteria a îmbrăcat aparent și o haină religioasă, ea a fost de fapt o mișcare politică îndreptată împotriva dominației otomane. Pe de altă parte, A. Oțetea a arătat că, deși Principatele dunărene n-au avut un contact direct cu armatele republicane și napoleoniene, purtătoare ale ideologiei revoluției franceze, aceasta a avut un puternic răsunet în aceste țări, numeroase documente, memorii, proiecte de constituții etc. fiind mărturia incontestabilă că principiile de libertate, egalitate și de suveranitate națională au răscolit profund viața politică și au întărit din punct de vedere ideologic mișcarea națională. La rîndul său, Șt. Pascu a adus unele completări și corectări utile la raportul demografic al lui Marcel Reinhard, dezbătînd îndeosebi situația din principatul autonom al Transilvaniei și problemele specifice populației românești din această țară, în perioada analizată.

Intervenind la raportul lui E. Labrousse, Camil Mureșan a arătat, printre altele, că războaiele napoleoniene și îndeosebi blocusul continental au stimulat în Transilvania comerțul, mai ales cel de tranzit, și au dus la crearea unei noi ramuri industriale : cea a zahărului, într-o perioadă în care ponderea industriei devenea tot mai importantă în economia acestei țări. La rîndul său, discutînd rapoartele lui A. Soboul și J. Godechot, Vladimir Hanga s-a referit la influența ideilor revoluției franceze și a epocii napoleoniene în țările române. Delegatul român a exemplificat această teză prin diverse memorii-program și proiecte de organizare de stat ale epocii : proclamația lui Tudor Vladimirescu de la Padeș, memoriul cărbunarilor, redactat în 1822, „conjurația confederativă" a lui Leonte Radu din 1839 etc.

Istoria continentelor a reprezentat o preocupare de seamă a congresului, care a dezbătut în această privință în secția a II-a șase rapoarte referitoare la : relațiile religioase ale Europei, Asiei și Africii în evul mediu ; Extremul Orient ; izvoarele istoriei Africii negre ; vechile civilizații americane ; structura politico-administrativă spaniolă și naționalitățile din America Centrală și de Sud și problema deosebit de importantă a decolonizării. La această din urmă temă, istoricii sovietici A. G. Guber și A. F. Miller au prezentat un raport intitulat *Changements politiques et économiques dans les pays d'Asie et d'Afrique au XXe siècle*. În cadrul discuțiilor, foarte animate, n-au lipsit voci care au încercat să reabiliteze forțele coloniale, căutînd să găsească „merite" acestora în stabilirea bazei culturale sau chiar economice a acestor țări. Dar aceste încercări au rămas cu totul izolate în ansamblul intervențiilor care au arătat cît de îndreptățită este lupta de eliberare a popoarelor coloniale.

Miron Constantinescu a intervenit în cadrul dezbaterilor reliefînd ideile noi ale raportului, îndeosebi cu privire la periodizare și la rolul hotărîtor al Marii Revoluții Socialiste din Rusia. Totodată, a cerut ca rolul atribuit revoluției chineze în procesul de eliberare și de luptă împotriva colonialismului să fie accentuat, dată fiind importanța deosebită a smulgerii Chinei din lagărul imperialist. În continuare, a dezbătut problema diferenței calitative dintre diversele forme de luptă anticolonială și a subliniat îndeosebi însemnătatea pe care o are lupta armată, în cadrul procesului general de decolonizare.

★

www.dacoromanica.ro

Activitatea comisiilor și organismelor internaționale — ale căror dezbateri s-au ținut pentru prima oară în cadrul congresului — a atras atenția unanimă a congresiștilor și a fost deosebit de fructuoasă, atît în privința rezultatului discuțiilor, cît și a strîngerii legăturilor istoricilor din diferite țări în cadrul unor preocupări specializate.

La lucrările Asociației internaționale de studii bizantine, în cadrul temei „Bizanțul în gîndirea istorică europeană începînd cu secolul al XVII-lea", au fost prezentate rapoartele de istoriografie : *Le siècle de l'érudition*, de A. Pertusi ; *Le siècle des lumières*, de A. Guillou ; *Le XIXe siècle du romantisme au nationalisme*, de D. Zakythinos ; *Bizanz im europäischen Geschichtsdenken des XX. Jahrhunderts*, de H. Hunger ; *Le point de vue des Slaves du Nord*, de D. Obolensky ; *Le point de vue des Slaves du Sud*, de I. Dujcev ; *Le point de vue des épigones*, de D. Zakythinos.

Participînd la discuții, delegatul român Alexandru Elian, referindu-se îndeosebi la raportul lui Zakythinos privitor la istoriografia din secolul al XIX-lea, a adus noi puncte de vedere în ceea ce privește evoluția bizantinisticii și raporturile ei cu istoria medievală generală în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea și a relevat totodată contribuția adusă în bizantinistică de marele istoric român Nicolae Iorga. Rodica Ciocan-Ivănescu a adus unele completări la raportul său *Les débuts des recherches byzantines en France à l'époque du Grand Dessin (1598—1609)* a cărui discutare nu a mai avut loc, în urma modificării ordinii de zi a lucrărilor asociației.

În cadrul Comisiei internaționale de istorie economică, istoricii Jacques Le Goff și Ruggiero Romano au înfățișat în raportul lor *Paysages et peuplement rural en Europe après le XI-ème siècle*, elementele constitutive care stau la baza neîncetatei transformări a peisajului și populației rurale — migrațiunile de populații, îndeosebi de la sat la oraș, ducînd la o pronunțată depopulare rurală, acțiunea omului și a mijloacelor tehnice asupra satului în vederea ridicării producției agricole, influența meșteșugurilor și industriei urbane și a comerțului dintre sat și oraș asupra satului, raporturile dintre proprietarii funciari și țărani —, ca și metodele folosite de autori în cercetările lor.

Participanții la dezbateri au remarcat unanim originalitatea metodei și complexitatea viziunii istorice a autorilor. Dintre delegații români, Ștefan Ștefănescu a informat despre metodologia cercetărilor românești privitoare la cunoașterea peisajului rural medieval din țările române, iar Samuel Goldenberg a pus în discuție unele probleme referitoare la raporturile dintre sat și oraș și la așa-zisa criză a feudalismului din secolul al XIV-lea, urmărite pe plan european.

La lucrările Federației internaționale a societăților și institutelor pentru studiul Renașterii au fost prezentate referatele : *Humanisme et réformation*, de A. Dufour ; *Genus vitae and Vocatio: Ideas of Work and Vocation in Humanist and Protestant Usage*, de R. M. Douglas ; *Zur Problematik humanistischer Erziehungsschriften. Textforschung und Menschenbild*, de Otto Herding : *La pédagogie de Jean Sturm et son inspiration évangélique (1507—1589)*, de Pierre Mesnard.

Rapoartele, interesante prin problemele luate în discuție dar cercetate aproape numai prin prisma componentelor lor spirituale, îndeosebi intelectuale și religioase, și insuficient legate de condițiile social-economice care le-au generat, au fost urmate de dezbateri fructuoase. Dintre participanți, delegații români au contribuit activ la discuții. Francisc Pall s-a referit la problemele umanismului și reformei pe plan european, reliefînd, de pildă, rolul aristocrației și burgheziei italiene, strîns legate prin interese de biserica catolică, și al dominației spaniole în crearea unor condiții nefavorabile răspîndirii reformei în Italia. De asemenea, Fr. Pall, precum și Carol Göllner, au înfățișat aspecte caracteristice ale răspîndirii umanismului și reformei în Transilvania.

În cadrul Comisiei pentru istoria adunărilor de stări, s-a dezbătut raportul lui Emile Lousse *Assemblées représentatives et Taxation*. Între alți vorbitori, a luat cuvîntul și Damaschin Mioc, care a prezentat rezultatele cercetărilor sale referitoare la atribuțiile de natură fiscală ale adunărilor de stări din Principatele Române ; totodată, a dat informații comisiei privind compoziția, convocarea, funcționarea și îndeplinirea hotărîrilor adunărilor de stări din Țara Românească și Moldova.

www.dacoromanica.ro

Comisia internațională a istoriei mișcărilor sociale și a structurilor sociale a dezbătut raportul-sinteză al Denisei Fauvel — Rouif, *La participation des classes populaires (masses et cadres) aux mouvements nationaux d'indépendence en Orient et en Occident*, la alcătuirea căruia a contribuit și România, printr-un raport întocmit de Petre Constantinescu-Iași și L. Bányai. Discuțiile în jurul raportului s-au desfășurat pe continente, la fiecare continent prezentîndu-se, în prealabil, un coraport. Tematica raportului sintezei a fost mult prea largă pentru a putea fi dezbătută într-o singură zi. Ultima din cele cinci subteme, deși cea mai amplă, cu referire la Europa, a fost dezbătută în mai puțin de o oră și jumătate, din care expunerea referatului, făcută în limba franceză și în limba engleză, a consumat jumătate din timp. Drept urmare, nu s-a dat cuvîntul decît unui singur delegat din fiecare țară reprezentată. Din partea delegației române a luat cuvîntul P. Constantinescu-Iași, iar D. Berindei și-a depus intervenția în scris. În cuvîntul său, P. Constantinescu-Iași a stăruit asupra momentelor decisive ale formării și desăvîrșirii statului național român independent : 1859 și 1918. Intervenția a dat prilej autorului ei să prezinte comisiei forțele sociale și evenimentele esențiale ale celor două momente istorice amintite și să sublinieze rolul de seamă pe care l-au avut în împrejurările menționate masele populare.

Aceeași comisie a consacrat o ședință specială discutării raportului lui A. Soboul, *Description et mesure dans l'histoire*. Cu acest prilej, a luat cuvîntul M. Constantinescu, care a semnalat folosirea metodelor sondajelor și analizelor cantitative în studiile de istorie socială elaborate în România încă înaintea celui de-al doilea război mondial. Vorbitorul a mai arătat că după război, în condițiile noi și în lumina concepției materialismului istoric, aceste metode au fost utilizate în mod variat și cu o tehnică îmbogățită.

La lucrările Comisiei internaționale de istorie ecleziastică comparată au fost prezentate rapoartele *Das religiöse Leben im deutschen Sprachgebiet am Ende des 15. und am Ende des 16. Jahrhunderts*, de Bernd Moeller, și *La vie religieuse dans les pays de langue française à la fin du XVe et à la fin du XVIe siècle*, de Léon E. Halkin, în care însă transformările suferite în viața religioasă au fost exclusiv explicate prin dezvoltarea spirituală-religioasă și intelectuală și prin schimbările care au avut loc în organizarea și structura bisericilor catolice și reformate. În intervenția sa, delegatul român Ludovic Demény, a arătat, referindu-se la raportul prezentat de B. Moeller, că fenomenele vieții religioase sînt condiționate de nivelul diferit al dezvoltării economice, de ponderea socială a claselor sau categoriilor sociale, de interesele și contradicțiile lor de clasă și de particularitățile istorice concrete.

Comisia internațională de istorie maritimă a dezbătut următoarele rapoarte : *Liaisons et concurrences des voies maritimes et des voies terrestres dans le commerce international depuis la fin du Moyen Age jusqu'au XIXe siècle*, coordonat de Jacques Heers, pe baza contribuțiilor lui J. C. Anene, W. E. Cheong, A. Jara, H. Kellenbenz, R. Mauny, D. C. North, tratare a problemei pe plan istoric universal, *La Revision du glossaire nautique de Jal*, de Christiane Villain-Gandossi, *Bibliographie de l'histoire des grandes routes maritimes*, de Ch. Verlinden.

Delegații români participanți la discuții au făcut completări interesante, în parte bazate pe materiale inedite, privitoare la interacțiunea căilor comerciale terestre și maritime în comerțul internațional din centrul și sud-estul Europei în secolele XIV—XVII, cu specială privire asupra rolului jucat de țările române (Radu Manolescu, S. Goldenberg, Octavian Iliescu). Totodată, O. Iliescu a sugerat editarea unui corpus al tuturor documentelor privitoare la traficul comercial de la gurile Dunării din secolul al XIII-lea pînă în 1500, iar Nicolae Fotino, de asemenea, a propus — și acest lucru a fost acceptat — ca istoricii români să participe la elaborarea importantei lucrări de sub îngrijirea lui Ch. Verlinden, *Bibliographie de l'histoire des grandes routes maritimes*.

Comisia internațională de istoria presei și-a axat discuțiile pe raportul lui Giuliano Gaeta, *L'influence des moyens de diffusion colective sur les événements historiques et sur l'évolution politique*.

www.dacoromanica.ro

precum și pe două comunicări prezentate în ședință : cea dintîi a lui P. Th. Luykx, despre presa belgiană în 1848, și a doua a lui J. Godechot, despre scrisorile manuscrise de informație politică. Dintre delegații români a participat la lucrările comisiei D. Berindei, care a luat cuvîntul la raportul general și la cele două comunicări. În intervențiile sale a analizat rolul social-politic al presei înaintate în momentele de „renașteri naționale", atribuind acesteia un rol de îndrumare și nu numai unul de informare. Totodată, a prezentat presa din țările române de la mijlocul secolului al XIX-lea și îndeosebi din 1848. Vorbitorul a mai semnalat scrisorile de informație politică adresate de cavalerul de Gentz lui Caragea și Gr. Ghica.

La Comisia internațională de studii slave a fost discutată tema „Locul istoriei lumii slave și a Europei orientale, în cadrul istoriei universale", pe baza comunicărilor prezentate de O. Halecki, J. Macurek și Țvetkov, în care s-a subliniat necesitatea atît a cercetării istoriei slavilor și a Europei răsăritene în strînsă legătură cu istoria universală, cît și a folosirii metodei comparate în istorie. În cadrul dezbaterilor, I. Nestor a subliniat necesitatea de a se deosebi în studierea istoriei slavilor diferitele etape istorice ale dezvoltării lor, iar în privința ariei lor de răspîndire, regiunile în care sînt autohtoni, de cele în care au migrat mai tîrziu și au intrat în contact cu alte populații. În legătură cu problema continuității slavilor și a altor popoare — răspunzînd prin aceasta și afirmației lui O. Halecki că și istoriografia românească ar fi exagerat în problema continuității românilor —, vorbitorul a subliniat caracterul științific al tezei privitoare a continuitatea românilor la nord de Dunăre, folosind date arheologice și istorice mai vechi și recente. La discuțiile organizatorice ale comisiei a participat și Șt. Ștefănescu.

Comisia internațională de demografie istorică și-a axat lucrările pe dezbaterea raportului rui J. Krause *Some economic consequances of migration, 1660—1850.* În cadrul acestei comisii la luat cuvîntul Șt. Pascu, care a prezentat în intervenția sa problemele migrațiunii interne — înăuntrul granițelor —, semnalînd consecințele de ordin economic, social-politic și cultural al lacestui tip de migrațiuni; totodată, intervenientul a expus caracteristicile migrațiunilor peste hotare prin exemplificări din istoria Europei de est și sud-est. În încheiere, Șt. Pascu a discutat problema vîrstei emigranților și, în legătură cu ea, a cotei creșterii naturale în țările unde aceștia migrează.

La lucrările Asociației internaționale de istoria dreptului și instituțiilor au fost prezentate rapoartele *L'organisation judiciaire et la justice administrative dans les royaumes hellénistiques et dans l'Empire romain*, de H. Wolff; *Juges et savants en Europe, XIIIe—XVIe siècles*, de Mgr. Lefebvre; *Juges professionels et élément populaire dans l'organisation judiciaire des Etats moderne depuis 1750*, de B. Lesnodorsky; *Les facteurs de l'évolution de l'organisation judiciaire dans les pays de l'Extrême-Orient*, de R. Ishii. La lucrările acestei asociații, din partea României a luat parte Vl. Hanga.

Comisia internațională pentru istoria Universităților a dezbătut referatul *Les Univérsités et les pouvoirs publics au Moyen Age et à la Renaissance*, de Jacques Le Goff, cu o problematica complexă și originală; iar în cadrul Institutului panamerican de geografie și istorie, a fost prezentat raportul *The Emancipation of Latin America*, de R. A. Humphreys și John Lynch.

Tot în cadrul congresului și-au mai ținut de asemenea lucrările și Comitetul internațional de științe onomastice, Comisia internațională de numismatică — la care din partea României a participat O. Iliescu —, Comisia internațională de iconografie, Istoricii pădurilor și Comisia internațională de istorie militară comparată.

★

Secția a IV-a — Metodologie și istorie cronologică — a dezbătut un complex de teme interesante, unele la nivelul „marilor teme".

www.dacoromanica.ro

Raportul lui Louis Gottschalk, *Projects and concepts of World History in the XXth Century*, a prilejuit autorului său o trecere în revistă a lucrărilor de acest fel și o analiză a punctelor de vedere ale celor care l-au întocmit. Mihail Berza a prezentat, cu prilejul dezbaterii raportului, eforturile și realizările lui Nicolae Iorga în domeniul elaborării istoriilor universale. Semnalînd atenției cele patru volume ale lucrării lui N. Iorga *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, M. Berza a stăruit apoi îndeosebi asupra *Istoriologiei umane*, vastă operă pe care a început s-o întreprindă N. Iorga în ultima parte a vieții sale. Vorbitorul a analizat concepția pe care a avut-o în această ultimă lucrare a sa marele istoric român. În intervenția pe care a ținut-o la același raport, Florin Constantiniu a cerut să se dea mai multă atenție contextului istoric în care lucrările de istorie universală au fost elaborate, a analizat tipurile acestora, a semnalat importanța crescîndă care se dă în istoriile universale de pretutindeni studiului economiei și al claselor sociale, după cum a cerut renunțarea la punctul de vedere occidental-centrist în scrierea istoriei europene.

Tema „Evoluție și revoluție în istoria universală" a fost prezentată atît în raportul lui Ernst Engelberg, *Fragen der Evolution und Revolution in der Weltgeschichte*, cît și în coraportul lui D. D. Roșca, *Hegel et la révolution bourgeoise de France (1789—1794)*. În coraportul său, delegatul român a analizat evoluția contradictorie a concepțiilor filozofului german de la primirea cu entuziasm a veștilor despre izbucnirea revoluției franceze, cînd el s-a situat pe pozițiile înaintate, pozitive — desigur în limitele idealismului german —, la trecerea treptată pe pozițiile conservatoare, reacționare, care au mers pînă la repudierea de către el a revoluției.

În cadrul dezbaterilor, istoricii români Damian Hurezeanu și Vladimir Zaharescu au relevat claritatea cu care raportorul a descris trăsăturile generale ale revoluției și evoluției în societate și au exemplificat trăsăturile particulare ale revoluției prin descrierea caracteristicilor specificului revoluției burghezo-democratice și ale revoluției democrat-populare în România. Într-o intervenție depusă anterior în scris la secretariatul congresului, M. Constantinescu a abordat problema deosebirilor dintre revoluția burghezo-democratică din țările române și cele din alte țări, dezvoltînd teza că aceste deosebiri sînt de exemplificat în funcție de structura diferită de clasă a națiunilor, de caracterul inegal al dezvoltării lor, ceea ce duce la diferențierea altor caractere secundare ; aceste condiții diferite, a arătat delegatul român, determină apariția particularităților istorice ale mișcării naționale și ale procesului de formare a națiunilor burgheze. La aceeași temă, Gh. Zane a trimis secretariatului congresului intervenția scrisă *Concepția istorică a lui N. Bălcescu*.

Raportul lui Robert A. Kann, *Federalism and the federal State in history*, a prilejuit o vie dezbatere, desfășurată în prezența unui mare număr de congresiști. Discuțiile au fost orientate atît în direcția teoriei, cît și în aceea a prezentării datelor concrete referitoare la tema luată în dezbatere. În intervenția sa, delegatul român M. Constantinescu a precizat adevăratul sens istoric al federalismului, a prezentat, analizîndu-le critic, proiecte de federații ale unor țări din sud-estul Europei în secolele al XIX-lea și al XX-lea și a stăruit în mod deosebit asupra proiectului Austriei Mari al lui Aurel C. Popovici. La rîndul său, D. Berindei a prezentat evoluția problemei în același spațiu geografic în prima jumătate a secolului al XIX-lea și a supus analizei proiectul lui I. Maiorescu și cel al lui N. Bălcescu.

Raportul istoricilor sovietici M. V. Necikina, V. T. Pașuto și E. B. Cernyak, *Evolution of historical thought in the middle of the XXth century*, a stîrnit un interes deosebit în rîndurile participanților la congres, dat fiind că în raport se abordau probleme de filozofie a istoriei. Luînd cuvîntul, C. Daicoviciu a pledat pentru găsirea unui limbaj comun între istorici și a arătat că numai interpretarea materialistă a dezvoltării societății omenești poate oferi istoricilor de pretutindeni un teren prielnic muncii lor. În continuarea intervenției, C. Daicoviciu a cerut elaborarea unui limbaj istoric comun, ca și a unei periodizări unanim acceptate, fără a se cădea însă în greșeala uniformizării și a nediferențierii. De asemenea a susținut, în încheierea cuvîntului său, ideea

www.dacoromanica.ro

colaborării multilaterale a istoricilor din toate țările, în vederea rezolvării problemelor celor mai complexe ale istoriei umanității. În intervenția pe care a făcut-o la același raport, E. Stănescu a discutat problema relativității cunoașterii istorice, pe care a raportat-o la mijloacele de informare. Vorbitorul a cerut o reexaminare a problemei clasificării izvoarelor istorice și a propus împărțirea izvoarelor istorice în două mari clase : cea a izvoarelor istorice spontane și cea a izvoarelor istorice voliționale.

Raportul *Antiquité et Christianisme*, prezentat de Jean-Remy Palanque, care, din complexele probleme ale temei, a pus în discuție numai cîteva — răspîndirea creștinismului, relațiile dintre Occident și Orient, raporturile dintre statul roman și biserica creștină —, a dat naștere unor dezbateri interesante, la care delegații români au adus contribuții însemnate. Pornind de la unele constatări discutabile ale raportului, Em. Condurachi a argumentat convingător că deosebirile religioase dintre Occident și Orient se datoresc, în esență, accentuării inegalității dezvoltării economice și sociale dintre părțile apusene și răsăritene ale imperiului. În ceea ce privește punerea în discuție a rolului avut de creștinism în declinul și prăbușirea Imperiului roman de apus, atît C. Daicoviciu, cît și Em. Condurachi au arătat că acest proces nu se datorește creștinismului, care, din secolul al IV-lea, devenind religie oficială, avea, dimpotrivă, menirea de a consolida statul, ci unor profunde cauze social-economice și politico-militare. Totodată, C. Daicoviciu și M. Macrea au făcut cunoscute noile realizări și puncte de vedere ale istoriografiei românești din ultimii ani în privința răspîndirii creștinismului în fosta provincie Dacia romană în secolele IV—VI.

Deosebit de important a fost referatul *Les débuts des États du Moyen Age en Europe Centrale*, coordonat de František Graus pe baza materialelor redactate de C. Daicoviciu, G. Labuda, A. Oțetea și Em. Petrovici, în care s-au schițat etapele formării și trăsăturile caracteristice ale statelor feudale din Europa Centrală (Polonia, Cehia, Austria, Ungaria, țările române), proces la baza căruia a stat cristalizarea relațiilor feudale. Raportul a fost completat, în vederea precizării și detalierii unor probleme expuse prea succint, prin două corapoarte ale istoricilor români. În coraportul *La formation du peuple roumain et de sa langue*, prezentat de C. Daicoviciu și Em. Petrovici, s-a subliniat că poporul și limba română s-au format în ultimele secole ale mileniului I e.n., în spațiul de la nord de Dunărea de Jos, avînd ca teritoriu-nucleu regiunile de coline și de munte ale vechii provincii Dacia. Coraportul *La formation des Etats féodaux roumains*, prezentat de A. Oțetea, a înfățișat procesul formării statelor feudale în cele trei țări române ca un proces unitar, desfășurat pe întregul teritoriu al țării noastre, în strînsă legătură cu dezvoltarea relațiilor feudale în secolele X—XIV.

La dezbateri, referindu-se la unele afirmații făcute în cursul discuțiilor privitoare la continuitatea unor populații din Europa Centrală, I. Nestor a arătat, în lumina unor noi descoperiri arheologice, că nu se poate susține existența unei continuități a hunilor, avarilor și maghiarilor sau a unor populații slave în bazinul Dunării mijlocii.

Expunerile privitoare la formarea statelor feudale din Europa Centrală au provocat intervenția polemică a lui O. Halecki, care a susținut cu argumente neconvingătoare că acest proces n-ar fi o urmare a apariției relațiilor feudale, ci a răspîndirii creștinismului, prezentat ca factor determinant al formării noilor state.

La referatul *Möglichkeiten der Weiterenentwicklung der Diplomatik im Rahmen der historischen Mediävistik*, de Jindřick Šebánek, a luat cuvîntul, printre alți participanți, și Fr. Pall, care a scos în evidență caracterul triplu al dezvoltării scrisului medieval pe teritoriul țării noastre — latin, chirilic și grec — și realizările obținute în domeniul editării corpusului de documente privind istoria României și al studiilor, aferente lui, de științe auxiliare ale istoriei.

Tema „Bazele economice și sociale ale absolutismului" a făcut obiectul mai multor rapoarte. În raportul general *Les fondements économiques et sociaux de l'absolutisme* de Erik Molnár, autorul, luînd ca exemplu Franța în secolele XV—XVIII, a definit absolutismul ca un regim politic

www.dacoromanica.ro

în care, în condițiile echilibrului relativ dintre nobilime și burghezie, puterea politică este exercitată efectiv de către suveran, în principal în interesul nobilimii și în parte al burgheziei. Alte rapoarte s-au referit la unele aspecte particulare ale bazelor economice și sociale și ale politicii economice a absolutismului (rapoartele *Probleme der Merkantilismusforschung*, de Hermann Kellenbenz, și *Die Anfänge der Industrie und der Staatsfinanzen Österreichs im 18. Jahrhundert*, de Hanns Leo Mikoletzky) sau la posibilitatea influențării absolutismului european de către cel otoman (raportul *Das Problem der Vorbildhaftigkeit des türkischen Staatswesens im 16. und 17. Jahrhundert und sein Einfluss auf den europäischen Absolutismus*, de Hans Sturmberger).

Printre delegații români participanți la dezbateri, Dumitru Berlescu și L. Demény au adus contribuții interesante la problema unei mai bune cunoașteri a absolutismului în privința trăsăturilor sale generale, subliniind totodată necesitatea cercetării, în perspectiva evoluției istorice, a politicii economice a absolutismului de sprijinire a dezvoltării manufacturilor, ceea ce a dus, în chip obiectiv, la întărirea burgheziei, ca și a problemei contradicțiilor dintre nobilime și burghezie și din sînul nobilimii. Fr. Pall a discutat posibilitatea redusă a influențării absolutismului european de către despotismul otoman, datorită condițiilor istorice deosebite în care s-a dezvoltat fiecare și posibilitatea lărgirii bazei documentare a problemei prin folosirea, între altele, a lucrărilor bibliografice românești privitoare la turci în secolul al XVI-lea.

În referatul colectiv *Mouvements paysans dans le Centre et le Sud-Est de l'Europe du XV -au XX siècle*, redactat de Șt. Pascu, în colaborare cu V. V. Mavrodin, B. F. Porșnev, I. G. Antelava, s-au sintetizat organic, într-o viziune de ansamblu, trăsăturile generale și aspectele particulare ale problemei și s-a prezentat printr-o rezolvare judicioasă, din punct de vedere teritorial și cronologic, imensul material documentar privitor la mișcările țărănești din țările române, Austria, Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, Rusia europeană, Iugoslavia, Bulgaria, Albania, Grecia și Turcia europeană în perioada cuprinsă între izbucnirea războiului țărănesc husit din 1419 și primul război mondial.

Numeroși participanți la dezbateri au remarcat meritele referatului și au adus completări, îndeosebi privitoare la mișcările țărănești din țara de proveniență a vorbitorilor.

Dintre delegații români s-au înscris la discuții Ion Ardeleanu, Constantin Corbu, S. Goldenberg și Gheorghe Matei, cărora nu li s-a acordat cuvîntul, invocîndu-se de către președintele ședinței atît marele număr de înscriși, cît și motivul — discutabil — că raportorul fiind român, în raport fuseseră cuprinse punctele de vedere esențiale ale istoriografiei românești. În consecință, toți cei patru participanți români și-au depus intervențiile, cuprinzînd completări privitoare la problema agrară și la ecourile internaționale ale mișcării țărănești din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, în scris.

Raportul lui D. Djordjević *Les mouvements pour l'indépendance nationale et économique des Balkans au XIXe et XXe siècle (jusqu'à 1914)* prezintă tezele fundamentale din cartea sa difuzată congresiștilor, *Révolutions nationales des peuples Balkaniques 1804—1914*, unde se încearcă prin metoda istoriei comparate să se arate aportul fiecărui stat balcanic la lupta pentru independență. Complexitatea luptei de eliberare în Balcani, diversitatea formelor specifice ale acestei lupte în fiecare țară și ponderea acordată de autor în aprecierea unor evenimente de primă importanță au provocat, cum era și firesc, numeroase intervenții. Majoritatea vorbitorilor au evidențiat efortul remarcabil de sinteză al istoricului iugoslav, dar i-au reproșat totodată prezentarea evenimentelor într-o măsură prea mare prin prisma literaturii de specialitate din R. S. F. Iugoslavia.

Andrei Oțetea a atras atenția asupra faptului că prezentarea elementelor comune ale luptei de emancipare a popoarelor din Balcani nu este suficient de bine conturată în raport. Astfel, insurecția din 1821 este prezentată ca o mișcare greacă, cînd în realitate Eteria concepuse răscoala ca o acțiune generală a tuturor popoarelor creștine din Turcia europeană. Andrei Oțetea a insistat, în continuare, asupra planurilor Eteriei, asupra planurilor țarului cu

www.dacoromanica.ro

privire la această societate, explicînd greșelile lui Al. Ipsilanti în aprecierea evenimentelor politice și, totodată, subliniind caracterul mișcării revoluționare din Țara Românească și rolul jucat în aceste evenimente de Tudor Vladimirescu.

Vasile Maciu a susținut că delimitarea Balcanii, Peninsula Balcanică, state balcanice nu reușește să cuprindă aria problematicii tratate de raportor, propunînd în schimb noțiunea mult mai cuprinzătoare, indicată de N. Iorga acum 50 de ani, a spațiului sud-est european. Istoricul român a criticat raportul pentru faptul că n-a arătat rolul important al mișcării revoluționare conduse de Tudor Vladimirescu în desfășurarea evenimentelor din sud-estul Europei în 1821, precum și pentru modul în care este prezentat războiul din 1877—1878, insistînd asupra importanței efortului militar al României în lupta pentru independența sa națională. Vladimir Diculescu a exemplificat caracterul de într-ajutorare a popoarelor balcanice în lupta de eliberare, prin ajutorul pe care l-au găsit în țara noastră fruntașii revoluționari bulgari, iar N. Fotino a criticat insuficienta subliniere a unor probleme balcanice care, prin importanța lor, sînt de fapt probleme europene, cum este lupta dusă de popoarele din Balcani pentru apărarea suveranității lor naționale, luptă atît de pregnant reliefată, între altele, în conferințele internaționale pentru reglementarea problemei Dunării. Într-o intervenție depusă în scris, Nicolae Corivan a reproșat raportorului că nu a ținut suficient seama de factorul social în analiza sa și că, pe de altă parte, a despărțit în mod nejustificat lupta de eliberare a croaților și slovenilor din Imperiul austriac de cea purtată de sîrbii din Imperiul otoman.

Patru rapoarte au fost consacrate problemelor politice și economice ale primului și celui de-al doilea război mondial: Gerhard Ritter, *Die politische Rolle Bethmann Hollwegs während des Ersten Weltkriges*; Friederich Engel-Janosi, *Die Friedensbemühungen Kaiser Karls mit besonderer Berücksichtigung der Besprechungen des Grafen Revertera mit Comte Armand*; A. L. Sidorov, V. I. Bovikin și P. V. Volobuiev, *Problèmes économiques et sociaux de la Première guerre mondiale*; Gordon A. Kraig, *The impact of the German Military on the Political and Social Life of Germany during World War II.*

Raportul lui G. Ritter a adus în dezbaterea congresului una dintre cele mai violente polemici ale istoriografiei germane din ultima vreme. Această polemică a izbucnit cu ocazia apariției în 1961 a cărții lui Fritz Fischer din Hamburg, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des Kaiserlichen Deutschland 1914—1918*, lucrare în care autorul a căutat să dovedească pe bază de noi documente că între cancelarul Germaniei B. Hollweg, Kaiser și conducătorii armatei germane nu exista nici o deosebire esențială în privința scopurilor anexioniste, imperialiste. Lucrarea lui Fischer a zdruncinat serios mitul creat în jurul lui B. Hollweg de unii istorici vest-germani, care-l prezentau ca pe un politician înțelept, ponderat, devenit victimă a intrigilor, din nenorocire pentru Germania, de la Curtea imperială și marele stat-major german. Criticile violente din raportul lui G. Ritter aduse lucrării lui Fischer au fost susținute de unii istorici vest-germani, dar în ansamblu ele n-au reușit să se impună. Istoricii sovietici, bulgari și alții au relevat importanța lucrării lui Fischer în lămurirea problemelor politice ale primului război mondial. Istoricii români Augustin Deac și Titu Georgescu s-au ridicat la rîndul lor împotriva interpretării date de raportorii vest-germani și americani, care au încercat să diminueze poziția anexionistă, imperialistă a cancelarului Germaniei B. Hollweg în primul război mondial și a generalilor germani din al doilea război mondial.Delegații români au completat în intervenția lor raportul lui A. L. Sidorov și al colaboratorilor săi cu date concrete asupra marilor pierderi umane și materiale suferite de poporul român în timpul primului război mondial.

De asemenea, în prima zi a congresului a avut loc în marele amfiteatru al Universității un colocviu despre „Istoria rezistenței în Europa". La acest colocviu, I. Popescu-Puțuri, într-o intervenție care a stîrnit un interes deosebit, a scos în evidență amploarea rezistenței împotriva fascismului în țara noastră, mișcare în care au fost antrenate toate păturile sociale sub condu-

www.dacoromanica.ro

cerea P. C. R. Delegația română a distribuit cu acest prilej textul lărgit al comunicării, tipărit în mai multe limbi internaționale. Solicitarea acestui text de către un mare număr de participanți a fost o dovadă în plus a interesului suscitat de comunicare.

Tot în cadrul secției Metodologie și istorie cronologică a fost discutat raportul lui F. Vercauteren *Conceptions et méthodes de l'histoire des villes médiévales au cours du dernier demi-siècle*, în care autorul a făcut un bilanț al realizărilor în domeniul istoriografiei urbane. Intervenind în discuții, D. Berindei a propus elaborarea unei bibliografii mondiale și a unor sinteze pe țări a istoriei orașelor și a prezentat realizările istoriografiei românești în domeniul analizat, stăruind îndeosebi asupra cuceririlor științifice istorice românești din ultimele două decenii.

În cadrul secției a IV-a au mai fost prezentate și discutate și alte rapoarte, cuprinzînd teme variate de istoriografie și de istorie veche și medie, și anume : *Die Zwischenstaatlichen Beziehungen der griechischen Städte im klassischen Zeitalter*, de Hermann Bengtson ; *The Mycenaean origins of the Cypriote culture*, de Vassos Karageorghis ; *Das Bild des Themistokles in der antiken Geschichtsschreibung*, de Fr. Schachermeyr ; *Zum Problem der Schlichtung von Streitigkeiten im Mittelalter*, de Josef Engel ; *Rechtstradition in Papsturkunden*, de Harald Zimmermann ; *Mongolian Historiography*, de Š. Bira.

★

După terminarea congresului a avut loc a doua ședință a Adunării generale a C. I. S. H., cu care prilej a fost ales noul președinte, Paul Harsin (Belgia), cunoscut specialist în problemele de istorie demografică. Au fost de asemenea cooptați în biroul C. I. S. H., A. Giejsztor (Polonia) și G. Tadić (Iugoslavia). Totodată, s-a mai stabilit ca toate comitetele naționale să trimită observațiile lor privitoare la mersul lucrărilor congresului. Ca reprezentanți ai istoricilor români fac parte din Adunarea generală acad. P. Constantinescu-Iași (președintele Comitetului național al istoricilor din Republica Socialistă România) și acad. Em. Condurachi, ca reprezentant al Asociației internaționale de studii sud-est europene.

În încheierea lucrărilor B. C. I. S. H. a hotărît ca al XIII-lea Congres, care va urma în 1970, să aibă loc la Moscova, iar următoarea adunare generală a C. I. S. H. să se țină la Roma în 1967. Majoritatea asociațiilor și comisiilor internaționale au ținut ședințe de reorganizare, alegeri sau completări ale forurilor conducătoare. Cu aceste prilejuri, istoricii români au fost aleși, cooptați în asociații internaționale sau au fost desemnați să participe ca raportori la viitoarele reuniuni științifice ale comisiilor respective. Așa, de pildă, I. Nestor a fost ales în Comisia de studii slave, Șt. Pascu în cea de istorie demografică, D. Mioc la Comisia adunărilor de stări și fiscalitate etc. Asociația de studii bizantine a cerut istoricului român Al. Elian să elaboreze pentru Congresul de la Oxford din 1966 raportul *Relațiile româno-bizantine în evul mediu* și să prezinte o comunicare la Conferința de bizantologie ce va avea loc în insula Creta, tot în 1966. Henri Michel, redactor-șef la „Revue de la deuxième guerre mondiale", a propus lui I. Popescu-Puțuri ca istoricii români să redacteze un număr întreg al acestei reviste. Comitetul internațional al repertoriului izvoarelor medievale a ținut să mulțumească în mod public istoricilor români pentru rodnica lor colaborare, reînnoind invitația ca reprezentantul permanent al României, M. Berza, să participe la ședința comitetului de redacție, care va avea loc în acest an la Roma. Istoricii români vor participa și la elaborarea unor lucrări internaționale cum ar fi, de exemplu, *Bibliografia istorică a marilor drumuri maritime*, *Bibliografia istoriei mondiale a dreptului* etc.

În concluzie se poate remarca efortul deosebit făcut de către organizatori pentru a putea asigura o desfășurare optimă lucrărilor congresului. Desigur că, într-un congres de o asemenea amploare, cu un număr atît de mare de participanți, nu se poate să nu se manifeste unele deficiențe. Astfel, absența oricărui efort de a se asigura o traducere simultană în cel puțin două-trei limbi internaționale a intervențiilor a făcut ca o bună parte din auditoriu să rămînă în afara problemelor discutate (intervențiile s-au făcut de obicei în limbile germană, franceză și

www.dacoromanica.ro

engleză). Este regretabil că nici în marele amfiteatru al Universității, unde au avut loc dezbaterile principalelor teme, nu s-a făcut traducerea simultană la cască. Apoi n-a existat un criteriu bine stabilit în acordarea cuvîntului de către președinții de secții. Astfel, dacă unii președinți au acordat cuvîntul tuturor celor înscriși, indiferent de naționalitatea vorbitorului, alții au refuzat acest lucru celor care erau de aceeași naționalitate cu raportorul, atitudine după părerea noastră profund nejustă, întrucît persoanele care interveneau în dezbateri puteau ataca alte laturi ale problemei decît cele înfățișate de raportor.

Pe lîngă aceste lipsuri, la congres s-au simțit unele absențe, mai ales în cadrul secției a II-a, la Istoria continentelor : a delegației Chinei și a celor din țările Africii negre.

Cu toate greutățile și lipsurile, unele poate inerente în organizarea unor dezbateri de mare amploare, congresiștii au beneficiat de condiții optime de lucru și au rămas impresionați de deosebita cordialitate cu care organizatorii întîmpinau orice deziderat.

S-a făcut de asemenea remarcată strădania colectivă de a asigura dezbaterilor atmosfera de colegialitate și respect reciproc, care a permis să se desfășoare în bune condiții vii și pasionante discuții științifice, în care fermitatea ideologică cea mai intransigentă era exprimată în forma cea mai academică. Rarele provocări sau ieșiri violente au eșuat în tăcerea dezaprobatoare a celor prezenți.

Al XII-lea Congres a mai relevat aportul mereu crescînd al istoricilor marxiști, fie din țările socialiste, fie din celelalte țări, la rezolvarea principalelor probleme care se pun frontului istoric universal. Unele probleme, îndeosebi de istorie contemporană și de filozofie a istoriei, au provocat discuții vii, marcînd diferențele fundamentale dintre istoricii marxiști și cei nemarxiști în interpretarea fenomenului istoric. Revelatoare pentru toți cei care au participat și la congresele anterioare a fost evidenta creștere a influenței exercitate de istoriografia marxistă. Ea s-a concretizat atît în tematica congresului, care a abordat probleme fundamentale de filozofie a istoriei, de orientare a cercetării istorice și de istorie contemporană, cît și în faptul că un număr din ce în ce mai mare de istorici sînt preocupați în cercetările lor de metodologia marxistă și de problematica sa.

Delegația română, prin rapoarte, corapoarte și prin cele peste 50 de intervenții, care adeseori au fost apreciate de președinții de secții sau de raportori, a contribuit în mod substanțial la creșterea pe plan mondial a prestigiului istoriografiei marxiste, făcînd cunoscute totodată problemele de bază ale istoriografiei românești.

Congresiștii păstrează un sentiment de gratitudine Biroului C. I. S. H., pentru uriașul efort depus în organizarea acestui congres, Comitetului național al istoricilor austrieci, care s-au străduit, printre altlea altele, să facă cunoscute — prin mici excursii — comorile de artă ale atît de frumoasei capitale a Austriei, cît și ospitalierei populații a Vienei.

Cercetătorii români au avut prilejul de a-și îmbogăți cunoștințele nu numai în muzee, dar și în unele expoziții, cum au fost acelea organizate special pentru congresiști, ca : *Le Congrès de Vienne — 150 ans*, expoziție de documente și obiecte de artă referitoare la epoca finală a perioadei napoleoniene.

Deosebit de interesantă și instructivă a fost de asemenea expoziția cărții istorice, organizată în localul Universității, care a permis delegațiilor să facă un tur de orizont al publicațiilor de specialitate apărute în ultima vreme și al condițiilor grafice în care sînt imprimate. Numeroasele cataloage puse la dispoziție de zeci de edituri au fost de asemenea un prilej de informare asupra lucrărilor apărute și mai ales asupra acelora în curs de apariție. Trebuie să menționăm aici succesul de care s-a bucurat standul românesc la această expoziție : numeroase cereri de comenzi făcute și, totodată, regretul exprimat de mulți dintre congresiști că n-au găsit mai multe lucrări românești mari, monografice, în limbi de circulație universală.

www.dacoromanica.ro

Delegații români au mai avut prilejul în timpul acestei scurte șederi la Viena de a vizita marile biblioteci ale orașului și arhivele naționale. Ei au constatat o dată în plus ce imens izvor de materiale documentare de primă importanță pentru istoria României se găsește la Viena.

Congresul al XII-lea de științe istorice, prilej de întîlnire a istoricilor din întreaga lume, a reliefat problemele fundamentale ce se pun istoriografiei și a evidențiat rolul pozitiv al contactelor dintre oamenii de știință de pretutindeni.

Dan Berindei, Nicolae Fotino
și *Radu Manolescu*

ANIVERSAREA UNIRII PRINCIPATELOR ROMÂNE

Anul acesta, la 24 ianuarie, s-au împlinit 107 ani de la Unirea Principatelor Române, eveniment care a încununat evoluția firească a unui proces istoric secular, cu consecințe de o excepțională însemnătate în istoria poporului român, etapă hotărîtoare în lupta pentru închegarea și desăvîrșirea unității naționale. Prețuind la justa lui semnificație acest eveniment, întregul popor român l-a aniversat într-un mod impresionant; cu acest prilej au avut loc sesiuni științifice și simpozioane, s-au deschis expoziții, au apărut numeroase studii și articole în presa și publicațiile periodice. Tocmai consemnării celor mai importante dintre aceste manifestări li sînt consacrate paginile ce urmează, compartimentate, din necesități de sistematizare a informației, în cîteva secțiuni.

I. SESIUNI ȘI SIMPOZIOANE

La 22 ianuarie a. c. Academia Republicii Socialiste România și Universitatea din București au organizat, în aula Academiei, o sesiune științifică la care au participat academicieni, membri corespondenți ai Academiei, cadre didactice din învățămîntul superior, cercetători științifici, oameni de cultură și artă. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. Ilie Murgulescu, Președintele Academiei Republicii Socialiste România. Au urmat comunicările: acad. A. Oțetea, *Unirea Principatelor Române*; prof. V. Maciu, membru corespondent al Academiei, *Poziția claselor sociale față de Unirea Principatelor Române*; Cornelia Bodea, cercetător principal, *Momente din lupta revoluționară pentru unitatea națională a românilor între 1835 și 1848*; D. Berindei, cercetător principal, *Locul istoric al Adunărilor ad-hoc*; prof. G. Zane, membru corespondent al Academiei, *Problemele economice ale Unirii în lumina mesajului din 6 decembrie 1859 al lui Alexandru Ioan Cuza*; N. Adăniloaie, șef de sector, *Țărănimea și Cuza Vodă*; conf. Al. Piru, *Literatura română în epoca Unirii*; prof. Constantin C. Giurescu; *Cuza Vodă în amintirea poporului român*; R. Pantazi, doctor în filozofie, *Unirea reflectată în ideologia epocii.*

Tot la 22 ianuarie a. c., filiala Iași a Academiei Republicii Socialiste România în colaborare cu Universitatea „Al. I. Cuza" au organizat în aula „M. Eminescu" a Universității un simpozion la care au luat cuvîntul: prof. D. Berlescu, prorector al Universității, *Premisele Unirii Principatelor Române*; prof. C. Cihodaru, *Condițiile istorice interne și rolul maselor populare în înfăptuirea Unirii*; L. Boicu, cercetător, *Condițiile internaționale ale realizării Unirii*; prof. C. Ciopraga, *Lupta pentru Unire reflectată în literatura timpului*; lector univ. V. Adăscăliței, *Unirea oglindită în folclor.*

www.dacoromanica.ro

De asemenea, în perioada 5—24 ianuarie a. c. s-au ținut în întreaga țară — atît la sate, cît și în orașe — numeroase simpozioane, conferințe, seri culturale, în cadrul cărora au fost evocate momente principale ale luptei pentru Unire, subliniindu-se semnificația și însemnătatea excepțională a acestui eveniment.

II. EXPOZIȚII, PLĂCI COMEMORATIVE

La 21 ianuarie a. c., în localul Muzeului Arhivelor statului din București, a fost deschisă expoziția *Mărturii despre Unire*, cuprinzînd documente originale referitoare la evenimentele care au dus la realizarea marelui act de la 24 ianuarie 1859.

La muzeul „Gh. Tatarescu" din București s-a deschis la 13 ianuarie a. c. o expoziție care grupează în jurul cunoscutului tablou *Renașterea României* o serie de documente, fotografii, litografii, medalii atestînd lupta pentru unire.

Tot în București, în holul Bibliotecii centrale de stat s-a amenajat o expoziție cuprinzînd documente originale legate de Unire, corespondență provenită de la fruntașii unioniști etc.

În provincie, la Tg.-Mureș, la 22 ianuarie a. c. s-a deschis o expoziție cu peste 150 de documente în original și fotocopii, litografii, stampe. Printre acestea se remarcă un document original în limba latină din 1600, prin care Mihai Viteazul, domn al Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei, întărește contractul încheiat între orașul Tg.-Mureș și satul Cornești privind vînzarea unui loc de trecere peste Mureș.

Expoziții speciale privitoare la lupta pentru Unire s-au mai deschis la Ploiești, Brașov, Timișoara, Tîrgoviște, Rm.-Sărat, Vălenii de Munte etc. Toate aceste expoziții, precum și Muzeul de istorie a orașului București, Muzeul militar central din București, Muzeul Unirii din Iași — care cuprind numeroase materiale privitoare la Unirea Principatelor —, au fost vizitate de zeci de mii de cetățeni.

La Brașov, pe fațada casei în care a locuit Al. I. Cuza după detronare, s-a dezvelit, la 22 ianuarie a. c., o placă comemorativă cu următorul conținut : „În această casă a locuit între 26 februarie și 4 martie 1866, în drum spre exil, după detronarea de către reacțiunea burghezo-moșierească, Alexandru Ioan Cuza, domnitorul Principatelor Române".

III. PUBLICAȚII PERIODICE ȘTIINȚIFICE

„Lupta de clasă", nr. 1 din 1966, a publicat, sub semnătura lui N. Adăniloaie, articolul *Unirea Principatelor Române*.

În „Analele Institutului de istorie a partidului", nr. 1 din 1966 la rubrica „Aniversarea Unirii Principatelor române" au fost incluse materialele : *Mișcarea muncitorească și Unirea țărilor române*, de A. Deac; *Documente ale mișcării muncitorești privind Unirea Principatelor și desăvîrșirea unității naționale a României; Cinstirea Unirii de către mișcarea muncitorească la începutul veacului XX*, de I. Felea, precum și o cronică despre manifestările prilejuite de aniversarea Unirii.

„Revue roumaine d'histoire" a consacrat prima parte — rubrica „Studii" — din nr. 1 pe 1966 problemelor Unirii. Alături de cuvîntul de deschidere al acad. Ilie Murgulescu și de comunicările prezentate de acad. A. Oțetea, G. Zane, Const. C. Giurescu, C. Bodea, N. Adăniloaie la sesiunea științifică a Academiei și Universității din 22 ianuarie, au mai fost incluse studiile : *Îndoita alegere a domnitorului Cuza în lumina corespondenței diplomatice austriace*, de D. Berindei și E. Cojocaru; *Românii din Transilvania și Unirea Principatelor*, de V. Netea;

www.dacoromanica.ro

Presa muncitorească din România despre Unire, de N. Copoiu și D. Hurezeanu; *Participarea lui Gh. Costaforu la lupta pentru Unirea Principatelor*, de V. Maciu.

În nr. 1 din 1966 al „Revistei de filozofie" au apărut, într-o formă revăzută și lărgită, comunicările prezentate de V. Maciu și R. Pantazi la sesiunea științifică din 22 ianuarie a.c.

Revista „Probleme economice" a publicat, în nr. 1 din 1966, articolul semnat de M. A. Lupu, intitulat *Importanța istorică și social-economică a Unirii Principatelor Române*.

IV. PRESA CENTRALĂ

În coloanele presei centrale au apărut numeroase articole scrise în cea mai mare parte de specialiști, pe baza ultimelor concluzii la care a ajuns istoriografia noastră, au fost reproduse fragmente din documentele epocii, mărturii ale personalităților care au luptat pentru Unire, materiale ilustrative etc. din toate acestea desprinzîndu-se o imagine amplă și consistentă a luptei poporului român pentru Unire.

Ziarul „Scînteia" din 13 ianuarie, la rubrica „107 ani de la Unirea Principatelor Române" — rubrică ce s-a menținut și în numerele viitoare —, a publicat articolul *Unirea — aspirație seculară a poporului român*, de Ștefan Ștefănescu, doctor în istorie. În nr. din 15 ianuarie au fost reproduse fragmente despre Unire din operele lui N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, C. Negri, N. Grigorescu, N. Gane, articolul din 1934 al lui M. Sadoveanu, *Unirea de la 1859*, poezii semnate de V. Alecsandri, D. Bolintineanu, Gr. Alexandrescu. Articolul *Poporul însuși a făurit Unirea*, de N. Adăniloaie, ca și spicuiri din presă, memorii și lucrări din epoca Unirii, au apărut în nr. din 18 ianuarie. Radu Pantazi, doctor în filozofie, semnează articolul *Unirea — idee centrală în gîndirea progresistă a vremii* (nr. din 21 ianuarie), iar scriitorul Tudor Șoimaru a publicat în numărul din 22 ianuarie, sub titlul *Cîntece și focuri*, un fragment din romanul (în curs de elaborare) cu același titlu, consacrat Unirii. Ecoul Unirii în arta plastică este înfățișat de Dan Hăulică, în articolul *Atunci am văzut ce va să zică bucuria unui popor* (numărul din 23 ianuarie). Pe prima pagină a numărului din 24 ianuarie, sub titlul *Azi se împlinesc 107 ani de la Unirea Principatelor Române — eveniment crucial în istoria poporului nostru*, au apărut articolele maestrului Tudor Arghezi *24 ianuarie* și al lui Zaharia Stancu, *Marele, nepieritorul sentiment al poporului*. Tot în acest număr s-a publicat articolul semnat de Tr. Lungu, *Însemnătatea Unirii în dezvoltarea economică, socială și politică a României*, precum și o *Cronică a Unirii*, în care au fost reproduse proclamația lui Al. I. Cuza cu prilejul recunoașterii Unirii, articolele *Se ridicaseră sufletele*, de I. L. Caragiale, *Domnitorul norodului*, de M. Sadoveanu, poezii, fragmente din operele lui D. Bolintineanu, C. A. Rosetti, N. T. Orășanu ș. a. În numărul din 25 ianuarie, ziarul cuprinde o relatare despre spectacolul festiv prezentat în seara de 24 ianuarie, cu prilejul Unirii Principatelor, la care au luat parte conducătorii de partid și de stat.

În „România liberă", începînd cu numărul din 9 ianuarie și pînă la 25 ianuarie la rubrica permanentă „Calendarul Unirii Principatelor", au apărut spicuiri din presa vremii despre evenimentele zilnice desfășurate în urmă cu 107 ani. În cadrul unei alte rubrici, intitulată „Luptători pentru unire", în numărul din 12 ianuarie, V. Netea semnează articolul *Nicolae Bălcescu, un mare precursor al Unirii Principatelor*, iar N. Adăniloaie, în numărul din 14 ianuarie, se oprește asupra lui *M. Kogălniceanu*. Sub titlul „Din scrierile Unirii", în numărul din 16 ianuarie se reproduc două corespondențe din București, apărute în „Steaua Dunării", despre alegerea lui Al. I. Cuza ca domn al Țării Românești, poezii, un fragment dintr-o scriere a lui N. Filimon despre *Intrarea domnitorului în București* ș. a. „*Vin la Milcov cu grăbire*". *La Focșani după 107 ani de la Unirea Principatelor* este titlul articolului apărut în numărul din 18 ianuarie, semnat de C. Sîrbu. Despre *Presa, militantă activă a Unirii* scrie C. Antip în numărul din 19 ianuarie

www.dacoromanica.ro

La rubrica „Luptători pentru Unire", Rodica Florea îl prezintă pe *Alecu Russo* (numărul din 19 ianuarie), T. Vîrgolici pe *Cezar Bolliac* și Cornelia Bodea pe *Vasile Boerescu* (în numărul din 20 ianuarie). Acad. C. Daicoviciu semnează articolul *Un eveniment de mare însemnătate istorică în viața poporului nostru* în numărul din 21 ianuarie. Tot în același număr au fost inserate articolul *Amintirea lui Cuza* de Ion Pas, *Peste 50 de ani*, un fragment din amintirile lui I. L. Caragiale și alte materiale. Articolul *Mișcarea culturală în slujba Unirii*, de Stancu Ilin, precum și evocări despre *Moș Ion Roată* (nesemnată) și *Mircea Mălăeru* (de Al. I. Gonța) au apărut în numărul din 22 ianuarie. Numeroase materiale au fost incluse în numărul din 23 ianuarie: articolele *Poporul român — făuritorul Unirii*, de conf. D. Almaș, *Alexandru Ioan Cuza, personalitate de seamă a Unirii*, de V. Netea, fragmente din scrierile luptătorilor unioniști, poezii, precum și un document inedit din 2/14 mai 1849, prezentat de Gh. Potra, potrivit căruia toți emigrații aflați la Constantinopol se angajau să lupte organizat pentru Unire, șef al emigrației fiind ales C. Negri, iar ca membri în comitet N. Bălcescu, V. Alecsandri, Al. Gh. Golescu ș. a.

În ziarul „M u n c a", la rubrica devenită permanentă „Unirea Moldovei cu Țara Românească, etapă importantă în făurirea statului național român", au apărut articolele: *Locuri istorice care evocă Unirea*, de Liviu Ștefănescu (numărul din 13 ianuarie); *„Concordia" (1857) — ziar militant unionist*, de Pavel Anghel (numărul din 14 ianuarie); *Documente din 1857* — despre Adunările ad-hoc, de Maria Huminic (numărul din 15 ianuarie); *Mihail Kogălniceanu, luptător unionist*, de V. Crăciun (numărul din 16 ianuarie); *Aspecte ale oglindirii Unirii Principatelor în literatura română*, de T. Vîrgolici (numărul din 17 ianuarie); *„Unirea, națiunea a făcut-o..."*, de C. Florea (numărul din 18 ianuarie); *Unirea — rezultat al luptei poporului*, de N. Adăniloaie (numărul din 20 ianuarie); *Documente numismatice* — din perioada 1859—1864 —, de Octavian Iliescu și *„Vin' la Milcov cu grăbire / Să-l secăm dintr-o sorbire..."*, despre literatura din epoca Unirii, de C. Ștefan (numărul din 21 ianuarie); *În satul lui Moș Ioan Roată*, de Petru Ignat (numărul din 22 ianuarie); *24 ianuarie 1859*, de prof. Ion Ionașcu; *Comunitatea de limbă*, de Gh. Poalelungi; *Comunitatea de interese economice*, de N. Ceachir (toate în numărul din 23 ianuarie). De asemenea, în paginile ziarului „Munca" au apărut numeroase poezii, fragmente din operele scriitorilor români despre Unire ș. a.

„S c î n t e i a t i n e r e t u l u i" din 11 ianuarie, la rubrica „Unirea Principatelor — o pagină luminoasă din istoria patriei" publică articolul *Premergători ai Unirii*, de M. Ungheanu. În același număr, ca și în cel din 13 ianuarie, au fost reproduse fragmente din amintirile unor contemporani ai Unirii (Radu Rosetti, Lupu Costache, N. Gane) și poezii scrise de V. Alecsandri, M. Eminescu ș. a. Sub titlul *Istorici români despre Unire*, în numărul din 14 ianuarie au fost reunite aprecieri din scrierile lui N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, A. D. Xenopol, N. Iorga, C. Giurescu. C. R. Constantinescu semnează articolul *Imagini simbolice în artele plastice*, în numărul din 15 ianuarie. Despre *Unirea, operă a întregului popor*, scrie prof. Ștefan Pascu, iar la rubrica „Militanți ai Unirii" sînt prezentați *M. Kogălniceanu*, de V. Arachelian și *Cezar Bolliac*, de I. Papadima (numărul din 16 ianuarie). Sub semnătura lui V. Arachelian și C. Stănescu, în numărul din 18 ianuarie a apărut materialul *Cronicari ai Unirii. Reportaj din reportajele vremii*. În numerele din 19 și 21 ianuarie sînt prezentați: *Alexandru Ioan Cuza*, de M. Ungheanu; *D. Bolintineanu* de V. Arachelian; *Mircea Mălăeru*, de Dan Berindei. Tot în numărul din 21 ianuarie se publică și articolul *Premise ale Unirii*, de I. Negoiu. Fragmente din scrierile lui Heliade-Rădulescu, Iosif Vulcan, V. Alecsandri, C. Bolliac, M. Eminescu, M. Sadoveanu au apărut în numărul din 22 ianuarie. *Ziua Unirii* este titlul articolului semnat de prof. Gh. Ștefan, membru corespondent al Academiei, publicat în numărul din 23 ianuarie. În același număr au mai fost incluse articolele *Pași în timp*, de V. Arachelian și C. Stănescu, *Răsunet amplu* (al Unirii în Transilvania), de M. Ungheanu, evocările *V. Alecsandri*, de S. Constantin, și *C. Negri*, de A. Vartan, iar în cadrul rubricii „Unirea, temelie a progresului" sînt reunite articolele *Reforma agrară* (din 1864) de

www.dacoromanica.ro

prof. N. N. Constantinescu, *Legea instrucțiunii* (din 1864) de A. Vasilescu ; *Legea electorală* (din 1864) de G. Florescu.

În „Informația Bucureștiului" au apărut pe lîngă o serie de fragmente din scrierile unioniștilor și mărturii documentare ale aceleiași perioade, articolele : *La Muzeul militar central, popas în sala Unirii*, de L. Dumitrescu (numărul din 13 ianuarie) ; *Monedele și medaliile lui Alexandru Ioan Cuza*, de G. Buzdugan (numărul din 15 ianuarie) ; *Episod bucureștean din epoca Unirii* (relatare despre evenimentele din 22—24 ianuarie), de. V. Nicolae și M. Badea (numărul din 19 ianuarie) ; *O antologie despre Unire* : *„Cîntare României"*, de Mihai Gafița, și *Exponate la muzeul de istorie a orașului București* (numărul din 20 ianuarie) ; *O cronică originală a Unirii Principatelor* (dare de seamă asupra expoziției „Mărturii despre Unire"), de D. Ganciu, *O pagină glorioasă din istoria României*, de D. Almaș (numărul din 22 ianuarie) ; *24 ianuarie — eveniment de însemnătate istorică în viața poporului român* (nesemnat); *Cronică de 3 zile* (22—24 ianuarie 1859), de Șt. Ionescu ; *Reporter 1859*, de A. Sandu ; *Din corespondența lui V. Alecsandri* de N. Liu ; *Viața unui cîntec* (despre melodia *Horei Unirii*), de Viorel Cozma, toate în numărul din 24 ianuarie).

În ziarul „Előre" s-au publicat următoarele materiale mai importante : articolul *Din jurnalul zilelor istorice* (despre semnificația Unirii), de Radu Albala (numărul din 16 ianuarie) ; *Unirea Principatelor Române — rod al luptei maselor populare*, de L. Demény (numărul din 18 ianuarie) ; sub titlul *Ideile Unirii în presa vremii* au fost reunite extrase din presa unionistă (numărul din 19 ianuarie) ; schița *În ajunul Unirii. Hotelul „Concordia"*, de Iosif Illés (numărul din 20 ianuarie) ; articolul *Ianuarie 1859 în București*, de Maria Totu (numărul din 21 ianuarie) ; articolul *Unirea și cultura*, de Dan Berindei (numărul din 22 ianuarie) ; editorialul *Drumul glorios al Unirii*, articolele *Unirea oglindită în artă*, de Ion Frunzetti și un amplu articol despre *Unirea reflectată în literatură*, de Carol Engel (numărul din 23 ianuarie). De asemenea, în coloanele ziarului au apărut numeroase materiale ilustrative.

În „Neuer Weg" consemnăm dintre cele mai semnificative materiale următoarele : articolul *București, ianuarie 1859. Documentele povestesc. O vizită la muzeul de istorie a orașului București*, de Hans Fink (numărul din 14 ianuarie) ; articolul din 1934 al lui M. Sadoveanu, *Unirea de la 1859* (numărul din 18 ianuarie) ; *Unirea — un vis secular al poporului român*, de Ștefan Ștefănescu (numărul din 19 ianuarie) ; *Participare și solidaritate. Atmosfera din Transilvania în timpul Unirii*, de C. Göllner (numărul din 20 ianuarie) ; *„Steaua Dunării"-Rolul ziarului în Unirea Principatelor*, de O. Papadima (numărul din 21 ianuarie) ; *Documentele Unirii. O expoziție la Arhivele Statului*, de Hans Fink (numărul din 22 ianuarie) ; *24 ianuarie 1859*, de E. Cimponeriu ; *Cu vioara prin țară. Alexandru Flechtenmacher, compozitorul „Horei Unirii"*, de Mugrea Mardan ; fragmente din scrierile unioniștilor și din presa vremii etc. (numărul din 23 ianuarie).

În întreaga presă centrală, adeseori în cadrul unor rubrici speciale, au apărut știri despre numeroase și variate acțiuni cultural-științifice consacrate Unirii.

V. PUBLICAȚII POLITICE, ECONOMICE, CULTURALE ȘI LITERARE SĂPTĂMÎNALE ȘI LUNARE

Cele mai importante aspecte ale procesului istoric al Unirii Principatelor Române au fost amplu tratate și în paginile publicațiilor social-culturale.

Astfel, în nr. 1 din 1966, „Viața românească" a publicat într-o rubrică specială un grup de materiale : editorialul *24 ianuarie 1859* ; *Aspecte ale unității culturii românești înainte*

www.dacoromanica.ro

de Unire, de D. Zamfirescu ; *Cristalizarea ideii naționale : reflecții și disocieri*, de Horia Bratu ; *Letopiseț* (versuri), de Florența Albu ; *Vasile Alecsandri și Unirea*, de Șerban Cioculescu ; *Mihail Kogălniceanu și Unirea*, de Paul Georgescu ; *Românii din Transilvania și actul Unirii Principatelor*, de V. Netea ; *Un portret folcloric al lui Cuza*, de Pavel Ruxăndoiu ; *Piese contemporane dedicate unui eveniment istoric*, de N. Tertulian.

Revista „Contemporanul", în numărul din 14 ianuarie, a publicat articolele : *Cultura și idealul unității naționale*, de Ion Roman ; *Cuza — domn*, de N. Popescu-Bogdănești ; *Ecourile alegerii din 5 ianuarie 1859*, de V. Netea. În numărul din 21 ianuarie, consacrat în întregime Unirii, au apărut articolele : *Unirea*, de George Ivașcu ; *Unirea Principatelor*, de V. Maciu, membru corespondent al Academiei ; *Literatura Unirii*, de Adrian Marino ; *Pe scena română în acele zile*, de Valentin Silvestru ; *Alexandru Ioan Cuza și învățământul*, de prof. Const. C. Giurescu ; versuri inspirate din lupta pentru Unire etc.

Revista de politică externă „Lumea" a inserat în numărul din 20 ianuarie articolul lui Virgil Cândea, *Unirea Principatelor și ecoul ei internațional*.

„Viața economică", în numărul din 14 ianuarie, a publicat articolele : *Însemnări despre Unire*, de C. Prisnea ; *Ianuarie 1859 în București*, de Maria Totu ; *Participări transilvănene*, de V. Netea. Alături de editorialul *24 ianuarie*, în numărul din 21 ianuarie au mai apărut articolele *Comunitatea de viață economică a poporului român*, de prof. N. Marcu ; *Ideea Unirii după 1848*, de Dan Berindei, precum și fragmente din scrierile unioniștilor și din presa vremii. Comunicarea prof. G. Zane, prezentată la sesiunea științifică din 22 ianuarie, a fost inclusă în numărul din 28 ianuarie.

În „Gazeta literară", numărul din 13 ianuarie, acad. A. Oțetea semnează articolul *Unirea Principatelor Române*. Consacrat integral Unirii, numărul din 20 ianuarie cuprinde articolele : *Literatura și ideea unității naționale*, de Zoe Dumitrescu-Bușulenga ; *„Biruit-a gîndul"* (evocare a factorilor care au dus la Unire), de I. D. Bălan ; *Reflecții asupra Unirii*, de Miron Constantinescu ; *Unitatea în idealuri* (a unioniștilor), de Aurel Martin ; *Prezența artei* (în lupta pentru Unire), de V. Rîpeanu ; *Caricatura în epoca Unirii*, de Amelia Pavel ; *Poezia populară — prefigurare a Unirii*, de O. Papadima ; *Trei zile decisive* (22—24 ianuarie 1859), de D. Zamfirescu ; *Alecsandri — istoria unei misiuni diplomatice*, de M. Mihalaș ; *Răsunetul Unirii în Italia*, de M. Tarangul ; schița *Prietenii lui Vodă Cuza*, semnată de M. Porumbacu, precum și versuri, dintre care se remarcă *Balada Unirii*, a maestrului Tudor Arghezi, datată 14 ianuarie 1966. La rubrica „Scriitori unioniști", revista publică în același număr evocări despre *V. Alecsandri*, de R. Munteanu ; *M. Kogălniceanu*, de M. Rotaru ; *B. P. Hasdeu*, de Al. Piru ; *D. Bolintineanu*, de V. Crăciun ; *G. Barițiu*, de V. Netea ; *I. Ghica*, de N. Manolescu ; *D. Rallet*, de P. Cornea ; *C. Negri*, de A. Marino, ș.a.

În „Tribuna" din 20 ianuarie, acad. C. Daicoviciu semnează articolul *24 ianuarie*. Tot în același număr au apărut articolele : *Temeiurile istorice ale Unirii*, de prof. Ștefan Pascu ; *Pașoptismul ardelean și unitatea națională*, de Pompiliu Teodor ; *„Biruit-a gîndul ..."* (Unirii), de Mircea Zaciu ; *Un istoric american despre Unire* (despre T. W. Riker), de Keith Hitchins de la Rice University Houston, Texas ; *Unitatea Italiei și idealul Unirii*, de V. Vesa.

Săptămînalul literar „Luceafărul" din 15 ianuarie a publicat la rubrica „Dinstinguo", sub semnătura scriitorului Vl. Streinu articolul *Meditație asupra unității românilor*. În numărul următor, din 22 ianuarie, închinat în întregime Unirii, au fost incluse articolele : *Drumul glorios al Unirii*, de Ion Lăncrăjan ; evocarea *Romanul Unirii*, de Eugen Barbu ; *Momentul 1859*, de Valeriu Rîpeanu ; *Unirea și independența*, de Vl. Streinu ; *Cuza Vodă apărător al drepturilor și demnității naționale*, de prof. Const. C. Giurescu ; *Sentimentele și ideea unității naționale — flacără nestinsă a istoriei*, de C. Chiriță ; *Rolul limbii literare în afirmarea și realizarea unității naționale*, de Boris Cazacu ; *Unirea și literatura vremii*, de T. Vîrgolici ; *Militantismul unionist*

www.dacoromanica.ro

în literatură, de Al. Dima ; *Elementul etnografic — mărturie a unui mod de viață comun în România*, de T. Bănățeanu ; *Glasuri din Transilvania pentru Unire*, de V. Netea ; extrase din scrierile unioniștilor, versuri ș.a.

Revista „U t u n k", în numărul din 21 ianuarie, a publicat articolele : *Unirea Principatelor Române*, de prof. Victor Cheresteșiu ; *Rolul literaturii în slujba Unirii națiunii române*, de L. Iordáky, precum și fragmente din N. T. Orășeanu, versuri ale lui V. Alecsandri etc.

„K o r u n k", nr. 1 din 1966, a apărut cu editorialul *Unirea Principatelor Române*, în același număr fiind inserate și articolele : *Ideile Unirii în literatură*, de Mircea Ioanid și Iancsó Elemér, și *Premisele economice ale Unirii*, de Berényi Adám și Toader Ionescu.

În „N e u e L i t e r a t u r", nr. 1 din 1966, au apărut trei articole semnate de C. Göllner, *Glasuri transilvănene despre Unirea Principatelor Române* ; Gh. Catană, *Unirea oglindită în presa săsească din Transilvania* ; Adolf Ambruster, *Memorii moldovene din timpul Unirii*.

În numărul din ianuarie al revistei lunare „F a m i l i a" de la Oradea au apărut articolele : *Unirea*, de I. Bratu, și *Mărturii țărănești despre domnitorul Al. I. Cuza*, de Eugen Tănase.

Revista „R a m u r i" de la Craiova, în numărul din ianuarie, a publicat articolele : *Unirea*, de C. C. Giurescu ; *Viziunea pașoptistă a Unirii*, de Dan Berindei ; *Marile puteri europene și Unirea Moldovei cu Țara Românească*, de prof. V. Maciu ; *O scrisoare inedită a lui Alexandru Ioan Cuza* (din 31 octombrie 1844, de la Galați, adresată Ecaterinei — Catinca Negri la Mînjina), de Aurel H. Golimaș ; *Românii din Transilvania și Unirea Principatelor*, de V. Netea ; *Poezia epocii* (Unirii), de M. Zamfir ; *Unirea și mișcarea muncitorească și socialistă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, de conf. Titu Georgescu ; *Unirea și Oltenia*, de V. Chelaru.

„A t e n e u", revistă de cultură ce apare la Bacău, a cuprins în numărul din ianuarie articolele : *Înfăptuirea unui ideal național*, de Tr. Cantemir ; *Documente din arhivele statului* (despre Unire), de Gh. Ungureanu ; *Poezia Unirii, poezie de avangardă*, de Tr. Valeriu ; *În ținutul Bacăului* și *În ținutul Pietrei* (evocări ale luptei pentru Unire), de M. Rachieru și, respectiv, Gh. Platon ; poezii etc.

★

Din simpla consemnare a manifestărilor și a materialelor apărute în cele mai importante publicații și periodice reiese amploarea deosebită a aniversării a 107 ani de la Unirea Principatelor, sentimentul de dragoste fierbinte și recunoștință pe care întregul popor îl poartă celor ce prin luptă au făurit România unită și independentă, prețuirea largă de care se bucură cele mai luminoase tradiții din istoria patriei noastre din partea constructorilor de astăzi ai socialismului.

CĂLĂTORIE DE STUDII ÎN REPUBLICA POPULARĂ BULGARIA

În cadrul schimburilor științifice, începînd de la 17 septembrie pînă la 2 octombrie 1965, am făcut o călătorie de studii în Republica Populară Bulgaria, menită să contribuie la extinderea colaborării româno-bulgare în domeniul cercetărilor istorico-juridice.

Scopul principal al acestei călătorii de studii a fost colaborarea cu profesorul Mihail Andreev pentru a studia compilația bizantină *Cartea judecății lui Iustinian în versiunile bulgară, română și sîrbă din secolul al XVII-lea*. Examinînd în anii precedenți manuscrisul românesc nr. 3 093 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, am constatat că el cuprinde

www.dacoromanica.ro

traducerea românească a unei culegeri de texte bizantine. Aceleași texte au fost traduse cam în aceeași vreme și în limba bulgară și în limba sîrbă. Am găsit la Biblioteca națională din Sofia manuscrisul nr. 293, cuprinzînd versiunea bulgară a compilației bizantine.

După primele cercetări, concludente în ceea ce privește identitatea conținutului versiunilor bulgară, română și sîrbă, ne-am propus împreună cu Mihail Andreev să pregătim o ediție critică a pravilei *Cartea judecății lui Justinian*, care reflectă în mod convingător fondul comun al culturii popoarelor balcanice din secolul al XVIII-lea.

În ziua de 25 septembrie a.c., am prezentat la Institutul de istorie din Sofia comunicarea intitulată *Dezvoltarea cercetărilor privitoare la istoria statului și dreptului în România*. Comunicarea a suscitat interes, fiind audiată de membri ai institutelor de istorie, de studii balcanice și de științe juridice, precum și de atașatul cultural al Ambasadei române din Sofia. Redactorul-șef al revistei „Istoriceski Pregled" ne-a cerut pentru publicare rezumatul comunicării.

În ziua de 20 septembrie am vizitat Institutul de istorie din Sofia. Exprimînd satisfacția istoricilor bulgari cu privire la progresul cooperării științifice româno-bulgare, acad. Hristo Hristov, directorul acestui institut, a relevat importanța pe care o acordă Academia Bulgară de Științe problemelor istorice privitoare la lupta solidară a bulgarilor și românilor pentru păstrarea ființei lor etnice și pentru independența lor națională. În planul de cercetări al acestui institut figurează ca teme permanente atît pregătirea edițiilor de izvoare latinești, grecești și turcești ale istoriei Bulgariei, cît și studiul relațiilor poporului bulgar cu popoarele învecinate în cursul veacurilor.

Cercetările privitoare la istoria statului și dreptului bulgar se fac, în Institutul de științe juridice, de către Secția de istorie a dreptului bulgar. Vizitînd acest institut în ziua de 22 septembrie, m-am bucurat de o atentă primire din partea directorului, acad. L. Vasiliev, care cunoaște progresul cercetărilor românești privitoare la istoria dreptului și care recomandă pregătirea unor studii în colaborare referitoare la textele juridice bizantine care au fost deopotrivă surse ale vechiului drept românesc și ale vechiului drept bulgar.

În ziua de 24 septembrie am vizitat Institutul de studii balcanice. Membrii acestui institut publică valoroase studii istorice privitoare la relațiile poporului bulgar cu bizantinii și cu turcii, precum și cu privire la dezvoltarea politică și culturală a popoarelor din Peninsula Balcanică și din bazinul răsăritean al Mediteranei. Profesorul N. Todorov, directorul institutului, a exprimat aprecieri elogioase asupra activității științifice pe care o desfășoară Institutul de studii sud-est europene din București.

Multe dintre noile lucrări istorice românești sînt apreciate pentru temeinicia lor științifică și citate în studiile și articolele autorilor bulgari. Cîțiva tineri cercetători bulgari studiază limba română. Aspiranta Antonina Kuzmanova din Institutul de studii balcanice cercetează fără dificultăți izvoarele românești pentru lucrarea sa privitoare la *Activitatea diplomatică a lui Nicolae Titulescu în legătură cu țările balcanice*. Pentru partea din cursul său universitar referitoare la istoria medie a poporului român, profesorul Dimităr Anghelov folosește efectiv izvoarele și lucrările istorice românești. Borislav Primov, din Institutul de istorie, utilizează cu deosebit interes bibliografia românească privitoare la problema vlahilor balcanici, demonstrînd pe baza unui nou material documentar caracterul etnic distinct al acestei populații cu remarcabil rol istoric în Peninsula Balcanică.

Sofia prezintă vizitatorilor imaginea istorică a unui oraș cu monumente antice, medievale, moderne și contemporane. Denumirea romană Serdica are la origine numele tribului tracilor „Serdes". În perioada primului stat bulgar, orașul s-a numit Sredeț. Din 1376, din vremea țarului Șișman, capitala Bulgariei se numește Sofia. Urmele romane, bizantine și turcești sînt vizibile în muzeele și monumentele orașului. Anii construcției socialiste au dat însă capitalei bulgare o înflorire impresionantă. Am vizitat galeria de pictură

www.dacoromanica.ro

muzeele de arheologie, de etnografie, de istorie naturală. Remarcabil monument de artă bizantină este Biserica Sf. Sofia, construită în secolul al VI-lea de împăratul Justinian. Se păstrează și o moschee din 1576. Cel mai impozant edificiu este Catedrala Alexandru Nevski, construită ca simbol de recunoștință pentru ostașii ruși căzuți în lupta pentru eliberarea Bulgariei de sub stăpînirea turcească.

Am vizitat casele memoriale Slaveikov și Iavorov, care păstrează amintirea scriitorilor respectivi, luptători deopotrivă pentru progresul culturii bulgare și pentru independența țării lor. Am vizitat expoziții de pictură și sculptură, remarcînd temele sociale ale artiștilor bulgari de astăzi, dar și înclinarea lor spre abstracționism. Împreună cu un grup de intelectuali străini, în excursia organizată la 26 septembrie de Academia Bulgară, am vizitat mănăstirea Rila din apropierea Sofiei, monument al vechii culturi bulgare cu influențe bizantine. Am descoperit în această mănăstire, pe una din ușile altarului, stemele Moldovei și Valahiei alături de stemele Bulgariei, Rusiei și Serbiei, adică ale țărilor care au sprijinit efectiv operele de cultură religioasă din evul mediu, în lupta popoarelor balcanice pentru apărarea lor împotriva asupririi otomane.

Am lucrat timp de șapte zile în Biblioteca națională și în Biblioteca Universității din Sofia, unde mi s-au acordat toate înlesnirile necesare pentru cercetările pe care le-am întreprins în colaborare cu profesorul Mihail Andreev. Lipsesc din aceste biblioteci multe din lucrările de istorie editate de Academia Republicii Socialiste România. Se găsesc însă numeroase cărți și colecții recent apărute în țările din Europa Occidentală.

În zilele de 27 și 28 septembrie am vizitat orașul *Plovdiv*, situat pe malurile rîului Marița, în cîmpia Traciei. Dominat succesiv de traci, de macedoneni, de romani, de bizantini și apoi de turci, acest oraș posedă multe monumente ale istoriei sale milenare. Sînt elocvente însești denumirile pe care le-a purtat în trecutul îndepărtat. Orașul s-a numit Filipopolis, apoi Flavia, Trimontium, Metropolis, Neokor, Ulpia, pentru a deveni în sfîrșit Plovdiv. În prezent este al doilea mare oraș al Bulgariei, important centru economic, administrativ și cultural, avînd o populație de aproape 200 000 de locuitori.

La Plovdiv funcționează o universitate cu trei facultăți, instituții științifice și mai multe biblioteci publice. Muzeul arheologic are 15 000 de exponate, mărturii ale așezărilor omenești primitive, antice și medievale. P. Abagiov, directorul muzeului, mi-a relevat cu interes științific străvechea cultură a tracilor din sudul Dunării, asemănătoare cu a tracilor Daciei noastre. Nici un vizitator nu poate uita Muzeul etnografic din Plovdiv : este prezentarea reușită a uneltelor, meșteșugurilor casnice și folclorului poporului bulgar din veacurile trecute.

Am vizitat în acest oraș ruinele cetății romane, moscheea Djumaia, Muzeul de istorie naturală, Galeria de pictură și vechea casă în care a locuit poetul francez Lamartine în 1833, după călătoria sa în Orient. Locuitorii Plovdivului cinstesc în mod deosebit memoria lui Dimităr Blagoev, întemeietorul mișcării socialiste din Bulgaria, care și-a început activitatea în acest oraș și care împreună cu Gheorghi Dimitrov, a stabilit legături și cu fruntașii mișcării muncitorești din România. La Plovdiv a trăit și marele scriitor Ivan Vazov, pe care poporul bulgar îl prețuiește ca pe cel mai reprezentativ autor al dramaturgiei progresiste anterioare revoluției socialiste. Trecutul este peste tot prezent în acest oraș istoric, care se modernizează grandios în anii de înflorire ai construcției socialiste.

La 20 km sud-est de Plovdiv se află orașul Assenovgrad, așezare ce păstrează vestigiile istorice ale Asăneștilor. Trecînd prin acest oraș, pe lîngă fortăreața lui Ioan Assan din secolul al XIII-lea, am vizitat în apropierea Munților Rodope mănăstirea Bacikovo. Construită în secolul al XI-lea de georgianul Bakuriani, această mănăstire ce conservă stilul bizantin în arhitectura și în picturile sale murale, este un remarcabil monument al culturii medievale și atrage ca atare atenția vizitatorilor străini.

Gheorghe Cronț

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

În septembrie 1965, s-a ținut la New York cel de-al VII-lea Congres al Comisiei internaționale a muzeelor care funcționează în cadrul U.N.E.S.C.O. La acest congres România a fost reprezentată printr-o delegație formată din acad. C. Daicoviciu, rectorul Universității din Cluj, Mihai Băcescu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, directorul muzeului „Grigore Antipa" și președinte al Consiliului muzeelor și Mircea Popescu, director adjunct al Institutului de istoria artei al Academiei.

Delegația română a avut o largă participare la dezbateri, iar activitatea muzeologică ce se desfășoară în țara noastră a fost apreciată în mod elogios.

La propunerea delegațiilor franceză, belgiană și olandeză Mihai Băcescu a fost ales vicepreședinte al I.C.M. și președinte al secției de științe naturale. Acad. C. Daicoviciu a fost ales membru al secției de istorie, iar Mircea Popescu al celei de artă.

★

La Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei Republicii Socialiste România, Michel François, profesor la Sorbona, secretarul Comitetului internațional al istoricilor, a ținut în ziua de 7 octombrie 1965 conferința : *Images d'une société de quelques témoignages des lettres françaises sur la France du XVI-e siècle.* Au participat profesori și cercetători din Institutul de istorie.

★

Cîteva zeci de incunabule (cărți imprimate între 1440 — o dată cu descoperirea tiparului de către Gutenberg — și 1500), alese din tezaurul de cărți rare ale Bibliotecii Academiei, au fost prezentate în expoziția deschisă la 13 octombrie 1965, la Muzeul de artă feudală „Dim. Minovici" al Academiei Republicii Socialiste România.

Volumele expuse — lucrări cu valoare istorică și artistică — au același loc de origine : Veneția. Una dintre cele mai importante lucrări expuse este *Visul lui Poliphil*, atribuită lui Colonna Francesco, considerată și astăzi de bibliofili și critici drept una din cele mai perfecte opere care au ieșit vreodată dintr-o tipografie.

★

În ziua de 19 octombrie 1965 a avut loc în aula mare a Universității din Lyon festivitatea decernării diplomei de doctor honoris causa unor personalități din viața științifică internațională. Printre cei distinși se numără prof. D. Pippidi, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România. Prof. universitar Pauilloux a subliniat, în prezentarea făcută, valoarea operei și personalității științifice a profesorului D. Pippidi. El a reamintit cu acest prilej despre marele istoric român Nicolae Iorga, fost membru de onoare al Universității din Lyon, care a fost ucis mișelește de fasciști.

★

În ziua de 21 octombrie 1965, în sala de festivități a Muzeului de istorie a P.C.R., a avut loc un simpozion consacrat aniversării a 20 de ani de la Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945, organizat de Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R. și Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu".

După cuvîntul introductiv rostit de Ion Popescu-Puțuri, director al Institutului de istorie a partidului, au fost prezentate comunicările : *Rolul Conferinței Naționale a P.C.R. în desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă,* de Paraschiva Nichita și M

www.dacoromanica.ro

Fătu ; *Politica P.C.R., program de lupta a poporului nostru pentru transformarea revoluționară a țării*, de E. Hutira și F. Balaure ; *Industrializarea socialistă a țării — verigă centrală a politicii economice a partidului*, de prof. I. Rachmuth, membru corespondent al Academiei, și I. Dinu ; *Ridicarea alianței muncitorești-țărănești pe o treaptă superioară în etapa actuală de dezvoltare a țării noastre*, de C. Petre și M. Popescu ; *Victoria deplină și definitivă a socialismului în România. Congresul al IX-lea al P.C.R. despre continuarea pe o treaptă superioară a procesului de desăvîrșire a construcției socialiste*, de Gr. Comartin, rectorul Școlii superioare de partid „Ștefan Gheorghiu".

Au participat activiști de partid și de stat, cadre didactice și doctoranzi ai Școlii superioare de partid, cercetători ai Institutului de istorie a partidului și ai institutelor Academiei Republicii Socialiste România.

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

Acad. ANDREI OȚETEA, *Renașterea*,

Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1964, 470 p.+100 ilustraţii

În 1941 profesorul Andrei Oţetea publica, după îndelungi şi fructuoase cercetări, o monografie asupra Renaşterii [1], care constituia, după mărturisirea autorului, o încercare temerară „de a da o nouă interpretare despre epoca Renaşterii". Pornind de la teza materialist-dialectică potrivit căreia „condiţiile de existenţă noi au creat o nouă conştiinţă, nu invers", autorul conchidea încă de atunci că „Renaşterea şi Reforma sînt expresia noii societăţi pe care a produs-o capitalismul la începuturile sale" şi, drept urmare, explica de ce „expunerea propriu-zisă începe cu Renaşterea economică, adică cu apariţia capitalismului, care a condiţionat celelalte «Renaşteri», politică, socială, literară, ştiinţifică, artistică şi religioasă" [2].

Lucrarea recent apărută a acad. Andrei Oţetea nu este, după cum precizează în prefaţă autorul, „o reeditare a vechii monografii"; păstrîndu-şi, în ansamblul său, ideile călăuzitoare şi structura, lucrarea reprezintă, de fapt, o operă nouă, prin adîncirea interpretării şi analizei marxist-leniniste a fenomenelor şi operelor, prin folosirea critică a rezultatelor obţinute în ultimul sfert de veac de istoricii care s-au ocupat de problemele generale sau particulare ale Renaşterii, prin lărgirea şi îmbogăţirea problematicii şi prin adăugirea ilustraţiei. Rod al unei cercetări de intensitate variabilă, dar niciodată întreruptă, care depăşeşte 4 decenii, lucrarea acad. Andrei Oţetea, constituie o sinteză amplă şi originală, o realizare remarcabilă a ştiinţei istorice marxiste din ţara noastră, care, totodată, reprezintă cea mai valoroasă contribuţie românească în domeniul istoriografiei universale asupra Renaşterii.

Ideea centrală a cărţii, expusă lapidar în „Introducere" — „Renaşterea este expresia noii societăţi pe care a produs-o la începuturile sale capitalismul", marcînd astfel „o etapă hotărîtoare în procesul de trecere de la evul mediu la epoca modernă, adică de la feudalism la capitalism" — se oglindeşte în structura cărţii şi este demonstrată pe parcurs printr-o expunere riguros ştiinţifică.

Apariţia relaţiilor capitaliste şi formarea burgheziei, mai întîi în Italia, iar apoi şi în alte ţări ale Europei şi constituirea statelor centralizate au creat premisele social-economice şi politice ale profundelor prefaceri intelectuale şi artistice petrecute în epoca Renaşterii, oglindite în lărgirea preocupării pentru cercetarea şi reprezentarea naturii şi omului, în aşezarea raţiunii şi experienţei mai

[1] *Renaşterea şi Reforma*, Bucureşti, 1941, 360 p.

[2] *Ibidem*, p. 11, şi 18—19.

www.dacoromanica.ro

presus de credință, de tradiție și de autoritatea spirituală a bisericii; laicizate, știința, literatura și arta sînt puse în slujba satisfacerii intereselor și nevoilor de confort și rafinament ale clasei burgheze în ascensiune, fiind menite a-i justifica și proslăvi bogăția, felul de viață și țelurile, sub forma unei ideologii raționale și realiste, de un înalt nivel intelectual și artistic.

★

În capitolul I, „Problema Renașterii", autorul face o analiză critică a evoluției concepțiilor despre Renaștere, începînd cu epoca Renașterii și pînă în vremea noastră, subliniind că aprecierea pozitivă sau negativă dată de istorici Renașterii oglindește poziția respectiv progresistă sau reacționară a acestora. Așa se explică de ce umaniștii din secolele al XV-lea și al XVI-lea, punînd în corelație noțiunea de Renaștere cu cea de ev mediu, au considerat epoca lor ca o perioadă de reînnoire, de reînflorire sau renaștere a științei și artei, trezite din letargia feudalismului. La mijlocul secolului al XIX-lea, elvețianul Iacob Burckhardt a definit mai precis Renașterea, ca o perioadă culturală și artistică unitară și bine delimitată, caracterizată prin individualismul omului Renașterii, dar nu i a văzut rădăcinile social-economice și a limitat-o la Italia. În epoca imperialismului, caracterizată printr-o ofensivă împotriva progresului social, s-a produs o reacție și împotriva Renașterii, căreia i s-a contestat originalitatea, fiind considerată ca o simplă prelungire a evului mediu, și chiar aportul în dezvoltarea culturii și artei; unii istorici șovini germani au încercat să explice Renașterea prin prisma ideilor rasiste, susținînd că ea se datorește afluxului de sînge german pătruns în Italia în epoca migrațiunii popoarelor. O mențiune aparte se cuvine recentului curent istoric denumit *business history*, care, concentrîndu-și atenția asupra întocmirii unor monografii detaliate de întreprinderi capitaliste industriale, comerciale sau bancare a dat posibilitatea acumulării unui material informativ valoros, pe a cărui bază se poate cerceta mai precis și mai nuanțat rolul capitalismului în geneza Renașterii.

Dezvoltînd ideea centrală a lucrării — Renașterea, manifestare în domeniul ideologiei a apariției capitalismului —, autorul a consacrat transformărilor social-economice petrecute în secolele XIV-XVI două capitole ample: capitolul al II-lea: „Renașterea economică. Începuturile capitalismului" și capitolul al III-lea: „Descoperirile geografice și începutul expansiunii europene".

Relațiile capitaliste au apărut, în secolul al XIV-lea în Italia, iar în secolele XV-XVI și în alte țări ale Europei apusene, prin concentrarea mijloacelor de producție în mîna posesorilor de capitaluri, îndeosebi comerciale și cămătărești, care au fost investite în industrie și prin apariția forței de muncă ca marfă. În această etapă, producția capitalistă era organizată sub forma manufacturilor concentrate și dispersate, îndeosebi în ramurile industriei textile, tipografice și miniere.

Totodată, activitatea comercială și a manufacturilor capitaliste a avut ca urmare creșterea rolului băncilor, îndeosebi italiene în secolele XIII-XV și germane în secolele XV-XVI.

Cercetarea critică a studiilor monografice consacrate nivelului de dezvoltare economică din vremea Renașterii l-a dus pe autor la concluzia că apariția relațiilor capitaliste în secolele XIV-XV a avut loc în condițiile unei depresiuni economice, manifestată prin restrîngerea suprafețelor agricole, scăderea producției, curba descendentă a volumului comerțului și operațiilor bancare și însoțită de scăderea populației, de creșterea mizeriei maselor și de criza feudalității laice și eclezias tice. Aceste fenomene reprezintă o manifestare a crizei orînduirii feudale, procesul de trecere de la feudalismul în declin la capitalismul în ascensiune avînd loc în condițiile unor profunde prefaceri economice și zguduiri sociale, a căror intensitate și consecințe continuă a constitui obiectul studiilor și dezbaterilor istoricilor.

Apariția întreprinderilor industriale, comerciale și bancare capitaliste, bazate pe o

www.dacoromanica.ro

activitate complexă a avut ca urmare formarea unor noi procedee comerciale și bancare, întemeiate pe calcul — contabilitatea în partidă dublă, cambia, viramentul, lombardare — și nașterea „spiritului capitalist", al cărui mobil — setea de cîștig — a determinat formarea felului de viață și a mentalității burgheziei în ascensiune din epoca Renașterii.

Descoperirile geografice din secolele XV-XVI și începutul expansiunii europene reprezintă unele dintre evenimentele cele mai însemnate care au marcat începutul erei moderne prin consecințele lor economice (lărgirea domeniului comercial și deplasarea axei comerciale a lumii pe țărmurile Atlanticului, afluxul de metale prețioase în Europa și impulsul dat dezvoltării relațiilor capitaliste), politice (ridicarea unor puternice state coloniale) și științifice (cunoașterea mai aprofundată a înfățișării reale a planetei).

Condițiilor politice din secolele XIV-XVI ale apariției și dezvoltării Renașterii autorul le-a consacrat două capitole întinse: capitolul al IV-lea, „Formarea statelor moderne" și capitolul al V-lea, „Formarea sistemului politic italian în cursul războaielor pentru supremația asupra Italiei (1494—1559)".

În secolul al XV-lea, cele două instituții universale ale Europei — papalitatea și imperiul — care își disputaseră întîietatea în lume, trebuie să cedeze iremediabil locul monarhiilor naționale unificate și centralizate, în care regalitatea, sprijinită de burghezia în ascensiune și de biserică, pune capăt anarhiei feudale, drepturilor politice ale nobilimii și autonomiilor locale, transformă adunările stărilor în instrumente docile de guvernămînt și își impune autoritatea deplină asupra tuturor supușilor. Spre sfîrșitul secolului al XV-lea, în Franța, Anglia și Spania s-au constituit state unificate și centralizate, unificarea și centralizarea politică desfășurîndu-se în strînsă legătură cu formarea unității economice și constituirea pieței interne. În schimb, în Germania și în Italia, deși factorii constitutivi ai formării statului național, îndeosebi relațiile capitaliste, apăruseră, totuși nu s-a realizat unificarea și centralizarea, deoarece, în primul rînd, nu s-a format un centru economic dominant, care să unifice toate centrele economice independente și divergente ce luaseră ființă pe teritoriul acestor țări. În alte țări din centrul și răsăritul Europei, ca Ungaria, Polonia sau Rusia, lupta monarhiilor pentru centralizare a îmbrăcat forme specifice, desfășurîndu-se în condițiile existenței unei feudalități puternice și orășenimi slabe și ale necesității apărării împotriva primejdiilor externe. Prin constituirea statelor unificate și centralizate din apusul Europei, s-au creat condițiile prielnice pentru dezvoltarea în continuare a relațiilor capitaliste, a burgheziei și a ideologiei burgheze.

Războaiele pentru supremația asupra Italiei de la sfîrșitul secolului al XV-lea și din prima jumătate a secolului al XVI-lea au demonstrat că și în domeniul relațiilor externe se oglindeau sfîrșitul evului mediu și începutul epocii moderne. Rezultatul lor final a consacrat eșecul iremediabil al idealului medieval perimat al monarhiei universale sub forma Imperiului lui Carol Quintul și triumful statelor naționale moderne sub forma monarhiilor absolute.

Totodată se stabilesc noi principii și procedee politice internaționale, care, inaugurate în cadrul relațiilor politice dintre statele italiene din a doua jumătate a secolului al XV-lea, au fost extinse la relațiile dintre statele europene și au stat la baza relațiilor internaționale pînă în vremea revoluției franceze. Astfel, politicii perimate a monarhiei universale i-a fost opusă politica sistemului echilibrului dintre statele naționale, rațiunea de stat devine legea supremă a politicii, nemaiținînd seama de considerațiile religioase sau de altă natură — ilustrativă este în acest sens alianța regelui „prea creștin" Francisc I cu sultanul Soliman cel Măreț și cu principii protestanți împotriva șefului laic al creștinătății occidentale, împăratul Carol Quintul, care, la rîndul său, nu ezitase să folosească împotriva papei mercenari luterani —, iar diplomația ajunge o instituție permanentă.

După analiza bazei economico-sociale a Renașterii și a condițiilor politice în care a

www.dacoromanica.ro

apărut şi s-a dezvoltat, autorul consacră Renaşterii intelectuale şi artistice patru capitole ample : capitolul al VI-lea, „Renaşterea intelectuală. Umanismul", capitolul al VII-lea, „Umanismul în restul Europei", capitolul al VIII-lea : „Renaşterea artistică. Arhitectura şi sculptura", capitolul al IX-lea „Renaşterea artistică. Pictura".

Umanismul s-a născut mai întîi în Italia, unde au apărut mai devreme capitalismul şi burghezia, devenind „forma de conştiinţă a burgheziei". Apărut ca o mişcare de protest a burgheziei în ascensiune împotriva ideologiei feudalo-clericale, umanismul exprimă interesele şi năzuinţele burgheziei în special şi ale claselor şi păturilor purtătoare ale progresului social în general, prin făurirea unui nou ideal de viaţă, de esenţă laică, în care preocuparea centrală o constituie natura şi omul.

Referindu-se la antecedentele umanismului, autorul combate părerile istoricilor care consideră umanismul Renaşterii ca o simplă prelungire a celui medieval, arătînd că umanismul evului mediu este esenţial diferit de cel al Renaşterii. Umaniştii medievali, deşi au cunoscut antichitatea greco-romană, nu au reuşit totuşi să-i pătrundă originalitatea şi valoarea, deoarece au cunoscut operele antichităţii fragmentar şi adesea denaturate de copii şi traduceri defectuoase, iar cercetarea lor era subordonată fie tendinţei de a reţine numai ceea ce era necesar teologiei, fie încercării, scolastice ca metodă şi sterile ca efect, de a realiza acordul dintre ştiinţă şi credinţă, în special prin încorporarea sistemului aristotelic în dogma bisericii creştine. Şi deşi umanismul Renaşterii a preluat o serie de realizări ale filozofilor medievali ca Abélard, Bacon sau Oresme, filozofia modernă s-a constituit în epoca Renaşterii. Un rol mai mare în formarea umanismului Renaşterii l-a jucat apariţia literaturii culte în limbile populare, care, în secolele XII-XIV, şi-a luat ca subiecte de inspiraţie raporturile dintre natură, om, societate, dragoste, ca în poezia provensală din secolul al XII-lea sau ca în operele precursorilor Renaşterii : Dante, „totodată ultimul poet al evului mediu şi cel dintîi poet al erei moderne", Petrarca şi Boccaccio.

Epoca deplinei dezvoltări a umanismului italian aparţine secolului al XV-lea. Bazîndu-se pe operele umaniştilor contemporani şi pe o serie de studii recente, autorul a arătat că lupta victorioasă purtată de Florenţa la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi în primele trei decenii ale secolului al XV-lea pentru apărarea independenţei sale politice şi a libertăţilor sale cetăţeneşti ameninţate de tendinţele de anexiune ale ducilor Milanului, precum şi existenţa aici, în cursul secolului al XV-lea, a unei „libertăţi cetăţeneşti" care, deşi limitată la burghezia orăşenească cu drepturi politice depline a „poporului gras", era mai largă decît în oricare alt stat italian, au creat condiţii deosebit de prielnice dezvoltării multilaterale a culturii, astfel încît Florenţa a devenit centrul ştiinţific, literar şi artistic al Renaşterii italiene. În timpul luptei purtate de Florenţa împotriva ducilor de Milano a luat naştere umanismul civic, al cărui principiu politic de bază a fost sintetizat în lozinca „libertate Italiei", prin care umaniştii şi oamenii de stat florentini înţelegeau păstrarea independenţei politice şi a libertăţilor civice ale republicilor italiene. În aceiaşi ani şi în anii de răgaz care au urmat, la Florenţa a luat naştere un sistem de educaţie umanist, preconizat de Coluccio Salutati, Pier Paolo Vergerio, Leon Battista Alberti sau Angelo Poliziano, şi menit să formeze cetăţeni capabili de a sluji cu pricepere şi devotament interesele burgheziei şi ale republicii florentine. Idealul de om liber şi activ şi de cetăţean conştient, izvorit, în esenţă, din realităţile şi necesităţile societăţii florentine, a fost îmbogăţit şi conturat mai precis prin studiul operelor antichităţii clasice, care au oferit umaniştilor numeroase exemple de eroi înzestraţi cu virtuţile civice şi morale trebuitoare burgheziei şi republicii florentine.

Trezirea interesului şi înţelegerea mai profundă a originalităţii şi valorii creaţiei antichităţii s-a manifestat prin căutarea şi colecţionarea pasionată a manuscriselor antice, prin reconstituirea textului original,

www.dacoromanica.ro

prin elaborarea criticii filologice şi istorice, care au dat naştere umanismului erudit şi critic. Restaurarea şi analiza critică a operelor antichităţii, ilustrate îndeosebi de Laurenţiu Valla şi Pico della Mirandola, s-au îndreptat nu numai asupra operelor latine, pe care evul mediu nu le ignorase de altfel niciodată, ci şi asupra celor greceşti şi ebraice, realizîndu-se astfel o cunoaştere mai bună, în ansamblul său, a creaţiei antichităţii. Analiza critică a redactărilor ebraică, greacă şi latină ale Bibliei a dat totodată posibilitatea umaniştilor să constate că dogme importante ale bisericii catolice se bazau pe texte traduse greşit, ceea ce a procurat Reformei arme redutabile în lupta pe care a dus-o împotriva bisericii oficiale în secolul al XVI-lea. Principiile şi metodele de cercetare ale umanismului civic şi erudit au stat la baza începuturilor istoriografiei moderne, menite a da o nouă interpretare, în spirit umanist, evenimentelor trecute şi contemporane. Folosirea izvoarelor şi a experienţei politice personale, ruperea cu concepţia clericală asupra istoriei prin eliminarea supranaturalului şi strădania de a stabili legătura cauzală a evenimentelor, ordonarea materialului după un plan raţional, tratarea istoriei locale şi a unei ţări în legătură cu istoria universală au făcut din operele lui Leonardo Bruni, Flavio Biondo, Niccolò Machiavelli sau Francesco Guicciardini modele ale istoriografiei umaniste şi ale gîndirii politice.

Cu toate că, arată autorul, umanismul Renaşterii a reprezentat o etapă importantă în dezvoltarea gîndirii umane, iar cunoaşterea realizărilor sale a fost uşurată de relaţiile tot mai strînse dintre umanişti, de întemeierea academiilor şi bibliotecilor şi de invenţia tiparului, totuşi, în esenţă, el a fost limitat, deoarece exprima interesele burgheziei, care, deşi istoriceşte progresistă, era o clasă exploatatoare. Totodată, idealul de desăvîrşire a personalităţii umane prin studiul antichităţii clasice era accesibil numai acelor elemente, provenite mai ales din rîndurile burgheziei şi nobilimii, ale căror mijloace materiale, răgaz şi nivel cultural corespunzător, inclusiv cunoaşterea limbilor clasice, le dădeau posibilitatea să-şi realizeze aspiraţiile spre o cultură superioară.

Considerăm că în capitolul consacrat Renaşterii intelectuale ar fi fost utile, pentru formarea unei imagini de ansamblu cît mai complete asupra umanismului italian şi înfăţişarea creaţiei literare contemporane în versuri şi proză şi menţionarea apariţiei şi răspîndirii scrierii umaniste, care stă la baza scrierii moderne.

Şi în celelalte ţări europene umanismul s-a născut în condiţiile generate de apariţia relaţiilor capitaliste şi a burgheziei, cărora li s-a adăugat o sensibilă influenţă a umanismului italian; naşterea sa mai tîrzie decît în Italia, cu începere din a doua jumătate a secolului al XV-lea, se datoreşte, în esenţă, apariţiei mai tîrzii a relaţiilor capitaliste şi a burgheziei şi unor împrejurări istorice proprii fiecărei ţări. În Franţa, ca urmare a nevoii crescînde de jurişti şi funcţionari pentru statul absolutist, umanismul a luat în special un caracter juridic, în legătură cu care s-a dezvoltat şi critica filologică a textelor juridice sau literare, în care au excelat mai ales Guillaume Budé şi Etienne Dolet. Sub influenţa umanismului s-au reînnoit literatura şi filozofia, reprezentate de François Rabelais, Pierre Ronsard şi Michel de Montaigne. În Germania, umanismul a luat o formă pedagogică, avînd menirea de a înlocui metodele scolastice ale învăţămîntului universitar cu metode mai raţionale şi mai eficiente instruirii. Contribuţii ştiinţifice remarcabile au adus astronomul Regiomontanus, filologul ebraist Johann Reuchlin, mineralogul Georg Agricola şi îndeosebi cel mai strălucit reprezentant al umanismului, Erasm de Rotterdam, ale cărui numeroase şi variate scrieri sînt dominate de ideea rolului educativ şi înnoitor al culturii. În Anglia, studiile umaniste, ilustrate de John Colet şi Thomas Morus, au avut ca scop îndeosebi reformarea învăţămîntului şi a bisericii; spiritul critic a luat forme deosebit de ascuţite în celebra *Utopie* a lui Morus, biciuire necruţătoare a viciilor societăţii

www.dacoromanica.ro

engleze contemporane şi înfăţişare utopică a societăţii viitoare. Cu toate că în ţările din centrul şi răsăritul Europei nu au apărut în epoca Renaşterii relaţii capitaliste, totuşi, începînd cu mijlocul secolului al XV-lea, influenţa umanismului s-a făcut simţită, datorită activităţii unor umanişti de valoare — Ioan Vitéz în Ungaria, Nicolae Copernic şi poetul Kochanowski în Polonia, Jan Amos Komensky şi Jan Blahoslav în Cehia, Vassian Patrikeev în Rusia — sau prin înfiinţarea unor instituţii cu caracter umanist: biblioteci, şcoala latină de la Cotnari, înfiinţată de Jacob Heraclide Despot etc.

Cercetarea critică, aplicată iniţial de umanişti operelor antichităţii şi textelor religioase, a fost treptat extinsă şi asupra fenomenelor naturii, dînd naştere ştiinţei pozitive. Ştiinţa încetează de a mai fi o acumulare de date, stabilite o dată pentru totdeauna şi sprijinite pe autoritatea Bibliei sau a operelor antichităţii, şi se transformă într-un sistem de cunoştinţe, dobîndite prin observaţie, calcul şi experienţă. Efortul înlocuirii în ştiinţă a principiului autorităţii cu principiul liberei cercetări, bazat pe raţiune şi experienţă, a fost încununat în secolele XV — XVI de realizările remarcabile obţinute în astronomie de Nicolae Copernic, Johann Kepler şi Galileo Galilei, în anatomie şi mecanică de Leonardo da Vinci, în medicină de Paracelsus, André Vésale, Ambroise Paré şi Michel Servet.

Deosebirea dintre evul mediu şi epoca Renaşterii este şi mai evidentă în domeniul artei. În evul mediu, arta, fiind în slujba bisericii, este cu precădere religioasă prin conţinutul ei ideologic şi prin destinaţia sa. În epoca Renaşterii, burghezia italiană, îmbogăţită şi rafinată, constituie mediul social cel mai prielnic dezvoltării artei, prin pretenţiile sale de confort, eleganţă şi lux, care fac din bancheri, din proprietarii de manufacturi şi din marii negustori, mecenaţii şi clienţii permanenţi ai artiştilor. Clerul înalt, în frunte cu papalitatea, principii şi marea nobilime, tot mai pătrunşi de idealurile de viaţă ale Renaşterii, le urmează pilda. Drept urmare, Florenţa, Roma, Milano şi Veneţia devin principalele centre artistice italiene, alături de care joacă un rol important Mantova, Urbino, Ferrara, Perugia, Bologna sau Napoli, diviziunea politică a Italiei favorizînd constituirea mai multor şcoli artistice.

În funcţie de noile condiţii şi idealuri de viaţă ale Renaşterii, conţinutul, forma şi destinaţia artei şi situaţia artistului în societate se schimbă radical. Arta se laicizează, centrul preocupărilor constituindu-l natura şi omul, care sînt redate nu numai prin teme pur profane, ci şi prin opere în care tema religioasă apare numai ca un cadru, ca un pretext, în care se desfăşoară scene din viaţa reală. Laicizîndu-se, arta devine tot mai realistă, înfăţişînd omul şi raporturile sale cu natura prin persoane, evenimente şi peisaje care oglindesc cît mai fidel realitatea înconjurătoare. Artiştii se remarcă printr-o pregătire umanistă şi artistică deosebită, iar importanţa lor socială creşte.

Fundamentîndu-şi observaţiile şi caracterizările pe o perfectă cunoaştere a celor mai reprezentative opere artistice ale Renaşterii, autorul a trasat liniile directoare ale dezvoltării arhitecturii, sculpturii şi picturii în epoca Renaşterii în Italia şi în celelalte ţări ale Europei.

În domeniul arhitecturii, trecerea de la arhitectura medievală gotică la cea a Renaşterii s-a făcut în Italia într-un timp scurt, deoarece aici tradiţia antică s-a menţinut mai vie decît în alte ţări, iar arta gotică nu a exercitat o influenţă decisivă. Caracteristic este faptul că arhitectura civilă depăşeşte în însemnătate în epoca Renaşterii arhitectura religioasă. Inovaţiile arhitecturii Renaşterii, la care şi-au dat contribuţia artişti ca Filippo Brunelleschi, Leon Battista Alberti sau Donato Bramante, constau, în raport cu arhitectura gotică, în înlocuirea liniei verticale a construcţiilor cu linia orizontală, a boltei cu nervuri prin cea semicilindrică, a ogivei prin arcul rotunjit, în reintroducerea ordinelor antice şi a cupolei; în ansamblul său, arhitectura Renaşterii

www.dacoromanica.ro

tinde să realizeze efectul artistic pe cale rațională, prin echilibrul maselor și armonia proporțiilor.

În epoca Renașterii, sculptura se desprinde de sub dominația arhitecturii, transformîndu-se într-un element de sine stătător, menit să reprezinte independent omul, în grupuri sau îndeosebi individual, portretul, sub forma bustului sau statuii pedestre sau ecvestre, reprezentînd un gen tot mai răspîndit. Totodată, sculptura Renașterii a atins perfecțiunea în opere datorate lui Lorenzo Ghiberti, Donatello, Andrea Verrocchio sau Michelangelo, „artistul suprem trimis de providență pe pămînt" (Giorgio Vasari), dar întîi de toate sculptor, prin armonia matematică a proporțiilor și redarea profunzimii vieții interioare, exprimată prin mișcarea corpului și prin fizionomie.

Pictura reprezintă arta cea mai specifică a Renașterii, în care artiștii și-au putut exprima mai complet și mai direct concepțiile și poziția. Inovația capitală, care constituie demarcația între pictura medievală și cea a Renașterii, este realizarea celei de-a treia dimensiuni, menită a reda volumul și perspectiva corpului uman și ale spațiului înconjurător și a permite organizarea rațională a spațiului în care sînt plasate personajele. În cadrul acestei înnoiri, o preocupare de căpetenie a pictorilor a fost reprezentarea corpului uman îndeosebi ca nud, redat cît mai corect din punctul de vedere al structurii corpului, al proporțiilor și al mișcării. Rezolvarea problemelor pe care le ridica pictura în epoca Renașterii a cerut artiștilor eforturi intelectuale îndelungate, legate mai ales de cunoașterea geometriei și anatomiei, ceea ce îl îndreptățea pe Leonardo da Vinci să spună că „l'arte è cosa mentale". În rezolvarea lor, un rol de seamă a jucat școala florentină, reprezentată mai ales prin Giotto de Bondone, Pisanello, Masaccio sau Ghirlandajo, și școlile din nordul Italiei, ilustrate îndeosebi prin Pierro della Francesca, Andrea Mantegna și marele Leonardo da Vinci, care a dat soluții noi și originale problemelor perspectivei, reliefului, luminii, compoziției și raporturilor dintre om și natură. În schimb, pictorii școlii venețiene, ilustrată de frații Bellini, Giorgione, Tiziano Vecellio, Veronese, Tintoretto sau Correggio, au fost preocupați mai ales de problemele luminii și coloritului. Dintre reprezentanții școlii romane, Rafaello Sanzio a excelat în redarea tipului frumuseții feminine, iar Michelangelo, prin zbuciumul care frămîntă personajele tablourilor sale, poate fi considerat „părintele barocului" în pictură.

În Franța și în Germania, ca și în țările din centrul și răsăritul Europei, Renașterea artistică a apărut în condițiile persistenței, tenace a artei gotice, respectiv bizantine, și a receptării influenței artistice italiene. O originalitate puternică au manifestat, în redarea expresiei caracteristice a individualității figurii umane, precum și în problemele compoziției și coloritului, pictorii germani Hans Holbein cel Tînăr, Albrecht Dürer și Lucas Cranach, portretiștii francezi Jean și François Clouet și pictorul spaniol El Greco.

★

Cartea acad. Andrei Oțetea reprezintă, prin concepția și structura sa, o sinteză originală, în care fenomenul Renașterii și Umanismului este înfățișat și explicat profund materialist-dialectic, pornind de la „renașterea" economică, socială și politică și sfîrșind cu „renașterea" intelectuală și artistică. Regretînd lipsa unui capitol consacrat „renașterii" religioase, Reforma, datorată, ca și Renașterea intelectuală și artistică, tot apariției capitalismului și burgheziei, sperăm că o nouă ediție a lucrării sau o carte nouă despre Reformă va umple acest gol din istoriografia marxistă românească.

Ilustrația bogată și selectată cu o deosebită grijă, indicele și execuția grafică ireproșabilă își aduc contribuția la întregirea și prezentarea acestei lucrări de prestigiu a istoriografiei noastre.

Radu Manolescu

www.dacoromanica.ro

* * * *Mișcarea muncitorească din România. 1893—1900*, București, Edit. politică, 1965, 459 p. (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P. C. R.)

Elaborarea în anii dezvoltării noastre socialiste a unui număr însemnat de studii și articole privind începuturile mișcării muncitorești din România, cercetarea cu precădere a variatelor condiții economice și social-politice în care s-au plămădit primele organizații politice ale proletariatului român impuneau cu necesitate apariția unei lucrări de mai mare amploare, consacrată celor dintîi manifestări politice organizate ale muncitorimii noastre. Recenta publicare a lucrării *Mișcarea muncitorească din România. 1893—1900*, sub egida Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P. C. R., vine să completeze literatura de specialitate și să satisfacă totodată nevoia — devenită aproape firească — și setea de a cunoaște a unui număr crescînd de oameni ai muncii, de activiști sau de cursanți ai învățămîntului de partid.

Cercetarea sub diferite laturi a activității desfășurate de P.S.D.M.R. de-a lungul celor mai bine de șase ani de existență, varietatea tematicii și, în egală măsură, folosirea aproape exhaustivă a materialului documentar cunoscut pînă acum sînt cîteva din elementele care conferă lucrării o notă distinctă. Dacă se adaugă cercetarea în profunzime a procesului care a făcut ca P.S.D.M.R. să se afirme în viața publică prin prezența activă a membrilor săi la activitatea generală politică, socială și economică, avem un tablou aproape complet al principalelor calități ale acestei lucrări.

Într-o prezentare sintetică, bine concepută, D. Hurezeanu, autorul capitolului *Situația economică și social-politică a României la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, dovedește temeinice cunoștințe, privind dezvoltarea economică și social-politică a României la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Împletirea armonioasă a concluziilor clasicilor marxism-leninismului privind caracteristicile primului stadiu al capitalismului cu datele statistice legate de evoluția economică și social-politică și cu informațiile de bază asupra structurii politice a țării noastre, constituie principala trăsătură a acestui capitol. Aprecierile privind dezvoltarea apitalismului în agricultura României, ce reprezintă de fapt concluziile la care autorul a ajuns în alte studii ale sale, vin să întregească tabloul acestui sfîrșit de secol. Un loc important în economia capitolului îl ocupă procesul de apariție și dezvoltare a clasei muncitoare, împrejurările care au făcut ca acest proces să aibă loc ceva mai tîrziu decît în țările europene mai dezvoltate sub raport economic.

Mai puțin convingătoare ni s-au părut părțile referitoare la evoluția vieții politice din țara noastră, deși asupra acestui aspect se revine mai pe larg în altă parte și, după cum vom arăta, și acolo insuficient în raport cu importanța problemei. Autorul a zăbovit prea puțin asupra înțelegerii procesului istoric care a dus la consolidarea poziției celor două principale partide politice de guvernămînt din țara noastră, în ciuda numeroaselor fracțiuni și disidențe desprinse de-a lungul anilor din acestea. Prezentarea prea sumară a vieții politice, atît din vechea Românie, cît și din Transilvania, îngreuiază înțelegerea ansamblului general de dezvoltare al țării, caracterul și conținutul luptei de eliberare națională și socială a românilor de peste munți și, în final, însuși procesul luptei pentru desăvîrșirea unității naționale.

Crearea P.S.D.M.R. devenise la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea o necesitate obiectivă pentru clasa muncitoare din România. Acțiunile greviste ale proletariatului, prin numărul și conținutul revendicărilor de ordin economic și politic, arătau creșterea conștiinței de clasă a muncitorimii și anunțau ca iminentă crearea primului partid al proletariatului din vechea Românie. Împrejurările care au dus la punerea bazelor P.S.D.M.R., pregătirea și desfășurarea congresului, ca și programul noului

www.dacoromanica.ro

partid, sînt tratate în capitolul *Lupta clasei muncitoare pentru crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România. Congresul de constituire a partidului* de V. Rață. Reține atenția cursivitatea expunerii, prezentarea corectă a evenimentelor și îndeosebi încercarea de a da o interpretare mai largă faptelor istorice care au dus la crearea partidului proletariatului. Cu toate acestea, capitolul rămîne deficitar sub aspectul documentării, care se reduce la cele cîteva organe de presă cunoscute și folosite mai în toate studiile apărute pînă acum. Efortul de a găsi noi surse de informație și de a lărgi astfel baza documentară privind această problemă ne-ar fi adus, poate, satisfacția unor date importante privind acest deosebit eveniment din trecutul de luptă al clasei muncitoare din România. Din aceste motive ni se par oarecum stereotipe și oricum insuficiente aprecierile privind poziția elementelor oportuniste burghezo-liberale din conducerea P.S.D.M.R. Este, credem, timpul ca această problemă să fie analizată mai profund, pentru ca astfel să putem aprecia în mod corespunzător rolul jucat de viitorii generoși în sînul mișcării muncitorești din țara noastră pînă la sfîrșitul secolului trecut. Judecățile de valoare emise fără o analiză științifică profundă pot crea confuzii și o înțelegere deformată a faptelor.

Capitolul al III-lea, *Lupta pentru întărirea organizatorică a P.S.D.M.R.(1893—1899)* de A. Deac, consacrat organizării interne a P.S.D.M.R., urmărește prezentarea structurii noului partid creat, reflectată în statutul adoptat de Congresul de constituire din 1893 și în hotărîrile ulterioare ale Consiliului general. Un loc important în capitol îl ocupă dinamica creșterii și consolidării partidului sub raportul numeric și calitativ prin afilierea a numeroase cluburi socialiste existente anterior anului 1893 și a celor create în diferite centre după această dată. Schimbările de natură organizatorică adoptate de congresele următoare ale partidului, care reflectau, pe de o parte, experiența căpătată în procesul activității politice și, pe de alta, tendințele elementelor burghezo-liberale din conducerea P.S.D.M.R. de a îndrepta mișcarea pe calea reformelor, sînt subliniate de-a lungul întregului capitol.

În opoziție cu atitudinea unora din intelectualii burghezi aflați în Consiliul general, este scos în evidență rolul jucat de muncitorii înaintați din conducerea partidului, printre aceștia un loc de frunte fiind deținut de Al. Ionescu, I. T. Banghereanu și I. C. Frimu. Frămîntările care au subminat partidul în perioada următoare Congresului al III-lea sînt ilustrate cu exemple potrivite și convingătoare. Dar o analiză mai profundă a rolului jucat de elementele disolvante în acești ani, ar fi putut permite și mai bine înțelegerea împrejurărilor care au dus la actul dezorganizării partidului din 1899. Acest act, cunoscut sub numele de „trădarea generoșilor", are rădăcini social-politice mult mai profunde și numai o studiere atentă și multilaterală a poziției intelectualității burghezo-liberale din conducerea P.S.D.M.R. în diferite ocazii ar putea explica în mod științific trecerea acestora în rîndurile partidelor de guvernămînt.

Organizațiile profesionale muncitorești din România în perioada 1893 1899, capitolul al IV-lea al lucrării, elaborat de I. Iacoș și V. Petrișor, se caracterizează printr-o documentare amplă, fiind o încercare izbutită de a trage unele concluzii cu privire la rolul organizațiilor profesionale muncitorești în dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului. Stilul îngrijit și variat oferă o lectură plăcută și situează capitolul alături de cele mai izbutite părți ale lucrării. Autorii subliniază sprijinul acordat de organizațiile profesionale mișcării greviste a muncitorimii, al cărui principal obiectiv era satisfacerea revendicărilor economice și politice proprii proletariatului român în etapa respectivă de dezvoltare. Analiza cîtorva dintre statutele cercetate a permis autorilor să facă aprecierea — este adevărat nu tocmai categorică — potrivit căreia multe din organizațiile profesionale pot fi considerate ca primele sindicate din România. Faptul că statutele unora din aceste asociații aveau la bază principiul luptei de clasă ni se pare decisiv în stabilirea datei creării

www.dacoromanica.ro

primelor sindicate în vechea Românie dincolo de pragul secolului nostru. De altfel, crearea unui organ central al organizațiilor profesionale sub numele de *Consiliu permanent al Uniunii sindicatului breslelor*, ai cărui conducători recunoșteau „lupta dintre clase" și recomandau întărirea „rezistenței muncitorilor împotriva apăsării antreprenorilor și capitaliștilor", este un argument greu de combătut care vine în sprijinul acestei teze, emisă de noi cu un deceniu în urmă.

Amplu, documentat, îmbrățișînd un cerc larg de probleme, capitolul *Activitatea de propagandă și agitație a P.S.D.M.R. în rîndurile muncitorilor* de Gh. Dobre contribuie la întregirea lucrării cu un aspect fără de care istoria mișcării muncitorești nu poate fi tratată: căile de propagare a ideilor socialiste în rîndurile muncitorimii, agitația desfășurată în mijlocul maselor proletare de la orașe. Tratarea separată a căilor de propagandă și agitație desfășurate prin presă, prin conferințe în cadrul cluburilor sau prin broșuri arată mijloacele de răspîndire a ideilor socialiste în etapa de început a creării și organizării P.S.D.M.R., orientarea partidului spre cercuri largi de oameni ai muncii. Dar difuzarea ideilor înaintate ale vremii nu era lipsită de greutăți. Alături de opoziția cercurilor guvernamentale, care împiedicau adesea prin mijloace brutale diferitele manifestații cu caracter democratic, se situa subminarea din interior a mișcării de către cei interesați în abaterea acțiunilor revoluționare pe calea reformelor. Împotriva celor două tendințe s-au ridicat elementele înaintate din conducerea P.S.D.M.R., care au reușit în numeroase rînduri să demaște atît acțiunile samavolnice ale claselor dominante, cît și tendințele reformiste ale viitorilor generoși.

Aprecierile privind desfășurarea propagandei nu au totdeauna în vedere elementele care au ridicat această activitate la un nivel demn de luat în seamă. De pildă, articolul nu amintește de educația patriotică desfășurată în coloanele organului central al P.S.D.M.R., după cum tot absente sînt și încercările făcute pe aceeași cale de a contribui la dezvoltarea nivelului general cultural al muncitorimii. Apariția unor articole referitoare la momente importante ale trecutului de luptă al poporului nostru — cum au fost cele consacrate semicentenarului revoluției din 1848 sau discuțiile purtate pe marginea luptei de eliberare a românilor transilvăneni, — alături de traduceri ale operelor clasicilor literaturii universale au contribuit în măsură corespunzătoare la menținerea trează a conștiinței revoluționare, la susținerea luptei împotriva jugului austro-maghiar desfășurate de patrioții români transilvăneni, la formarea gustului pentru frumos și la înnobilarea spirituală a proletariatului nostru. Ni se pare de asemenea nepotrivit ca într-un capitol consacrat problemelor de propagandă să lipsească, măcar într-o mențiune, activitatea desfășurată la sate în perioada 1897—1899. Această lipsă nu este justificată nici măcar de capitolul special rezervat cluburilor socialiste la sate, care își găsește o tratare amplă în lucrare. În sfîrșit, considerăm insuficiente sublinierile asupra uneia dintre cele mai frumoase inițiative desfășurate de P.S.D.M.R. după înființarea sa, aceea a creării Ligii votului universal, în urma căreia un număr apreciabil de oameni politici și-au anunțat adeziunea la lupta pentru obținerea acestui drept.

Unul dintre capitolele cele mai întinse ale lucrării tratează *Acțiunile muncitorești între 1893—1900* și este realizat de un grup de patru autori: G. Tudoran, I. Felea, M. Iosa și M. Rusenescu. Alături de mișcările greviste, desfășurate de-a lungul a peste șase ani împotriva abuzurilor și silniciilor patronale, sînt prezentate acțiunile muncitorești inițiate în scopul obținerii unor revendicări cu conținut general-democratic (repausul duminical, ziua de lucru de 8 ore etc.), manifestațiile legate de sărbătorirea zilei de 1 Mai, de aniversarea Comunei din Paris, de campania antimilitaristă sau de cea antimonarhică.

Grupată pe ramuri de producție, prezentarea acțiunilor greviste reușește să ofere un tablou general al celor mai cunoscute lupte ale muncitorilor din principalele sec-

www.dacoromanica.ro

toare ale vieții economice. Acest mod de abordare duce însă la estomparea acțiunilor de solidarizare ale muncitorilor din alte ramuri economice, cu alte cuvinte împiedică urmărirea dinamicii grevelor.

Avînd o tematică prea largă față de posibilitățile de realizare într-un cadru relativ restrîns, capitolul nu reușește să răspundă tuturor problemelor ridicate și de aceea nu satisface exigențele pe care actualul nivel al cercetărilor le cere. Astfel pentru o problemă de importanța luptei pentru obținerea repausului duminical sînt rezervate doar două pagini și tot atîtea pentru campania antimilitaristă. Numai într-o pagină și jumătate este tratată aniversarea Comunei din Paris sau lupta antimonarhică, iar pentru lupta desfășurată în vederea obținerii drepturilor egale pentru femei ceva mai mult de o jumătate de pagină. În asemenea condiții, era și firesc ca problemele să nu poată fi tratate corespunzător, la nivelul general al lucrării. Tendința de a aborda cît mai multe probleme într-un număr de pagini limitat duce la rezolvări unilaterale, simpliste, care nu aduc nici un serviciu științei noastre istorice.

Realizarea principalelor revendicări economice, sociale și politice ale clasei muncitoare au fost urmărite de P.S.D.M.R. pe diferite căi : greve, manifestații de stradă, campanii de presă și prin activitatea parlamentară. Acest din urmă mijloc folosit de partidul clasei muncitoare din România era recomandat tuturor partidelor socialiste prin hotărîrile Internaționalei a II-a.

Activitatea electoral-parlamentară a P.S.D.M.R. este tratată în capitolul al VIII-lea, *Activitatea electorală parlamentară a P.S.D.M.R. în anii 1893—1899* de N. Copoiu, care urmărește atît participarea la alegerile parlamentare și comunale, cît și poziția liderilor socialiști față de principalele probleme ale vieții publice. Autorul a reușit să facă o substanțială analiză a celor două tendințe existente în conducerea P.S.D.M.R. : tendința proliberală, preconizată de cuplul V. G. Morțun — I. Nădejde și susținută de celelalte elemente burghezo-liberale, și tendința revoluționară, îmbrățișată de reprezentanții fideli ai clasei muncitoare. Divergențele dintre cele două curente, manifestate pe un plan mai larg aproape în toate problemele, se întîlneau îndeosebi în sectorul vieții politice, unde punctele de vedere diferite se ciocneau mai direct. În funcție de aceste două tendințe s-a desfășurat întreaga activitate electorală și apoi parlamentară desfășurată de reprezentanții P.S.D.M.R. Capitolul discută pe larg problemele alianțelor electorale urmărite de socialiști, participarea lui V. G. Morțun, singurul deputat socialist după 1893, la dezbaterile parlamentare, precum și atitudinea reprezentanților claselor dominante față de prezența socialiștilor în parlament. Multe din problemele care frămîntau viața politică în această perioadă sînt doar amintite, ele avînd o tratare mai largă în alte capitole, altele sînt prezentate mai pe larg. Opinăm pentru acest fel de a aborda problemele, cu o singură rezervă : se discută prea puțin asupra poziției P.S.D.M.R. față de divergențele neantagoniste existente între cele două principale partide de guvernămînt sau între disidențele aceluiași partid, ca și față de una din cele mai importante chestiuni dezbătute la sfîrșitul secolului trecut, aceea a luptei românilor transilvăneni pentru eliberare socială și națională. Îndeosebi această din urmă problemă ar fi trebuit dezvoltată ceva mai larg, chiar dacă punctul de vedere socialist nu a fost totdeauna foarte bine conturat.

P.S.D.M.R. și problema agrară. Cluburile socialiste la sate de D. Hurezeanu, este, după opinia noastră, cel mai reușit capitol al lucrării. Deși a fost conceput ca un studiu independent, capitolul se încadrează totuși perfect în ansamblul lucrării și permite adîncirea unora dintre cele mai frămîntate probleme ale trecutului nostru istoric.

Sumara prezentare a preocupării cercurilor socialiste premarxiste față de chestiunea țărănească, pe lîngă faptul că aduce puncte de vedere noi, constituie un pretext pentru abordarea teoretică a problemei agrare și pentru discutarea diferitelor curente existente în

www.dacoromanica.ro

sînul mișcării socialiste internaționale cu privire la aceasta complexă latură a înțelegerii teoriei marxiste. Analizînd pozițiile adoptate de cercurile socialiste față de răscoala țăranilor din 1888, capitolul face totodată trecerea spre înțelegerea programului agrar stabilit de congresul de constituire al P.S.D.M.R. din 1893.

Analiza atentă a acestui program, „bilanțul activității practice și teoretice desfășurate în jurul problemei agrare de către mișcarea socialistă", cum îl numește autorul, permite acestuia să evidențieze principalele slăbiciuni ale mișcării socialiste din țara noastră și să găsească adevăratele cauze ale greșelilor săvîrșite față de frămîntările țărănimii pentru pămînt și o viață mai bună.

Hotărîrile adoptate de Congresul al II-lea al P.S.D.M.R. au marcat o sensibilă preocupare a partidului față de țărănime, ajungîndu-se astfel la constituirea primelor cluburi socialiste la sate. Activitatea socialiștilor în rîndul țărănimii, succesele obținute în mijlocul acestora pe linie organizatorică și propagandistică ocupă un loc important în capitol. Referindu-ne la această parte, putem face afirmația că este cel mai complet studiu apărut pînă acum în literatura noastră de specialitate, legat de crearea și activitatea cluburilor socialiste la sate.

Cu această apreciere, ne exprimăm dorința de a citi cît mai des asemenea studii caracterizate prin bogăție de informare, sobrietate în interpretarea faptelor și alese calități stilistice.

Ca o completare firească a unei lucrări cu tematica celei de față, într-un capitol de amploare, intitulat *Contribuția mișcării socialiste la dezvoltarea literaturii în ultimul deceniu al veacului al XIX lea (1893—1900)*, elaborat de I. Vitner se analizează dezvoltarea literaturii la sfîrșitul secolului trecut sub influirea mișcării socialiste. Gruparea direcțiilor de dezvoltare ale literaturii în jurul celor mai cunoscute publicații de orientare socialistă ale vremii permite urmărirea atentă a evoluției poeziei, prozei sau criticii literare, care, sub influența ideilor înaintate ale vremii, capătă contururi noi, progresiste, cu toate abaterile principiale, adesea vădite, ale unora dintre reprezentanții acestor genuri literare.

Autorul subliniază cu pricepere și nu rareori cu vervă stilistică aportul publicațiilor socialiste la dezvoltarea literaturii noastre. „Literatură și știință", elemera continuatoare a tradițiilor contemporaneene (nu apare decît în două semestre ale anilor 1890—1894), a reușit, după dispariția „Contemporanului", să strîngă pentru puțină vreme în jurul ei majoritatea penelor ilustre ale epocii. „Evenimentul literar", care apare spre sfîrșitul anului 1893 la Iași și apoi la București, unde dispare pentru a face loc suplimentului literar al ziarului „Lumea nouă", publică articole de orientare critică, de informație literară, proză și poezie, bucurîndu-se de colaborarea scriitorilor socialiști și nesocialiști aflați în imediata apropiere a lui C. Dobrogeanu-Gherea. În orientarea revistei se fac simțite trei direcții ideologice — teoria sociabilității deasupra claselor, poporanismul și socialismul care coexistă de-a lungul întregii sale apariții. „Lumea nouă literară și științifică", suplimentul literar al gazetei socialiste „Lumea nouă", apare, cu unele modificări de titlu care uneori se reflectă și în conținut, din noiembrie 1894 pînă în decembrie 1896. Cele trei reviste amintite, în pofida greutăților ivite în disputa ideologică cu publicațiile de altă orientare ale vremii, contribuie la propagarea pe această cale a mesajului de idei socialiste, cele mai înaintate ale vremii.

Capitolul *Mișcarea muncitorească din Transilvania în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea* de A. Deac, care conține, de fapt, într o formă concentrată principalele concluzii ale autorului, expuse într-o lucrare mai mare apărută anii trecuți la Editura științifică, constituie o izbutită sinteză a ceea ce a fost lupta pentru crearea primelor organizații muncitorești pe teritoriul românesc de peste Carpați, aflat în stăpînirea monarhiei austro-ungare, activitatea desfășurată de organizațiile locale ale Partidului Social-Democrat după crearea sa, pe linia organizării politice

www.dacoromanica.ro

şi profesionale a clasei muncitoare şi eforturile pentru restabilirea unităţii mişcării muncitoreşti.

Pentru a se încadra tematicii adoptate în lucrare, capitolul îşi propune urmărirea principalelor aspecte ale dezvoltării mişcării muncitoreşti din Transilvania. După o scurtă incursiune în începuturile mişcării socialiste şi muncitoreşti de dincolo de arcul carpatic, este analizat începutul mişcării sindicale din Transilvania, primele forme de luptă organizată ale proletariatului împotriva patronilor, care, dacă s-au soldat adesea doar cu mici şi temporare concesii, au avut consecinţe mult mai profunde, între care creşterea conştiinţei de clasă a muncitorilor se situează pe primul plan. O dată conştiente de forţa pe care o constituiau, organizaţiile muncitoreşti din Transilvania au desfăşurat o rodnică şi multilaterală activitate pe linia dezvăluirii caracterului nedrept, asupritor al orînduirii capitaliste, a formulării revendicărilor cu conţinut democratic în vederea îmbunătăţirii situaţiei proletariatului şi concretizarea acestora prin greve, a problemelor privind dezbaterile legate de răspîndirea socialismului ştiinţific, a organizării muncitorimii şi afirmării acesteia în viaţa politică a ţării.

Succint, poate prea succint faţă de importanţa problemei, este prezentată poziţia mişcării muncitoreşti din Transilvania faţă de ţărănime şi crearea cercurilor socialiste la sate, sprijinirea luptelor ţărăneşti de către organizaţiile Partidului Social-Democrat etc.

Valoroase şi interesante sînt paragrafele referitoare la poziţia mişcării muncitoreşti din Transilvania faţă de problema naţională şi la legăturile dintre mişcarea muncitorească de pe cele două versante ale Carpaţilor. Ar fi trezit interes prezentarea mai largă a poziţiei P.S.D. şi P.M.S.D. faţa de mişcarea memorandistă, precum şi acţiunile individuale ale socialiştilor români în sprijinirea luptei de eliberare naţională şi socială desfăşurată de românii transilvaneni.

Interesant prin inedit şi prin maniera de abordare a problemelor este şi capitolul *Legături ale P.S.D.M.R. cu mişcarea muncitorească internaţională* de A. Deac şi Nora Munteanu. Prima parte a capitolului, consacrată legăturilor pe care Fr. Engels, marele conducător al proletariatului internaţional, le a avut cu mişcarea noastră muncitorească, folosind exhaustiv documentele cunoscute pînă acum alături de cîteva informaţii inedite, pune în lumină atît interesul pe care acesta l-a arătat propagării ideilor socialiste în diferite ţări ale Europei, cît şi nevoia militanţilor socialişti de a se consulta cu Engels fie personal, fie prin scris. Aprecierile sale faţă de România, făcute adesea în cuvinte calde, totdeauna însă cu profund interes, bucuria exprimată după încercarea parţial reuşită de a cunoaşte limba română, relaţiile dintre Engels şi Gherea, ca şi interesul stîrnit de publicarea unor articole sau studii ale lui Engels în revistele româneşti, toate laolaltă oferă un material atractiv, bogat în idei.

Participarea socialiştilor români la congresele internaţionale (congresele Internaţionalei a II-a de la Paris, Bruxelles, Zürich şi Londra), adoptarea propunerilor făcute de ei în cadrul celui mai înalt for al mişcării muncitoreşti internaţionale (cum au fost acelea privind necesitatea discutării problemei agrare sau a luptei împotriva anarhiştilor) sau participarea la congresele internaţionale ale organizaţiilor profesionale muncitoreşti, atestau creşterea prestigiului mişcării muncitoreşti din România pe plan internaţional.

Nu mai puţin interesantă este prezentarea legăturilor dintre P.S.D.M.R. şi partidele socialiste din alte ţări, ca, de pildă, Rusia, Germania, Franţa, Italia, Belgia, Anglia şi Austro-Ungaria, după cum nu sînt lipsite de importanţă nici manifestările internaţionaliste ale proletariatului român faţă de lupta muncitorimii de pretutindeni. Dacă adaugăm la problemele enumerate forma aleasă a expunerii, atribut necesar oricărei lucrări, precum şi punerea în circuitul ştiinţific a unor informaţii noi, valoroase, avem un capitol care corespunde sub multiple aspecte actualelor exigenţe.

Lucrarea se încheie cu un capitol realizat de asemenea la nivelul cerinţelor actu

www.dacoromanica.ro

ale, intitulat *Dezorganizarea vremelnică a P.S.D.M.R. (1899)* al cărui autor este N. Copoiu. Autorul a reușit să dea o explicație largă cauzelor care au facilitat generoșilor ocuparea unor poziții-cheie în conducerea mișcării muncitorești din țara noastră și să prezinte împrejurările care au grăbit trecerea în rîndurile partidului național-liberal. Atitudinea consecventă a elementelor muncitorești din conducerea partidului reiese cu claritate din analiza principalelor articole apărute în presa socialistă a timpului, precum și din manifestările impetuoase ale muncitorimii în perioada imediat următoare dezorganizării partidului, care împreună dovedeau — așa cum se exprimă destul de plastic unul dintre fruntașii socialiști — că „mișcarea muncitorească nu moare".

★

Aprecierile privind fiecare capitol ne obligă să tragem cîteva concluzii care privesc întreaga lucrare.

Concepută ca un studiu de amploare privind crearea primului partid al clasei muncitoare din țara noastră, lucrarea nu a reușit să depășească stadiul unei culegeri tematice de articole — reușită ca realizare, dacă studiile sînt privite separat — și să atingă nivelul unei monografii, a cărei lipsă este așa de mult simțită de istoriografia noastră marxistă. Capitolele acestei lucrări, deși sînt elaborate de specialiști în problemele mișcării muncitorești, nu reușesc să constituie un tot, care să dea lucrării caracterul de monografie.

Istoria mișcării muncitorești din România nu poate fi înțeleasă fără o prezentare cît de sumară a activității desfășurate de primii socialiști din țara noastră. Este greu de trecut cu vederea aportul lui Nicolae Codreanu, al doctorului Russel sau al lui C. Dobrogeanu-Gherea la răspîndirea ideilor socialiste în România, contribuția primelor reviste socialiste la cunoașterea ideilor înaintate ale vremii. Chiar dacă autorii și-au propus să se oprească asupra perioadei care a urmat creării P.S.D.M.R., o asemenea lucrare nu poate și nu trebuie să fie lipsită măcar de un capitol care să trateze problemele amintite mai sus. Ca o ultimă apreciere, relevăm, cu excepția doar a două sau trei capitole, sărăcia de informații documentare din arhive, care ar fi dat lucrării un conținut mai larg și ar fi prezentat cititorului noi surse privind acest important eveniment din viața politică a României moderne.

Cu toate aceste deficiențe, lucrarea constituie un pas important înainte, un prețios izvor de informare pentru istorici sau neistorici, un efort de a prezenta prin prisma cerințelor actuale o oglindă a dezvoltării primului partid al proletariatului din România, P.S.D.M.R.

Tr. Lungu

H. H. STAHL, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. III,

București, Edit. Acad. R.P.R., 1965, 457 p.+11 fig.

Al treilea volum din seria consacrată satelor devălmașe românești este rezervat problemei procesului de aservire feudală a acestor sate, proces de o importanță capitală pentru istoria noastră socială și fără a cărei cunoaștere nu se poate da o explicație științifică formării și dezvoltării feudalismului românesc.

Cartea cuprinde cinci mari diviziuni. După o primă parte, consacrată aspectelor generale ale aservirii comunităților sătești, se trece la prezentarea etapelor și formelor de constituire a proprietății feudale asupra satelor devălmașe, apoi la studiul satelor devălmașe boierești ca formațiuni specifice de exploatare a comunităților aservite, la dezvoltarea gospodăriei boierești în sînul satului devălmaș și, în sfîrșit, la procesul de trecere de la domeniul feudal la moșia lucrată în sistemul clăcii.

www.dacoromanica.ro

Utilizînd, ca şi în volumele anterioare, două tehnici de lucru — anchete sociale constînd din observaţii directe pe teren asupra unei realităţi încă vii şi exegeză de documente istorice — şi luînd ca bază principiul că „prezentul şi trecutul nu reprezintă decît două momente ale unui aceluiaşi fenomen social în dezvoltare, un singur fenomen unitar: *societatea umană* şi o singură metodă: *dialectica materialistă*" (p. 421), autorul recurge la aşa-numita „arheologie socială", pe care a utilizat-o cu succes şi în alte împrejurări[1]. În folosirea acestei metodologii, se precizează din capul locului că „nu e vorba de a proiecta spre trecut imaginea faptelor de astăzi, bine ştiut fiind faptul că legea supremă a oricărei vieţi sociale este necontenita ei dezvoltare ci, dimpotrivă, afirmarea hotărîtă a faptului că *prezentul* nu este decît *capătul finai al unei dezvoltări trecute*, astfel că înţelegerea unui proces de dezvoltare social nu este cu putinţă decît dacă se ţine seama de el în *totalitatea lui*, adică deopotrivă atît de începuturile lui îndepărtate, cît şi de stadiul actual de ajungere" (p. 423)[2].

Punînd în practică acest principiu metodologic, H. H. Stahl arată, de pildă, că cercetarea satelor de pe moşiile boiereşti din veacul al XX-lea dovedeşte că tehnica agricolă folosită aici era aceea a „jacerelor", practicate sub conducerea boierească, dar cu uneltele şi forţa de muncă a sătenilor, ceea ce face cu totul imposibilă existenţa în trecut a unor sisteme agricole la care nu se poate vedea felul în care s-au transformat în sistemul jacerelor. Ca atare, „este deci logic să admitem existenţa în veacurile trecute a unui *Dreifelderwirtschaft*, şi nici măcar a unui sistem de asolamente bienale, clar constituit în două tarlale, de vreme ce acestea, în evolutia lor, duc la forme de *Koppelwirtschaft*, nicidecum la *jacere*. Prezentul ne obligă a concepe trecutul în aşa fel, încît între aceste două faze ale aceluiaşi proces evolutiv să existe o trecere posibilă. Admitem deci existenţa în trecut a unei tehnici agricole încă şi mai inferioare decît cea a jacerei, şi anume a acelei tehnici itinerante, singura care s-a putut transforma în «jacere», tehnică pe care de altfel o constatăm etnografic în rămăşiţele sale şi o confirmăm prin documentele scrise" (p. 423—424).

Pe baza acestor principii metodologice, vol. III aduce o serie de puncte de vedere noi în problemele de bază ale feudalismului românesc, şi anume cu privire la formarea domeniului feudal, aspectele rentei feudale, imunităţile feudale, organizarea exploatării de către clasa dominantă, sensul judeciilor gemelare, procesul desprinderii producătorilor direcţi de pămînt şi trecerea de la domeniul feudal la moşia capitalistă, în sfîrşit sensul şi rolul tîrşajului la noi în ţară. Soluţionarea teoretică nouă a acestor probleme fundamentale permite autorului şi o originală privire de ansamblu a feudalismului din ţările române, în unitatea şi diversitatea sa, în trăsăturile sale specifice, care îi marchează locul său bine definit în istoria universală.

Folosind ca argument situaţia întîlnită concret în Vrancea — unde un boier care ia în proprietate un sat liber se mărgineşte o bună bucată de vreme să încaseze doar dijmă din toate procesele de producţie organizate de către ţărani, formîndu-şi de-abia mai tîrziu o gospodărie proprie, instalîndu-şi exploataţii, rupînd legăturile dintre ţărani şi obştea lor şi transformîndu-i din „băştinaşi" cu drepturi în simpli „chiriaşi" ai moşiei lor, cărora li se dă pămînt „cu tocmeală" —, autorul arată în privinţa *formării domeniului feudal* şi a *rentei feudale* că şi în trecut, într-o perioadă

[1] H. H. Stahl, *Vatra satului Cornova*, în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", an. X, nr. 1—4; idem, „Prefaţă" la *Nerej, un village d'une région archaïque*, Bucureşti, 1939; idem, *Arheologia socială*, în „Contemporanul", 1965, 8 ianuarie.

[2] Vezi K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*, în K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, vol. 13, Bucureşti, Edit. politică, 1962, p. 679. În privinţa aplicaţiilor metodei „regresive", gezi şi M. Bloch, *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, Paris, 1931; V. Sitaïski, *La cité populaire*, Riga, 1924; A. Monţait, *L'archéologie en U.R.S.S.*, Moscova, 1954.

www.dacoromanica.ro

incipientă, boierii ar fi avut aceeași situație, fiind mai mult beneficiari ai rentei în produse decît agricultori pe cont propriu și neavînd în acele prime timpuri o „rezervă" a lor, adică un teren scos din rulajul tehnicii devălmașe a satului, agrimensual deosebit de terenurile folosite de sateni și pus în lucrare cu alte mijloace tehnice decît cele ale sătenilor. După părerea sa, documentele arată că o astfel de „rezervă" boierească nu apare decît foarte tîrziu, boierii organizîndu-și la început propria lor gospodărie de consum prin integrare în tehnica devălmașă a satului, conform acelorași procedee „itinerante", în cuprinsul unor stăpîniri locurești, întocmai ca și sătenii lor, iar nicidecum în cadrul unei „rezerve" teritoriale. De aici concluzia teoretică deosebit de importantă că *„nu a existat deci la noi la începuturile feudalismului o asemenea rezervă, adică un teren stăpînesc corespunzător cu ceea ce era «terra indominicata» în feudalismul cu obîrșia în latifundii sclavagiste, și nici cu ceea ce era rezerva seniorială în țările de la est de Elba, unde în urma unor operații de izgonire a țăranilor (Ablegung) se creează «Folwarkurile» superior muncite din punct de vedere tehnic agricol, trecîndu-se aci de la sistemul Dreifelderwirtschaft-ului la cel al Kappelwirtschaft-ului"* (p. 425).

În felul acesta formarea și dezvoltarea feudalismului la noi în țară iau, în concepția autorului, următorul aspect : satele aservite, întocmai ca cele libere, au fost la început formate din țărani organizați în grupe închise, legate între ele prin relații de consanguinitate ; în țările române țăranii dependenți nu provin deci din foști coloni sau foști sclavi, ci din cultivatori liberi. Feudalul nu avea la început o proprietate deplină a solului, ci doar dreptul de a cere țăranilor predarea unei rente de produse și unele prestări de serviciu, în cadrul unei modeste gospodării de consum, cu o agricultura practicată tot în tehnică itinerantă, pe terenuri anual mutătoare. Pentru ca feudalul să se transforme în proprietar deplin al terenului a trebuit să intervină o dezvoltare impetuoasă a schimbului pe piața internă și externă, ceea ce a îndemnat pe feudal să transforme gospodăria lui de consum într-o exploatație producătoare de marfă[3]. Boierul a început prin a pretinde o autorizare prealabilă pentru orice inițiativă agricolă și a sfîrșit prin a impune distribuirea de către el însuși a terenurilor anual necesare țăranilor, terenurile de folosință mai îndelungată (case, plantații etc.) fiind transformate în embaticuri. În felul acesta, sătenii, din membri cu drepturi ai colectivității, au fost transformați în simpli locuitori ai satelor, drepturile lor de uz fiind din ce în ce mai restrînse, pînă la dispariția lor totală.

Acest proces, precizează autorul, nu s-a făcut la noi prin trecerea la un nivel tehnic superior, prin introducerea unor noi metode de cultură (desființarea tarlalelor. comasare, interzicerea izlăjirii etc.), prin schimbarea radicală a structurii teritoriale sătești, ci în cadrul integral păstrat al satului devălmaș, s-a trecut la o sporire a cantităților de produse cerealiere și animaliere destinate pieței, sporire obținută prin înăsprirea condițiilor de aservire tradiționale : mai multe zile de muncă obligatorie, mai restrînse suprafețe folosite de țărani, mai aspre execuții fiscale, mai sălbatice luări în stăpînire a însăși persoanei fizice a țăranilor, o reducere a acestora și a familiilor lor la condiții vecine cu robia.

În felul acesta, arată autorul în continuare, transformarea modului de organizare a proceselor de producție de la formula „sat bazat pe tehnica de producție devălmașă" la formula „moșie muncită în clacă" a avut loc prin aservirea unor sate devălmașe, folosindu-se mijloace potrivite pentru sate devălmașe, mijloace specifice, altele decît cele care ar fi fost necesare dacă ar fi avut de-a face cu o țărănime de mici

[3] Vezi, în legătură cu formele pe care le ia renta feudală la noi în țară, Șt. Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în sec. al XVII-lea*, în „Studii", an. XI (1958), nr. 1 ; D. Mioc, H. Chircă și Șt. Ștefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIV-e au XVIII-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire...*, vol. II. București. Edit. Acad. R.P.R., 1960. p. 221 252.

www.dacoromanica.ro

agricultori independenți, și anume rupînd legătura dintre țăran și obștea sa, adică anulînd calitatea de „băștinaș" a săteanului, confiscîndu i „delnița" — semn și uneori măsură a drepturilor lui devălmașe , anulînd apoi drepturile de folosință a trupului de moșie, transformînd în embaticuri stăpînirile de lungă durată ale țăranilor și pînă la urmă procedînd la „delimitarea" unei rezerve proprii. În ansamblul său, întregul proces istoric, care este de fapt procesul ruperii producătorului rural de mijloacele de producție, oglindind esența *acumulării primitive a capitalului* în acest domeniu, ne arată „*o masă de sate devălmașe, sparte cu violența, distruse prin operațiuni de« rumînire», transformate apoi pe cale de « locmeli agricole», la început spontane, apoi reglementate urbarial, în moșii boierești muncite în clacă*" (p. 427) [4].

Deosebit de interesantă, în același domeniu al acumulării primitive, este și precizarea că boierul, anulînd drepturile vechi ale țăranilor, îi silește să defrișeze anual imense suprafețe de teren, puse în cultură an după an, în sistemul prădalnic al jacerei, istovind fertilitatea pămîntului, făcînd cu neputință creșterea vitelor și distrugînd în acest fel vechiul echilibru de caracter arhaic al agriculturii itinerante și al creșterii de vite. De aici perspectiva degradării totale a populației sătești și a degradării totale a terenului agricol, fapt care explică o serie întreagă de deficiențe ale economiei rurale de la noi din țară în epoca modernă.

Țărănimea a luptat pe toate căile de la fugă și pînă la revolte deschise ca să-și pastreze drepturile asupra liberei folosiri a terenurilor sătești și pentru îngradirea cotropirii boierești a terenurilor și a forței de munca țărănești. O ultimă etapă a acestei lupte, tratată pe larg în ultimele capitole, a avut loc în cadrul operațiilor de *tiersaj*, de împărțire a pămîntului în două treimi rezervate folosului țărănesc (pămînturi de dijmă) și o treime rezervată boierului (pămînturi de clacă), sistem care, precizează autorul, a fost mai întîi folosit ca mod de *reglementare* a relațiilor feudale și pînă la urmă, prin legea rurală din 1864, ca sistem de *lichidare* a acestor relații, țăranii fiind socotiți proprietari pe două treimi din teren fără obligații de dijmă (clacа fiind răscumpărată în bani), iar boierul proprietar pe o treime fără obligații de a distribui anual terenuri țăranilor.

Problema tiersajului, precum și procesul îndelungat de despărțire a producătorului direct de delniță, de purgare a proprietății feudale de sarcinile ce o grevau și de transformare a ei în proprietate absolută de tip burghez, transformarea domeniului feudal în moșie și a boierului în moșier deci „mai întîi un proces de luare în proprietate feudală a unor sate devălmașe libere și apoi de transformare a satelor devălmașe bazate pe o tehnică de producție devălmașă în moșii boierești muncite în clacă" (p. 420) — sînt astfel tratate într-o construcție logică închegată și convingătoare, permițînd o înțelegere mai adîncită a caracteristicilor feudalismului la noi în țară și a particularităților formării relațiilor de producție capitaliste [5].

[4] Cf. și *Istoria României*, vol. III, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 535 și urm. Vezi și N. Corivan, *Mijloacele de cotropire a pămînturilor țaranilor liberi din Moldova în secolul al XVII lea și formele de asociere a țărănimii moldovene în secolul al XVII lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în „Studii și cerc tări științifice", Istorie, Iași, 1956, fa c. 1 2. Cf. pentru Transilvania M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg pe vremea Angevinilor*, în „Studii", XIII (1960), nr. 5 ; Bakó Géza, *Evolutia socială și economică a secuilor în secolele XIII XV*, în *Studii și articole de istorie*, vol. II, București, 1957.

[5] În vol. III din *Istoria României* se arata : „În stadiul actual al cercetarilor noastre, o serie de probleme nu pot dobîndi încă evoluții pe deplin satisfăcătoare. Astfel, tehnica agricolă, structura domeniului feudal,... acumularea primitivă a capitaluiui una dintre problemele majore ale perioadei de trecere d la feudalism la capitalism nu au fost complet elucidate" (p. XVI). Lucrari aparute ulterior au confirmat punctele de vedere prezentate în lucrarea prof. H. H. Stahl. Vezi, d exemplu, pentru procesul de purgare al proprietății feudale, V. Al. Georgescu, *Preemțiunea în istoria dreptului românesc*, București,

www.dacoromanica.ro

Contribuții deosebit de valoroase aduce lucrarea și în alte domenii ale orînduirii feudale, ca, de pildă, *„judeciile gemelare"*, problemă rămasă pînă acum nesoluționată în literatura de specialitate. După cum se știe, în Moldova cnejii și juzii apar foarte des „gemelar", adică cîte doi în același sat, iar satele sînt și ele dictomice, avîndu-și trupul de moșie scindat în două părți, denumite una „de sus", alta „de jos". Autorul arată că dualitatea teritorială a trupurilor de moșie sătești, și de aici și dualitatea „cnejilor", ne pun pe urma unor rămășițe din perioade anterioare ale istoriei sociale a acestor sate, cînd caracterul lor gentilic era încă o realitate [6]. Faptul aruncă o lumină nouă asupra particularităților formării statului moldovean, satele de aici fiind angrenate în viața unui stat autohton într-un stadiu arhaic, pe care satele din celelalte regiuni ale țării îl depășiseră de mult.

Tot în legătură cu cele mai vechi forme de organizare a satelor aservite feudal sînt luate în discuție și *numele* pe care acestea le poartă. Concluzia la care ajunge autorul este că aceste nume sînt întotdeauna „socionime" puse la plural, referindu-se adică la fenomenul social de bază al colectivităților de oameni ca grup familial, deși formînd un sat.

În legătură cu procesele sociale care au loc în sînul clasei boierești — care se scindează din ce în ce mai clar în două categorii distincte — este studiată și *onomastica boierească*; unele familii pornesc spre latifundie, avînd deci o soartă individuală alta decît cea a restului familiilor din același neam, care adesea decad, victime ale unui proces de sărăcie. După părerea autorului, familiile care sărăcesc sînt acelea care păstrează vechile forme de familie lărgită [7], ajungînd a forma colectivități seniorale, ce stăpînesc feudal colectivități țărănești aservite după norme mult asemănătoare, formal, celor folosite de către colectivitățile țărănești studiate de H.H. Stahl în volumul al II-lea. Explicația este găsită în faptul că orice mod de exploatare a unui proces de producție se adaptează caracterelor acestuia. Se naște astfel în sînul grupului familial al celui ce exploatează o indiviziune pe cote-părți, de caracter genealogic, de formă identică cu sistemul genealogic țărănesc, dar avînd alt conținut și alte funcții sociale; indiviziunea genealogică țărănească servește drept mod de organizare a unei producții agricole pe un teritoriu comun, pe cînd indiviziunea genealogică a grupului seniorilor feudali servește pentru exploatarea colectivităților țărănești [8].

Puncte de vedere originale — deși încă discutabile — aduce lucrarea și în privința *formării proprietății feudale*, autorul făcînd o deosebire după cum e vorba de domeniile mănăstirești sau de cele boierești. După părerea sa, drepturile patrimoniale ale mănăstirilor sînt rezultatul unei acțiuni pe care statul o duce în vederea creării unor seniorii feudale ecleziastice, puternic înzestrate cu un patrimoniu producător de venituri. Ca atare, ele nu derivă din vechi drepturi de căpetenie a colectivității sătești sau din calitatea de proprietare ale unui domeniu feudal, ci din acte de substituire în drepturi de stat, benevol

---

Edit. Academiei Republicii Socialiste România, 1965; pentru aplicarea tiersajului în Dobrogea la trecerea de la proprietatea feudală la cea burgheză, L. P. Marcu, *Some aspects of the laicisation of the moslem family in Dobrudjad (end of the XIX-th century—first decades of the XX-th century*, în „Revue des études sud-est européennes", an. III (1965), nr. 1—2, p. 191—228.

[6] Cf., de exemplu, pentru situația similară la comunitățile teritoriale arabe, A. I. Perșiț, Пережитки дуальной организации в родоплеменной структуре, în „Советская этнография", 1958, nr. 3.

[7] Cf. și discuțiile privind cetele de neam ale nobililor din Mazovia reluate mai recent de K. Tymieniecki, *Gentyzm (ustroj rodowy), czy feudalizm?*, în „Przeglad Hystoryczny", an. LXX, (1961), nr. 3, și S. Russocki, *Mazoviecki rody gniazdowe. Kilka uwág w sprawie*, ibidem, nr. 1.

[8] Cu privire la situația din sudul Moldovei, vezi și C. Cihodaru, *Cîteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii din Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în „Studii și cercetări științifice", Istorie, Iași, 1961, fasc. 1.

www.dacoromanica.ro

cedate de către acesta. În ceea ce privește pe boieri, după părerea autorului, drepturile lor patrimoniale sînt dezvoltarea firească, în condiții noi, a vechilor drepturi ale căpeteniilor, profesionalizate militar, a satelor și confederărilor de sate din epoca antestatală. Ca atare, față de boieri, statul nu a practicat luarea în subzistență așa cum o face pentru mănăstiri și nici nu le acordă decît excepționalul „scutiri", teză care aduce un punct de vedere nou în problema mult discutată a *imunităților feudale* la noi în țară [9].

În sfîrșit, o problemă deosebit de interesantă este și aceea a *particularităților formării și dezvoltării feudalismului* în cele trei țări române.

După părerea autorului, în Transilvania, statul maghiar, cu misiunea sa apostolică de cruciadă împotriva nu numai a „păginilor", dar și a „ereticilor ortodocși", cucerește seria de formațiuni confederale locale (cnezate și voievodate), suprapunînd un feudalism destul de asemănător cu feudalismul de tip apusean, în formele luate de acesta în expansiunea sa către răsăritul Europei. În Țara Românească avem, de-a face cu o clasă boierească băștinașă, reușind să-și păstreze independența față de statul maghiar, după retragerea finală a cumanilor și tătarilor. În Moldova, clasa boierească, care poartă războiul de recucerire a teritoriului de sub stăpînirea tătarilor, venită din Maramureșul transilvănean, păstra puternice urme ale organizării în obște pe baze comunitare, fapt pentru care eliberarea de către maramureșeni a Moldovei a avut mai mult caracterul unei unificări, a reunirii, prin acțiuni militare, a unor formațiuni sociale puțin diferențiate între ele, sub o conducere unică.

Deosebirile nu poartă, după părerea autorului asupra procesului general de dezvoltare, care rămîne comun, constînd în *trecerea graduală la formațiunile voievodale, de caracter arhaic comunitar, la feudalism și apoi la capitalism*, dar afectează totuși în mod substanțial *căile* și *formele* acestui proces istoric: gradul de dezvoltare a satelor devălmașe anterioare înființării statelor, modurile de înființare a acestor state, caracterul lor, bazele economice și puterea efectivă a clasei boierești, relațiile interne din sînul clasei feudale, condițiile aservirii satelor, supraviețuirea unor regiuni de sate libere, procesul de decădere a unei boierimi mărunte în rîndurile țărănimii libere, modul de formare a latifundiilor și a domeniului domnesc etc. Concluzia care se desprinde de aici este *nu numai existența unui feudalism de tip răsăritean altul decît cel apusean, nu numai că, în cadrul feudalismului de tip răsăritean, feudalismul românesc are trăsături proprii, care îl constituie ca un tip de sine stătător, dar mai mult încă: ne aflăm în fața a „trei variante distincte de feudalism românesc", cu caracter local și trăsături specifice, între Transilvania, Moldova și Țara Românească existînd, peste ceea ce le este comun, condiții particulare de dezvoltare sociale*, ceea ce face din studiul lor un cîmp vast de cercetări viitoare, în care analizele și sintezele se pot înlănțui în așa fel, încît să aducă o contribuție originală la tezaurul științei universale.

Aportul științei românești pe acest tărîm este cu atît mai mare, cu cît, precizează autorul, „încercările făcute în această privință de către cercetătorii altor țări se izbeau de o dificultate aproape de neînvins: în unele țări satele arhaice existau doar în regiuni de caracter «etnografic», iar în țările impropriu numite «istorice» nu aveau sate devălmașe. A lega laolaltă informația etnografică dintr-o țară cu informația istorică din altă țară era

[9] Cf. V. Costăchel, *Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIVe et XVe siècles*, București, 1947; idem, în vol. colectiv *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, București, 1957, p. 298 318. Vezi, mai recent, Vl. Hanga, *Contribuții la problema imunității feudale pe teritoriul patriei noastre*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai" (1960), seria a III-a, fasc. 2, Jurisprudentia, p. 29—52, care, pe lîngă precizările interesante pe care le fac cu privire la sensul formulărilor din acte, subliniază de asemenea slaba dezvoltare a instituției, în special în Moldova.

www.dacoromanica.ro

un procedeu pe care nu toți cercetătorii îl acceptau drept legitim. În Occident, de pildă, istorici ca Fustel de Coulanges, constatînd că din textele pe care le aveau la îndemînă nu rezulta existența unor comunități vicinale, negau însăși existența lor de fapt ; și nu numai din istoria Franței, ci în general din istoria oricărei alte țări « istorice », iar nu « etnografice », fără « istorie », deci fără loc în istoria universală" (p. 422).

Bazată pe o vastă documentare, pe o riguroasă argumentare și o demonstrație prin excelență științifică, lucrarea de față — ca și volumele anterioare — constituie o contribuție de seamă în istoria socială românească și aduce lumini noi într-o serie de probleme de bază, constituind un temeinic punct de plecare pentru aprofundarea aspectelor multiple ale orînduirii feudale pe teritoriul țării noastre.

L. P. Marcu

* * * *Mélanges Georges Ostrogorsky*, I—II, în *Recueil de travaux de l'Institut d'etudes byzantines*, VIII$_1$, 2, redactor Franjo Barišić.

Belgrad. 1963 1964, vol. I, 308 p., vol. II, 495 p.

Profesorul G. Ostrogorsky, care și-a început activitatea științifică în urmă cu patru decenii, a tratat în lucrările sale cele mai diverse probleme și, în același timp, cele mai importante ale istoriei bizantine : viața țărănimii, problemele feudalității în Bizanț, fiscalitatea, istoria economică sau istoria culturii. Cea mai importantă contribuție a sa este *Istoria statului bizantin*, apărută în mai multe traduceri și ediții, mereu îmbunătățite, unde se face o sinteză, în care complexitatea problemelor istoriei bizantine își găsește un cadru și o expunere științifică, Bizanțul fiind considerat drept un stat unde transformările sociale se află întotdeauna pe prim plan. Lucrarea profesorului Ostrogorsky, mereu deschizătoare de noi drumuri de cercetare, este astăzi indispensabilă oricărui cercetător al problemelor de istorie bizantină sau de ev mediu în general.

Cinstind în mod unanim îndelungata și rodnica-i activitate, bizantiniști de cele mai diferite orientări și tendințe, între care grupul cel mai numeros este cel al cercetătorilor iugoslavi, aduc omagiul lor profesorului Ostrogorsky prin studiile cuprinse în aceste două volume, prezentate în condiții grafice optime. Studiile tratează o serie de probleme generale sau specifice, de amănunt, nu numai ale istoriei bizantine, ci în general ale sud-estului european, în special ale Serbiei medievale, atît de influențată de instituțiile și cultura bizantină.

Un loc destul de însemnat în cadrul celor două volume îl ocupă studiile de critică a textelor și editările critice ale unor documente. Oprindu-se asupra păstrării în manuscrise a legislației împăraților macedoneni, N. Svoronos (*Remarques sur la tradition du texte de la novelle de Basile II concernant les puissants*) urmărește transmiterea și schimbarea textului uneia dintre cele mai interesante novele ale lui Vasile al II-lea. Studiul său este interesant și prin unele indicații și referiri la situația socială a Bizanțului în perioada de apogeu. Literatura retorică completează în mod substanțial imaginea pe care ne-o dau istoricii și cronicarii despre societatea bizantină din vremea lor. Cea compusă nu în Constantinopol, ci la periferiile imperiului, constituie în foarte multe cazuri cea mai importantă, dacă nu unica sursă de informații. Pornind de la aceste considerații, R. Katičić, în studiul său *Korespondencija Teofilakta Ohridskog kao izvor za historiju srednovjekovne Makedonije* (Corespondența lui Teofilact din Ohrida — izvor pentru istoria medievală a Macedoniei), fixează locul, precum și importanța, operei învățatului arhiepiscop în cadrul literaturii istorice bizantine, subliniind imperioasa necesitate a unei ediții critice. Prețioase contribuții, mergînd mai ales pe linia stabilirii

www.dacoromanica.ro

exacte a datelor cronologice din corespondența lui Teofilact din Ohrida, aduce prof. Fr. Barišić într-un studiu deosebit de temeinic intitulat *Dva grčka natpisa iz Monastira i Struga* (Două inscripții grecești de la Monastir și Struga), care tratează de altfel și o serie de alte interesante aspecte ale istoriei veacului al XI-lea.

Istoria internă, și în special cea social-economică, preocupare permanentă a bizantinisticii marxiste, mai ales în ultimii ani, continuă să atragă interesul tot mai multor bizantiniști, care-și îndreaptă atenția spre cercetarea transformărilor economice și sociale. Z. V. Udalțova este cunoscută prin numeroasele sale studii privind istoria bizantină în veacul al VI-lea. În noua sa contribuție, *Некоторые изменения в экономическом положении рабов в Византии VI в (по данным законодательства Юстиниана)* autoarea subliniază ideea că una din cele mai complexe și mai controversate probleme este aceea a destrămării sclavagismului și a trecerii la orînduirea feudală. Legislația împăratului Iustinian, pe lîngă tendința generală de a contribui la întărirea modului de producție sclavagist, înregistrează în același timp și tendința noilor relații de a-și face un loc tot mai mare în viața societății. Schimbările începuseră cu mult înainte și primeau acum o formulare juridică. În ceea ce privește sclavii, se urmărea creșterea autonomiei lor economice și, în același timp, o intensificare a muncii lor.

Baterea în timpul lui Nicephor Phocas a unei noi monede de aur tetartéron —, cu o valoare foarte puțin inferioară nomismei, a stîrnit vii discuții, unii bizantiniști văzînd în aceasta un semn al crizei economice. Pornind de la textele lui Cedrenos (Bonn, II, 369) și Zonaras (Bonn, III, 506—507), H. Ahrweiller-Glykatzi, în studiul *Nouvelle hypothèse sur le tétartèron d'or et la politique monétaire de Nicéphore Phocas* [1], emite ipoteza, care ni se pare deosebit de interesantă și în același timp foarte probabilă, că explicația ar consta în necesitatea întreținerii armatei, spre care se îndrepta grija permanentă a generalului ajuns pe tronul bizantin. Prin baterea monedei sale, Phocas răspundea nevoilor militare, căutînd să asigure solda unui mai mare număr de ostași, și putea recruta mai departe mercenari străini, oprind într-o anumită măsură scurgerea aurului bizantin peste graniță. Această reformă urmărea de asemenea să favorizeze și activitatea comercială. Rezultatul imediat a fost însă tezaurizarea monedei bune, creșterea prețurilor și o nemulțumire generală, constituind astfel una dintre cauzele înlăturării acestui împărat, ale cărui măsuri de reformă în domeniul economic, fiscal și militar au fost deosebit de importante. Pornind de la cunoscutul studiu al prof. G. Ostrogorsky despre pronoie [2], I. Božić (*Proniarii et capita*) și B. Krekić, în *Prilog proučavaniju pronije u srednovekovnoj Srbiji* (Contribuție la studiul pronoiei în Serbia medievală), aduc elemente și precizări noi, care întregesc tabloul ce ni-l înfățișează această importantă instituție feudală în cadrul istoriei balcanice a veacului al XV-lea.

Numeroase studii tratează istoria politică a Peninsulei Balcanice în timpul milenarei existențe a statului bizantin. Problema pătrunderii slavilor în Peninsula Balcanică continuă a fi în centrul atenției istoricilor. În rezolvarea acestei spinoase probleme de cea mai mare însemnătate este justa folosire și interpretare a puținelor surse existente. În ultimul timp, de această problemă s-au ocupat I. Nestor [3] și V. Tăpkova Zaimova [4], în lucrările cărora poate fi găsită și cea mai nouă bibliografie a problemei. P. Lemerle, în studiul său *À propos de la chronique de Monemvasie et de quelques textes apparentés*, se ocupă de

[1] Vezi în „Studii", an. XVIII, 1964, nr. 3, însemnare de E. Frances.

[2] *Pronija, prilog istoriju feudalizma u Vizantiju i u južnoslovenskim zemljama*, Belgrad, 1951 (*Pour l'histoire de la féodalité byzantine*, Bruxelles, 1954).

[3] *La pénétration des slaves dans la Péninsule Balkanique et la Grèce continentale*, „Revue des études sud-est européennes", I, 1963.

[4] *Sur quelques aspects de la colonisation slave en Macédoine et en Grèce*, „Etudes balkaniques", Sofia, I, 1964.

www.dacoromanica.ro

conținutul și importanța celei mai însemnate surse privind invazia slavilor în Balcani. Prima problemă care se pune în studiul acestei cronici, impropriu denumită a Monemvasiei, este stabilirea părții mai vechi și deci mai importante, ceea ce de altfel autorul și face, numind această parte *Cronica peloponesiană*, publicată de altfel tot de el într-o ediție critică, unde sînt reluate și adîncite ideile din acest studiu [5]. Această cronică, redactată după cît se pare la mitropolia din Patras, a servit ca sursă scholiei lui Aretas din Cezareea, și nu invers, ea fiind scrisă între 806 și 932, probabil spre începutul acestei perioade. Greutăți ridică însuși textul cu o valoare istorică incontestabilă, redactat pe baza a o mulțime de surse, dintre care un loc important îl ocupă tradiția locală. Lemerle conchide că „noi nu știm cum a fost invadat Peloponesul și de cînd se poate vorbi de o adevărată ocupare (slavă — R.Th. și *Gh. Z.*)". În același timp nu se pot pune la îndoială nici consecințele acestor evenimente, nici, începînd cu secolul al IX-lea, reocuparea bizantină, repopularea greacă, reorganizarea administrativă. Textele tardive nu transmit decît o tradiție hagiografică, alterată o dată cu trecerea secolelor și nu sînt importante în dezbaterea acestei probleme fundamentale a istoriei bizantine. Frămîntata perioadă a veacului al VII-lea a dat naștere unor vii discuții în istoriografia bizantină. P. Charanis, în studiul său *Some remarks on the changes in Byzantium in the seventh century*, după ce face o scurtă privire asupra părerilor recente în această privință, conchide că, între schimbările care au avut loc în secolul al VII-lea, pe prim plan se situează creșterea numerică a țărănimii libere; cauza acestei creșteri autorul o vede însă în mod greșit exclusiv în transferările de populație efectuate de împărații bizantini; or, un rol de primă importanță l-au jucat în apariția obștii sătești libere slavii, care au pătruns în masă în imperiu. Alte schimbări foarte importante care au avut loc sînt apariția loturilor militare și dezvoltarea sistemului temelor, al cărui început trebuie legat de domnia lui Heraclius. Studierea istoriei urbane a Bizanțului și-o propun Sp. Vryonis, în *An Attic Hoard of Byzantine Gold Coins (668—741) from the Thomas Whittemore Collection and the numismatic evidence for the urban history of Byzantium*, și I. Ferluga, în *Drač și Dračka oblast pred kraj X i početkom XI veka* (Durazzo și regiunea sa la sfîrșitul veacului al X-lea — începutul veacului al XI-lea). Combătînd teza lui A. P. Kajdan, argumentată și prin folosirea surselor numismatice, că în Bizanț în secolele VII-IX se observă un declin urban și economic, o reducere a activității comerciale, Sp. Vryonis arată că descoperirea unor importante tezaure monetare ne oferă tabloul unei vii circulații a aurului. Secolele VII-IX cunosc o intensă activitate comercială în toate provinciile Imperiului bizantin. I. Ferluga analizează situația orașului Durazzo, situat la periferia imperiului, stabilind rolul său de bază strategică, importanța sa deosebită în cadrul comerțului, autonomia sa locală, precum și apariția și continuitatea în funcțiile de conducere din acest oraș a unor puternice familii locale. Dintre articolele privind istoria politică mai menționăm cîteva ca meritînd un interes aparte. Unele se referă la problemele relațiilor dintre sîrbi și Imperiul bizantin, cum sînt cele ale lui T. Wasiliewski: *Le thème byzantin de Sirmium-Serbie au XIe et XIIe siècle;* B. Radojčić: *Prilog proučvaniu vasalnih odnosa Srbije prema Vizantiji, petdesetih i šestdesetih godina XII veka* (Contribuție la studiul relațiilor de vasalitate ale Serbiei față de Bizanț în deceniile VI și VII ale secolului al XII-lea), și I. Papadrianoš: *Manoilo Paleolog, vizantijski poslanik u Srbiji 1451 godina* (Manuel Paleolog, ambasador bizantin în Serbia în anul 1451). Prima perioadă a istoriei statului de la Thessalonik este analizată într un studiu deosebit de riguros de către B. Ferjančić: *Proceći solunske craljevine (1204—1209)* (Începuturile regatului

[5] *La chronique improprement dite de Monemvasie, le contexte historique et légendaire*, „Revue des etudes byzantines", XXI, 1963, vezi și „Studii", XVII (1964), nr. 2, p. 409.

www.dacoromanica.ro

din Salonic). Numeroase surse îi permit lui G. C. Soulis, în studiul său *The Thessalian Vlachia*, să definească întinderea, precum și granițele regiunii din Thessalia care, în veacurile XI—XII, apare în textele bizantine și străine sub numele de Vlahia (Βλαχία). Interesînd istoria românilor din secolul al XI-lea prin stabilirea cronologiei exacte a invaziei pecenege la sud de Dunăre, amintim studiul lui A. P. Kajdan, *Иоан Мавропод печенеги и русские в середине XIв.*

Studiile de iconografie, cele închinate diferitelor ramuri de artă — arhitectură, sculptură, pictură murală, de icoane sau de manuscrise —, articolele privind poezia, proza sau muzica liturgică bizantină formează o parte considerabilă a celor două volume la care ne referim.

Necesitatea unui limbaj comun în discutarea problemelor de cultură, a delimitării influențelor și a sublinierii tradițiilor în fiecare zonă și epocă a istoriei bizantine fac actuală succinta discuție a profesorului G. Bošković, *Sur la valorisation de l'héritage culturel byzantin et byzantino-oriental*. Remarcînd caracterul dinamic și contradictoriu propriu dezvoltării culturale a Bizanțului, G. Bošković se oprește asupra deosebirii existente între factorul de cultură bizantină propriu-zis — corespunzător teritoriilor de limbă greacă — și cel bizantino-oriental, termen insuficient de cuprinzător, credem, atunci cînd se referă la zonele de influență culturală bizantină: Peninsula Balcanică, Asia Mică, Caucazul, Orientul apropiat, nordul Africii, Italia. Învățatul iugosav insistă cu dreptate asupra nevoii celui ce operează cu termenii de mai sus și cu conținutul lor, de a găsi elementele de similitudine, ca și pe cele deosebitoare, în cuprinsul unei culturi milenare. Ideologia feudală comună, tradițiile greco-romane, pe de o parte, aportul populațiilor nou apărute pe scena istoriei (arabi, slavi etc.), pe de alta, au variat de la regiune la regiune, determinînd „recompunerea regională și etnică a ansamblului sferei de influență bizantino-orientală", proces pe care istoricul culturii trebuie să-l cunoască din ce în ce mai bine. Discutînd un capitol artistic dintre cele mai însemnate, portretul, E. Kitzinger (*Some Reflections on Portraiture in Byzantine Art*) face o interesantă paralelă între dezvoltarea concepției bizantine asupra deosebirii dintre „secular" și „religios" și evoluția portretisticii. Studiind comparat chipurile personajelor seculare, „istorice" am spune, din bisericile bizantine și cele ale personajelor sfinte, autorul ajunge la concluzia unei permanente deosebiri între cele două categorii de reprezentări. În secolul al V-lea în mozaicuri din Milano, în secolul al VI-lea în cele de la Roma și Parenzo, în secolul al VIII-lea la Salonic și pe monedele împăratului Iustinian al II-lea se observă o mai realistă redare a chipurilor personajelor „istorice" — împărați, episcopi, sau sfinți locali. Interesantă este detectarea unor moduri deosebite de tratare a feței lui Iisus pe aversul monedelor din acest veac; unul, apropiat de chipul imperial de pe aceleași monede, voind a evoca aspectul uman al divinității într-o vreme de neostoite lupte în jurul acestei probleme de dogmă, celălalt, menit a face carieră în arta bizantină, de tradiție elenistică, reprezentînd idealizat aceeași figură. Interesul studiului lui Kitzinger stă și în aceea că poate împinge la unele analize de acest gen în cadrul picturii de tradiție bizantină, fiind cunoscut faptul că în pictura din ultima și cea mai influentă perioadă artistică, cea a Paleologilor, deosebirea la care se referă permanent specialistul american era foarte evidentă.

Între studiile închinate uneia sau alteia dintre ramurile artistice, cîteva atrag atenția în mod particular. Așa, de pildă, problemele de arhitectură sînt abordate în două studii remarcabile de către G. Stričević (*I monumenti dell' arte paleobizantina in raporto con la tradizione antica ed all'arte medioevale nelle regioni centrali dei Balcani*) și V. Korać (*Sur la nature du renouvellement et des voies de développement de l'architecture du haut moyen âge des régions orientales et occidentales de la Yougoslavie*). Primul discută spinoasa chestiune a păstrării tradițiilor antice și bizantine timpurii în arhitectura medievală din Serbia și

www.dacoromanica.ro

Macedonia, subliniind permanent elementele de continuitate, cu concluzii deosebit de valoroase. Analizînd transformarea bazilicilor din secolul al V lea (Stobi) şi structura celor din veacul următor aflate sub influenţa tipului constantinopolitan cu cupolă şi ajungînd la bisericile cimiteriale cu abside laterale din acelaşi timp (Doljani, Klisura, Caričin Grad), Stričević remarcă faptul că acelaşi plan fusese specific, în aceleaşi regiuni, unor monumente funerare din secolele al III lea şi al IV-lea. Mai mult decît atît, observînd că tipul triconc şi mai ales cel bazilical vor reapare în regiunea central-balcanică în secolele IX XI ca o reîntoarcere la formule arhaice, abandonate deja în Bizanţul macedonenilor, el trage concluzia unei continuităţi nu constructive, ci de concepţie din epoca paleobizantină pînă în vremea primului stat bulgar, sub Boris Mihai. În adoptarea tipurilor de construcţie din secolele III—VI autorul vede o latură a concepţiei politice a unuia dintre cei mai însemnaţi cîrmuitori bulgari ai secolului al IX-lea, care se voia moştenitor al tradiţiilor antice. Demonstrarea unei ideologii politice prin mijloace artistice monumentale nu constituie un fapt nou o făcuse Iustinian şi o realizase Carol cel Mare prin imitarea unor monumente romane , dar în acest cadru, balcanic, concluziile lui Stričević au un interes deosebit şi dublu : de istorie politică şi de istorie artistică [6].

Referindu-se la probleme aproape similare, V. Korać insistă mai mult asupra influenţelor pe care le-au avut asupra monumentelor din Macedonia şi Serbia, din secolul al IX-lea pînă în secolele XI-XII, arhitectura constantinopolitană şi cea din Salonic, ca şi asupra analogiilor dintre unele monumente dalmate şi cele italiene din romanicul timpuriu. În mod creator, arhitectura acestor grupe regionale avea să fie continuată dintr-a doua jumătate a secolului al XII-lea în Raška în variante născute sub influenţă bizantină ca plan, structură şi forme, încadrîndu-se într-o artă care mai mult decît celelalte din Balcani s-a aflat permanent între Orient şi Occident.

De acelaşi secol şi de aceeaşi ramură de artă, sculptura, se ocupă, în moduri diferite, două studii semnate de către cunoscutul bizantinist D. Talbot Rice (*The Ivory of the Forty Martyrs at Berlin and the Art of the Twelfth Century*) şi de către I. Nikolaević (*La sculpture ornementale au XIIe siècle en Bosnie et en Herzégovine*). Scopul primului depăşeşte însă cadrul ramurii de artă în care se înglobează obiectul discutat, căci, plecînd de la noua datare, în prima jumătate a secolului al XIII-lea, pe care o propune pentru fildeşul sculptat berlinez, profesorul de la Edinburg are prilejul a comenta caracteristicile stilului format în cursul secolului al XII-lea, a cărui notă particulară o constituie eleganţa şi rafinamentul întîlnite şi în icoane, în frescele din Serbia, în mozaicurile din sudul Italiei şi, în cazul de faţă, în fildeşuri.

Referindu-se la o regiune restrînsă, însă plină de interferenţe culturale, articolul cercetătoarei iugoslave este rezultatul unui studiu comparat şi stilistic aprofundat. Plecînd de la fragmente de sculptură monumentală provenite din Bosnia veacului al XII-lea, ea stabileşte interesante analogii cu piese similare antice şi cu unele din Italia contemporană, ajungînd la concluzia unei circulaţii de artişti şi de influenţe între Bosnia şi peninsula vecină.

În domeniul picturii, contribuţiile specialiştilor vizează aproape exclusiv pe aceea sîrbească din secolele XIII—XIV, studiată comparativ cu creaţia bizantină paleologă, fie ea murală (V. J. Djurić, *Istorijske kompozicije u srpskom slikanstvu srednjeg veka i njihove knejezevne paralele* (Compoziţia istorică în pictura sîrbească a evului mediu şi paralela ei culturală)), de icoane (V. N. Lazarev, *Два новых памятника станковой живописи Палеологовской эпохи*) sau de manuscrise (M. Harisiadis, *Frontispice du Patérikon serbe de la Bibliothèque Nationale de Vienne*). Aici, autorii subliniază rînd pe rînd caracterul

[6] Ideea adoptării, cu aceleaşi ţeluri, a unor elemente artistice, tehnice şi constructive romane în vremea primului stat bulgar o reîntîlnim exprimată recent de către M. Ţonceva (*Les traditions de l'art ancien bulgare*, în *La culture médiévale bulgare*, 1964, p. 127).

www.dacoromanica.ro

narativ istoric al unor scene inspirate din viața întemeietorului dinastiei sîrbe a Namanizilor, originalitatea picturii de icoane sîrbești, mai liberă și mai plină de viață decît aceea „academică" bizantină, sau întîlnirea elementelor de artă paleologă și sîrbească în cursul veacului al XIV-lea în pictura de manuscrise.

În sfîrșit, capitolul atît de important al iconografiei este și el abordat fie în scopul clarificării unor detalii, a unui sens sau a unei evoluții — cum sînt studiul specialistei sovietice A. Bank [7] asupra unei camee de la Ermitaj, cel al lui A. Xyngopoulos [8] și cel al lui S. Der Nersessian [9], ambele consacrate unei scene mistic-simbolice ce apare în frescele bisericii Sf. Clement din Ohrida —, fie pentru explicitarea unei situații istorice, cum este cazul articolului cercetătoarei J. Maksimović, intitulat *Iconography and the Program of Mosaics at Poreč* (*Parenzo*), unde se demonstrează legătura dintre luptele religioase ale veacului al VI-lea și anumite scene simbolice și „istorice", sau cel al contribuției lui André Grabar privind apariția temei bisericii autocefale în iconografia bizantină (*Deux témoignages archéologiques sur l'autocéphalie d'une église: Prespa et Ochrid*).

Comparativ cu artele plastice, atenția acordată în cele două volume omagiale problemelor de literatură și de muzică este sensibil mai mică, referindu-se aproape numai la probleme de amănunt. Printre ele amintim studiul serios al cercetătoarei italiene E. Follieri (*Le poesie di Cristoforo Mitilineo come fonte storica*), evocînd importanta operei unuia dintre cei mai cunoscuți poeți bizantini din secolulul al XI-lea pentru înțelegerea realităților contemporane, a vieții cotidiene și a celor mai diferite tipuri sociale, sau cele semnate de A. Dostal (*Une datation de l'activité de St. Méthode en Grande Moravie*) și de R. Iacobson (*Тайная служба Кости на Философа и дальнейшее развитие старославянской поэзии*), ambele dedicate activității cultural-literare a vestiților frați misionari bizantini Chiril și Metodiu în secolul al IX-lea în centrul Europei.

Cele cîteva articole privind muzica bizantină tehnice, dar pline de sugestii de istoria culturii dovedesc larga extindere a principiilor componistice și a artei interpretative bizantine în muzica evului mediu european. Imitate în imnurile religioase din Occidentul latin (după cum o demonstrează O. Strunk [10]), pătrunse în țările balcanice prin diferiți compozitori și cîntăreți bisericești (amintiți în studiul lui M. Velimirović [11]) sau prin mijlocirea unor tratate teoretice (așa cum o dovedește J. Milojković-Djurić [12]), regulile muzicale bizantine au fost și ele sortite a avea o lungă existență, reprezentînd o supraviețuire de seamă a culturii Bizantului pînă în vremurile moderne.

Îmbrățișînd deopotrivă peste 70 de studii de sinteză și contribuții în care se elucidează probleme de detaliu referitoare la viața politică, economică, religioasă și culturală din Bizanț, cele două volume prin care lumea științifică internațională l-a sărbătorit pe unul dintre cei mai mari bizantiniști în viață vor fi primite, sîntem convinși, și de către specialiștii români ale căror preocupări merg spre problemele de istorie bizantină și în general de istorie a sud-estului european cu interesul pe care-l merită orice eveniment științific menit a spori cunoștințele noastre despre complexa și frămîntata evoluție milenară a Bizanțului.

R. Theodorescu și *Gh. Zbuchea*

---

[7] *Византийская камея с изображением Христа на троне.*

[8] *Au sujet d'une fresque de l'église Saint Clément à Ochrid.*

[9] *Le lit de Salomon.*

[10] *The Latin Antiphons for the Octave of the Epiphany.*

[11] Ιωακειμ μοναχὸς του Χαρσιανιτου κα δομεστικος Σερβιας.

[12] *Papadika in the Neumatic Manuscript 311 from Chilandar.*

www.dacoromanica.ro

MANTRAN ROBERT, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle. Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale...*,

Paris, 1962, IX + XI + 734 p. + 7 pl. şi 15 h.

Cercetarea diverselor aspecte ale istoriei imperiilor de altă dată reclamă, fără îndoială, nu numai elaborarea unor studii mai mult sau mai puţin generale, ci şi întocmirea unor monografii cu tematici speciale. Dacă o lucrare de acest caracter va îmbrăţişa epoci sau fenomene sociale deosebit de caracteristice, aceasta va fi desigur şi mai bine.

În ce priveşte istoria Imperiului otoman, cu atît mai mult se simte nevoia studiilor monografice, cu cît ele sînt deosebit de rar întîlnite în literatura istorică universală. De aceea ne exprimăm convingerea că monografia de doctorat a istoricului Robert Mantran reprezintă o contribuţie de seamă la cercetarea unor aspecte bine definite din istoria statului feudal otoman, însuşi titlul lucrării sugerînd ideea că este vorba, în fond, de un întreg imperiu în miniatură. Faptul în sine devine şi mai semnificativ dacă avem în vedere scopul autorului de a-şi fi propus să întocmească „o istorie instituţională, economică şi socială" privind cel mai mare centru politic al lumii musulmane timp de mai multe secole, cum a fost Constantinopolul.

Monografia pe care o analizăm aici cuprinde un *cuvînt înainte* (prefaţă), o *introducere*, după care urmează trei părţi numite *cărţi* (*livres*) divizate în mai multe *capitole* şi *subpuncte*. Lucrarea se încheie cu scurte *concluzii*, urmate de o *bibliografie* destul de vastă şi bine sistematizată. Anexele de la sfîrşitul unor capitole ca şi hărţile, diferitele feluri de diagrame, tabelele şi alte elemente auxiliare fac ca lucrarea să devină interesantă prin varietatea aspectelor pe care le îmbrăţişează din trecutul capitalei otomane.

Autorul porneşte de la constatarea că un oraş ca Istanbulul a suscitat un număr redus de cercetări şi studii. De aici, el îşi propune să confrunte diverse izvoare din secolul al XVII-lea, îndeosebi pe cele turceşti, franţuzeşti şi veneţiene. Introducerea cuprinde o trecere în revistă a problemelor legate de: urmările căderii Constantinopolului, cauzele rămînerii în urmă a Imperiului otoman, aprovizionarea populaţiei din Istanbul, momentele decăderii puterii turceşti, scoţîndu-se totodată în evidenţă şi necesitatea aprofundării studiilor asupra tuturor categoriilor sociale care intrau în componenţa capitalei otomane. Autorul atrage însă atenţia şi asupra dificultăţilor pe care le ridică cercetarea unuia sau altuia dintre aspectele vieţii constantinopolitane. Din aceste motive, el consideră monografia sa doar o bază de plecare pentru studii mai bune şi mai comprehensive despre lumea otomană, puţin cunoscută pînă acum.

Luînd în discuţie prezentarea generală a oraşului Istanbul în cele şase capitole din *cartea I*, autorul încearcă să reconstituie atmosfera epocii cu referiri speciale la aşezarea geografică, la clima sau la diviziunea naturală a capitalei otomane, la împărţirea Constantinopolului pe cartiere, la densitatea şi evoluţia populaţiei pe ani sau pe secole, la elementele componente ale populaţiei din Istanbul sau la activitatea comercială din port, la societatea stamboliotă şi îndeosebi la structura socială a oraşului, care era de fapt „o imagine redusă a imperiului", precum şi la organizarea municipală, analizîndu-se aici mai cu seamă prerogativele marelui vizir şi ale subalternilor săi, problemele judiciare şi administrative, serviciile poliţieneşti, intendenţele oraşului, ca şi sistemul de administrare a fundaţiilor pioase (*vakuf*) din Istanbulul veacului al XVII-lea.

Deosebită importanţă prezintă partea privitoare la *viaţa economică* (cartea a II-a), ea îmbrăţişînd probleme mai puţin cercetate din istoria Imperiului otoman în general şi din trecutul oraşului Istanbul în special. Împărţită în şapte capitole, autorul cercetează în această parte a monografiei *elemenlele generale ale vieţii economice*, insistînd în mod deosebit

www.dacoromanica.ro

asupra particularităţilor oraşului Istanbul ca centru de consum, asupra categoriilor de produse (cereale, carne, legume, băuturi etc.) cu care se aproviziona reşedinţa sultanilor turci, ca şi asupra interferenţei mărfurilor orientale şi occidentale. Acest lucru făcea din acest oraş un centru de procurare şi repartizare de mărfuri, fără să fi avut condiţiile necesare unei dezvoltări industriale proprii. În ce priveşte problemele financiare, care se confundau în genere cu tezaurul împărăţici, sînt studiate monedele aflate în circulaţie pe piaţa stamboliotă, categoriile de monede, subliniindu-se totodată şi condiţiile sau momentele devalorizării monedelor otomane, precum şi dificultăţile financiare care, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, au căpătat un caracter cronic. Referindu-se pe scurt la consecinţele grave ale circulaţiei unor monede depreciate asupra vieţii cotidiene a populaţiei, autorul se străduieşte să analizeze mai departe *salariile* şi *preţurile* pe anumite perioade, dar recunoaşte imposibilitatea determinării evoluţici acestora, datorită dezordinii administrative şi financiare, mai ales din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, din cauza războaielor care luaseră un caracter permanent.

Un interes deosebit prezintă discutarea *organismelor locale* ale vieţii economice şi a trăsăturilor caracteristice ale oraşului Istanbul care au preocupat întotdeauna cercurile superioare ale aparatului de stat, în privinţa asigurării capitalei cu mijloace de subzistenţă. Subliniind caracterul „diriguitor" al administraţici otomane, precum şi domnia unei „economii controlate", autorul stabileşte locul guvernului central în administraţia municipală şi analizează responsabilitatea principalilor demnitari din Istanbul, cum erau marele vizir, judecătorul oraşului (*kadı*), şeful poliţici (*muhtesib*) şi agenţii lui etc. Se insistă totodată asupra condiţiilor de aplicare a regulei preţurilor maximale (*narh*), anexîndu-se şi cîteva regulamente referitoare la preţuri sau la penalităţi.

Cercetarea *elementelor locale ale vieţii economice* l-a determinat pe autor să-şi îndrepte atenţia în primul rînd asupra corporaţiilor (*esnaf*), care au reprezentat un factor deosebit de important în viaţa economică a Imperiului otoman în general. În această privinţă se încearcă evaluarea corporaţiilor, se subliniază contribuţia lor în economia locală, se analizează rolul factorilor religioşi, al sectelor religioase în formarea grupurilor breslaşe în Imperiul otoman, după cum se fac investigaţii şi asupra organizării lor (ierarhie, recrutare ş.a.). Autorul se străduieşte să pătrundă în intimitatea vieţii interne a corporaţiilor otomane, insistînd şi asupra raportului dintre bresle şi armată.

Un capitol special este consacrat *industriei* şi *artizanatului*, autorul ocupîndu-se aici de atelierele care funcţionau în contul statului, ca şi de formele de activitate ale sectorului privat. Fără îndoială, este improprie denumirea de „fabrică" atribuită de autor acestor ateliere meşteşugăreşti, specifice societăţii otomane din secolul al XVII-lea. Interesantă pare însă încercarea de a preciza numărul „fabricilor" aparţinînd statului, ca şi efortul de a stabili numărul corporaţiilor. Aceeaşi importanţă prezintă de asemenea şi consideraţiile autorului asupra particularităţilor acestor „fabrici", asupra numărului aproximativ de oameni care puteau lucra la unul sau la altul din cele două sectoare de activitate ş.a. Discutîndu-se condiţiile dezvoltării industrici şi artizanatului, se constată că în ceea ce priveşte mîna de lucru ca putea fi recrutată dintre musulmani, străini şi sclavi, iar cît priveşte tehnica se face o distincţie între secolul al XVI-lea, caracterizat de autor ca un veac în care „geniul creator s-a manifestat din plin", şi secolul al XVII-lea, cînd a predominat stagnarea şi repetarea procedeelor anterioare, ca şi invazia de produse străine.

În ordinea firească a procesului de producţie, autorul se ocupă şi de problemele comerţului sub diversele sale aspecte. Se precizează că în capitala otomană se practica mai mult un comerţ de trafic, elementele productive şi creatoare interne fiind relativ limitate în raport cu numărul de peste 600 000—700 000 de locuitori ai Constantinopolului. De asemenea, se apreciază că exportul de mărfuri era

www.dacoromanica.ro

mai redus fața de import, la Istanbul prevalînd în genere un comerț de consumație. În același timp, autorul analizează și diferitele genuri de comerț practicat de marii negustori sau angrosiști, ca și de negustorii mici sau de artizani, producători direcți, reliefînd și rolul comerțului de stat pentru seraiul sultanilor sau pentru activitatea șantierelor navale ș.a. Tot aici se insistă și asupra participării elementelor *nemusulmane* la activitatea comercială, reliefîndu-se faptul că anumite negoțuri constituiau chiar apanajul unora dintre minoritățile din Istanbul.

Stabilind cartierele comerciale ale capitalei otomane, autorul analizează mai departe și condițiile de vînzare a produselor indigene sau importate, modul de repartizare a mărfurilor, care erau preluate de agenții organelor de stat și de căpeteniile breslelor specializate. De asemenea, se scoate în evidență locul și importanța Constantinopolului în piața internă otomană, subliniindu-se totodată și faptul că acest oraș avea deschise căile comerciale din toate direcțiile, fie de pe uscat, fie de pe mare. În capitolul despre *alte meserii* autorul se referă la diferite profesiuni legate de activitatea literară și artistică, de instituții religioase (*medrese*) sau de alte preocupări (*băieși, barcagii* ș.a.).

Cartea a III-a cuprinde considerații asupra străinilor din Istanbul și contribuția lor la desfășurarea vieții din capitala otomană sub raport economic și politic. Referindu-se la rolul orașului Constantinopol în comerțul dintre Orient și Occident, un adevărat *antrepozit*, autorul analizează în această parte a lucrării sale pătrunderea timpurie a negustorilor străini care au impus astfel instituirea așa-ziselor *capitulații*, începînd cu venețienii și continuînd apoi prin acordarea unor privilegii speciale francezilor, englezilor, olandezilor și altor popoare europene. Dintre vechile colonii străine, autorul reliefează rolul italienilor (pisani, florentini, raguzani și genovezi) în comerțul otoman, făcînd și un scurt istoric al așezării lor la Constantinopol. Același lucru încearcă autorul și în cazul venețienilor, trecînd apoi la analiza rolului noilor veniți (francezi, olandezi, englezi), care au impus treptat aplicarea în cazul lor a statutului privilegiat al supușilor otomani. În această privință, autorul se referă în mod special și la austrieci, polonezi și ruși, scoțînd în evidență rolul acestora în Imperiul otoman, în funcție de evoluția raporturilor politice. De asemenea sînt analizate condițiile comerțului internațional la Istanbul, autorul referindu-se aici la condițiile generale ale comerțului, la mijloacele practice de schimb (navigație ș.a.), la organizarea comerțului exterior în Imperiul otoman, ca și la dificultatile sau la formalitățile locale, precum și la diferitele produse de schimb, încheind cu sublinierea importanței rolului străinilor din Constantinopol în Imperiul otoman din punct de vedere politic și economic.

Scurtele concluzii, care reflectă oarecum tangențial diversitatea și complexitatea problemelor analizate în cuprinsul monografiei, sînt urmate de o bibliografie impresionantă, împărțită pe izvoare narative (cronici) și documentare, opere generale (enciclopedii) și opere de detaliu turcești, franceze sau în alte limbi. Atrage atenția îndeosebi explorarea diverselor fonduri de arhivă, ceea ce îmbogățește conținutul lucrării. Indexul de cuvinte turcești și de termeni tehnici, fotocopiile și numeroasele hărți speciale cu privire la un aspect sau altul din trecutul orașului, ca și diferitele diagrame, reflectînd variațiile monedelor otomane în raport cu cele străine, sau diverse alte tabele și scheme de prețuri etc. completează informațiile cuprinse în monografie.

★

Din cele expuse mai sus cu privire la conținutul acestei lucrări rezultă că autorul a depus un efort remarcabil pentru a aduce cît mai multe date cu privire la Constantinopolul veacului al XVII-lea și monografia cuprinde într adevăr un material foarte bogat și deosebit de variat. În această privință se cuvine să relevăm și o serie de mențiuni referitoare la țările române atît în ceea ce privește furnizarea de diverse produse cerea-

www.dacoromanica.ro

liere sau animaliere către Poarta otomană în perioada studiată de autor, cît şi în legătură cu prezenţa elementelor româneşti la Constantinopol. Numeroasele referiri din text, ca şi tabelele cuprinzînd materiile prime sau produsele finite sosite la Istanbul, demonstrează pe deplin acest fapt. Se vorbeşte, de pildă, de aşezarea unor locuitori din Ţara Românească lîngă „Poarta Silivri" din Istanbul de către sultanul Baiazid al II-lea (p. 43). De asemenea se menţionează, printre alte minorităţi, şi prezenţa elementelor „moldo-valahe" ca producători de brînzeturi sau ca vînzători de afumături, cum era pastrama (p. 64). Ele intrau, de fapt, în categoria marilor negustori de oi şi de vite, purtînd denumirea de *Ğelebkeşan* (p. 195, 428 429). În legătură cu comerţul de cereale în general şi grîu în special, autorul insistă asupra politicii puterii centrale otomane în vederea aprovizionării Constantinopolului, interzicîndu-se exportul de grîu din anumite regiuni ale imperiului (p. 182). Se fac aprecieri şi asupra aprovizionării oraşului Istanbul cu peşte şi oi din diverse regiuni ale Peninsulei Balcanice, inclusiv ţările române, iar caşul, sarea, mierea, precum şi ceara şi pieile din Moldova şi Ţara Românească, se scurgeau de asemenea în cantităţi apreciabile spre capitala otomană (p. 201, 203, 211 ş. a.).

Ţinînd seama de aceste menţiuni, monografia lui Robert Mantran interesează şi istoriografia românească, istoricii putînd găsi în ea unele date, îndeosebi cu privire la relaţiile economice ale ţărilor române cu Imperiul otoman în general şi cu reşedinţa sultanilor în special.

Desigur că, în ansamblul ei, lucrarea ar fi avut de cîştigat şi mai mult sub raportul valorii ştiinţifice dacă expunerea ar fi fost mai concentrată şi dacă o serie de informaţii preţioase şi-ar fi găsit motivarea în trimiteri la paginile respective, pentru a facilita astfel orientarea cititorului. Indicaţii se dau doar în cazul unor lucruri, dar mai ales în legătură cu opera *Seyahatname* a călătorului Evliya Celebi, care constituie de altfel izvorul pe care se axează întreaga arhitectură a monografiei. Tocmai acest fapt l a determinat pe autor să se refere adeseori şi la prima jumătate a veacului al XVII-lea, depăşind limitele cronologice anunţate prin titlul operei (a doua jumătate). Excesul în această privinţă a dus la creşterea volumului monografiei, ca şi la o anumită diluare, mai cu seamă acolo unde nu s-a putut face o distincţie netă între cele două părţi ale secolului analizat, pe baza informaţiilor avute la îndemînă. Este nemdoielnic faptul că sublinierea diferenţei de nivel dintre prima şi a doua jumătate a veacului al XVII-lea din trecutul oraşului Istanbul ar fi putut să ne dea o imagine şi mai clară asupra etapelor principale ale evoluţiei capitalei otomane sub cele mai diverse aspecte în perioada studiată de autor.

Pe de altă parte, în lucrare se găsesc unele ipoteze care necesită cercetări speciale, atît în ceea ce priveşte organizarea economică sau instituţională, cît şi sub raportul vieţii sociale şi politice a oraşului Istanbul. De asemenea, o serie de instituţii sînt reduse la activitatea unor persoane, fără să se fi insistat asupra analizei structurii lor interne. Din lectura monografiei se mai constată că se atribuie un rol covîrşitor elementelor străine, venite din afară, în viaţa economică şi politică din Istanbul, mai ales în cursul veacului al XVII-lea, autorul ducînd aprecierile sale în acest sens pînă la absolutizare. De asemenea s-ar fi putut evita unele reveniri în expunerea diferitelor probleme, legate fie de aspecte instituţionale, fie social-economice. În aceeaşi măsură ar fi fost posibilă, şi totodată utilă, aprofundarea analizei structurii sociale, ca şi a istoriei politice şi militare a Constantinopolului în secolul cercetat de autor, nu mai puţin a răscoalelor ostăşeşti sau breslaşe din capitala otomană. De asemenea, viaţa intelectuală este foarte puţin oglindită în monografie, afirmaţia că secolul al XVII-lea ar fi fost „fără strălucire intelectuală" (p. 634) în raport cu veacul al XVI-lea fiind, desigur, insuficientă pentru a caracteriza totalitatea manifestărilor intelectuale dintr-un secol întreg sau chiar dintr-o jumătate de veac.

www.dacoromanica.ro

Cu toate aceste observații, monografia reprezintă o contribuție importantă la cercetarea unui complex de probleme legate de o anumită perioadă din istoria capitalei unui imperiu, cum a fost cel otoman. Din acest punct de vedere, lucrarea lui Robert Mantran se înscrie printre monografiile de seamă întocmite despre Istanbul, prin ea oferindu-se specialiștilor o istorie economică, instituțională și socială a acestui oraș, care, în linii generale, poate fi considerat, așa cum o și face autorul, „imaginea redusă a imperiului otoman".

M. Mehmet

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR

„Новая и Новейшая История", Москва, Академия Наук СССР, Институт Истории,

1963, nr. 1—6, 1 140 p; 1964, nr. 1—6, 1 160 p.

Tematica revistei „Новая и новейшая история" pe anii 1963—1964 vădeşte o accentuată orientare spre problemele foarte recente ale istoriei, cu precădere cele din ultimele trei decenii, precum şi efortul de a cuprinde în sfera de cercetare aspecte ale istoriei din cît mai multe ţări.

Pe lîngă preocupările pentru istoria Franţei, Angliei şi Germaniei, care continuă să fie bine reprezentate în paginile revistei, se poate desprinde creşterea ponderii — în comparaţie cu anii precedenţi — a materialelor consacrate istoriei ţărilor socialiste din Europa. Un număr de 18 articole şi comunicări sînt consacrate problemelor istoriei Americii latine şi S.U.A.

Privite sub aspectul profilului şi al caracterului lor, pe lîngă articolele de cercetare istorică, în paginile revistei sînt larg reprezentate materialele de interes politic actual.

Studierea celui de-al doilea război mondial şi a mişcării de rezistenţă a popoarelor împotriva fascismului îşi găseşte expresie în articole semnate de comandanţi de unităţi militare din timpul războiului, precum şi de cercetători. S. S. Biriuzov, mareşal al Uniunii Sovietice, înfăţişează în articolul *Eliberarea Belgradului* (1963, nr. 1) principalele evenimente legate de operaţia din 1944 în vederea eliberării teritoriului Iugoslaviei. Autorul arată că împotriva duşmanului comun, alături de armata populară de eliberare a Iugoslaviei, pe pămîntul iugoslav au luptat armatele U.R.S.S., precum şi ale Bulgariei şi României. Operaţiile militare ale frontului al IV-lea pe teritoriul Cehoslovaciei sînt înfăţişate în articolul *Ultimele săptămîni ale războiului* (1963, nr. 1), reprezentînd o parte a amintirilor mareşalului Uniunii Sovietice A. I. Eremenko. Problemele legate de istoria celui de-al doilea front sînt analizate în articolul lui I. N. Undasînov (1964, nr. 3). Autorul menţionează principalele puncte de vedere ale istoriografiei americane şi engleze în legătură cu geneza şi organizarea celui de-al doilea front. El îşi îndreaptă atenţia în special asupra istoriei diplomatice a celui de-al doilea front. În articolul intitulat *Despre rolul U.R.S.S. în etapa finală a războiului din Oceanul Pacific* (1964, nr. 5), A. M. Dubinski relevă importanţa contribuţiei pe care forţele armate ale Uniunii Sovietice a adus-o la zdrobirea Japoniei militariste. Autorul arată că intrarea Uniunii Sovietice în război împotriva Japoniei era dictată de necesitatea asigurării graniţelor sovietice din Extremul Orient. Jertfele pe care popoarele Asiei le-au adus în urma agresiunii militarismului japonez nu puteau, de asemenea, lăsa indiferent poporul sovietic. Unele menţiuni cu privire la acţiunile armatei a 8-a populare revoluţionare a Chinei purtate împotriva forţelor militare japoneze ne permit să des-

www.dacoromanica.ro

prindem contribuția poporului chinez la înfrîngerea agresorului japonez.

Activizarea cercetărilor în jurul problemelor pe care le ridică mișcarea de rezistență a popoarelor se reflectă și în paginile revistei pe care o discutăm. I. S. Kiselhof dezvăluie formele de acțiune și metodele folosite de Partidul Comunist Francez pentru unirea forțelor mișcării franceze de rezistență (1963, nr. 6). O premisă importantă a concentrării forțelor națiunii împotriva ocupației hitleriste, arată autorul, a fost strîngerea legăturilor partidului comunist cu masele. Articolul subliniază că principala formă organizatorică prin care s-a dezvoltat mișcarea de rezistență de masă a fost Frontul național de luptă pentru independența Franței. Apropiat ca tematică de articolul lui I. S. Kiselhof este articolul publicat de V. Joannes (membru al C.C. al Partidului Comunist Francez), cu titlul *Clasa muncitoare și Partidul Comunist Francez în lupta de eliberare a țării de sub ocupația fascistă*. Ideea pe care o subliniază autorul este aceea că patriotismul militant a caracterizat masele muncitoare franceze de a lungul tuturor etapelor luptei împotriva ocupanților hitleriști. Pietro Secchia, membru al C.C. al Partidului Comunist Italian, arată în articolul *Comuniștii italieni și mișcarea de rezistență* (1963, nr. 3) că este insuficient a privi rolul comuniștilor italieni în mișcarea de rezistență doar prin prisma contribuției lor la operațiile de luptă armată, deși ele au avut rolul hotărîtor în 1943—1945. Mișcarea de rezistență italiană, subliniază autorul, a început mai devreme decît în alte țări ale Europei și cu mulți ani înaintea războiului de eliberare a Italiei. Ea s-a desfășurat și în anii dictaturii fasciste, manifestîndu-se sub forme diverse.

Problemele mișcării socialiste internaționale sînt abordate relativ larg în coloanele revistei. Îndeosebi centenarul Internaționalei I a prilejuit apariția unui șir de articole și comunicări care aduc în ansamblu o contribuție la adîncirea cercetărilor acestei perioade însemnate a mișcării socialiste mondiale. M. I. Mihailov relevă, în articolul *Internaționala I și rolul ei în istoria mișcării muncitorești mondiale* (1964, nr. 5), necesitatea cercetării tradițiilor glorioase ale mișcării proletare internaționale. Activitatea multilaterală a lui K. Marx și F. Engels, desfășurată în cadrul Internaționalei I este înfățișată în mai multe articole. Astfel, V. E. Kunina, în articolul *Lupta lui K. Marx și F. Engels în cadrul Internaționalei I împotriva anarhismului sectar și a reformismului 1871 1872* (1964, nr. 4), arată că întemeietorii socialismului științific au susținut și dezvoltat principiile organizatorice ale partidului proletar în lupta împotriva tendințelor sectare mic-burgheze bacuniniste, precum și împotriva ideologiei reformiste a curentelor socialiste pătrunse de spiritul colaborării de clasă. În articolul *Lupta lui Marx și Engels în cadrul Internaționalei I pentru unitatea acțiunilor proletariatului mondial* (1964, nr. 5), I. A. Bach arată că, alături de munca ideologică și de propagandă și agitație, unul dintre mijloacele cele mai importante pentru realizarea unității clasei muncitoare internaționale consta în realizarea unor acțiuni unite în lupta economică și politică zilnică a proletariatului.

Tema ecoului Internaționalei I în presa rusă a format obiectul unor preocupări susținute ale istoriografiei sovietice cu ocazia aniversării a 100 de ani de la crearea Asociației Internaționale a Muncitorilor. Articolul lui A. E. Koroteeva, *Ecoul presei ruse despre activitatea Internaționalei I* (1964, nr. 5), se înscrie în cadrul acestor preocupări. Autoarea arată că știrile privind activitatea Internaționalei I se răsfrîngeau în paginile presei din Rusia în funcție de orientarea politică a organelor de presă. Publicația secției ruse a Internaționalei I, „Народное Дело", subliniază autoarea, era răspîndită în rîndurile mișcării revoluționare din Rusia. Întrucît știrile cele mai numeroase despre Internaționala I au apărut în presa din Rusia, ca și din alte țări, mai ales în legătură cu evenimentele Comunei din Paris, autoarea cercetează în special modul în care presa legală a reflectat activitatea Asociației Internaționale a Muncitorilor.

www.dacoromanica.ro

O importanță deosebită pentru adîncirea operei de cercetare a Internaționalei I o are publicarea în paginile revistei, (1964, nr. 5 și 6, și 1965, nr. 1) a unor scrisori trimise lui K. Marx și F. Engels de către militanți de frunte ai Internationalei I. Scrisorile se află depuse la Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. și aparțin unor fruntași ai mișcării muncitorești internationale din perioada respectivă, ca Paul și Laura Lafargue, Eugen Dupon, Iohann Georg Ekkarius, secretar al Consiliului General al Internaționalei I, Wilhelm Liebknecht, prieten și colaborator al lui Marx și Engels, Cesar de Paepe, militant al mișcării muncitorești din Belgia, Friedrich Adolf Sorge, unul din organizatorii secțiilor Internaționalei I din America, Vitale Pedgis, revoluționar italian și participant la evenimentele Comunei din Paris, membru al Consiliului general al Internaționalei, Ludwigh Neimeier, social-democrat austriac, membru al Internaționalei I.

Cercetarea istoriei Internaționalei a II-a a intrat într-o măsură mai mică în atenția revistei. L. I. Zubok se oprește în articolul *Unele probleme ale istoriei Internaționalei a II-a* (1964, nr. 4) asupra unor aspecte majore ale activității Internaționalei a II-a, menite să contribuie la înțelegerea rolului și semnificației sale istorice. Autorul consideră că în istoria Internaționalei a II-a se conturează aproximativ două perioade. Prima perioadă cuprinde intervalul dintre 1889 și 1904, iar a doua perioadă, marcată de intensificarea luptei de clasă, se întinde între 1905 și 1914. Ascuțirea divergențelor dintre tendințele revoluționare și cele reformiste din cadrul mișcării muncitorești internaționale, creșterea influenței oportunismului, formarea unui bloc cuprinzînd pe centriști și pe reformiștii deschiși, toate acestea au avut loc, potrivit părerii autorului, mai ales după 1908.

Cu prilejul aniversării a 60 de ani de la congresul la care s-au pus bazele partidului bolșevic (1903), „Новая и новейшая история" (1963, nr. 4) a publicat un grup de materiale dezvăluind mai ales semnificația internațională a apariției bolșevismului. Un interes deosebit prezintă publicarea variantei unui paragraf inclus ulterior în vol. I al lucrării în mai multe volume *Istoria P.C.U.S.* În articolul *Lupta lui Lenin cu reformiștii în cadrul Biroului socialist internațional* (1963, nr. 4), G. G. Kuranov arată că Lenin a reprezentat partidul în organul conducător al Internaționalei a II-a între 1905 și 1912. Lenin a folosit prezența sa în B.S.I. în lupta împotriva revizioniștilor și pentru atragerea elementelor de stînga din partidele socialiste în jurul bolșevicilor.

Unul dintre evenimentele istorice remarcabile de la începutul secolului al XIX-lea îl constituie eliberarea Germaniei și a altor popoare de sub dominația napoleoniană, în urma bătăliei din 1813 de la Leipzig. În articolul *Însemnătatea istorică a bătăliei din 1813 de la Leipzig*, P. A. Jilin arată că această „luptă a popoarelor" a avut o amploare grandioasă, la ea participînd peste 500 000 de oameni, și s-a terminat cu înfrîngerea categorică a armatei napoleoniene, ducînd la eliberarea Germaniei și a altor țări ale Europei. L. A. Zak menționează în articolul intitulat *Relațiile anglo-austriece în timpul războiului de eliberare a Germaniei de sub dominația napoleoniană* (1963, nr. 4) că studierea relațiilor, din această perioadă, dintre cele două țări permite să se dezvăluie anumite trăsături caracteristice ale politicii engleze și austriece. Complexul relațiilor externe din perioada finală a războaielor napoleoniene evidențiază, pe de o parte, tendința tradițională a diplomației engleze de a se folosi de „alte mîini" în lupta pentru interesele Angliei, iar pe de alta trăsăturile politicii austriece de manevrare și espectativă, în scopul intrării în război în momentul cel mai favorabil pentru Austria. F. A. Malok arată, într-un material consacrat ecoului pe care l-a avut în Cehoslovacia războiul de apărare a Rusiei din 1812 și războiul de eliberare din 1813 împotriva lui Napoleon (1963, nr. 4), că aceste evenimente au înrîurit deșteptarea conștiinței naționale a popoarelor cehi și slovac, pe care le asuprea Imperiul habsburgic. În afară de organele de presă, victoria armatei ruse asupra lui Na-

www.dacoromanica.ro

poleon a fost reflectată în literatura şi poezia cehă.

În cadrul evenimentelor majore ale istoriei europene la începutul secolului al XIX-lea se înscrie şi mişcarea de eliberare de sub dominaţia otomană a popoarelor din sud-estul Europei. Revista „Новая и новейшая история" publică un grup de articole prilejuit de aniversarea a 150 de ani de la crearea organizaţiei patrioţilor greci Philiké Hetairia (Eteria). T. Vurnas (Grecia) înfăţişează în mod sintetic, într-un articol, principalele aspecte ale activităţii acestei organizaţii. El arată că la hotarul dintre secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea erau caracteristice, mai ales, două forme de luptă folosite de poporul grec împotriva dominaţiei otomane : mişcarea unor detaşamente înarmate formate mai ales din ţărani (în genul haiducilor şi al pandurilor din Balcani) şi răspîndirea unor organizaţii politice secrete — eterii — atît în Grecia, cît şi peste hotare. Autorul menţionează că patrioţii care au impus ideea creării unei organizaţii revoluţionare pentru eliberarea Greciei proveneau din mediul mic-burghez. Aceştia au căutat să stabilească contacte strînse cu reprezentanţii altor popoare înrobite din Balcani. În articol se subliniază că „eroul naţional român Tudor Vladimirescu, conducătorul pandurilor români, menţinea contacte cu eteriştii Farmaki şi Olimpiotul". Jertfirea lui Tudor Vladimirescu este apreciată în felul următor : „Omorîrea lui Vladimirescu a fost un act ostil faţă de poporul frate, popor-aliat. Aceasta a dus la dezbinarea forţelor revoluţionare greceşti şi române şi a contribuit la înfrîngerea răscoalei". Interesante remarci conţine articolul asupra curentelor existente în cadrul Eteriei şi a planurilor activităţii acesteia. A. V. Fadeev analizează, în articolul *Mişcarea de eliberare naţională din Grecia şi societatea rusă în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, factorii care au contribuit la declanşarea avîntului naţional de eliberare din Grecia. Autorul aduce date noi, care pun în evidenţă interesul intelectualităţii ruse faţă de cultura greacă şi de cauza eliberării acesteia. El relevă faptul că purtătorii ideii necesităţii de a se acorda un ajutor real poporului grec în lupta sa pentru libertate erau în primul rînd elementele revoluţionare, ca de pildă decembriştii. Este semnificativ modul în care a reacţionat marele poet A. S. Puşkin, aflat în surghiun la Chişinău, la evenimentele mişcării de eliberare a poporului grec. El scria că în această perioadă „nimic nu era atît de popular cum era cauza greacă". Numeroşi alţi oameni de cultură din Rusia priveau cu simpatie lupta poporului grec. G. L. Arş face o încercare interesantă de a dezvălui unele probleme ale istoriografiei Eteriei (1964, nr. 3). El urmăreşte lucrările publicate în Grecia şi peste hotare în decurs de aproape 130 de ani. Autorul este preocupat în special de analiza lucrărilor mai recente, consacrate următoarelor probleme : 1) geneza „Philiké Hetairia" ; 2) baza socială a acestei organizaţii şi contradicţiile sale interne : 3) activitatea eteriştilor în Rusia şi legăturile lor cu mişcarea revoluţionară rusă. În articol se specifică faptul că studiul lui Nestor Camariano, *Despre organizarea şi activitatea Eteriei în Rusia înainte de răscoala din 1821*, publicat în *Studii şi materiale de istorie modernă*, 1960, vol. II, p. 76—104, reprezintă una din cele mai solide cercetări ale problemei respective.

Un sector al cercetării istorice căruia i s-a acordat atenţie sporită de către revista prezentată în 1963 şi 1964 este acela al istoriografiei. După profilul lor, materialele cu caracter istoriografic cuprinse în revistă se împart în două categorii : din prima categorie fac parte prezentările unor reviste şi publicaţii din străinătate consacrate istoriei moderne şi contemporane sau avînd contingenţe cu aceasta. Din a doua categorie fac parte articolele de analiză a vederilor unor istorici reprezentativi, precum şi articolele în care se expune istoriografia unor probleme şi evenimente importante ale istoriei moderne şi contemporane. Suscită interes, de pildă, articolul lui A. S. Milnikov *Rolul şi însemnătatea democraţilor radicali cehi în istoriografia cehă a secolului al XIX-lea* (1964, nr. 2). Autorul a pus la baza articolului său cercetarea lucrărilor celor mai de seamă reprezentanţi ai

www.dacoromanica.ro

grupării radical-democrate, ca E. Arnold și I. V. Frič. El subliniază că modul în care democrații radicali cehi tratează problemele istoriei a fost influențat de filozoful hegelian ceh A. Smetana. De asemenea, autorul argumentează interesul radicalilor cehi pentru istoria tradițiilor de luptă ale poporului ceh, în special pentru mișcarea husită. Un articol istoriografic de sinteză, inclus într-o formă prelucrată și în manualul corespunzător de istoriografie modernă pentru uzul universitar, este consacrat de către A. V. Guliga concepțiilor istorice ale iluminiștilor germani din secolul al XVIII-lea. Autorul înfățișează condițiile istorice ale apariției mișcării *Sturm und Drang* și relevă interesul iluminiștilor germani pentru problemele istoriei culturii. În articol este prezentată activitatea istoriografică sau numai ideile asupra procesului istoric emise de asemenea personalități ale trecutului cultural german ca: J. J. Winkelmann, J. Möser, G. E. Lessing, I. G. Herder, I. Kant, F. Schiller, J. W. Goethe, C. W. Frölich etc.

În cadrul materialelor documentare menite să înfățișeze noile realizări istoriografice consacrate unor evenimente importante din istoria modernă și contemporană se poate releva articolul lui D. P. Pritker, *Noi lucrări privind istoria războiului național-revoluționar din Spania* (1963, nr. 6). Autorul trece în revistă lucrările recent apărute, întocmite de către conducători ai Partidului Comunist Spaniol, precum și lucrările scrise de către autori sovietici sau amintirile unor participanți la războiul împotriva fascismului în Spania. De asemenea, el prezintă lucrările unor autori nemarxiști care se preocupă de războiul național-revoluționar din Spania. Dintre cercetările nemarxiste, cea mai interesantă este, după părerea autorului, cea întocmită de istoricul laburist H. Thomas *The Spanish Civil War*, Londra, 1961. H. Thomas a folosit documente inedite și a sintetizat un material faptic vast. O altă lucrare analizată în articol este aceea întocmită de P. Broué și E. Témine, *La révolution et la guerre d'Espagne*, Paris, 1961. În articol se combate de asemenea lucrarea lui B. Bolloten, *The Grand Camouflage, The Communist Conspiracy in the Spanish Civil War*, Londra, 1961, în care activitatea Partidului Comunist Spaniol este prezentată într-o lumină falsă. M. S. Alperovici, în comunicarea *Noi lucrări privind războiul de eliberare din 1810—1826 în America spaniolă* (1964, nr. 4), subliniază că lucrările consacrate războiului de independență al coloniilor spaniole ocupă un loc de seamă în literatura istorică contemporană. În articol se menționează că lucrările autorilor burghezi se limitează mai ales la expunerea mersului evenimentelor, a operațiilor militare, a complexității luptei politice. Cercetării premiselor, a caracterului și aspectelor social-economice ale mișcării de eliberare i se acordă mai puțină atenție. După al doilea război mondial se observă creșterea puternică a interesului pentru problemele războiului de independență a Americii latine din partea istoricilor marxiști. Printre lucrările prezentate, de altfel foarte succint, se numără: I. Delgodo, *La independencia hispano-americana*, Madrid, 1960; R. Konetzke, *Die Revolution und die Unabhängigkeitskämpfe in Lateinamerika*, Berna, 1960; E. de Gandia, *La independencia americana*, Buenos Aires, 1961 etc. Contribuții documentare istoriografice aduc V. G. Poliakov, în materialul intitulat *Istoria premergătoare celui de-al doilea război mondial în lucrările mai recente ale autorilor burghezi* (1964, nr. 6), și V. I. Salov, în materialul *Cu privire la unii propagatori ai revanșismului* (1963, nr. 2). V. G. Poliakov trece în revistă principalele lucrări apărute în Anglia, Franța și S.U.A. între 1960 și 1963 relativ la evenimentele care au premers izbucnirii celui de-al doilea război mondial. V. I. Salov semnalează tendințele revanșarde și felul în care acestea se manifestă în istoriografia vest-germană din ultimii ani. Autorul arată că partizanii ideilor revanșarde din Germania apuseană își expun deschis concepțiile, mai ales în lucrările voluminoase, pe cînd în lucrările care vizează un cerc mai larg de cititori ei procedează la estomparea laturilor agresive și revanșarde ale militarismului german. Date importante asupra modului în care se reflectă în istoriografia

www.dacoromanica.ro

burgheza unele probleme privind istoria țărilor socialiste aduce I. I. Orlik (1963, nr. 4). Autorul subliniază că istoricii reacționari apuseni ignoră participarea maselor largi populare la revoluțiile popular democrate. Ei neagă de asemenea rolul conducător al partidelor comuniste în lupta antifascistă. Demascînd aceste versiuni, în articol se aduce exemplul situației din România, unde partidul comunist a elaborat planul politico militar al insurecției armate încă în 1943.

În paginile revistei „Новая и новейшая история" au fost publicate unele articole și comunicări consacrate în mod special istoriei României. În articolul *Victoria socialismului în Republica Populară Română* (1963, nr. 2), E. D. Karpeșcenko înfățișează un amplu tablou al realizărilor țării noastre pe calea dezvoltării construcției socialiste. Autorul subliniază modul creator în care P.C.R. a aplicat principiile generale ale construcției socialiste la condițiile concrete ale țării noastre. El relevă politica justă a P.C.R. de industrializare socialistă a țării, factor determinant în crearea bazei tehnice-materiale a socialismului. De asemenea, în articol sînt expuse succesele obținute de țara noastră în transformarea socialistă a agriculturii și creșterea producției agricole. Comunicarea publicată de T. A. Pokivailova în nr. 4 din 1964 al revistei, sub titlul *De la reforma agrară din 1945 pînă la transformarea socialistă a agriculturii în România*, își propune să înfățișeze unele probleme de bază privind transformările petrecute în viața satului român în decurs de aproape două decenii. Autoarea argumentează în special teza importantă potrivit căreia reforma agrară din 1945 a fost primul pas necesar pe calea menită a duce la cooperativizarea agriculturii în țara noastră.

Pe lîngă rubricile permanente de articole, comunicări și cele cu caracter istoriografic, revista conține, în perioada pe care o prezentăm, și alte rubrici nepermanente, ca „Amintiri", „Publicații de documente", „În ajutorul profesorului de istorie modernă și contemporană" etc. Materialele publicate în cadrul acestor rubrici suscită un real interes, relevîndu-se cu deosebire amintirile publicate de personalități ale vieții politice și culturale din U.R.S.S. și de peste hotare. Foarte bogată și variată este partea critică bibliografică a revistei. Unele recenzii reprezintă adevărate intervenții critice analitice pe marginea problemelor de istorie ridicate în lucrări. În general însă, recenziile indeplinesc funcția prezentării lucrărilor și mai puțin aceea a analizelor critice.

Privit în ansamblu, conținutul revistei „Новая и новейшая история" pe 1963 și 1964 vădește o activitate științifică laborioasă a specialiștilor sovietici, de natură să suscite interes și pentru specialiștii din țara noastră, precum și pentru alte categorii de cititori.

D. Hurezeanu

Byzantion

vol. XXXII (1962), 638 p.; XXXIII (1963), 526 p. și vol. XXXIV (1964), 688 p.

Ca și în anii precedenți, fiecare volum este dedicat unui bizantinolog contemporan de mare autoritate. Astfel, volumul din 1962 este închinat savantului belgian Paul van den Ven, bine cunoscut pentru numeroasele sale studii de patristică și hagiografie și pentru editarea unor texte hagiografice. Volumul următor este dedicat lui Bruno Lavagnini, profesor de literatură greacă la Universitatea din Palermo, cu o bogată activitate atît în domeniul studiului literaturii grecești clasice, cît și acelei mediogrecești. Volumul din 1964 este omagiul adus defunctului savant Silvio Giuseppe Mercati, autor a numeroase studii despre literatura bizantină și editor de texte din bogata bibliotecă a Vaticanului. Activitatea fiecăruia este prezentată de către un colaborator apropiat și, în cele mai multe

www.dacoromanica.ro

cazuri, este urmată de bibliografia operelor sale.

Aceste volume, ca și cele anterioare, au un caracter destul de miscelaneu; sînt studii care privesc cele mai variate aspecte ale istoriei și culturii Bizanțului și, alături de acestea, apar citeodată și altele, care au prea puțină contingentă cu Bizanțul. În orice caz, studiile de istorie sînt din ce în ce mai puține.

Printre acestea din urmă, de o importanță deosebită este contribuția savantului iugoslav G. Ostrogorski la stabilirea principalelor etape ale evoluției relațiilor agrare în Bizanț, pe care caută să le desprindă din cercetarea a trei izvoare: legea agrară, tratatul fiscal și cadastrul din Teba (*La Commune rurale byzantine. Loi agraire — Traité fiscal — Cadastre de Thèbes*, vol. 32, p. 139—166). Datorită marilor frămîntări politice prin care trece Bizanțul în prima jumătate a secolului al VII-lea și colonizării slave au loc mari transformări în relațiile agrare. Acestea sînt reflectate de legea agrară apărută la sfîrșitul secolului al VII-lea sau la începutul celui următor. Marii proprietari de pămînt dispar și în locul lor apare o pătură de mici proprietari independenți. Autorul respinge ideea unei proprietăți colective a pămîntului în Bizanț ca urmare a colonizării slave. Potrivit concepției sale, exprimate în alte studii și sintetizate în acest articol, comunitatea sătească bizantină ar fi o unitate de administrație fiscală, fiindcă membrii ei sînt legați numai prin solidaritatea plății impozitului. După părerea sa, proprietatea de pămînt a fost chiar sub regimul legii agrare, individuală și ereditară.

Tratatul fiscal apărut la sfîrșitul secolului al X-lea arată proprietatea rurală în plină criză. Țăranii sînt încă liberi, dar inegalitatea le avere din comunitățile sătești a crescut și încep să apară marii proprietari de pămînt.

Procesul de feudalizare se accentuează în secolul al XI-lea, cînd comunitatea sătească devine dintr-un sat de oameni liberi unul de țărani aserviți, așa după cum rezultă din cadastrul din Teba, care este supus unei minutioase analize. Autorul combate părerile editorului cadastrului, N. Svoronos, și ale prof. P. Lemerle, care consideră că nu există nici un fel de indicație că în Bizanț ar fi existat relații feudale la sfîrșitul secolului al XI-lea.

M. Canard (*La prise d'Héraclee et les relations entre Hārūn ar-Rashīd et l'empereur Nicéphore I-er*, vol. 32, p. 345—379) supune unei analize critice informațiile istoricilor bizantini Theophanes, George Monahul, Skylitzès-Cedrenos și a lui Mihail Sirianul, în raport cu ale unor autori arabi ca Mas'udī, Ṭabarī și Abul Faradj, pentru relațiile arabo-bizantine din primii ani ai secolului al IX-lea și, mai ales, felul în care apare cucerirea Heracleei de către arabi la toți acești autori. În timp ce istoricii bizantini o consideră ca un episod neînsemnat al luptei cu arabii, deoarece Heracleea era situată la o extremitate a imperiului, pentru arabi a fost un eveniment important, sărbătorit printr-o întrecere între poeții de la curtea califului, iar poeziile compuse atunci ar sta la baza relatărilor de mai tîrziu ale scriitorilor arabi.

În *La politique des Isauriens et la naissance de l'Europe* (vol. 33, p. 191—221), F. Masai susține o teză, astăzi aproape unanim admisă, că măsurile iconoclaste au fost dictate din rațiuni de ordin politic-economic, și nu religios. Bizanțul, pentru a putea rezista presiunii arabe, a trebuit să întărească armata, și aceasta a reclamat o sporire a veniturilor statului. De aceea Leon al III-lea a supus unor impozite suplimentare întinsele proprietăți bisericești. Pe lîngă aceasta, pentru a-și asigura loialitatea și combativitatea armatei recrutate în cea mai mare parte din provinciile orientale ale imperiului, ostile culturii icoanelor, Leon al III-lea a declanșat campania iconoclastă. Credem că și alte rațiuni au stat la baza măsurilor luate de împărații isaurieni. Pentru a consolida economic casta militară, care s-a format în vremea isaurienilor, aceștia au deposedat mănăstirile. Lupta împotriva monahismului era impusă și de nevoia de a împiedica ca numeroși locuitori ai imperiului să se sustragă obligațiilor militare și fiscale devenind clerici. În orice caz, concluzia autorului că

www.dacoromanica.ro

energia desfășurată de isaurieni în lupta împotriva arabilor explică poziția lor în problemele religioase ni se pare îndreptățită.

Autorul se ocupă și de relațiile lui Leon al III-lea cu papalitatea. Papa Grigore al II-lea a reacționat împotriva măsurilor fiscale ale lui Leon al III-lea, refuzînd să plătească impozitele, și atunci împăratul a confiscat veniturile papalității din imperiu. De aceea autorul consideră că cedarea de către Pepin cel Scurt a teritoriului viitorului stat pontifical era înțeleasă de cancelaria papală drept o „restituire" către Bizanț, pe care o primea însă papalitatea ca o compensație pentru confiscările făcute de isaurieni. Actul își păstra caracterul de donație numai în raporturile dintre regii franci și papă. La crearea statului papal a contribuit, după părerea autorului, și sentimentul patriotic roman, abil cultivat de papă. Cîțiva ani mai tîrziu, notarii Latranului, pentru a întări fundamentul juridic al noului stat, au plăsmuit acel pretins act de donație din partea lui Constantin.

Concluzia, evident forțată a autorului, este că Europa (se are în vedere Europa occidentală) își trage originea din opoziția papalității față de politica fiscală isauriană, determinată de lupta împotriva arabilor, și că astfel Islamul a avut rolul său în crearea acestei noi Europe.

În *Viața Sfîntului Petre*, episcop de Argos, se pomenește despre o invazie a „barbarilor" în Peloponez timp de trei ani. P. Orgels, în *En marge d'un texte hagiographique (Vie de S. Pierre d'Argos, 19)*: *La dernière invasion slave dans le Péloponnèse* (vol. 34, p. 271 285), din confruntarea acestor informații cu cele ale vieții Sfîntului Luc cel tînăr, dar mai ales cu *De administrando imperio* (ed. Moravcsik-Jenkins, p. 234), ajunge la concluzia că invadatorii erau slavi din grupul traco-macedonian. Aceștia au profitat de slăbiciunea imperiului, greu încercat în urma victoriilor țarului Simeon, ca și datorită conflictelor locale dintre partizanii împăratului Roman Lecapenos și ai lui Constantin al VII-lea Porphirogenetul, pentru a invada Peloponesul de la începutul anului 923 și pînă la sfîrșitul anului 925.

Pentru problemele de istorie administrativă semnalăm studiul lui R. Guilland *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin*, *Le comte des murs* (vol. 34, p. 17—25). Savantul francez, care a dat atîtea valoroase lucrări în această problemă, se ocupă de organizarea administrativă a regiunii dintre zidurile lungi din jurul Constantinopolului și oraș. La început, acest teritoriu a fost condus de doi vicari, apoi, în vremea lui Iustinian, de un pretor, iar în timpul lui Leon al III-lea de un arhonte (ἄρχων τοῦ τειχίου). În *Cartea ceremoniilor*, funcția apare sub diferite denumiri, printre care și aceea de comis al zidurilor, denumire pe care o păstrează pînă în secolul al XIV-lea. În grija sa era întreținerea zidurilor capitalei și apărarea zidurilor lungi. În continuare sînt menționate cîteva nume păstrate de izvoare ale unor comiți ai zidurilor, ca și modul în care era organizat personalul în subordinea acestora.

D. Mandić în *Dalmatia in the exarchate of Ravenna* (vol. 34, p. 347—374), folosind numeroasele scrisori ale papei Grigore I, stabilește că Dalmația a făcut parte integrantă din exarhatul Ravennei, de la înființarea acestuia (circa 555) și pînă în anul 751, cînd Ravenna este ocupată de longobarzi. Părerea sa se deosebește astfel de a lui Šišic și Hartmann, care socoteau că Dalmația intra în compunerea prefecturii Illyricum.

Unele articole caută să stabilească data unor evenimente istorice de o importanță minoră. Astfel, Ph. Grierson și R. J. H. Jenkins (*The date of Constantine VII's coronation*, vol. 32, p. 131—138) consideră că data de 9 iunie 911, acceptată de majoritatea istoricilor (G. Ostrogorski, E. Stein) pentru încoronarea lui Constantin al VII-lea Porphyrogenetul ca împărat, trebuie rectificată în 15 mai 908. N. A. Oikonomidès (*On the date of John VIII's letter to Suridja Beğ*, vol. 34, p. 105—109) dovedește că scrisoarea adresată de împăratul Ioan al VIII-lea vizirului lui Murad, Saridja Beğ, a fost scrisă în aprilie 1432, în timp ce Babinger și Dölger o consideră

www.dacoromanica.ro

ca fiind din 1447. În sfîrşit, P. Karlin-Hayter (*La date de Plotin, archevêque de Thessalonique*, vol. 32, p. 129—130) stabileşte începutul arhiepiscopatului lui Plotin la Tessalonic între 31 iulie 904 şi 26 octombrie 905.

Dintre studiile despre cultura bizantină se cuvine în primul rînd să fie menţionat cel al lui R. Browning, *The Patriarchal School at Constantinopole in the twelfth century* (vol. 32, p. 167—202 şi vol. 33, p. 11—40). După ce autorul se ocupă de diferitele localuri ale şcolii, fiindcă în afară de cel de la biserica Sf. Sophia şcoala mai avea şi altele în cîteva biserici din Constantinopol, se dau note biografice despre viaţa şi bibliografia operelor fiecăruia dintre profesorii şcolii din secolul al XII-lea. Şcoala patriarhală din Constantinopol se afla în secolul al XII-lea în centrul culturii bizantine şi printre dascălii săi s-au numărat personalităţi de seamă ca Eustatios din Tessalonic, Constantin Stilbes, Nicetas din Serres. Autorul crede că şi reprezentantul de seamă al boemei bizantine din acest veac, Teodor Prodromos, a făcut parte un timp dintre profesorii şcolii.

B. Hemmerdinger, în *La culture grecque classique du VII-e au IX-e siècle* (vol. 34, p. 125 133), pornind de la afirmaţia istoricului sovietic al artei bizantine V. N. Lazarev că o dată cu venirea la putere a dinastiei macedonene (867) autoritatea centrală, devenind puternică, impune artei un stil unic (История Византийской живописи, vol. I., Moscova, 1947, p. 74 şi urm.), consideră că încă imediat după anul 813 Constantinopolul ajunge să deţină un adevărat monopol intelectual.

Vechile manuscrise se concentrează în capitală şi studiile filozofice cunosc o mare înflorire, după mărturia călătorului sirian Hunain Ibn Isḥāq, care a vizitat Bizanţul între 823 şi 825. Aceste constatări sînt menite să revizuiască părerea multora că perioada iconoclastă a însemnat pentru Bizanţ o epocă de decădere culturală.

În domeniul studiilor despre arta bizantină menţionăm pe acela al lui Ch. Delvoye, *Études d'architecture paléochrétienne et byzantine* (vol. 32, p. 261—310 şi 489—547), care face o prezentare organizată a unor elemente importante din arhitectura paleocreştină şi bizantină despre atrium, absidă folosind rezultatele recente ale cercetărilor arheologice.

A. Frolow (*Le Christ de la Chalcé*, vol. 33, p. 107—120) caută să reconstituie, după versurile patriarhului Metodie de la sfîrşitul primei jumătăţi a secolului al IX-lea, mozaicul reprezentînd pe Crist care decora poarta intrării principale a marelui palat din Constantinopol, iar J. Croquison (*L'iconographie chrétienne à Rome d'après le Liber Pontificalis*, vol. 34, p. 535—606) menţionează argintării, picturi şi ţesături pomenite în *Liber Pontificalis*.

Cercetările arheologice sînt de asemenea reprezentate în coloanele revistei prin cîteva studii. Astfel, G. Agnello (*Il ritrovamento subacqueo di una basilica bizantina prefabricata*, vol. 33, p. 1—9) descrie mai multe blocuri de marmură modelate şi ornamentate găsite sub apă la o adîncime de 4—10 m lîngă capul Passero. Acestea fuseseră transportate pe un vas care a naufragiat şi erau destinate pentru construirea unei biserici probabil la Siracuza. Autorul le datează din secolul al VIII-lea sau din prima jumătate a secolului al IX-lea.

J. Lafontaine-Dosogne (*Nouvelles notes cappadociennes*, vol. 33, p. 121—183) a continuat cercetările începute de Jerphanion în Cappadocia şi descrie biserici, fresce şi inscripţii găsite în călătoriile de studii din 1960 şi 1962. Un număr de 23 de planşe însoţesc această prezentare.

S. Eyice (*Alexis Apocauque et l'église byzantine de Sélymbria*, vol. 34, p. 77—104), după ce face o scurtă istorie a oraşului Selimbria (azi Silivri) în perioada bizantină şi turcă, încearcă să reconstituie planul unei biserici devenite apoi moscheia Fatih din acest oraş, dărîmată pe la mijlocul secolului trecut. Capitelurile provenite de la această biserică se află la muzeul din Istanbul. Ele poartă monograma lui Alexis Apocaucos ca fondator, cunoscut personaj din timpul lui-

www.dacoromanica.ro

telor civile care au avut loc la Bizanț între Ana de Savoia și Ioan Cantacuzen.

R. Guilland continuă seria studiilor sale topografice despre marele palat din Constantinopol și se ocupă de astă dată despre Poarta de fildeș și Galeria Daphne (*Études sur le grand palais de Constantinople*, vol. 34, p. 329—346), iar P. Wirth caută să stabilească poziția cartierului Karbonaria din Constantinopol (*Zur Lokalisierung des Stadtviertels Karbonaria zu Konstantinopel*, vol. 34, p. 121—123).

J. Desanges publică un studiu de geografie bizantină *Un témoignage peu connu de Procope sur la Numidie vandale et byzantine* (vol. 33, p. 41—69), în care, după ce supune unei noi lecturi și unui comentariu *De aedificiis*, cartea VI, cap. VII, par. 1—11 a lui Procopiu, ediția H. B. Dewing, dă o serie de amănunte despre Numidia bizantină și caută să identifice unele regiuni și localități.

Studiile de literatură și editări de texte literare destul de numeroase nu se limitează numai la Bizanț. Unele au în vedere literatura greacă clasică, altele literatura greacă din Italia. Printre studiile de literatură bizantină menționăm pe cel al lui V. Christides, *An arabo-byzanline novel 'Umar b. Al-Nu'-mān compared with Digenes Akritas* (vol. 32, p. 549—604), care stabilește unele influențe în poemul epic bizantin *Digenes Akritas* provenite din istoria lui 'Umar b. Al-Nu'-mān, apărută prin secolele VII-VIII.

G. Spadaro (*Note critiche ed esegetiche al testo greco di „Florio e Plaziaflora"*, vol. 33, p. 449—472) aduce unele corectări ediției romanului cavaleresc bizantin *Florias și Plaziaflora*, publicată de Kriaras la Atena, în 1955, și cîteva interpretări pentru stabilirea sensului exact al unor termeni grecești din această operă.

Alice Leroy-Mollinghen analizează diferitele manuscrise ale operei *Philotheus* (Religiosa Historia) de Teodoret din Cyr (*Les Manuscrits de l'Histoire Philothée de Théodoret de Cyr*, vol. 34, p. 27—47), sursă importantă pentru cunoașterea monahismului din Siria, iar G. Schirò (*Struttura e contenuto della cronaca dei Tocco*, vol. 32, p. 203—250) dă amănunte despre cele două manuscrise (Vat, gr. 1 383 și Vat. gr 2 214) și despre conținutul cronicii familiei Tocco. Cronica cuprinde știri importante privind istoria Epirului între 1375 și 1426 și vine să rectifice multe erori făcute de Ch. Hopf.

Pentru o viitoare editare a operei lui Romanos sînt importante observațiile lui G. Zuntz din *Probleme des Romanos-Textes* (vol. 34, p. 469—534).

În revistă au fost editate în condiții științifice și numeroase texte inedite sau care, datorită defectuoasei editări anterioare, necesitau o nouă publicare. Toate aceste texte sînt precedate de introduceri în care se face descrierea externă a manuscrisului și se dau explicații asupra evenimentelor istorice la care se referă. De cele mai multe ori, documentele sînt însoțite de traducerea lor într-o limbă modernă.

Astfel, P. Karlin-Hayter a publicat din lucrările și corespondența lui Aretas din Cezareea, care cuprind unele referiri la evenimentele de la începutul secolului al X-lea, în special despre a patra căsătorie a lui Leon al VI-lea (vol. 32, p. 117—127 și 387—487; vol. 33, p. 49—67). R. Browning se ocupă de conținutul inedit al Cod. Oxon. Barocci 50 (*An unpublished Corpus of Byzantine Poems*, vol. 33, p. 289—316).

În prima parte (fol. 1—321) acesta cuprinde material gramatical și lexicografic, iar partea a doua (fol. 322—386), mult mai compozită, este formată din lucrări de științe naturale, scrisori, opera *Batrachomyomachia*, poeme iambice cu subiect religios etc. Autorul consideră că materialul a aparținut lui Aretas din Cezareea. Poemele (fol. 381—386), care prezintă un oarecare interes literar și lingvistic, sînt publicate cu un comentariu cu privire la limbă și prozodie.

E. Follieri publică textul inedit al unei poezii liturgice aflate în Biblioteca Vaticanului (cod. gr. 2 008), închinată unor prizonieri bizantini luați de Crum în campania din 813 și apoi martirizați (*Un' acolutia inedita per i martiri di Bulgaria dell' anno 813*, vol. 33,

www.dacoromanica.ro

p. 71—106). Savantul bulgar I. Dujčev însoţeşte textul cu un comentariu al evenimentelor istorice la care se referă poezia.

P. Canart (*La deuxième lettre à Thomas de S. Maxime le Confesseur*, vol. 34, p. 415—445) publică o scrisoare a lui Maxim Confesorul aflată în două manuscrise (Codex Cantabrigiensis Colegii S. Trinitatis 0.348 şi Vat. gr. 1 809) şi F. M. Pontani o scrisoare inedită a literatului Mihail Ermodoros Listarchos (circa 1500—1577) din Zante, găsită în Biblioteca Capitolare din Verona (*Una lettera inedita di Listarchos*, vol. 33, p. 427—447).

Studiile de hagiografie se bucură de o largă ospitalitate în coloanele revistei. Printre acestea, G. Garitte semnalează existenţa unui alt manuscris grec al *Vieţii lui Grigore din Armenia* şi care diferă în mai multe locuri de versiunea cunoscută pînă astăzi (*Une nouvelle Vie grecque de S. Grégoire d'Arménie*, vol. 32, p. 63—79).

Alice Leroy-Molinghen se ocupă de un fragment din *Filoteus* a lui Teodoret din Cyr, în care este vorba de viaţa lui Simeon Stilitul (Cod. Parisinus 1454). Autoarea crede că această parte din *Filoteus* a fost refăcută ulterior de o altă persoană (*À propos de la „Vie" de Siméon Stylite*, vol. 34, p. 375—384).

În cîteva articole se studiază probleme de filologie mediogreacă (H. Grégoire, *Hellenica et Byzantina*, vol. 32, p. 31—52; V. Rotolo, *Accezioni particolari dei verbi* κοροβατῶ e σκηνοβατῶ *in alcuni autori bizantini*, vol. 33, p. 231—239); de istorie a bisericii (Ch. Saumagne, *La persécution de Dèce en Afrique, d'après la correspondance de S. Cyprien*, vol. 32, p. 1—29) şi de sigilografie (A. V. Soloviev, *Marie, fille de Constantin IX Monomaque*, vol. 33, p. 241 248).

O cronică substanţială despre ultimele lucrări în domeniul dreptului bizantin e semnată de J. de Malafosse (vol. 32, p. 605—619) şi o alta, amplă şi cu o deosebită competenţă pentru arheologie, de Ch. Delvoye (vol. 34, p. 135—266).

Un loc deosebit în cronica arheologică este acordat catalogului expoziţiei de artă bizantină care a avut loc la Atena între 1 aprilie şi 15 iunie 1964. Printre ţările care au expus a fost şi ţara noastră, ale cărei exponate, arată autorul (p. 199), au fost deosebit de apreciate. Printre obiectele de artă din catalog autorul se opreşte la poarta de lemn de la mănăstirea Snagov (catalog nr. 130) şi la tetraevanghelul de la mănăstirea Putna (catalog nr. 331).

Rubrica de dări de seamă pentru cărţi recent apărute este destul de redusă, în schimb se fac numeroase semnalări de articole de specialitate din alte publicaţii, însoţite de observaţii critice interesante şi documentate.

E. Frances

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Momente din istoria poporului român*, Bucureşti, Edit. politică, 1965, 159 p.

Volumul *Momente din istoria poporului român*, editat de Editura politică, reuneşte patru studii apărute anterior în broşuri, sub aceeaşi egidă. Lucrarea trezeşte un interes deosebit, întrucît cuprinde, într-o formă larg accesibilă şi la un nivel ştiinţific corespunzător, cele mai glorioase pagini din trecutul de luptă al poporului nostru. Cititorului i se oferă astfel o imagine de ansamblu asupra întregii istorii a poporului român.

Primul studiu elaborat de prof. univ. Gh. Ştefan, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, tratează despre unul din capitolele fundamentale ale istoriei patriei noastre, şi anume formarea limbii şi a poporului român, apariţia primelor state feudale pe teritoriul ţării noastre. Pe baza unui vast material arheologic, scos la iveală prin săpăturile efectuate în anii regimului democrat-popular, şi a numeroaselor studii existente privind această problemă, autorul prezintă într-un tot unitar procesul formării poporului român şi a limbii române. În lumina concepţiei marxist-leniniste, autorul dezvoltă în mod ştiinţific, cu argumente istorice şi lingvistice şi, mai ales, cu dovezi arheologice, justeţea tezei continuităţii populaţiei daco-romane pe teritoriul patriei noastre şi rolul primordial al daco-romanilor în formarea limbii şi poporului român. În ultima parte a studiului, autorul, subliniind dezvoltarea ascendentă a societăţii româneşti, ne înfăţişează, ca o consecinţă a dezvoltării interne a relaţiilor feudale, apariţia primelor formaţiuni statale româneşti, şi anume voievodatul Transilvaniei, statul feudal independent Ţara Românească şi statul feudal independent Moldova.

Culegerea cuprinde apoi studiul privind lupta poporului român împotriva exploatării şi asupririi sociale şi naţionale, pentru independenţă (secolul al XIV-lea — începutul secolului al XIX-lea — 1821), elaborat de conf. univ. E. Stănescu şi Şt. Ştefănescu. Subliniind rolul hotărîtor al maselor, autorii prezintă episoadele cele mai semnificative ale luptei poporului român în timpul orînduirii feudale. Sînt tratate astfel marile răscoale ţărăneşti de la Bobîlna (1437—1438), războiul ţărănesc din 1514 de sub conducerea lui Gheorghe Doja, răscoala din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan (1784). Se subliniază faptul că răscoala maselor populare din 1821 a pus capăt regimului turco-fanariot, turcii fiind nevoiţi să numească în Muntenia şi Moldova domni pămînteni în locul domnilor fanarioţi. Lupta maselor populare împotriva exploatării din interiorul ţării în timpul orînduirii feudale s-a împletit strîns cu lupta împotriva asupritorilor străini. Autorii înfăţişează şi figurile marilor conducători de oşti, ca Mircea cel Bătrîn, Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi alţii, care au luptat pentru cîştigarea şi apărarea indepen-

„STUDII", tomul 19, nr. 1, p. 197—222, 1966.

www.dacoromanica.ro

denței poporului român. Luptele duse pentru independență de către Țara Românească, Moldova și Transilvania în perioada tratată de autori au înscris adînc în conștiința poporului român simțămîntul demnității, libertății și unității sale.

Conf. univ. Gh. Georgescu-Buzău și prof. univ. V. Cheresteșiu prezintă anul revoluționar 1848 în țările române. Autorii înfățișează pe larg condițiile sociale, economice și politice în care a fost pregătită și s-a desfășurat revoluția burghezo-democratică din 1848 în cele trei țări române. Revoluțiile de pe cele două versante ale Carpaților s-au desfășurat pe fondul general al mișcărilor revoluționare din 1848 din întreaga Europă, dar generate de cauze interne, specifice țărilor române. „Cauzele revoluției burghezo-democratice din 1848 din țările române — se arată în studiu — se găsesc în condițiile de dezvoltare economică, socială și politică a acestor țări. Masele populare de aici sufereau apăsarea grea a jugului feudal" (p. 65). Programele elaborate, forțele sociale care au participat atestă caracterul burghezo-democratic al revoluției. Revoluțiile din 1848, se subliniază în studiu, au demonstrat necesitatea formării statului național român. Dorința de unire a celor trei țări române s-a manifestat cu tărie în timpul revoluției. Nicolae Bălcescu, G. Barițiu, M. Kogălniceanu și alți revoluționari legau ideea unirii țărilor române de lupta pentru scuturarea jugului otoman și habsburgic, în vederea obținerii independenței naționale și a rezolvării revendicărilor sociale ale maselor.

Culegerea se încheie cu studiul intitulat *Formarea statului național român. Lupta poporului român pentru independență națională și pentru progres social*, elaborat de N. Adăniloaie și A. Petric. În prima parte a studiului, autorii arată că, în procesul de descompunere a feudalismului și de dezvoltare a capitalismului, ideea unității naționale, a unității de neam și de limbă s-a conturat tot mai limpede în conștiința poporului român situat de o parte și de alta a Carpaților. Purtătorii cei mai hotărîți ai ideii Unirii au fost masele populare, ele constituind forța socială care a acționat cu cea mai mare energie și consecvență pentru înfăptuirea Unirii, pe care o legau de împlinirea aspirațiilor lor sociale. Ideii Unirii i s-au alăturat o serie de elemente înaintate ale vremii, cărturari și publiciști cu dragoste de țară, ca Mihail Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. I. Cuza, C. Negri, C. A. Rosetti, D. Bolintineanu, C. Bolliac, N. T. Orășeanu ș.a. Autorii prezintă evenimentele istorice care au avut loc în 1858—1859 și care au culminat cu realizarea mărețului act de la 24 ianuarie 1859, cînd s-a înfăptuit Unirea Moldovei cu Țara Românească.

Autorii înfățișează războiul din 1877—1878, subliniind că acest eveniment istoric, cucerirea independenței de stat a României, are o mare importanță în dezvoltarea României moderne, creîndu-se condiții favorabile progresului social-economic al țării. Sînt înfățișate și începuturile mișcării muncitorești din țara noastră și frămîntările țărănești care au culminat cu marea răscoală a țăranilor din 1907. Se tratează apoi un alt eveniment din istoria poporului român, și anume Unirea Transilvaniei cu România. Unirea Transilvaniei cu România a fost rodul luptei revoluționare a maselor populare de pe întregul teritoriu al țării, ea constituind o necesitate istorică imperioasă în dezvoltarea poporului român, în desăvîrșirea statului său național.

Partea a doua a studiului este consacrată luptei maselor populare sub conducerea P.C.R. pentru apărarea intereselor vitale ale poporului român, pentru progres social. În anii care au urmat primului război mondial, luptele revoluționare au cunoscut o amploare deosebită, proletariatul dobîndind o experiență bogată și înțelegînd necesitatea organizării sale pe plan superior. O etapă nouă în lupta proletariatului, a maselor muncitoare din țara noastră, a început o dată cu crearea, în mai 1921, a Partidului Comunist din România. Înfățișînd dezvoltarea economică și socială, precum și evenimentele politice petrecute în România burghezo-moșierească între cele două războaie mondiale, autorii prezintă și marile bătălii de clasă desfășurate de masele muncitoare sub conducerea P.C.R., ca eroicele lupte

www.dacoromanica.ro

ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie-februarie 1933.

În partea a treia a studiului, autorii tratează despre insurecţia armată din august 1944, cotitură radicală în istoria poporului nostru. Descătuşînd energiile creatoare ale maselor populare, insurecţia armată a dat un puternic impuls luptei pentru obiective tot mai înalte ale progresului social, spre desăvîrşirea transformărilor burghezo-democratice, şi trecerea la instaurarea puterii democrat-populare, la înfăptuirea sarcinilor revoluţiei socialiste. Autorii evocă apoi transformările revoluţionare, cuceririle istorice obţinute de poporul nostru sub conducerea înţeleaptă a P.C.R.

Apariţia într-un singur volum a unor asemenea studii privind momentele cele mai importante din trecutul de luptă al poporului nostru constituie un fapt binevenit. Orice cititor găseşte evocate aici cele mai glorioase pagini din cartea de aur a istoriei României.

M. R.

I. VÎNTU şi G. G. FLORESCU, *Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale şi constituţionale*, Bucureşti, 1965, 327 p.

In urmă cu cîţiva ani, poporul român a sărbătorit centenarul înfăptuirii unităţii sale naţionale. Cu acest prilej, numeroase studii au venit să arunce noi lumini asupra acelor probleme legate de actul Unirii încă insuficient clarificate. Rînd pe rînd, istoricii, economiştii, istoricii literari şi de artă, cercetătorii gîndirii şi ai ideilor şi-au adus contribuţia la desăvîrşirea imaginii pe care o avem astăzi asupra unuia din cele mai însemnate momente ale istoriei noastre naţionale.

Complexitatea problemei a făcut însă ca numeroase laturi să fie tratate în fugă sau uneori chiar aproape de loc ; este cazul aspectului juridic al actului Unirii Principatelor. I. Vîntu şi G. G. Florescu şi-au asumat, cu multă competenţă, misiunea dificilă de a împlini această omisiune.

Unul din marile merite ale lucrării lor este acela de a nu se fi limitat strict la cadrul juridic al Unirii. Nepierzînd nici o clipă din vedere faptul că aceasta este tema studiului, ei au ştiut totuşi să o încadreze în mediul istoric concret, să o cerceteze legată de ansamblul evenimentelor vremii, realizînd astfel o lucrare unitară, armonioasă şi interesantă nu numai pentru juriştii şi istorici, dar în genere pentru toţi oamenii de cultură.

Izvoarele folosite sînt numeroase şi variate ; în primul rînd, înseşi actele fundamentale şi constituţionale, apoi numeroasele studii ale istoriografiei române, mai ales ale celei contemporane, şi, în sfîrşit, diferitele colecţii de documente. Subliniem ca un merit deosebit punerea în circulaţie ştiinţifică a unor documente inedite aflate în arhivele româneşti.

Înainte de a trece la tratarea propriu-zisă a temei, autorii fac o amplă introducere asupra stării economice, sociale şi politice a Principatelor Române de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi pînă la revoluţia din 1848.

Se afirmă în general lucrurile cunoscute : accentuarea dezvoltării economiei româneşti după 1774, dar mai ales după Tratatul de la Adrianopol (1829), schimbarea în mod corespunzător a raportului de forţe pe plan social, accentuarea procesului de formare a naţiunii române moderne, ca urmare a acestor modificări social-economice.

Pe plan politic şi juridic, autorii arată că după pacea de la Kuciuk-Kainargi, regimul de vasalitate impus Principatelor a fost mereu îngrădit, nicşorat, creîndu-se condiţii prielnice pentru formarea statului naţional unitar român.

Ajungînd astfel la tema propriu-zisă a lucrării, autorii se ocupă de evoluţia regimului politic şi juridic al Principatelor în urma noilor acte internaţionale de după războiul Crimeii. I. Vîntu şi G. G. Florescu apreciază că între 1855 şi 1858 aceste acte nu modifică statutul politico-juridic al Principatelor, dar că ele ajută totuşi la crearea unui cadru juridic european favorabil Unirii.

La baza întregii lor cercetări, autorii au aşezat ideea că Unirea Principatelor este în

www.dacoromanica.ro

primul rînd rezultatul luptei hotărîte a românilor, în timp ce diferitele acte internaţionale reprezintă doar jumătăţi de măsură mult depărtate de aspiraţiile şi programele unioniştilor munteni şi moldoveni. De aceea ei acordă o specială atenţie actelor adunărilor ad-hoc care consacră principiile dezvoltării şi organizării statului burghez român. La capătul unei argumentaţii bine documentate şi originale, autorii afirmă caracterul de organe de stat reprezentative al adunărilor ad-hoc şi definesc actele lor ca acte de stat cu valoare constituţională, al căror conţinut depăşeşte cu mult prevederile tratatelor internaţionale.

Convenţia de la Paris (1858), de exemplu, a îndeplinit numai o parte a cererilor adunărilor ad-hoc, şi nu pe cele mai însemnate. Cu toate acestea, ea a creat un cadru juridic internaţional mai favorabil, pe care partida unionistă l-a putut folosi în vederea realizării Unirii celor două Principate. De asemenea, cu toate limitele lor, unele reglementări cuprinse în actele internaţionale au creat posibilitatea dobîndirii treptate a atributelor de suveranitate şi au grăbit procesul de integrare a Principatelor în sistemul modern de relaţii internaţionale.

Un exemplu al felului în care lupta poporului român a dus la realizarea unor acte care depăşeau prevederile tratatelor internaţionale a fost Unirea personală, realizată la 24 ianuarie 1859, prin dubla alegere a domnitorului Alexandru I. Cuza. Actele constituţionale din 5 şi 24 ianuarie au trebuit să fie recunoscute în cele din urmă şi pe plan extern, chiar şi de puterile cele mai ostile Unirii. Această Unire personală nu a însemnat însă decît o primă fază, tranzitorie, în lupta pentru unirea deplină şi definitivă.

Aceasta a fost declarată prin proclamaţia din 11 decembrie 1861, care reprezintă actul intern de consacrare a Unirii politice şi care are valoarea şi forţa juridică a unui act constituţional.

După această dată, problemele principale care urmau a fi rezolvate erau legate de desăvîrşirea unificării politice, de adoptarea unui program larg de reforme democratice. Statutul din 2 mai 1864, pe care protocolul de la Constantinopol (iunie 1864) l-a acceptat cu mici modificări, reprezintă, din punct de vedere juridic, definitivarea victoriei forţelor unioniste şi încununarea cu succes a luptei active a poporului român pentru realizarea statului său naţional. El a stabilit principiile şi normele organizării noului stat, reprezentînd în acelaşi timp o bază de realizare a reformelor democratice. Pe plan extern, statutul reprezintă victoria definitivă în lupta pentru afirmarea internaţională a statului român. Prin recunoaşterea internaţională a statutului, vechile prevederi ale convenţiei de la Paris şi actele ulterioare şi-au pierdut valabilitatea. În acelaşi timp, recunoscînd statutul, marile puteri au recunoscut implicit şi Unirea deplină şi definitivă realizată pe cale internă.

În încheierea lucrării, autorii ajung la concluzia întemeiată că prin natura lui juridică, prin conţinutul său, ca şi prin baza sa de masă, statutul este un act de valoare şi forţă juridică de constituţie, reprezentînd prima Constituţie a statului naţional România.

V. G.

* * * *Dicţionar enciclopedic român*, vol. III, K—P, Bucureşti, Edit. politică, 1965, 911 p.+48 pl.

În paginile noului volum al *Dicţionarului enciclopedic* cititorii vor găsi informaţii preţioase privind cele mai variate aspecte ale ştiinţelor naturii, tehnice şi sociale — în limitele literelor K—P —, prezentate de pe poziţiile marxism-leninismului, în conformitate cu ultimele rezultate ale cercetării ştiinţifice în fiecare domeniu de specialitate.

Ca şi în primele două volume, autorii şi colectivul redacţional au ţinut seama, în selecţionarea diferiţilor termeni, de proporţiile care trebuie acordate fiecărui articol, în funcţie de importanţa şi semnificaţia noţiunii tratate, precum şi de o justă pondere între latura informativă sau factologică şi cea interpretativă a materialului prezentat.

www.dacoromanica.ro

Se pot găsi în noul volum articole documentate despre geografia fizică și economică, istoria unor țări și popoare, informații geografice, istorice și artistice, despre mari orașe ale lumii.

Diferitele ramuri și subramuri ale științelor naturii și tehnice au căpătat o pondere mai mare, iar în cadrul lor, pe baza celor mai noi cuceriri, se acordă atenție atît laturii lor practice, cît și celei teoretice, menționîndu-se corelația tot mai strînsă dintre științele naturii și științele sociale.

Volumul al III-lea consacră ample materiale, de un real folos pentru istorici, unor categorii și noțiuni ale filozofiei, economiei politice și altor științe sociale, legate în mod direct de concepția marxist-leninistă, materialism dialectic și istoric, prezentarea unor opere fundamentale ca : *Manifestul Partidului Comunist*, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, *Materialism și empiriocriticism* ș.a., articole dedicate unor însemnate figuri din istoria gîndirii filozofice ca Imm. Kant, Leibniz, Locke, Montesquieu, Platon etc. În aceeași ordine de idei apar materiale substanțiale, consacrate unor figuri remarcabile ale artei și literaturii universale.

În domeniul istoriei patriei, volumul al III-lea al *Dicționarului enciclopedic român* tratează în numeroase articole tradițiile de luptă ale poporului român în lumina ultimelor rezultate la care a ajuns istoriografia noastră. Sînt prezentate personalități istorice de seamă, ca Mircea cel Bătrîn, mare comandant de oști, care încă de la începutul domniei a urmărit apărarea independenței țării, s-a îngrijit de dezvoltarea economică și de întărirea puterii centrale, limitînd fărîmițarea feudală, manifestîndu-se și ca un susținător al artelor. Mihai Viteazul, care a dus o luptă neîntreruptă pentru întărirea puterii centrale a domnului, a realizat prima unire politică a celor trei țări române la 1600, ceea ce a avut „un rol covîrșitor în transformarea ideii unității de neam și de limbă a poporului român într-o idee militantă și activă" (p. 362). Petru Rareș, care a urmărit reluarea politicii antiotomane a tatălui său Ștefan cel Mare, și Matei Basarab, în timpul căruia au luat o mare dezvoltare meșteșugurile, comerțul și îndeosebi viața culturală, au fost figuri proeminente ale evului mediu românesc, alături de altele, tratate în același volum.

Remarcăm tot în paginile dicționarului prezentarea unor fruntași politici, elemente înaintate în cadrul evenimentelor din istoria modernă ca : Gh. Magheru, general și om politic, unul din revoluționarii de la 1848, M. Kogălniceanu, democrat-burghez, istoric care a avut un rol deosebit în problema împroprietăririi țăranilor și a constituirii statului național român.

Menționăm, de asemenea, meritul volumului în ceea ce privește unele articole referitoare la istoriografia noastră, începînd de la cronicarul Ion Neculce și trecînd la D. Onciul, care s-a ocupat pe larg de formarea statelor feudale românești, și V. Pârvan, mare istoric și arheolog român, care a pus bazele noii școli românești de arheologie.

Un larg spațiu a fost rezervat în *Dicționar* figurilor unor conducători ai luptei pentru eliberarea socială și națională a poporului în epoca modernă și contemporană a României. Panait Mușoiu, socialist român, „unul din cei mai activi răspînditori de literatură socială" din România, Ilie Pintilie, militant de seamă în mișcarea muncitorească din România. Ștefan Plavăț, erou al mișcării muncitorești din România.

Organizațiilor muncitorești și democratice, presei din această perioadă, momentelor revoluționare de mare însemnătate înscrise în istoria țării, cum sînt luptele tipografilor din 1918, greva muncitorilor de la Lupeni din 1929, eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din februarie 1933, care „au deschis o pagină nouă în viața partidului și a țării" (p. 181), li s-au dedicat materiale substanțiale.

În amplul articol consacrat partidului nostru sînt oglindite principalele momente din istoria sa glorioasă, începînd de la crearea sa, continuînd cu lupta împotriva exploatării, pentru eliberarea socială și națională, pe care P.C.R. a desfășurat-o și pentru construirea și desăvîrșirea socialismului. Probleme de istorie mai nouă a patriei și partidului se găsesc

www.dacoromanica.ro

inserate în volum și în alte articole, referitoare la orașe, sate, monumente istorice și de artă, care conțin cîte un scurt istoric sau relevă interesante știri istorice.

De altfel, preocuparea pentru reliefarea realităților românești, a istoriei patriei și a contribuției ei la dezvoltarea culturii universale a constituit o sarcină de prim ordin a colectivelor de istorici și ceilalți specialiști care au conlucrat la elaborarea acestui volum.

În domeniul istoriei universale, cititorii găsesc în volumul al III-lea numeroase date, termeni, momente și noțiuni de o certă valoare informativă și științifică. Din numeroasele articole consacrate personalităților care și-au înscris numele în istoria culturii mondiale, a conducătorilor de popoare, reținînd ceea ce s-a impus ca progresist și valoros, remarcăm în primul rînd cele dedicate genialilor dascăli ai proletariatului K. Marx și V. I. Lenin, care au fost în același timp titani ai gîndirii universale, întemeietorii concepției științifice noi materialist-dialectice, fundamentul ideologic al clasei muncitoare. Un articol de proporții este dedicat Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, prima revoluție proletară victorioasă din istoria omenirii.

În cadrul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a omenirii în *Dicționarul enciclopedic român*, volumul al III-lea, apar numeroase personalități politice, militare, conducători de state și țări de-a lungul veacurilor; un scurt istoric la fiecare țară, organizații, curente, ordine etc. Activitatea principalei forțe politice a contemporaneității, mișcarea comunistă și muncitorească internațională, este reflectată în articole substanțiale despre organizații muncitorești, despre militanți de seamă ai acestei mișcări, Mao Tze-Dun, A. Novotny, Luigi Longo ș.a.

În paginile lucrării se găsesc date interesante despre organizații internaționale, ca Liga Națiunilor, O.N.U., U.N.E.S.C.O. ș.a., în care este relevată și contribuția adusă de țara noastră la activitatea acestora.

Articolele din *Dicționarul enciclopedic*, scrise într-un stil viu și colorat, atît în privința tratării problemelor de istorie a patriei sau universale, cît și în celelalte domenii de activitate, la un nivel științific superior, de înaltă ținută ideologică, au un rol important în munca specialiștilor, cît și în informarea marelui public.

Condițiile grafice bune în care s-a tipărit acest volum, întregul material ilustrativ folosit, tabele, reproduceri, portrete etc., dau un spor de interes care marchează un nou succes în elaborarea acestei opere de importanță națională.

I. A.

V. POPEANGĂ, E. GĂVĂNESCU și V. ȚÎRCOVNICU, *Preparandia din Arad*, București, Edit. didactică și pedagogică, 1965, 288 p.

În ultimii ani, ca o consecință a dezvoltării cercetărilor istorice și a inițiativei de a se alcătui — în cadrul Institutului de pedagogie — un tratat consacrat istoriei învățămîntului românesc, lucrările de istorie didactică au luat un avînt din ce în ce mai accentuat. Au apărut studii importante despre ctitorii învățămîntului românesc — Gheorghe Lazăr (1957), Gheorghe Asachi (1957), Petrache Poenaru (1963) etc. o monografie a Universității din Iași (1964) și diferite alte expuneri asupra mișcărilor și realizărilor pedagogice românești.

Din seria acestor lucrări, destinate să constituie o largă bază documentară pentru viitorul tratat, face parte și monografia intitulată *Preparandia din Arad*, semnată de V. Popeangă, profesor emerit, E. Găvănescu și V. Țîrcovnicu.

Autorii monografiei, profesori ai școlii pedagogice din Arad, care a luat locul vechii preparandii înființate în 1811, sub impulsul împlinirii a 150 de ani de neîntreruptă existență a acestei școli, au luat inițiativa de a-i studia trecutul în lumina principiilor marxist-leniniste și a-i aprecia rezultatele obți-

www.dacoromanica.ro

nute. Bazîndu-se pe un bogat material inedit, descoperit în arhivele Aradului, şi utilizînd întreaga literatură consacrată pînă acum acestei instituţii, şi îndeosebi monografia lui T. Botiş scrisă cu prilejul centenarului şcolii (*Istoria şcoalei normale din Arad*, 1922), semnatarii noii lucrări au izbutit să înfăţişeze în mod concludent împrejurările în care a luat naştere preparandia din Arad, contribuţia ei la dezvoltarea culturii poporului român din Transilvania şi Banat, legăturile cu Ţara Românească şi Moldova, personalitatea şi scrierile profesorilor, precum şi lupta ei necontenită pentru cultivarea limbii române şi pentru organizarea unui învăţămînt ştiinţific realist.

Încadrînd înfiinţarea şi activitatea preparandiei în dezvoltarea social-istorică a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, autorii au reuşit să facă din această monografie nu numai o amplă expunere cultural-didactică, ci totodată şi un important studiu asupra condiţiilor politice ale timpului, a luptelor burgheziei române pentru întemeierea şi susţinerea unui învăţămînt în limba naţională şi pentru desăvîrşirea unităţii politice a poporului român.

Cele cinci capitole ale monografiei — „Preparandia din Arad în perioada destrămării feudalismului şi începuturile capitalismului"; „Învăţămîntul poporal şi Preparandia din Arad la mijlocul secolului al XIX-lea"; „Învăţămîntul şi gîndirea pedagogică în Preparandia arădană între anii 1898 şi 1918"; „Şcoala pedagogică din Arad între cele două războaie mondiale": „Şcoala pedagogică din Arad în anii puterii populare" — oferă largi posibilităţi pentru cunoaşterea şi aprecierea progresului social, cultural şi politic realizat în Transilvania în epocile studiate şi scot la lumină un remarcabil număr de profesori, de scrieri şi de acţiuni care merită a fi relevate.

De altfel, înseşi numele primilor profesori ai acestei preparandii, şi cu deosebire al lui Dimitrie Ţichindeal „gură de aur" din *Epigonii* lui Eminescu, care a fost primul ei director, ale lui Diaconovici-Loga, Iosif Iorgovici, Alexandru Gavra, Atanasie Şandor şi ale altora, constituie o indicaţie pentru spiritul care a călăuzit preparandia de la Arad şi activitatea învăţătorilor pregătiţi de ea. Prin lupta lor pentru introducerea alfabetului latin, pentru cultivarea limbii române şi pentru introducerea în programa analitică a unor discipline laice, ca geografia, matematica, geometria, fizica şi ştiinţele naturale, precum şi pentru tendinţa lor de a emancipa preparandia de sub dominaţia bisericii, ei au fost consideraţi ca reprezentanţi ai unei *noi doctrine* şi siliţi, pentru apărarea ideologiei lor, să dea o grea luptă cu autorităţile clericale şi feudale. *Fabulele* lui Ţichindeal, traduse şi prelucrate după Dositei Obradovici (1814), *Gramatica românească* (1822) şi *Epistolarul românesc* (1841) ale lui C. Diaconovici-Loga, *Algebra şi aritmetica raţională* şi *Geografia matematică, fizică şi politică* (1815—1817) ale lui Iosif Iorgovici, aceasta din urmă utilizată în stare de manuscris, ca şi activitatea culturală a lui Al. Gavra şi A. Şandor, reflectă cu vigoare ideile noi ale epocii şi lupta pentru popularizarea ştiinţelor. În 1834, Gavra a încercat să întemeieze o *Ortăcie* (tovărăşie) pentru tipărirea cărţilor româneşti şi o revistă intitulată „Ateneul român", ca „să abatem şi către români un izvor literar". Stăpînirea habsburgică a împiedicat însă realizarea ambelor iniţiative.

Datorită acestor profesori şi legăturilor lor cu George Barîţiu se difuzează şi în părţile de vest ale Transilvaniei şi în Banat „Magazinul istoric pentru Dacia" editat de N. Bălcescu şi A. Tr. Laurian, „Albina" lui Asachi şi „Curierul" lui Heliade, precum şi *Baladele* lui Alecsandri şi *Cîntecele* lui Bolintineanu. În 1846 „Magazinul" avea în aceste părţi peste 80 de abonaţi. Cititorii şi scriitorii de peste munţi solicită şi ei la rîndul lor cărţile şi manualele profesorilor de la Arad, dîndu-se astfel, prin relaţiile şi schimburile reciproce, o puternică dovadă a unităţii naţionale româneşti, care la 1848 se va manifesta cu atîta însufleţire de o parte şi de alta a Carpaţilor.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, paralel cu accentuarea tendinţelor de maghia-

www.dacoromanica.ro

rizare, apare o nouă generație de profesori, care, pe o treaptă superioară, continuă activitatea și orientarea predecesorilor. Preocupările lor științifice și sociale sînt mai largi, lucrările mai bogate, apropierea de gîndirea materialistă mai accentuată.

Noii protagoniști ai Preparandiei de la Arad în această perioadă sînt Lazăr Petrovici, Teodor Ceontea, Gheorghe Vuia, Ion Petrariu, Petre Pipoș și Ion Vidu, datorită cărora iau o mare dezvoltare studiile de pedagogie, de geografie, de matematică, de igienă și de muzică. *Compendiul de pedagogie*, scris de L. Petrovici (1880), *Compendiul de geografie universală* (1880) și *Artimetica generală și specială* (1884), semnate de T. Ceontea, manualul de *Igienă poporală cu privire la săteanul român* (1884), scris de Gh. Vuia, ca și manualele de gramatică ale lui Ion Petrariu și cele de istoria pedagogiei, de psihologie, de metodică și de didactică ale lui Petre Pipoș, completează numeroase goluri în literatura didactică și contribuie la formarea unor bine pregătite cadre pentru învățămîntul primar.

Pe lîngă aceste manuale, scrise de pe avansate poziții științifice, profesorii preparandiei scriu și importante studii social-politice, abordînd unele din cele mai însemnate probleme ale timpului. Ceontea publică astfel un studiu despre *Industria și foloasele sale cu respect la poporul român* (1878), îndemnînd la înființarea de fabrici mecanizate și la cultivarea meseriilor, iar Petre Pipoș studiază *Elementul național în educație* (1892), luînd atitudine împotriva șovinismului și a cosmopolitismului. Șovinismul, scria Pipoș, trebuie considerat ca „o procedare contra destinației ce are de realizat geniul omenesc", iar cosmopolitul, arăta Pipoș în continuare, „se numește pe sine fiu al omenirii întregi și, disprețuind sentimentul național, crede că stă cu un cap mai sus decît ceilalți oameni, pe cînd într-adevăr dînsul e cu o inimă mai inferioară decît oricare altul dintre conaționalii săi".

În anii din preajma izbucnirii primului război mondial, preparandia, ai cărei ani de studii se ridicaseră, de la doi cîți avea în 1870, la patru, este servită de noi cadre didactice tinere, în fruntea cărora sînt citați Avram Sădeanu și Victor Stanciu, care se dedică cercetărilor de istorie literară și științelor naturale. Paralel cu înfățișarea etapelor de dezvoltare a preparandiei și a procesului de învățămînt, autorii monografiei urmăresc și activitatea culturală, economică și politică a învățătorimii din vestul Transilvaniei și îndeosebi legăturile reuniunilor învățătorești cu mișcarea muncitorească. În 1897 a circulat în regiunea Arădului un manifest elaborat de mai mulți învățători, prin care se propunea o adunare pentru a se discuta problema organizării socialiste a învățătorilor. În anul următor, profesorul Ion Coste a ținut în cadrul Asociației culturale arădene o conferință despre socialism, arătînd că acesta promovează adevărul și dreptatea socială. Fără a se ajunge la o colaborare mai strînsă cu mișcarea muncitorească, reuniunea învățătorilor arădeni a dus o puternică luptă pentru ridicarea nivelului material al cadrelor didactice și al țărănimii sărace.

În 1918, vechea preparandie s-a transformat într-o școală normală cu opt clase, pentru ca apoi, în 1923, pe baza noii legi a învățămîntului normal, durata școlarizării normaliștilor să fie redusă la șase.

În anii puterii populare, caracterul școlii a fost reprofilat și amplificat, creîndu-se o școală pedagogică de educatoare de șase ani, o școală pedagogică de învățători de șase ani, și un institut pedagogic de doi ani.

„Drumul străbătut de școala pedagogică din Arad în cei 150 de ani de existență — arată autorii în încheierea monografiei — oglindește drumul luptei pentru cultură a maselor populare sub influența ideilor progresiste, generate la rîndul lor de dezvoltarea economică-socială".

Fără a fi lipsită de anumite insuficiențe și imprecizii, mai ales în ceea ce privește organizarea și prezentarea vastului material adunat, fapt care dă naștere la unele insis-

www.dacoromanica.ro

tenţe inutile şi la unele repetiţii care se puteau evita, lucrarea prof. Popeangă, Găvănescu şi Ţircovnicu, prin documentele inedite utilizate şi prin forma ştiinţifică de expunere, reprezintă una dintre cele mai viguroase monografii didactice apărute în ultimii ani şi constituie în această direcţie un îndemn pentru toate cadrele didactice.

V. N.

ISTORIA UNIVERSALĂ

E. I. INDOVA, *Дворцовое хозяйство в России первая половина XVIII века*, Москва, Академия наук СССР, институт истории, 1954, 351 p.+1 h.

După mai bine de zece ani de cercetări, cercetătoarea sovietică E. I. Indova publică rezultatele muncii sale în interesanta monografie asupra structurii economice şi sociale a moşiilor care aparţineau ţarului şi familiei acestuia, cunoscute sub numele de „gospodăria Curţii". Limitele cronologice ale lucrării — prima jumătate a secolului al XVIII-lea — n-au fost alese întîmplător. În istoria gospodăriei Curţii, această perioadă reprezintă o importantă cotitură prin elementele noi structurale care contribuie la decăderea ei.

Lucrarea este precedată de o introducere unde se face cu destulă competenţă o trecere în revistă a literaturii istorice ruse şi sovietice consacrate acestei probleme, după care urmează prezentarea analitică a principalelor fonduri de arhivă din Moscova, Leningrad şi Sverdlovsk utilizate în lucrare.

În cele cinci capitole care urmează, autoarea studiază rînd pe rînd : caracterul social al gospodăriei Curţii şi al gospodăriei ţărăneşti, teritoriul şi populaţia gospodăriei Curţii, politica economică ţaristă, structura economică a gospodărici Curţii şi organizarea administrativă a acesteia.

Studiind această problemă pe baza unui bogat material de arhivă, autoarca ajunge la concluzii noi, referitoare la gospodăria Curţii. În primul rînd, ea stabileşte că prin regimul său social-economic şi prin structura sa economică gospodăria Curţii face parte din categoria moşiilor feudale cunoscute sub numele de votcină. Proporţiile teritoriale ale moşiilor ţariste ajung în această perioadă la dimensiuni nebănuite. E. I. Indova le întîlneşte în 109 judeţe, aşezate între ţărmurile Mării Baltice, Dvina de nord, Kama şi cursul mijlociu al Donului. Numărul mare al moşiilor ţariste, în creştere în comparaţie cu perioadele anterioare, îşi are explicaţia în masivele confiscări de sate făcute pe seama boierimii, dar sînt şi un rezultat al înfiinţării de sate noi. După o statistică din 1738 rezultă că din totalul ţăranilor ruşi din 8 gubernii (4 279 890), 13,5% se găseau pe moşiile ţariste, restul de 71,2% pe moşiile boiereşti, iar 15,3% pe cele mănăstireşti.

Autoarea ajunge de asemenea la concluzia că în perioada cercetată gospodăria Curţii, cu toate multiplele sale ramuri de producţie, şi-a păstrat unitatea. Ea a avut o conducere unică, un buget unic, o politică economică unitară. Pe aceste moşii ţariste, pe lîngă cultura cerealelor, se practica creşterea vitelor, se extinsese cultivarea legumelor, meşteşugul domenial. Din punct de vedere social, ţărănimea care muncea pe aceste moşii nu era mai privilegiată decît aceea aşezată pe moşiile boiereşti şi mănăstireşti, cum s-a susţinut pînă acum. Deşi purtau denumiri diferite, după ocupaţiile pe care le aveau (grădjdari, văcari, plugari, grădinari etc.), ei erau tot ţărani iobagi, cu obligaţii în muncă şi în natură care decurgeau din această situaţie. „Ţăranii Curţii" — nume sub care sînt cunoscuţi —, aflaţi multă vreme sub ascultarea epistaţilor sau vătafilor, sînt ulterior transferaţi pe timp limitat (10 ani), o dată cu moşiile, arendaşilor. Aceasta are loc în perioada în care exploatarea moşiilor ţariste nu mai era

www.dacoromanica.ro

rentabilă prin administrație proprie și cînd renta în muncă și în natură este tot mai mult înlocuită prin renta în bani. Astfel, autoarea sovietică ajunge la concluzia că studierea gospodăriei Curții i-a permis să stabilească evoluția marilor domenii feudale în condițiile formării pieței întregii Rusii, sub influența dezvoltării relațiilor marfă-bani și să scoată în evidență caracterul de clasă al autocrației ruse în perioada instaurării absolutismului.

Pe lîngă numeroasele tabele care ilustrează diferitele probleme ridicate în cuprinsul celor 5 capitole, lucrarea este însoțită de cîteva anexe, din care menționăm în special instrucțiunile din 1728 ale cancelariei centrale a Curții, trimise vătafilor de pe moșii pentru strîngerea dijmei.

Lucrarea aduce reală contribuție la istoria votcinei și țărănimii ruse în perioada sfîrșitului epocii feudale.

C. Ș.

F. DVOICENCO-MARCOVA, *Кто такой Радул Куралеско, автор гайдуцкой повести „Тунзза"* (Cine este Radu Curalescu, autorul nuvelei despre haiducul Tunsu?), „Русская литература. Историко-литературный журнал", 1963, nr. 4, Ленинград, Изд. Академии наук СССР, p. 154 — 155

În această notă scurtă și bine documentată [1], autoarea — cunoscută cercetătoare a relațiilor literare ruso-române, rezolvă definitiv problema numelui Radu Curalescu, cu care a fost semnată prima povestire despre haiducul Tunsu, publicată în „Одесский альманах" (1840).

Rămas enigmatic pînă astăzi, acest nume a produs o serie de confuzii, evidente mai cu seamă la I. Nistor [2], Al. Donici [3] și G. F. Bogaci [4], care au socotit că a existat un nuvelist basarabean cu un asemenea nume.

În realitate, după cum stabilește autoarea în mod clar, acesta e un pseudonim al lui A. F. Weltman, cunoscut povestitor despre întîmplări din Țara Românească. Pentru a nu-și repeta numele în același număr al „Almanahului", unde iscălise povestirea *Stîncile de la Costești*, A. F. Weltman și-a alcătuit pseudonimul printr-un joc de cuvinte de la expresia rusească „rad curalesit" (doritor de hoinăreală), care a dat numele Radu Curalescu.

Nuvela lui Weltman despre Tunsu a fost reprodusă și în românește, apoi imitată de diverși autori.

S.I.

F. M. BARTOŠ, *Husitská revoluce. I. Doba Žižkova, 1415-1426* (Revoluția husită. I. Perioada lui Žižka, 1415—1426). Praha, Nakladatelstvi československé Akademie věd, 1965, 240 p.

Monografia lui Bartoš face parte dintr-un ciclu de lucrări organizate încă din 1912, care urmau să acopere istoria Cehiei, începînd cu cele mai vechi timpuri pînă în 1464. Acestei epoci i-au fost consacrate nu mai puțin de 16 lucrări voluminoase, apărute toate pînă în prezent, cu excepția a două, care au format obiectul preocupărilor lui Bartoš. Acestuia i-a revenit perioada dintre 1378, adică anul morții lui Carol al IV-lea, pînă în 1437, data lichidării ultimelor detașamente taborite, în frunte cu Jan Roháč z Dubé. Din această epocă Bartoš a publicat în 1947 o cuprinzătoare monografie, în care tratează istoria Cehiei din

[1] Nota este publicată și în „Культура Молдовеи", 1964, nr. 12, p. 2.

[2] „Junimea literară", 1962, nr. 11 și 12, p. 241—246.

[3] „Propășirea", 1844, nr. 25, 26, 31, 41 și 42.

[4] G. F. Bogaci, Пушкин и молдавский фольклор, în cartea Пушкин на юге, Chișinău, 1958 Vezi și S. Iancovici, *Materiale privitoare la haiducia lui Tunsu și Grozea*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. II, București, 1960, p. 105.

www.dacoromanica.ro

timpul lui Jan Hus (*Čechy v době Husově, 1378—1415*, Praga, 1947). Lucrarea pe care o semnalăm aici constituie primul volum din *Revoluția husită*, căreia Bartoš îi consacră două volume. Ultimul dintre ele se află încă în faza de pregătire.

Expunerea lui Bartoš începe cu înstuirea lui Jan Hus pe rugul de la Constanța, în 1415, și cu răsunetul pe care acest eveniment istoric l-a avut în conștiința contemporanilor din țările cehe. El urmărește apoi pas cu pas, aproape zi de zi, toate întîmplările declanșate de moartea lui Hus. Deși lucrarea se subintitulează *Perioada lui Žižka*, ceea ce ne-ar îndritui să credem că personalitatea acestui căpitan de oști formează pivotul întregii lucrări, totuși Žižka își face apariția în vîrtejul evenimentelor dinaintea războaielor husite abia după patru ani de la moartea lui Hus (1419). El devenise însă adept al mișcării husite înainte de această dată, mai precis după întoarcerea lui din Polonia, pe cînd se afla ca slujitor la Curtea lui Václav al IV-lea. Deci primul capitol din lucrare, în care autorul se ocupă de „Tulburările din 1415 și lupta în jurul potirului", ca și cea mai mare parte din capitolul următor („În ajunul revoluției"), tratează probleme care nu au contingență cu activitatea revoluționară a lui Jan Žižka.

În spiritul acestei „revoluții" medievale, denumire la care, după cum se vede, Bartoš nu înțelege să renunțe în favoarea celeilalte, de „mișcare revoluționară" — caracterizare făcută de istoriografia cehă marxistă —, el definește pozițiile dogmatice și politice ale diferitelor personalități ecleziastice și grupări sociale față de ideile religioase ale timpului. Žižka își face apariția abia la 30 iulie 1419, în mijlocul unei mulțimi care se pregătea să ia cu asalt primăria „Orașului Nou" (*Nové Město*) din Praga. După cum se știe, s-a produs atunci prima defenestrare din istoria Cehiei: burgmeisterul, împreună cu pîrgarii orașului, au fost aruncați pe fereastră și uciși. După aceea, îl vom întîlni pe Žižka organizînd detașamente taborite și luptînd în fruntea lor pînă la moarte (11 octombrie 1424), atît împotriva dușmanilor din afară, cît și împotriva reacțiunii interne, mai ales contra Uniunii panilor cehi.

În capitolul al III-lea („Prima expediție cruciată") sînt tratate primele lupte cu cruciații curiei papale pentru cucerirea Pragăi, în timpul cărora Žižka își pune în aplicare experiența cîștigată în Polonia, în luptele cu ordinul cavalerilor teutoni. Sistemul fortificațiilor, preconizat de Žižka, și intervenția lui personală în momentul cel mai critic al bătăliei, în vara anului 1420, salvează Praga de la asediu. Ceea ce trebuie să mai reținem din acest capitol este sistemul carelor de luptă, care nu era desigur nou, dar pe care Žižka îl organizează, adaptîndu-l la condițiile și procedeele de luptă din Cehia. Deși înfrîngerea cruciaților la porțile Pragăi a constituit o mare victorie pentru forțele revoluționare husite, totuși ele nu se puteau culca pe lauri. Dușmanul nu fusese zdrobit pretutindeni și un nou atac putea surveni dintr-un moment în altul. Trebuiau luate deci măsuri care să asigure victoria și să împiedice eventualitatea unor noi atacuri. De aceea praghezii pun din nou problema monarhiei. Le trebuia un rege și ei hotărăsc să trimită în acest sens o solie la regele Poloniei. Însă taboriții se opun și susțin înființarea republicii. Din această cauză, între Praga și Tabor se ivesc divergențe care duc, pînă la urmă, la ruperea relațiilor dintre cele două cetăți. Pe drept cuvînt, neînțelegerile acestea formează problema principală din capitolul al IV-lea, intitulat „Despărțirea dintre Praga și Tabor, încercări de a se restabili unitatea husitismului".

Consecvent unei metode personale, în care atenția cade deopotrivă atît pe evenimentele externe, cît și pe cele interne, Bartoš acordă o egală prețuire tuturor prefacerilor și ciocnirilor care au loc în sînul mișcării husite. Cum era și firesc, în această impresionantă confruntare de forțe antifeudale s-au produs fisuri și vrăjmășiri, împinse uneori pînă la suprimarea adversarului, create, în general, de interesele diferitelor grupuri și pături sociale aflate în luptă. Dînd o importanță mai mică fenomenelor sociale, Bartoš aduce în schimb noi precizări în evoluția și caracterul acestor

www.dacoromanica.ro

frămîntări interne. Astfel, în capitolele al V-lea şi al VI-lea autorul ne prezintă, de pildă, a doua înfrîngere a cruciaţilor la Žatec, în cursul anului 1421, alături de o serie de evenimente a căror importanţă locală e sporită de perspectiva istorică pe care autorul o creează pe cale comparativă. Printre altele, s-ar putea cita aici: criza picarzilor şi înăbuşirea ei de către Žižka, apariţia neaşteptată a lui Prokop Veliký pe scena bătăliilor husite, dieta de la Časlav din iunie 1421 — ale cărei hotărîri sînt socotite ca o mare victorie a forţelor democratice revoluţionare —, expediţiile lui Žižka în sudul Cehiei şi stîrpirea adamiţilor, dieta de la Kutná Hora ş.a.

Din capitolele al VII-lea şi al VIII-lea, în care Bartcš se ocupă de situaţia mereu tulbure dinăuntrul ţării, reţinem totuşi apelul la un prinţ străin care să restaureze regalitatea. Iniţiativa era luată de aripa dreaptă a husitismului, în special de orăşenime. Marea nobilime, care nutrea iluzia redobîndirii drepturilor în eventualitatea restabilirii monarhiei, îşi dăduse adeziunea. Privirile erau îndreptate către marele stat polono-lituan, de unde nădăjduiau să primească un sprijin puternic pentru restabilirea păcii. După tratative îndelungate, marele cneaz al Lituaniei, Vitold, cu asentimentul tacit al lui Vladislav Jagelonul, se hotărăşte să trimită la cehi pe nepotul lor, Sigismund Koribut. Bartoš arată împrejurările şi, mai ales, dificultăţile de ordin politic care au concurat la eşuarea acestui plan. S-a creat astfel în istoria Cehiei, sau mai bine zis în istoria mişcării revoluţionare husite, un *moment Koribut* foarte important, atît pentru cunoaşterea orientării ideologice a diferitelor grupuri sociale din Cehia, cît şi pentru precizarea relaţiilor politice dintre statele din Europa centrală, în această vreme.

Însă, spre deosebire de interpretarea consemnată în tratatul de istorie a Cehoslovaciei, Bartoš emite, în legătură cu misiunea lui Sigismund Koribut în Cehia, o ipoteză care ni se pare mult mai plauzibilă. El admite că prezenţa acestuia în mijlocul cehilor a fost un simplu mijloc de presiune asupra lui Sigismund de Luxemburg, pentru a-l obliga să renunţe, în felul acesta, la ajutorul acordat cavalerilor teutoni, duşmani ai coroanei polono-lituane. Deci Koribut a fost o figură de şah, o unealtă în calculele politice ale vicleanului Vitold. Dovada o constituie faptul că de îndată ce s-a ajuns la o înţelegere cu Sigismund (acordul de la Kežmark, martie 1423), Koribut a părăsit Cehia, fiind rechemat de Vitold. În schimb, în tratat se afirmă că, de teama curiei papale, Vladislav şi Vitold au informat pe papa Martin al V-lea că misiunea lui Koribut este o iniţiativă personală, cu care ei nu aveau nici un amestec.

Problema este interesantă, însă destul de complicată, şi nu este locul s-o dezbatem aici. Am stăruit mai mult asupra momentului Koribut, fiindcă acest principe, nu lipsit de calităţi, s-a aflat de cîteva ori în misiunile lui alături de români. La o vîrstă foarte tînără (13—15 ani), Koribut a condus, în bătălia de la Grünwald (1410), două steaguri lituane, luptînd alături de călăreţii lui Alexandru cel Bun, iar în 1414 a fost trimis în misiune la voievodul român în „Bessearabia", spune un act aflat în arhivele liovene (N. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, p. 293). N. Iorga crede că e vorba de o vizită a acestuia la domnul Ţării Româneşti, la Mircea, care stăpînea la data aceea şi „părţile tătăreşti" (cf. *Istoria românilor*, vol. III, p. 332).

În sfîrşit, în ultimul capitol, al IX-lea, intitulat „Despre moştenirea lui Žižka", Bartoš tratează evenimentele interne, începînd de la moartea acestuia pînă în 1426. O scurtă expunere despre originea şi viaţa lui Žižka completează, în subsidiar, această lucrare interesantă şi instructivă.

Tr. I.—N.

G. OSTROGORSKY, *Vizantija i Južni Sloveni*, în „Jugoslovenski istorijski časopis", 1963, nr. 1, p. 3—13

Prof. G. Ostrogorsky analizează în lucrările sale multiplele aspecte pe care le ridică nu numai istoria Bizanţului, ci şi istoria popoarelor sud-slave. Problemele legate de influenţa

www.dacoromanica.ro

Bizanțului asupra lumii din jur, ca și de cea a slavilor asupra Bizanțului, au fost tratate în numeroase lucrări[1]. Prof. G. Ostrogorsky își propune în acest studiu să dezbată numai evoluția relațiilor politice dintre Imperiul bizantin și slavii din sud. Criticînd paradoxala teză a lui Fallmereyer, autorul subliniază că atît izvoarele literare, cît și izvoarele lingvistice sau arheologice demonstrează existența unei dominații slave în întreaga Peninsulă Balcanică timp de peste două veacuri. Așezarea masivă a slavilor a dus la începutul veacului al VII-lea la prăbușirea dominației bizantine în Balcani, autoritatea militară și administrativă bizantină fiind înlăturată de la Dunăre și pînă la extremitatea sudică a Greciei. Sub autoritatea imperială au rămas doar cîteva centre urbane pe malul Mării Adriatice, precum și Tesalonicul.

În Peninsula Balcanică, începînd din secolul al VII-lea, nu exista o autoritate reală a Bizanțului, și acest fapt este demonstrat de inexistența temelor. Primele teme care apar sînt cele din Asia Mică în timpul domniei lui Heraclios. Organizarea sistemului temelor în Peninsula Balcanică a început mai tîrziu și el reflectă procesul restabilirii autorității bizantine asupra teritoriilor ocupate de slavi. În ultimele două decenii ale secolului al VII-lea a fost organizată, în apropierea imediată a Constantinopolului, tema Tesalonicului, precum și Elada în Grecia centrală. Pentru o perioadă destul de mare de timp, autoritatea bizantină s-a extins doar asupra acestor două regiuni. La sfîrșitul veacului al VIII-lea și începutul veacului al IX-lea s-au organizat și temele Macedonia, Cefalonia, Peloponez, Dirachium și Strimon.

Apariția temelor arată că slaviniile au dispărut, unele fiind absorbite în cadrul organizării administrative bizantine, iar altele transformîndu-se în formațiuni politice de sine stătătoare. În ultimele secole ale mileniului trecut, Bizanțul exercita o puternică influență asupra populației de pe actualele teritorii ale Iugoslaviei și Bulgariei, fără ca acestea să se afle sub stăpînirea bizantină directă. Refacerea deplină a autorității sale în Peninsula Balcanică a fost înfăptuită abia la începutul secolului al XI-lea, în timpul domniei lui Vasile al II-lea Macedoneanul. Atunci au apărut, alături de tema Dalmației, puțin anterioară, Bulgaria, Sirmium și Paristrion (Paradunavon). Alte teritorii sud-slave se aflau în relații de vasalitate sau luptă împotriva Bizanțului: Croația, Bosnia, Duklija, Zeta și, mai ales, Raška, al cărei teritoriu se mărește și care devine la sfîrșitul secolului al XI-lea un centru de rezistență antibizantină. În cursul veacului al XII-lea, Raška ne oferă o imagine tipică a unei formațiuni statale ce se află în stare de vasalitate față de Bizanț și este profund legată și influențată de aceasta.

Relațiile dintre bizantini și slavii sudici au fost variate prin natura lor și deosebite prin intensitate.

Deși G. Ostrogorsky nu se ocupă de problema influenței politice a Bizanțului asupra românilor, studiul său dă o serie întreagă de idei deosebit de interesante și de utile și pentru studierea raporturilor dintre istoria românilor și istoria bizantină, cunoscută fiind marea influență exercitată de Bizanț asupra istoriei noastre medievale.

Forța influenței bizantine, atît de diferită și variată, a depins de condițiile istorice, de situația politică concretă, de trăinicia relațiilor cu Bizanțul, de căile dezvoltării politice interne ale țării respective. Prin precizările, prin adîncirea unor probleme, prin direcțiile de cercetare pe care le indică, studiul lui G. Ostrogorsky este deosebit de interesant pentru toți cercetătorii istoriei politice și culturale a Balcanilor sau Europei orientale.

Gh. Z.

[1] G. Ostrogorsky, *Uticaj slovena na društveni preobražaj Vizantije*, în „Istoriski glasnik", 1948; bibliografie vezi la I. Duicev, *Les slaves et Byzances*, în „Etudes historiques", vol. I, Sofia, 1960.

www.dacoromanica.ro

YVES RENOUARD, *Histoire de Florence*, Paris, Presses Universitaires de France, 1964, 127 p.

Problemele ridicate de lucrările de popularizare ştiinţifică, mai ales a celor de proporţii reduse, cum este specificul colecţiei *Que sais-je*, din care face parte şi lucrarea pe care o prezentăm, sînt deosebit de complexe şi cu rezultate din cele mai diferite. În cazul lui Yves Renouard, fost profesor la Sorbona, datorită atît vastelor cunoştinţe ale autorului — a cărui muncă s-a îndreptat înspre problemele istoriei comerţului şi creditului în Italia medievală [1] — cît şi puterii sale de sinteză, întîlnim o succintă, dar foarte interesantă privire asupra celor mai importante aspecte ale istoriei florentine. Istoria Florenţei — dat fiind rolul extrem de important jucat de aceasta în istoria Italiei în special, rol cu adînci implicaţii în întreaga istorie medievală a Europei occidentale, de numele ei fiind legaţi primii germeni ai relaţiilor capitaliste — a atras încă de mult timp atenţia a numeroşi cercetători, care s-au oprit mai ales asupra istoriei economice şi culturale în secolele XIII — XVI. Meritul lucrării lui Yves Renouard este de a fi prezentat pe scurt, într-o formă clară şi într-un stil atrăgător, în mod unitar, rolul diverşilor factori economici, sociali, politici, spirituali în evoluţia Florenţei în cadrul unei zbuciumate istorii de peste un mileniu, această istorie găsindu-şi un cadru firesc în ansamblul istoriei medievale a Italiei.

În introducere autorul schiţează tabloul apariţiei în general a oraşelor medievale în Italia, legată de existenţa diocezelor, diferenţa dintre acestea şi oraşelor antice, oprindu-se asupra locului şi rolului Florenţei, a cărei putere economică şi politică a făcut posibilă şi necesară în secolele XIII—XVI Renaşterea, ilustrată aci prin nume celebre ca Dante, Michelangelo, Leonardo da Vinci, Machiaveli. Urmează apoi 10 capitole, care sînt de fapt şi o încercare de periodizare a istoriei Florenţei, făcută în mod exclusiv pe baza cronologiei evenimentelor politice, începînd cu perioada stăpînirii romane şi terminînd cu 1963. Mai mult de jumătate din întreaga lucrare, capitolele III—V, tratează problemele istoriei secolelor XIII—XV.

Y. Renouard acordă o mare atenţie situaţiei economice a oraşului, pe care o consideră ca fiind baza întregii sale istorii. Este urmărită evoluţia structurii sociale, cu precădere însă a păturilor avute, aceasta fiind legată de organizarea administrativă. Scurta privire asupra perioadei romane şi a invaziilor barbare este urmată de consemnarea celor mai importante momente din istoria Florenţei, mai ales după avîntul activităţii comerciale începînd cu veacul al X-lea. Acest avînt economic, ca şi expansiunea demografică, duc la creşterea neîncetată a Florenţei. Secolul al XII-lea marchează o perioadă deosebit de importantă pentru evoluţia sa ulterioară. Motorul expansiunii comunităţii florentine îl constituie marele comerţ şi, mai ales, o intensă producţie meşteşugărească, în primul rînd de ţesături. Bogăţii însemnate realizau negustorii florentini şi în urma operaţiilor bancare, în special din împrumuturi. Necesităţile comerţului au impus o politică de apărare a drumurilor comerciale, de obţinere a privilegiilor de expansiune teritorială. Treptat, Florenţa a cucerit supremaţia în Toscana. Secolul al XIII-lea înseamnă transformarea sa într-un centru economic de însemnătate internaţională, cu o producţie meşteşugărească foarte importantă, cu întinse relaţii comerciale şi bancare. Afirmîndu-şi putcrea şi stabilitatea economică, Florenţa bate o monedă de aur, cu importanţă generală pentru întregul comerţ european din evul mediu. La sfîrşitul secolului al XII-lea şi în cursul secolului al XIII-lea, o deosebită însemnătate o au frămîntările sociale, luptele politice interne în cadrul general al furtunoaselor evenimente din întreaga Italie. O structură socială nouă, cu instituţii politice cores-

[1] *Les hommes d'affaires italiens au moyen âge*, Paris, 1949 ş.a.

www.dacoromanica.ro

punzătoare, s-a definit la sfîrșitul veacului al XIII-lea.

Secolele XIV—XV reprezintă apogeul puterii economice, comerciale și financiare a statului, perioada apariției, precum și a unei relative dezvoltări, a relațiilor capitaliste. Pe baza aceasta economică a luat un mare avînt dezvoltarea culturii. În această perioadă a apărut și s-a dezvoltat cel mai intens umanismul, Florența fiind centrul cel mai însemnat al Renașterii [2]. Reținem din această parte a lucrării lui Renouard paginile despre structura economică, producția meșteșugărească, organizarea comerțului și a activității băncilor, care prezintă un tablou de ansamblu deosebit de viu și veridic al istoriei florentine și care sînt paginile cele mai interesante din întreaga lucrare.

Formarea unor puternice state centralizate, descoperirile geografice, evenimentele politice din Italia la începutul veacului al XVI-lea au o mare importanță în decăderea Florenței, a cărei cauză fundamentală trebuie însă căutată pe plan intern, mai ales în dispariția producției meșteșugărești. Această decădere este urmărită de autor în timpul dominației familiei Medici. În perioada modernă, Florența are un rol mai însemnat doar în timpul unificării Italiei, între 1865 și 1870 fiind capitala noului stat italian. În perioada modernă, aceasta continuîndu-se și în perioada contemporană, Florența este cel mai important centru cultural și artistic al Italiei.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie sumară a surselor și a principalelor lucrări generale de istorie economică și culturală.

Istoria Florenței, așa cum o prezintă Yves Renouard, are o serie de lipsuri, dintre care unele sînt mai însemnate și decurg din idealizarea pe care o face istoriei florentine și, în ansamblu, din concepția sa idealistă. În legătură cu aceasta trebuie arătat în primul rînd că istoria economică a Florenței este urmărită doar în secolele XII—XV, insistîndu-se mai puțin asupra producției meșteșugărești, mai mult asupra negoțului și activității bancare. Istoria agrară nu este tratată de loc. Tratarea evenimentelor politice ocupă o parte precumpănitoare, în ansamblul lucrării găsindu-și prea puțin loc evenimentele sociale interne. Istoria culturii florentine nu este suficient legată de baza economică și socială care a generat-o și determinat-o.

Luată în ansamblu, lucrarea lui Yves Renouard constituie un prețios ghid, o introducere utilă în studierea istoriei orașului Florența, „focar medieval al unui comerț întins..., cetate privilegiată a inteligenței și libertății..., patria umanismului și a oamenilor universali, al căror geniu nu cunoaște frontiere".

Gh. Z.

ADELINE DAUMARD, *La Bourgeoisie parisienne de 1815 à 1848*, Paris, S.E.V.P.E.N., col. „Démographie et Sociétés", t. 8, 1963, XXXVII + 661 p.

Problema burgheziei a fost abordată în istoriografia europeană din momentul în care noua clasă socială a înlocuit pe cale revoluționară nobilimea la conducerea societății. În ultimii ani însă, cercetarea istorică din Franța s-a concentrat asupra acestei probleme, căutînd ca prin metode și concepții noi să stabilească o imagine cît mai reală a burgheziei naționale. În acest sens trebuie privită lucrarea cercetătoarei franceze Adeline Daumard, consacrată burgheziei pariziene în perioada monarhiei constituționale, care, pe lîngă caracterul ei de istorie locală, are meritul de a cuprinde elementele esențiale necesare întocmirii unei istorii a burgheziei franceze.

Lucrarea cuprinde trei părți, fiecare avînd un număr mare de capitole. În partea I, autoarea prezintă o descriere a structurilor burgheze pariziene, pe baza datelor puse la dispoziție de diferitele categorii de izvoare de

[2] De această problemă s-a ocupat pe larg în ultimul timp acad. A. Oțetea, în lucrarea *Renașterea*, București, Edit. științifică, 1964.

www.dacoromanica.ro

arhivă: documente fiscale, liste electorale, acte de notariat etc., care-i permite să stabilească componența corpului electoral parizian, valoarea averilor burgheze, nivelul de viață al burgheziei, diferitele pături componente ale burgheziei. De un deosebit interes sînt rezultatele cercetării relativ la repartiția diferitelor pături ale burgheziei în cartierele Parisului, ilustrată prin planuri și diagrame alcătuite pe epoci și categorii sociale. Concluziile la care ajunge autoarea sînt extrem de interesante. Astfel, ea stabilește că din totalul populației capitalei Franței la acea epocă numai 15% poate fi considerată ca făcînd parte din rîndurile burgheziei, așadar o slabă minoritate numerică. În același timp, burghezia în ascensiune nu avea o formă omogenă, ea fiind împărțită în patru grupe principale: 1) *la haute bourgeoisie*; 2) *la bonne bourgeoisie*; 3) *la moyenne bourgeoisie*; 4) *la bourgeoisie populaire*, cea mai însemnată dintre ele fiind *la moyenne bourgeoisie*, atît prin număr, cît și prin forța socială și economică. Cît privește *la haute bourgeoisie*, ea reprezenta autocrația financiară care se integra intereselor noii clase, după cum *la bonne bourgeoisie* era constituită din notabili, fruntașii orașelor propriu-zișî, atașați de capitală prin ocupațiile lor (negustori, liber-profesioniști etc.). Prin *la bourgeoisie populaire*, autoarea înțelege acea parte a burgheziei care nu se deosebește de plebea orașelor decît prin funcțiile sale economice și sociale, membrii acestei grupe fiind mici negustori, meșteșugari, funcționari comunali, agenți ai administrației centrale etc. Deși aparent burghezia parizianâ nu avea o formă omogenă, totuși autoarea constată legături strînse între cele patru grupe componente, în continuă creștere, atîta timp cît această clasă socială încă nu era îndeajuns de puternică.

Problema condițiilor istorice ale formării burgheziei și întăririi ei continue este tratată în partea a doua. Aici autoarea surprinde modul în care se efectuează recrutarea membrilor burgheziei din elemente provenite din provincie, atrase din toate părțile de marele oraș pentru a face carieră, mînate de ambiții pentru a urca treptele scării sociale. În acest fel, Parisul ne apare ca un imens creuzet, în care erau topite toate aceste forțe sociale, care ulterior, prin posibilitățile lor, vor contribui la ridicarea economică a capitalei și a întregii țări, iar prin acțiunile lor politice la schimbări structurale în viața statului.

În ultima parte, autoarea privește cele patru grupe componente ale burgheziei în participarea lor la viața colectivă a marelui oraș pe plan economic, administrativ, politic etc. Adeline Daumard extrage din documentele cercetate date importante relativ la contribuția burgheziei pariziene la expansiunea economică a capitalei Franței. Mai puțin reușit ni se pare capitolul în care se tratează raporturile burgheziei cu masele populare, înainte și după revoluția din iulie. Din acest punct de vedere există o disproporție în ansamblul aceleiași părți cînd sînt abordate problemele economice, tratate mai pe larg, și cele sociale, cu mai puține amănunte. Autoarea sesizează contradicțiile dintre burghezia parizianâ și masele populare și semnalează politica de clasă a burgheziei.

Dacă concepția despre noțiunea termenului de burghezie și unele concluzii generale la care ajunge autoarea sînt discutabile, totuși, în ceea ce privește metoda de cercetare, considerăm că lucrarea de față este un exemplu în acest sens. Imensul material statistic, prelucrarea lui, întocmirea de grafice, diagrame și tabele pentru cele mai diferite aspecte ale problemei și interpretarea lor dovedesc valoarea metodei statistice demografice în cercetarea istorică. De aceea considerăm că lucrarea de față poate fi un îndreptar prețios, în special ca metodă, în cercetările istoricilor noștri pentru studierea condițiilor istorice ale formării burgheziei române.

C.Ș.

www.dacoromanica.ro

CHARLES HIGOUNET, avec la collaboration de J. GARDELLES et J. LAFAURIE, *Bordeaux pendant le haut moyen âge*, Bordeaux, 1963, 340 p.

Cartea prof. Charles Higounet de la Universitatea din Bordeaux şi a celor doi colaboratori ai săi face parte dintr-o colecţie de lucrări care tratează istoria marelui centru urban de la gura Garonnei, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

Autorii îşi încep lucrarea cu invaziile vandalilor şi vizigoţilor în regiunea Bordeaux. Se ocupă apoi de perioadele merovingiană şi carolingiană din istoria oraşului, de epoca de mari frămîntări pricinuite de atacurile normande din secolul al IX-lea şi de instituirea autorităţii ducilor de Gasconia şi de Aquitania asupra oraşului Bordeaux. Capitolul privind istoria politică a Bordeaux-ului în evul mediu timpuriu se încheie cu trecerea oraşului sub dominaţia statului plantagenet.

Un capitol special este consacrat istoriei social-economice şi istoriei instituţiilor urbane ale Bordeaux-ului din secolul al V-lea pînă în secolul al XII-lea. Autorii subliniază că în pofida prăbuşirii Imperiului roman de apus şi a penetraţiei — de cele mai multe ori violentă — a triburilor germanice, Bordeaux a continuat încă o perioadă de trei secole să aibă o viaţă economică destul de activă, caracterizată prin menţinerea legăturilor cu hinterlandul său agrar şi printr-un comerţ maritim şi terestru de un orizont relativ larg. Secolul al VII-lea a marcat chiar o perioadă de ascensiune a oraşului, cu toată situaţia politică confuză ce caracteriza ultimele decenii ale regatului merovingian.

După autori, pentru Bordeaux, perioada de trecere spre evul mediu se plasează în secolul al VIII-lea. În timpul carolingienilor, frecventele incursiuni musulmane şi normande au anulat eforturile de dezvoltare ale oraşului din secolele precedente, au înăbuşit activitatea sa economică, determinînd în ultimă instanţă o totală replicre a vieţii urbane în interiorul zidurilor de apărare. În această vreme plină de pericole şi de nesiguranţă avem de-a face cu o „economie retractată" care şi-a pus amprenta şi asupra vieţii sociale.

Secolul al XI-lea a însemnat începutul renaşterii economice pentru Bordeaux. Instaurarea ducatului aquitan, creşterea populaţiei, acest de-al doilea factor fiind caracteristic pentru toată Europa din secolele al XI-lea şi al XII-lea, au constituit premisele unei puternice înviorări a vieţii urbane, redusă aproape la minim în secolele al IX-lea şi al X-lea. Totuşi, atrag atenţia autorii, Bordeaux din secolele XI XII era încă departe de situaţia sa de important centru al comerţului maritim din perioada anterioară secolului al VIII-lea. Întreaga activitate economică a oraşului era strîns legată şi determinată de regiunea girondină, cu agricultura şi mai ales cu viticultura ei în plină dezvoltare. La mijlocul secolului al XII-lea, Bordeaux era principalul centru în care se efectuau schimburile de produse între locuitorii burgurilor populate care îl înconjurau. Dar tot în această perioadă, Bordeaux a început să practice comerţul cu vin, comerţ care în secolele următoare va lua o mare extindere, ajungînd să ocupe un loc important în traficul maritim ce avea ca punct de plecare gura Garonnei.

Paragrafe inserate la sfîrşitul cărţii se ocupă de apariţia instituţiilor urbane de tip medieval în Bordeaux. În oraşul în plină dezvoltare unde vin imigranţi din toate părţile, unde se organizează un mare tîrg, unde se ridică noi faubourg-uri, se simte tot mai stringent necesitatea creării unor instituţii care să răspundă aspiraţiilor şi doleanţelor unei aglomerări umane atît de diverse. După o serie de tulburări, care au ţinut peste o jumătate de secol, în 1206 se constituie „comuna" Bordeaux şi apar primele instituţii ale municipalităţii feudale. Cu proclamarea „comunei" se încheie perioada feudalismului timpuriu din istoria oraşului Bordeaux şi începe perioada feudalismului dezvoltat, în timpul căreia oraşul va deveni cel mai mare centru economic din sud-vestul Franţei.

Cartea prof. Ch. Higounet şi a colaboratorilor săi se citeşte cu interes, deoarece pune în lumină aspecte mai puţin cunoscute ale istoriei

www.dacoromanica.ro

orașului Bordeaux. Totodată, cartea constituie și o contribuție la studiul orașului feudal timpuriu în general, studiu care necesită, în mod permanent, completări bazate pe cercetări monografice de orașe. Textul cărții este însoțit de mai multe hărți și planuri (27 la număr) ale orașului Bordeaux și ale împrejurimilor, precum și ale locurilor conținînd vestigii arheologice și numismatice. Se adaugă și un număr de 20 de planșe fotografice cu imagini de monede, de monumente și de documente mai importante din istoria feudală timpurie a orașului Bordeaux.

S. C.

JOHN BOWLE, *Henry VIII*, London, George Allen and Undwin, 1964, 316 p. + 9

Autorul foarteî recente monografii asupra lui Henric al VIII-lea Tudor este un cunoscut istoric britanic, care a ținut cursuri în diferite institute de învățămînt superior din țările anglo-saxone, printre care menționăm Universitatea din Oxford și Universitatea Columbia din New York. Monografia de față încearcă să completeze opera mai veche a lui A. F. Pollard, publicată prima oară în 1902, carte care rămîne totuși lucrarea de căpetenie privind domnia celui care a separat biserica engleză de Roma.

Pentru J. Bowle, Henric al VIII-lea Tudor are meritul de a fi înlăturat supremația papală în Anglia, de a fi consolidat suveranitatea statului și de a fi asigurat dinastiei Tudorilor succesiunea regulată la tronul Angliei. În același timp, tatăl Elisabetei I este considerat ca cel mai dur și totodată cel mai abil dintre toți regii Angliei. Astfel, într-o mare măsură, cartea lui John Bowle este și o operă de reabilitare a lui Henric al VIII-lea. Comparînd pe Henric al VIII-lea cu unii dintre suveranii contemporani cu el, John Bowle arată totuși că monarhi ca Soliman cel Măreț al Turciei, șahul Abbas al Persiei sau Carol al IX-lea al Franței au fost mult mai tiranici și mai cruzi decît Henric al VIII-lea. În altă ordine de idei Henric al VIII-lea mai este considerat de autor ca un strălucitor prinț al Renașterii, cu preocupări foarte variate : poezie, muzică, arhitectură, pictură. În timpul domniei sale s-au construit cele mai multe monumente de artă din întreaga perioadă a istorici moderne a Angliei și, de asemenea, s-a manifestat un interes deosebit pentru învățămînt.

O interpretare oarecum aparte este dată și procesului de pătrundere a reformei în Anglia. După John Bowle, atît istoricii dreptei catolice, cît și istoricii aparținînd doctrinei socialiste de tip fabian au supraestimat, într-un mod cu totul lipsit de simțul realității, desființarea mănăstirilor. John Bowle susține că în primele decenii ale secolului al XVI-lea mănăstirile engleze se găseau într-o mare strîmtorare economică, care nu constituia decît o mică parte a stării generale de criză. Această criză generală și, implicit, situația economică precară a așezămintelor religioase britanice era agravată de inflația care domnea atunci în Europa ca urmare a fluxului permanent de argint din lumea nouă. John Bowle se declară de acord cu A. G. Dickens, autor al unei monografii asupra reformei engleze, care susține că minele de argint din Peru au distrus cu anticipație „legendele extremiste" lansate atît de ideologii fabieni, cît și de cei catolici.

Mai mult, John Bowle susține la rîndul său că populația rurală engleză din secolul al XVI-lea nu a fost izgonită de pe pămînturile ei de către fermierii capitaliști crescători de oi în măsura în care a fost izgonită în secolul al XVIII-lea. Sistemul *enclosures* din secolul al XVI-lea nu a avut nici pe departe extinderea pe care o va lua în secolul al XVIII-lea. Concepția că în secolul al XVI-lea s-a produs o foarte masivă izgonire a țăranilor de pe pămînturile muncite de ei a fost preluată de istoricii ostili reformei de la acei predicatori care condamnau politica regelui în materie religioasă. Credem că o atare opinie ar fi meritat o mai amplă argumentare, bazată pe folosirea unui material documentar mult mai bogat decît cel folosit de autor.

Pagini pline de interes sînt consacrate apoi acelor forțe sociale care au sprijinit pe Henric

www.dacoromanica.ro

al VIII-lea în materie de legislație, de administrație, de politică comercială și în război. Principalii reprezentanți ai acestor forțe sociale au provenit din rîndurile acelor profesiuni interesate în transformarea capitalistă a Angliei. De exemplu, Herbert-ii fuseseră gentry, Russell-ii negustori de vin și membri ai parlamentului, Paget-ii mici dregători în City, iar Thomas Cromwell, principalul ministru al lui Henric al VIII-lea, se trăgea dintr-o familie de meșteșugari. Urmașii tuturor acestora, odată ajunși pe treptele cele mai înalte ale ierarhiei sociale, au format marca aristocrație din perioada dinastiei Tudorilor, din rîndurile cărora monarhul își recruta legiuitorii, miniștrii și comandanții de armată și flotă. Analizînd aceste forțe sociale, J. Bowle ține să sublinieze încă o dată realismul lui Henric al VIII-lea, atît în materie de economie, cît și în materie de politică. Henric al VIII-lea este astfel cel care a creat premisele marii expansiuni comerciale și maritime a Angliei, începută în timpul domniei fiicei sale, Elisabeta I.

Conținînd multe păreri care se pretează la discuții ample, cartea lui John Bowle ridică problema unei reluări mai largi și mai aprofundate a investigațiilor legate de istoria Angliei, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, investigații care vor permite, desigur, îmbogățirea concluziilor și punctelor de vedere elaborate pînă în prezent asupra acestei perioade.

S. C.

FRIEDRICH, CARL J., *The age of the baroque. 1610 — 1660* (Colecția *The rise of modern Europe*), New York — Evanston, Harper Torchbooks, 1962, XV +368 p.

Lucrarea — sinteză originală a unei jumătăți de veac de istorie economică, politică și culturală — a fost publicată în prima sa ediție în 1952. Apreciată de critica istoriografică occidentală ca una dintre lucrările fundamentale pentru perioada studiată, perioadă denumită de autor relativ improriu perioada barocă, lucrarea s-a retipărit recent în colecția editată de William L. Langen, „The rise of modern Europe".

În afara introducerii, a prefeței, a indicațiilor bibliografice cuprinse într-un capitol separat și a indexului alfabetic de nume și teme abordate în cadrul lucrării, volumul cuprinde, pe capitole, următoarele probleme principale: cap. I — Aspectul politic și economic al perioadei studiate (Europa în 1610 — populație, comerț, finanțe, industrie, agricultură etc.). Concepțiile filozofice și juridice ale epocii (Thomas Hobbes, Grotius, Milton, Harrington); cap. II — Barocul, o nouă formulă estetică (poezia, literatura în genere în Anglia, Spania, Franța și Germania); cap. III — Barocul în arhitectură, sculptură, pictură și muzică; cap. IV — Biserica occidentală (protestantism, catolicism, anglicanism), știința și filozofia (Galileo, Kepler, Harvey, Descartes, Pascal); cap. V — Ascensiunea Olandei; cap. VI — Dezvoltarea statelor moderne și dezagregarea ideii de imperiu de tip medieval; cap VII — Statele moderne de tip absolutist: Franța în timpul lui Richelieu și Mazarin; cap. VIII — Puterea politică și casele domnitoare în răsăritul Europei (Habsburg, Romanov, Hohenzollern și Vasa); cap. IX — Dezvoltarea vieții parlamentare în Europa occidentală, războiul civil și revoluția engleză.

În linii mari, așa cum rezultă de altfel și din temele indicate mai sus, lucrarea reunește majoritatea problemelor privind cu precădere structura politică și ideologică a primei jumătăți a secolului al XVII-lea. Analiza structurii economice, a relațiilor noi sociale, formate în preajma primei revoluții burgheze din Europa occidentală, exceptînd cele cîteva referințe cuprinse în cadrul primului capitol, este credem insuficient prezentată în economia generală a lucrării. Ar fi trebuit, pe de altă parte, acordat un spațiu mai larg problemelor și datelor legate de prezentarea revoluției engleze și a premiselor ei, evenimentul incontestabil cel mai important al epocii studiate. Caracterul revoluției engleze, așa cum scria K. Marx în 1848 în „Noua gazetă renană" referindu-se la importanța ei, este de a fi fos, o revoluție de anvergură europeană, depășind

www.dacoromanica.ro

astfel cadrul strîmt al hotarelor unde s-a produs. Ea nu a reprezentat numai victoria unei anumite clase a societății asupra vechii orînduiri politice; ea a fost prima proclamație a noii orînduiri politice, a societății de tip capitalist. Revoluția engleză din secolul al XVII-lea a fost, așa cum se știe, prima revoluție (dacă nu ținem seama de revoluția din Țările de Jos din secolul al XVI-lea, care a avut o importanță mai limitată) care a proclamat principiile societății și ale statului burghez și a instaurat orînduirea burgheză în una dintre cele mai mari țări europene.

Revoluția engleză din secolul al XVII-lea este considerată ca delimitare a evului mediu de timpurile moderne. O analiză mai susținută a premiselor războiului civil și a revoluției burgheze din Anglia, prin prezentarea dezvoltării capitalismului în această țară în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, subliniindu-se contradicțiile dintre structura nouă economică în ascensiune și feudalismul dominant, ar fi facilitat înțelegerea întregii evoluții politice din prima perioadă a domniei Stuarților (Iacob I (1603—1625) și Carol I (1625—1649).

Autorul, în spiritul concepției istoriografiei occidentale, consideră însă, referindu-se la revoluția engleză, că începutul revoluției ar fi fost determinat de așa-numitul „conflict constituțional" dintre parlament și rege. Ceea ce este însă important în acest proces social-politic este faptul că inițiativa conflictului nu a pornit din parlament, ci din puternica mișcare revoluționară din țară, rezultat direct al noilor realități economice și politice.

Dacă referințele autorului privitoare la noua structură economică și la noile relații economice, care au generat întregul proces revoluționar din Anglia și Europa occidentală în secolul al XVII-lea, sînt în genere insuficiente, în schimb referințele documentare privitoare la structura ideologică (literatură, artă, filozofie, politică, concepții juridice) din această perioadă sînt prezentate pe un spațiu larg al volumului, cu interesante concluzii.

P. S.

LOUIS DERMIGNY, *La Chine et l'Occident. Le commérce à Canton au XVIIIe siècle. 1719—1833*, Paris, Imprimerie Nationale, 1964, 3 vol., 1 625 p.

Vasta lucrare a lui L. Dermigny asupra afacerilor comerciale efectuate la Canton între China și Occident este rezultatul unei laborioase activități de peste 20 de ani. În primele pagini, autorul explică de ce a fixat ca limite cronologice ale temei tratate anii 1719 și 1833. 1719 este anul înființării Companiei franceze a Indiilor, iar 1833 este anul abolirii privilegiilor Companiei engleze a Indiilor de răsărit, celebra „East India Company". L. Dermigny adaugă că în 1722 1732, 1769—1775 și 1785 au fost rînd pe rînd înființate diferite companii europene pentru comerțul cu China. Privilegii comerciale au fost acordate de guvernul chinez negustorilor străini de diferite naționalități. Dar, atrage atenția autorul, paralel cu acordarea acestor privilegii, apare și se dezvoltă tot mai mult opoziția de interese dintre negustorii grupați în companii și cei acționînd individual. În felul acesta, comerțul străin din China devine obiectul unei aspre rivalități. În același timp începe să se manifeste și o altă opoziție, de astă dată între occidentali și autoritățile chineze. Acestea, pentru a împiedica cît mai mult influența apuseană, au căutat să limiteze raporturile cu străinii numai la domeniul comercial, lăsînd doar o singură poartă întredeschisă spre lumea din afară: aceea a Cantonului. De unde și explicația limitării geografice a sectorului în care L. Dermigny tratează raporturile comerciale dintre China și Occident.

Primul volum prezintă îndeosebi premisele care au stat la baza comerțului occidental cu China: contacte cu China datorită primilor misionari și negustori, modul în care China a privit pe noii veniți din apusul continentului european, situația economiei chineze și atracția pe care aceasta o exercită asupra comerțului occidental. Ample capitole sînt consacrate activității primelor companii în China, negustorilor care se îndreptau spre

www.dacoromanica.ro

China, drumurilor maritime şi condiţiilor de navigaţie, condiţiilor comerţului la Canton, principalelor mărfuri achiziţionate de negustorii străini.

Volumul al II-lea al lucrării se ocupă de perioada 1760—1784, care constituie, după L. Dermigny, o fază esenţială în istoria raporturilor comerciale dintre China şi Europa. Relaţiile cu China în 1760—1784 sînt dominate de o caracteristică contradictorie: pe de o parte, comerţul progresează fără încetare, iar pe de altă parte condiţia juridică şi „diplomatică" a negustorilor europeni suferă din partea chineză îngrădiri tot mai accentuate.

Dezvoltarea comerţului cu China în 1760 1785 este redată de L. Dermigny cu ajutorul a numeroase tabele privind atît numărul crescînd al negustorilor ajunşi la Canton, cît şi cantitatea mărfurilor traficate. Astfel, numărul navelor ce transportau mărfuri creşte cu 35 — 40% în 1770 1780. Un regres temporar s-a înregistrat doar în perioada războiului de şapte ani. În ce priveşte volumul mărfurilor importate din China, autorul subliniază că acesta a înregistrat creşteri deosebit de mari (la ceai, de pildă, de la 28 000 de piculi[1] pe an în 1730 1740 la 172 000 în 1780 1785). Dermigny atrage însă atenţia asupra faptului că în 1760—1785 comerţul din Canton alunecă treptat sub dependenţa negustorilor occidentali. Îndeosebi banii şi creditul furnizat negustorilor chinezi sînt factori care activează afacerile; cu alte cuvinte, europenii sînt în acelaşi timp şi exportatori de mărfuri şi comanditari de întreprinderi comerciale. De aceea politica sa va consta în a limita cît mai mult posibil legătura cu străinii, adică a face ca aceste legături să reintre în modul cel mai strict în cadrul tradiţional. În acelaşi timp, însă arată Dermigny, autorităţile chineze nu uită nici veniturile care pot fi obţinute de pe urma comerţului chino-european, venituri care trebuie să fie cît mai mari. Acesta este sensul reglementării promulgate în 1760 şi a cărei severitate se va accentua pe viitor, reglementare care vizează îngrădirea occidentalilor într-un spaţiu redus pe Coasta „Perlelor" şi întîrzierea oricărei legături între ei şi oraşul Canton propriu-zis.

Revenind la evoluţia comerţului vest-european în China, Dermigny arată că „East India Company" spre jumătatea secolului al XVIII-lea, era în curs de a stabili o cale comercială terestră între Bengal şi China, traversînd podişul tibetan. În această privinţă este de notat că pe măsură ce se întind posesiunile sale din India, Anglia caută să şi dezvolte comerţul la Canton. De altfel, începînd din jurul anului 1760, englezii încep să se distanţeze tot mai mult de concurenţii lor. Pînă în 1743, comerţul lor nu depăşea pe acela al francezilor sau olandezilor. „East India Company" va profita însă de războiul de succesiune al Austriei şi de războiul de şapte ani, care au paralizat pentru mai mulţi ani operaţiile Companiei comerciale franceze de răsărit. După 1762, cînd ţările vest-europene reiau în mod activ comerţul cu China, negustorii englezi vor fi aceia care vor înregistra avansul cel mai spectaculos. Avem de-a face, subliniază Dermigny, cu o „preponderenţă engleză" asupra „continentalilor", legată în mod evident de comerţul cu ceai. Dar creşterea traficului englez în China înseamnă în acelaşi timp că el se îmbină cu cel anglo-indian. Din aceste operaţii comerciale englezii sînt de departe cei mai mari beneficiari, mai ales după ce au început să exploateze în mod intens bogata provincie a Bengalului. În felul acesta, între 1771 şi 1780, numărul vaselor venite de la Bombay sau Calcutta va depăşi pe acela al vaselor trimise de la Londra spre Canton de „East India Company". Dermigny arată că acest mare număr de vase aducea în China o nouă marfă: bumbacul indian. Negustorii englezi din Bengal realizau cîştiguri considerabile de pe urma acestui nou tip de comerţ. În acelaşi timp negustorii englezi deveniseră şi principalii creditori ai guvernului chinez. Sub presiunea lor, în 1779 a fost trimisă la Canton nava de război „Sea Horse", care a ameninţat oraşul cu bombardarea, în caz că autorităţile chineze nu dau garanţii privind

[1] *Piculul*, unitate de greutate chineză, echivalînd cu aproximativ 60,500 kg.

www.dacoromanica.ro

plata datoriilor, garanții care în fond mascau cererea de noi privilegii comerciale. Era de subliniat însă și importanța anului 1779, care marca începutul a ceea ce istoria a cunoscut sub numele de „diplomația canonierelor", prin care statele capitaliste din Occident căutau să smulgă concesii economice cît mai mari.

Volumul al III-lea al lucrării se ocupă cu ultimii 48 de ani (1785 1833) din perioada tratată de autor. După Dermigny, aceasta constituie o „perioadă de aur" a comerțului cantonez. În același timp, legăturile comerciale dintre China și Occident încep, datorită extinderii lor, să se efectueze și în alte porturi, ca Fu-Cen, Ning-po, Shang-hai, porturi care foarte curînd vor începe să concureze Cantonul. Această perioadă coincide cu o ultimă înflorire a comerțului de tip monopolist exercitat de companii. De altfel, sfîrșitul ei este strîns legat de abolirea privilegiilor lui „East India Company", singurele care încă mai existau la începutul secolului al XIX-lea. Abolirea privilegiilor celorlalte companii europene avusese loc treptat, înainte de 1833. Autorul precizează că abolirea acestor privilegii nu a însemnat și o eliberare a Chinei de sub influența economică, a Apusului, ci o lărgire a comerțului, deoarece nemaiexistînd sistemul de monopol potrivit căruia numai companiile puteau face comerț, o mulțime de negustori individuali europeni au început să pătrundă în porturile chineze. Dermigny subliniază că, în aceste noi condiții economice, perioada 1785—1833 prezintă trei caracteristici majore: o considerabilă expansiune a traficului, un necontestat primat comercial englez, întovărășit de o aprigă luptă între „East India Company" și negustorii individuali; un pronunțat contrast între dezvoltarea comerțului la Canton și criza internă a Imperiului chinez, care-l pune în situația de a nu putea opune decît o slabă rezistență presiunii negustorilor străini.

În ce privește dezvoltarea propriu-zisă a afacerilor comerciale din această ultimă perioadă, Dermigny prezintă numeroase date și tabele semnificative.

Dar, în afară de comerțul oficial, în regiunea Cantonului avea loc un intens comerț de contrabandă. Principala marfă traficată în cadrul acestui comerț era opiumul. Nu sîntem, de altfel, departe de războiul declanșat din cauza comerțului cu acest produs nociv, război în care statele capitaliste vest-europene, sub pretextul apărării principiului libertății comerțului, au apărat interesele traficanților de opium. În concluzie, arată Dermigny, dezvoltarea comerțului occidental la Canton, atît al celui oficial, cît și al celui clandestin, coincide cu dezvoltarea unei crize interne a statului chinez, criză care, pe de altă parte, nu face decît să faciliteze expansiunea acestui comerț.

Volumele lui Dermigny conțin numeroase tabele care ilustrează sugestiv evoluția comerțului vest-european în China anilor 1719 — 1833. Toate acestea se întemeiază pe cercetarea unui imens material de arhivă din Anglia, Franța. Germania, U.R.S.S., Elveția. Remarcăm de asemenea, și existența unei vaste bibliografii, pe care autorul o clasează pe probleme. Cele trei volume sînt însoțite de o anexă cu hărți geografice, drumuri maritime, hărți meteorologice, la care se adaugă un număr de grafice și diagrame care sintetizează datele din tabelele analitice care însoțesc textul.

A. I.

BIZANTINOLOGIE

P. GOUBERT, *Byzance avant l'Islam. Byzance et l'Occident (Rome, Byzance et Carthage)*, Paris, 1965, 267 p., 3 hărți și 20 pl.

Istoria Bizanțului în timpul domnici lui Mauriciu (582 602) nu a făcut pînă în prezent obiectul unui studiu monografic dezvoltat. Pentru a înlătura această lacună, P. Goubert a început din 1951 publicarea unei vaste lucrări în trei părți: în prima parte sînt prezentate într-un volum relațiile Bizanțului cu Orientul, în a doua parte cu Occidentul,

www.dacoromanica.ro

din care un volum consacrat relațiilor cu francii, un altul relațiilor cu Roma și Cartagina și un al treilea raporturilor cu popoarele de la Dunăre. Viața bizantină — partea a *III*-a — va forma obiectul a patru volume : Curtea și administrația, viața religioasă, literatura și arta și, în sfîrșit, armata și revoluția din anul 602. Așa cum este concepută această întinsă lucrare, ea fragmentează istoria celor 10 ani de domnie a lui Mauriciu pe zone geografice, împiedicînd o vedere de ansamblu. Apoi, unele capitole tratează pe larg teme cu o contingență destul de periferică față de istoria Bizanțului, ceea ce în parte explică marea întindere a lucrării. În volumul despre Bizanț și regatul franc, discuția în jurul scrisorilor austrasiene ocupă mai mult de jumătate din carte. În volumul de față se dă o mare extindere analizei corespondenței papei Grigore cel Mare cu împăratul, cu membrii familiei imperiale și cu diferiți demnitari sau acțiunilor sale de caritate și imixtiunilor în administrația Italiei și Cartaginei, Toate acestea dăunează economiei întregii lucrări.

În prima parte a volumului de față sînt schițate luptele Bizanțului pentru a opri înaintarea longobardă în timpul împăraților Iustin al II-lea și Tiberiu și acțiunile diplomatice întreprinse la Curtea francă pentru a determina o alianță cu Bizanțul. În vederea organizării unei apărări eficiente împotriva longobarzilor, autorul consideră că Mauriciu a creat exarhatul în primii ani ai domniei sale ca o funcție permanentă, care să reunească în mîinile aceleiași persoane atît conducerea militară, cît și aceea civilă a provinciilor din Italia. Cu alte cuvinte, P. Goubert nu se îndepărtează de constatările lui Ch. Diehl[1] în ceea ce privește data, cauzele și conținutul noii funcții de exarh. În continuare, autorul stabilește limitele geografice ale exarhatului. Acesta îngloba, pe lîngă ceea ce mai rămăsese bizantin din Italia, resturile din fostele dioceze Iliria și Dalmația.

[1] *Études sur l'administration byzantine dans l'exarhat des Ravenne*, Paris, 1888, p. 6 22 și 168 184.

Competența exarhului în materie civilă și militară este stabilită dintr-o serie de documente : era comandantul armatei, organ suprem în materie, de finanțe, justiție și lucrări publice, avea inițiative în materie diplomatică și religioasă. Administrația bizantină în vremea lui Mauriciu capătă astfel un caracter centralizat, spre deosebire de ceea ce a fost în timpul lui Iustinian. Autorul se ocupă în continuare de administrația civilă centrală și locală a exarhatului și de organizarea militară a acestuia. Armata capătă un caracter tot mai local.

Analiza schimbărilor sociale este destul de sumară ; aristocrația italiană se bizantinizează, încadrîndu-se în ierarhia de funcții imperiale, în timp ce funcționarii veniți din Bizanț se asimilează treptat, dobîndesc, proprietăți funciare în Italia prin deposedarea localnicilor și astfel funcționarii bizantini și aristocrația italiană, legați prin interese economice, devin o clasă omogenă. Păturile mijlocii dispar treptat, iar țăranii liberi sînt transformați în coloni legați de pămînt.

După ce expune condițiile creării exarhatului, limitele sale geografice, atribuțiile exarhului și organelor în subordine, autorul trece la relatarea istoriei politice a exarhatului. În vremea lui Mauriciu, politica bizantină s-a caracterizat printr-un efort continuu pentru stăvilirea înaintării longobarde în Italia. În schimb, ca să-și atragă simpatiile populației, Bizanțul a manifestat o atitudine tolerantă față de schisma episcopilor din Istria. Aceasta a dus adeseori la tensiune în raporturile cu papa Grigore, care dorea să se ajungă la pace cu longobarzii și la lichidarea schismei chiar și prin mijloace violente. Exarhul Smaragdus, care a urmat o linie politică apropiată de vederile papalității, ar fi fost înlocuit din această cauză cu Romanus. Focas, succesorul lui Mauriciu, urmărește restabilirea păcii în Italia, și, probabil din această cauză, readuce pe Smaragdus ca exarh al Ravennei.

În partea a doua este expusă, după același plan, istoria exarhatului Cartaginei în vremea lui Mauriciu. Necesități de regrupare a for

www.dacoromanica.ro

ţelor bizantine sub un comandament unic justifică crearea acestui exarhat. Bizanţul are de înfruntat în nordul Africii pe mauri, care, sub regele lor Garmul, obţin uncle victorii în vremea lui Iustin al II-lea. În timpul lui Tiberiu ei sînt înfrînţi, dar la începutul domniei lui Mauriciu are loc o recrudescenţă a luptelor. După autor, exarhul a înlocuit pe magister militum Africae şi nu pe prefectul pretoriului, cum credea Bury. Deşi magister militum era subordonat prefectului pretoriului, o dată cu crearea exarhatului numai prima funcţie dispare, în timp ce prefectul pretoriului supravieţuieşte în calitate de conducător al justiţiei şi finanţelor.

Exarhatul Cartaginei apare între 585 şi 591, adică după crearea exarhatului Ravennei. Primul exarh a fost Gennadius, învingătorul maurilor. Autorul face cîteva incursiuni în istoria administraţiei centrale şi a provinciilor care intrau în componenţa exarhatului şi a insulelor Sardinia, Corsica şi arhipelagul Baleare. În vremea exarhului Gennadius şi, în special, a lui Heraclius, Africa de Nord cunoaşte o perioadă de prosperitate economică, consecinţă a politicii de pace faţă de mauri şi de donatişti. Datorită succeselor obţinute în problemele religioase, raporturile exarhilor cu papa Grigore sînt bune, acesta din urmă intervenind chiar şi în administraţia exarhatului.

Desigur, scriind acest volum, sarcina autorului nu a fost uşoară; el trebuia să aducă lucruri noi în probleme cercetate în amănunte de un savant ca Gh. Diehl în două masive şi magistrale monografii. Apoi istoria Italiei în această perioadă a fost cercetată de alţi doi valoroşi istorici: Hodgkin şi Hartmann. În aceste condiţii, P. Goubert a căutat să valorifice rezultatele unor descoperiri arheologice recente din Africa şi să pună la punct probleme în care înaintaşii săi aveau păreri deosebite, aducînd argumente noi în favoarea uneia sau alteia dintre tezele predecesorilor. Utilizarea unor date noi, ca şi organizarea materialului cunoscut, face din acest volum o istorie completă a exarhatelor Ravennei şi Cartaginei în primul lor deceniu de existenţă.

E. Fr.

DIM. S. GHINIS, Συμασιολογικὰ ἐκ μεταβυζαντινῶν νομικῶν κειμένων (Semnificaţiile unor termeni din textele juridice postbizantine), extras din revista „ΑΘΗΝΑ", tom. LXVII (1964), p. 370—376.

Autorul, cunoscut prin studiile sale privitoare la izvoarele istorice bizantine şi postbizantine, a extras din vechile texte juridice un număr de termeni cu semnificaţii rare şi cuvinte ce şi-au păstrat în unele cazuri înţelesurile primitive din limba greacă veche.

Între cele 25 de cuvinte pe care le analizează, se află şi unele care figurează în textele greceşti ale izvoarelor istorico-juridice utilizate de către societatea feudală românească, ca *Exabiblul* lui Armenopol, *Vaetiria* şi *Nomocanonul* lui Teofil al Campaniei.

Autorul arată astfel că termenul ἀδικία, care semnifică „nedreptate", figurează în *Exabiblul* lui Armenopol cu înţelesul special de „sustragere". Cuvîntul ἀτυχία, care semnifică în general „nenorocire", este utilizat în *Nomocanonul* lui Teofil al Campaniei cu semnificaţia de „săvîrşirea unei crime", iar cuvîntul ἐργάζομαι, care în general înseamnă „lucrez", figurează în *Vaetiria* cu înţelesul de „ar" sau „brăzdez".

Gh. C.

ANDREAS XIGOPOULOS, Ἔρευναι εἰς τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν Σερρῶν (Cercetări asupra monumentelor bizantine din Serres), Salonic, 1965, 87 p.

În lucrarea de faţă Andreas Xigopoulos, profesor la Universitatea din Salonic, prezintă principalele monumente bizantine ale oraşului Serres.

În prefaţă autorul arată că deşi s-au păstrat puţine monumente medievale în oraşul Serres, ele „nu au fost studiate sistematic şi sînt puţin cunoscute" (în afară de turnul lui Oreste de pe Acropole). În primul capitol, intitulat „Zidurile oraşului şi al Acropolei", autorul reconstituie planul topografic al ora-

www.dacoromanica.ro

şului. Deoarece s-a păstrat numai o parte din zidul ce înconjură Acropola Serresului, Xigopoulos foloseşte descrierile izvoarelor bizantine (Ioannis Kameniatis, Akropolitas) şi mai tîrzii (Evlia Celebi). În cîteva subcapitole, autorul prezintă zidul ce înconjura oraşul, cel care înconjura Acropola, turnul lui Oreste, inscripţiile păstrate etc. Xigopoulos consideră că zidul ce înconjură Acropola este cel mai vechi şi mai important monument din Serres.

În capitolul următor, „Biserica Sf. Nicolae de pe Acropole", autorul descrie arhitectura, sculptura şi pictura bisericii. Structura arhitectonică a bisericii, precum şi stilul picturii de pe fragmentele de frescă ce s-au păstrat, au permis autorului să dateze construcţia în prima jumătate a veacului al XIV-lea, înainte de luarea oraşului de către sîrbi (1345). În capitolul al III-lea, autorul prezintă „Ruinele bisericii Sf. Nicolae de lîngă vechea metropolă". Prin construcţia foarte simplă şi maniera în care au fost pictate icoanele ce s-au păstrat, Xigopoulos presupune că biserica a fost construită în veacul al XI-lea.

În ultimul capitol, autorul prezintă biserica Sf. Gheorghe Krianeritis, situată la est de Serres, la o mică distanţă de oraş. Primul act care menţionează existenţa acestei biserici poartă data de 1298. În decursul prezentării monumentelor, autorul ilustrează cu schiţe, fragmente de frescă, inscripţii etc.

Cele patru capitole sînt urmate de un indice de nume şi locuri. La sfîrşitul cărţii sînt adăugate 12 fotografii ale monumentelor descrise.

Andreas Xigopoulos, autor a numeroase lucrări asupra monumentelor istorice (la sfîrşitul cărţii este dată o listă a lucrărilor autorului referitoare la monumentele istorice ale Macedoniei), consideră că lucrarea de faţă nu epuizează cercetarea monumentelor istorice din Serres, ci constituie un îndemn pentru noi cercetări necesare în viitoarele studii asupra istoriei oraşului.

O. C.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

* * * Неизвестный памятник книжного искусства. Опыт восстановления французского легендария XIII века, Москва Ленинград-Издательство Академии Наук СССР, 1963, 103 p.

Mai mult de 30 de ani a stat în atenţia specialiştilor de la Laboratorul de restaurare şi conservare a documentelor din Leningrad un manuscris care a început să-şi descopere tainele abia în ultimul timp. Asupra muncii stăruitoare depuse de un colectiv de specialişti se face o dare de seamă în lucrarea la care ne referim, editată sub redacţia prof. Vladimir Sergheevici Liublinski, directorul laboratorului pomenit. Lucrarea cuprinde mai multe studii. Ea va atrage atenţia specialiştilor restauratori, dat fiind că oferă informaţii valoroase asupra unor metode şi procedee de restaurare noi aplicate cu mult succes de către colectivul respectiv. Un manuscris de pergament, în timpul primului război mondial, a fost închis într-un seif aflat la loc umed şi a mucegăit, iar pe urmă, în 1922, a fost pus la uscat la o temperatură prea înaltă. Astfel, cleiul pergamentului s-a topit, filele nu numai că s-au lipit, dar s-au întrepătruns şi manuscrisul, în 1959 cînd am avut ocazia să-l vedem, arăta ca un bloc de cărămidă.

Primele încercări de restaurare a manuscrisului s-au făcut încă în 1930, dar pînă la urmă lucrarea a fost abandonată din cauza dificultăţilor de restaurare pe care le prezenta. Abia în 1959 lucrările de restaurare a manuscrisului s-au reluat şi timp de doi ani şi ceva au fost desfăcute filele valorosului legendar în limba franceză de la începutul secolului al XIII-lea. O dare de seamă interesantă despre lucrările de restaurare a manuscrisului se face în articolul lui T. M. Subbo-

www.dacoromanica.ro

tina, intitulat *Starea manuscrisului și mersul lucrărilor de restaurare a lui*, publicat în culegerea de față.

D. P. Erastov, șeful laboratorului fotografic din instituția amintită, face o foarte interesantă dare de seamă despre *Cercetarea optico-fotografică a manuscrisului*.

Paralel cu lucrările de restaurare, se desfășura și munca de studiere a manuscrisului și *Concluziile preliminare de studiere a manuscrisului* sînt prezentate de studiul amplu și de mare interes al profesorului V. S. Liublinski.

Pe baza studiului comparativ, V. S. Liublinski stabilește că este vorba de o lucrare hagiografică scrisă în limba franceză pe la începutul secolului al XIII-lea. Manuscrisul este necunoscut literaturii de specialitate, legendarul în discuție prezentînd particularități care îl deosebesc de toate celelalte scrieri hagiografice franceze din epoca în care s-a întocmit. Manuscrisul este foarte bogat ilustrat și, printre altele, conține o serie de scene de mare interes privind viața cotidiană și ocupațiile.

Analiza multilaterală, paleografică, diplomatică, iconografică și lingvistică a manuscrisului i-a permis lui V. S. Liublinski să tragă o serie de concluzii de mare interes și să pună o serie de probleme care vor trebui lămurite pînă la editarea integrală a textului.

Pe linia adîncirii constatărilor lui V. S. Liublinski cu privire la limba textului manuscrisului, G. M. Șcerba se ocupă cu această problemă în studiul său *Unele particularități de limbă ale legendarului francez*. Cu reproducerea unor pasaje ale textului original se încheie această interesantă culegere, care, în urma faptului că are și un rezumat în limba franceză, devine accesibilă unui cerc de specialiști și mai larg.

L. D.

Rubrica „Însemnări" a fost întocmită de: M. Rusenescu, Vlad Georgescu, I. Apostol, V. Netea, C. Șerban, S. Iancovici, Tr. Ionescu-Nișcov, Gh. Zbuchea, S. Columbeanu, P. Simionescu, A. Ioachim, E. Frances, Gh. Cronț, O. Cicanci, L. Demény.

www.dacoromanica.ro

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII – REVISTĂ DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE – CLUJ
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE – IAŞI
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ
– SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
STUDII CLASICE

www.dacoromanica.ro

„Studii", revistă de istorie, publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniile istoriei medii, moderne și contemporane, universale și a României. În partea a doua a revistei — de informare științifică — sumarul este completat cu rubricile : *Probleme ale istoriografiei contemporane (studii documentare)*, *Discuții*, *Viața științifică*, *Recenzii*, *Revista revistelor*, *Însemnări*, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria Românieĭ**, I, 1960, 891 p. + 190 fig. + 16 pl., 45 lei; 1962, 1 159 p. + 20 pl., 45 lei; vol. III, 1963, 1 259 p. + 11 pl., 45 lei; vol. IV, 1964, 863 p. + 16 pl., 45 lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ed. a 3-a, 356 p. + 15 pl., vol. II, ed. a 2-a, 552 p. + 1 pl., 1963, 65,60 lei.

* * * **Die Agrarfrage in der österreichisch-ungarischen Monarchie 1900—1918. Mitteilungen auf der Konferenz der Geschichtswissenschaftler, Budapest 4.—9. Mai 1964**, 1965, 311 p., 23 lei.

* * * **Die Frage des Finanzkapitals in der österreichisch-ungarischen Monarchie 1900—1918. Mitteilungen auf der Konferenz der Geschichtswissenschaftler, Budapest, 4.—9. Mai 1964**, 1965, 88 p., 17,50 lei.

Sub redacția C. DAICOVICIU și MIRON CONSTANTINESCU, **Destrămarea monarhiei austro-ungare**, „Bibliotheca Historica Romaniae T", 1964, 263 p., 9,23 lei.

D. M. PIPPIDI și D. BERCIU, **Din istoria Dobrogei**, vol. I, „Bibliotheca Historica Romaniae II", 1965, 344 p., 13 pl., 20 lei.

* * * **Brève histoire de la Transylvanie**, „Bibliotheca Historica Romaniae. Monografii III", 1965, 468 p., 38 lei.

* * * **Corpus Vasorum Antiquorum**. Îngrijit de Suzana Dimitriu și Petre Alexandrescu, cu colaborarea lui Vladimir Dumitrescu. Prefață de Em. Condurachi, 1965, 56 p., 45 pl., în mapă cartonată, 44 lei.

VALENTIN AL. GEORGESCU, **Preemțiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimisis în Țara Românească și Moldova**, colecția „Biblioteca istorică XII", 1965, 418 p., 23 lei.

D. TUDOR, **Tabula Imperii Romani. Drobeta. Romula. Sucidava**, 1965, 27 p., 1 hartă, 2,50 lei.

* * * **Nouvelles études d'histoire**, vol. III, publiées à l'occasion du XIIe Congrès des sciences historiques, Vienne 1965, 508 p., 29 lei.

* * * **Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695—1754**, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, colecția „Cronicile medievale ale României V", text grecesc însoțit de traducerea românească cu prefață, introducere, glosar și indice, 1965, 809 p., 38 lei.

GH. DIACONU, **Tîrgșor. Necropola din secolele III—IV e.n.**, 1965, 332 p. + 2 pl., 40 lei.

C. DAICOVICIU, E. PETROVICI, GH. ȘTEFAN, **La formation du peuple roumain et de sa langue**, 1963, „Bibliotheca Historica Romaniae", 1, 67 p. + 1 pl., 3,25 lei.

ION POPESCU-PUȚURI et collab., **La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale**, „Bibliotheca Historica Romaniae 2", 1964, 143 p., 5,25 lei.

EM. CONDURACHI, **L'Archéologie roumaine au XXe siècle**, „Bibliotheca Historica Romaniae 3", 1963, 104 p. + 18 pl., 7,25 lei.

A. PETRINA și GH. TUȚUI, **L'instauration et la consolidation du régime démocratique populaire en Roumanie**, 1964, „Bibliotheca Historica Romaniae 4", 139 p., 5,25 lei.

VASILE MACIU et collab., **Introduction à l'historiographie roumaine jusqu'en 1918**, „Bibliotheca Historica Romaniae 5", 100 p., 3,75 lei.

G. ZANE, **Le mouvement révolutionnaire de 1840, Prélude de la révolution roumaine de 1848**", „Bibliotheca Historica Romaniae 6", 107 p., 4 lei.

ȘTEFAN PASCU, **La révolte populaire de Transylvanie des années 1437—1438**, „Bibliotheca Historica Romaniae 7", 1964, 118 p., 4,50 lei.

I. POPESCU-PUȚURI et collab., **La contribution de la Roumanie à la victoire sur le fascisme**, „Bibliotheca Historica Romaniae 8", 1965, 160 p., 5,25 lei.

ALEXANDRU GRAUR, **La romanité du roumain**, „Bibliotheca Historica Romaniae 9", 68 p., 2,75 lei.

CONSTANTIN C. GIURESCU, **Istoria pescuitului și a pisciculturii în România**, vol. I, 1964, 391 p. + 1 pl., 31 lei.

* * * **Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare**, 1964, 681 p., 62 lei.

P. P. PANAITESCU, **Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală**, 1964, 281 p., 12,50 lei.

ROMULUS VUIA, **Tipuri de păstorit la români**, 1964, 252 p., 13 lei.

* * * **Izvoare privind istoria României**, tom. I. Sub redacția lui Gh. Ștefan, 1964, 792 p., 27 lei.

www.dacoromanica.ro

I. P. I. — c. 3227

43856

Lei 15